

DOKTOROK ÉS DOKTORANDUSZOK

**Benkő Péter,
Békési Gábor,
Böcskei Elvira,
Csorba Ferenc,
Fekete Hajnalka,
G. Márkus György,
Kádas Csaba,
Kertész Gábor,
Kovács Edith,
Lengyel Brigitta,
Mádi-Nagy Gergely,
Miklós Ágnes Kata,
Szabóné Fenyvesi Éva,
Szakolczai György,
Szántai Tamás,
Vértés Edit,
Vig Zoltán
tanulmányai**

22.

ÁLTALÁNOS VÁLLALKOZÁSI FŐISKOLA

TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

2009 SZEPTEMBER

EDDIG MEGJELENT KÖTETEINK:

- 1. Globalizáció, átalakulás, vállalati környezet (2000)**
- 2. Átmenet, felzárkózás, versenyképesség (2000)**
- 3. Verseny Európa küszöbén (2001)**
- 4. Nemzetközi kapcsolatok – külgazdaság (2001)**
- 5. Oktatás, kutatás, gyakorlat (2001)**
- 6. Kis- és középvállalkozások Magyarországon (2002)**
- Special issue: On the Way to the European Union (angol nyelven, 2002)**
- 7. Információ, tudás, versenyképesség (2003)**
- 8. Fiatal kutatók két nemzedéke (2003)**
- 9. Európaizáció, globalizáció, reformok (2003)**
- 10. A világ 2001 után (2004)**
- 11. Számok – Piacok – Emberek (2004)**
- 12. Az integráció társadalmi-gazdasági hatásai (2005)**
- 13. Új Európa (2005)**
- 14-15. Kis és közepes vállalkozások Magyarországon az EU-csatlakozás után (2006)**
- 16. Európai útelágazások (2006)**
- 17. Tudástársadalom, vállalkozások, Európa (2007)**
- 18. Tudás, tudat, hamis tudat (2007)**
- 19. Kis- és Középvállalatok mint a gazdaságélénkítés tényezői (2008)**
- 20. Gazdaság, jog, társadalom (2008)**
- 21. Civil és nonprofit szervezetek szerepe a gazdaságban (2009)**

DOKTOROK ÉS DOKTORANDUSZOK

**ÁLTALÁNOS VÁLLALKOZÁSI FŐISKOLA
Budapest, 2009**

Szerkesztette:

**G. Márkus György főiskolai tanár,
Általános Vállalkozási Főiskola**

Lektorálta:

Hámori Balázs egyetemi tanár

Olvasó szerkesztő:

Andó Éva főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola

Kiadja az Általános Vállalkozási Főiskola

Felelős kiadó: Antal János főigazgató

Kiadványszerkesztő: Németh Zsuzsa

ISSN 1585-8960

TARTALOM

<i>Hámori Balázs: A téglá és a ház</i>	7
Az ÁVF doktoranduszainak készülő munkáiból	9
<i>Miklós Ágnes Kata: Nemzedékváltási problémák a hetvenes évek romániai magyar irodalmában. Doktori (PhD) disszertáció megvédett tézisei</i>	17
<i>Kádas Csaba: Preah Vihear fegyverben – Thaiföld és Kambodzsa kiújult határvitáinak háttere</i>	25
<i>Szakolczai György: A magyar költségvetési egyensúly helyreállításának kísérlete</i>	45
<i>Böcskei Elvira: Mérlegen a szállodaiipar – tények, számok, lehetőségek (angol nyelven)</i>	59
<i>Benkő Péter: Korreláció a hazai mezorégiók fejlődése és versenyképessége között</i>	69
<i>Csorba Ferenc: Kezesség és mögöttes felelősség a gazdasági társaságok tartozásaiért</i>	81
<i>Vértés Edit: A logisztikai informatika jelene és jövője</i>	91
<i>Fekete Hajnalka: Vállalati teljesítmény és stratégiai menedzsment</i>	97
<i>Kertész Gábor: Fogyasztói szokások elemzése a küldeményforgalom piacán</i>	105
<i>Szabóné Fenyvesi Éva: Lehetséges-e „hálózati haszon” használdozat nélkül?</i>	117
<i>Békési Gábor: Biztonságos web-szolgáltatások fejlesztése Microsoft platformon</i>	127
<i>Kovács Edith, Szántai Tamás: Speciális gráfokra épülő, csődelőrejelzéseknél is használható klasszifikációs módszer</i>	137
<i>Mádi-Nagy Gergely: Az események unójának valószínűsége – becslés a többváltozós diszkrét momentum probléma segítségével</i>	147
<i>Vig Zoltán: Elektronikus tanulási környezet implementációs tapasztalatai empirikus felmérés alapján</i>	155
<i>G. Márkus György: Öt évvel a keleti bővítés után – rossz közérzet Európában</i>	169
<i>Lengyel Brigitta: Az Európai Unió külkapcsolatai Nyugat-Balkánnal – különös tekintettel Szerbiára (Részletek az idei Tóth Antal Emlékdíjjal kitüntetett szakdolgozatból)</i>	173
Válogatott szakdolgozati annotációk 2009	189

CONTENTS

<i>Balázs Hámori</i> : House and Bricks	7
From the work of the PhD students at the ÁVF College	9
<i>Ágnes Kata Miklós</i> : The problems of changing generations in the Hungarian language literature of Rumania in the 1970ies. Defended PhD theses.	17
<i>Csaba Kádás</i> : Preah Vihear in arms – the background of the renewed border conflict between Thailand and Cambodia	25
<i>György Szakolezai</i> : An effort of the restoration of the Hungarian budget deficit	45
<i>Elvira Böcskei</i> : Hotel Trade: Facts, Figures, Opportunities (in English)	59
<i>Péter Benkő</i> : Correlation between the development and the competitiveness of Hungarian mezzo regions	69
<i>Ferenc Csorba</i> : Indemnity and/or responsibility for the debt of economic associations	81
<i>Edit Vértes</i> : Present and future of informatics for logistics	91
<i>Hajnalka Fekete</i> : Enterprise output and strategic management	97
<i>Gábor Kertész</i> : An analysis of consumer attitudes on the market consignment turnover	105
<i>Éva Fenyvesi Szabóné</i> : Might "network benefit" be reached without opportunity cost?	117
<i>Gábor Békési</i> : The development of safe web services on Microsoft platform	127
<i>Edith Kovács, Tamás Szántai</i> : A classification method based on special graphs for application to bankruptcy forecasts	137
<i>Gergely Mádi-Nagy</i> : Estimation of probability for events' union	147
<i>Zoltán Vig</i> : An empirical survey on implementation experiences of electronic learning environment	155
<i>György Márkus, G.</i> : Five years of Eastern enlargement – European Discontents	169
<i>Brigitta Lengyel</i> : EU policies towards the West Balkans with special focus on Serbia (Excerpts of a thesis, Antal Tóth Memorial Award)	173
A selected review of theses from 2009	189

ELŐSZÓ

Tudósjelöltek, fiatal kutatók bemutatkozására került sor főiskolánkon májusban: a PhD-jüket író, megvédeni készülő kollegáink számoltak be munkájukról, mutatták be produktumaikat. Ezeket prezentálja és értékeli Hámori Balázs. Néhány nappal az értekezlet előtt egyikük már *summa cum laude* meg is védte opuszát. Közöljük Miklós Ágnes Kata – az erdélyi magyar irodalom egy szegmensét tárgyaló – disszertációjának téziseit. Kádas Csaba dolgozatának egy fejezetével jelentkezik, ő Thaiföld és Kambodzsa határkonfliktusáról ír. Még nem doktorandusz, de fiatal tudósjelöltnek tekinthetjük Lengyel Brigitta végzett hallgatót, aki a Nyugat-Balkán és az EU kapcsolatának feldolgozásával elnyerte a legjobb társadalomtudományi témájú szakdolgozatot illető Tóth Antal Emlékdíjat.

Ami pedig az érett kutatókat illeti, színvonalas dolgozatok egész sorát publikáljuk. Szakolczi György cikksorozatának szintetizáló tanulmányát olvashatjuk a költségvetési egyensúly helyreállításának kísérletéről. Böcskei Elvira angol nyelvű cikkében a magyar szállodaipar sikerességét nemzetközi összehasonlításban elemzi. Két matematikai értekezést prezentálunk: a gráfok felhasználásáról Kovács Edith és Szántai Tamás, az események uniójának valószínűségéről Mádi-Nagy Gergely ír. Békési Gábor a biztonságos web-szolgáltatások, Vértes Edit a logisztikai informatika témáját elemzi. Benkő Péter a magyar mezőrégiókról, Fekete Hajnalka a stratégiai menedzsmentről ír. Szabóné Fenyvesi Éva a hálózati haszon és a „használdozat” összefüggéséről, Kertész Gábor a küldeményforgalom piacáról, Csorba Ferenc a kezességéről illetve a mögöttes felelősségről értekezik. Vig Zoltán felmérést ismertet az elektronikus tanulási környezetről. G. Márkus György az EU keleti bővítésének ötödik évfordulója kapcsán írt esszéjét publikálja.

Hagyományunkhoz híven válogatást közlünk a legjobb ideai szakdolgozatok annotációiból.

*G. Márkus György
felelős szerkesztő*

Hámori Balázs*

A TÉGLA ÉS A HÁZ

Nincs jobb érzés a Főiskolán és a Főiskoláért dolgozóknak, mint látni az új tudományos termést, s már másodszer bizonyosodni arról, hogy a jövő már elkezdődött. Az egynapos rendezvény tanúsága szerint az Általános Vállalkozási Főiskolán dolgozó doktoranduszok rá-cáfolnak a cinikus, de sok igazságot tartalmazó mondásra: hogy aki tudja, csinálja, aki nem tudja, tanítja. A Főiskola ifjabb tanárnemzedéke nemcsak tanítja, hanem műveli is a tudományokat, és nem csak műveli, hanem időről időre értékes eredményekkel jelentkezik. Kutatásaik palettája széles: a romániai magyar irodalomban jelentkező nemzedékváltási problémáktól a vállalkozói kockázatkezelés sajátosságaiig. Doktoranduszaink a legkülönbözőbb tudományterületeken dolgoznak, és kutatásaik is különböző érettségi fokon állnak, mégis néhány közös dolog összekapcsolja őket.

Az itt következő előadások mindegyike fontos kérdést boncolgat, több közülük egyenesen forró témát dolgoz fel, szerzője a tudományterület új útjaira merészkedik. Hiszen nehéz lenne forróbb területet találni a társadalomtudományokon belül, mint a hálózatos iparágak vagy a szabályokhoz való viszony jelentősége a szocializációban és az együttműködésben, de még sorolhatnánk tovább is az aktuális nagy gyakorlati jelentőséggel bíró, izgalmas, új témákat. Az ellenpróba már nehéz lenne, az Olvasó is már a tartalomjegyzékből is megbizonyosodhat: nincs egyetlen szakállas téma, lényegtelen, periférikus kérdéseket taglaló dolgozat sem a konferenciára benyújtott opusok között.

A másik közös vonás, amely az ugyancsak szerteágazó előadások majd mindegyikére jellemző: a tények tisztelete, a valóság megismerése iránti elkötelezettség. Szerencsére a dolgozatok szerzői általában nem elégedtek meg a tények összelapátolásával, a pusztá leírással. Ismerték-e vagy sem, mindenesetre szem előtt tartották a híres francia matematikus, fizikus és filozófus, *Jules Henri Poincare* mondását: „A tudomány a tényekről szól, ugyanúgy, ahogy a házat téglákból építik, a tudományt tényekből, de ahogy egy halom téglá egymásra halmozva még nem ház, a tények gyűjteménye sem szükségszerűen tudomány.” A dolgozatok szerzői törekedtek az általánosításra, a tényeken túlmutató összefüggések megfogalmazására.

Nem okozott meglepetést, de mégis megjegyzendő a konferencia fellépőinek professzionális előadási stílusa, jól követhető kifejtési módja. Nem csoda, ha egy tanár világosan el tudja mondani, amit akar, mégsem csupán az előadói rutinról van szó. Ahogyan *Einstein* tartotta: „Ha nem tudod egyszerűen elmagyarázni, akkor nem érted elég jól.” Nos, visszakövetkeztetve az előadók magyarázatából, ők elég jól értik azt, amit kutatnak.

* egyetemi tanár, az Általános Vállalkozási Főiskola tudományos és nemzetközi tanácsadója

Mielőtt elfogultsággal vádolnának a doktoranduszok iránt, néhány kritikai észrevételem is van a munkájukkal kapcsolatban. Egyszerűen fogalmazva: többüknél gyenge lábakon áll a módszertani tudatosság. Igaz, ez nemcsak az ő hibájuk. A módszertani igényesség általában sem túl gyakran tapasztalható a hazai társadalomtudományi kutatásokban. Kutatók rutinszerűen alkalmaznak módszereket, anélkül, hogy explicitté tennék a módszerek közötti választásuk indokait. Sőt, gyakran anélkül vetnek be egy-egy divatos metódust, hogy mélyebben bele-gondolnának módszer alkalmazhatóságába a vizsgált probléma esetében. Tisztelet a kis számú kivételnek, doktoranduszaink nem jeleskednek a legújabb módszerek alkalmazásában, mind-annak a felhasználásában, amit a tudomány a módszerek terén az utóbbi egy-két évtizedben produkált.

Ennél is nagyobb bajnak tartom azonban, hogy több dolgozatból hiányzott a tudományos kérdés világos megfogalmazása, azé a kérdése, amely köré azután az egész kutatás szerveződik. A kutatás mindig rejtvényfejtés: egy fogas kérdésből vagy problémából indul ki, tudományfilozófiai értelemben a megismerés valamiféle hiányosságából indul ki, olyasmiből, amire eddig még nem találtak választ. A miért? Mi az oka? Mit jelent? kérdésekre felel. És ezeket explicitté kell tenni a dolgozatban. Sajnos sok előadás adós maradt a kutatási kérdés egyértelművé tételével, a kutató hipotéziseinek a felvázolásával. Az előadások többnyire elbeszélő módban zajlottak, egy témáról szóltak, nem pedig egy kérdésről vagy megoldandó dilemmáról. E módszertani hiányosságokon lehet, és kell is változtatni, ha versenyképes kutatásokat akarunk a Főiskolán, amelyek eredményeit a szélesebb nyilvánossággal is meg lehet már osztani.

Ez utóbbi, vagyis az eredményekkel való kilépés az országos, sőt a nemzetközi nyilvánosság elé, korántsem csak PR-kérdés vagy önmenedzselés. Ez a záloga a tudományos fejlődésnek is. Hiszen egy tanulmány, amelyeket széles körben vitatnak, jobb tanulmány lesz, tovább épül a kritikai észrevételek, kiegészítő gondolatok nyomán. Egyben fontos közösségi funkciót is teljesít, új felismerésekre készítet másokat, hozzáad egy követ (jó esetben egy pillért) a tudomány épületéhez, amely sohasem az egyes kutató által épített kunyhó, hanem ezrek munkájával épülő katedrális.

AZ ÁVF DOKTORANDUSZAINAK KÉSZÜLŐ MUNKÁIBÓL*

Karcsics Éva**

A VERSENYKÉPES VEZETŐ

Dolgozatomban a közgazdász végzettségű vezetőkkel szemben támasztott munkaerő-piaci elvárásokat mutatom be, empirikus kutatás alapján. A Heti Világgazdaság 2000, 2001, 2004 és 2007-es évfolyamaiban szereplő álláshirdetések teljes körű feldolgozása alapján meg tudhatjuk, hogy a vállalatok a vezetői állások pályázatadásakor valóban igénylik-e az egyetemi végzettséget; mit preferálnak a nyelvtudás tekintetében és milyen személyiségbeli elvárásaik vannak a leendő vezetővel szemben.

Katona Brigitta***

AZ ELLÁTÁSI LÁNC IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI A BORÁSZATBAN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A CSOMAGOLÁSI ANYAGÁRAMLÁSRA

A kutatás célja megvizsgálni, hogy a hazai és nemzetközi szakirodalomban leírt ellátási lánc típusok mennyiben lelhetők fel a hazai borászatokban, melyek az azonosságok és eltérések, azok milyen okokra vezethetők vissza, illetve körülményeink között mely ellátási lánc típusok versenyképesek és miért.

Az ellátási lánc hatékony kezelése egyre fontosabb versenytenyezővé válik az élelmiszeripari termékeket gyártó és forgalmazó cégek körében, beleértve a borászatot is. Napjainkban nem annyira termékek és szolgáltatások, mind inkább ellátási láncok versenyeznek egymással. A szektorban a beszállítók, gyártók, disztribútorok, kiskereskedők és a vevők közötti együttműködés egyre szorosabbá és tudatosabbá kell váljon, hiszen annak mértéke versenyelőny forrása lehet.

Az élelmiszerek iránti általános igény, valamint az élelmiszerek biztonságával kapcsolatos követelmények folyamatosan növelik a logisztikai gondolkodás szerepét és jelentőségét az élelmiszeriparban is. A termelés, elosztás, csere és fogyasztás optimalizált logisztikája nem csak költségcsökkenést, hanem sok esetben minőségi és biztonsági előnyöket is eredményez a résztvevők számára, ami könnyen váltható árelőnyre és piaci dominanciára.

* Külön cikként közöljük Miklós Ágnes Kata megvédett disszertációjának téziseit, valamint Kádas Csaba dolgozatának fejezetét

** adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola

*** adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola

A kutatómunka első lépése a hozzáférhető szakirodalom alapján leírni az ellátási lánc kialakulását a logisztika fejlődésén keresztül, majd a fent említettekhez az inverz logisztika kapcsolódását.

A továbbiakban a bor világpiaça, annak legfőbb jellemzői, mértékadó szereplői, az EU borszektora, várható fejlődési irányai és Magyarország borszektora kerülnek bemutatásra.

A kutatómunka ezen szakaszában írtuk le a tendenciákat a világ és az EU borászati ellátási láncait illetően, összehasonlítjuk a hazai borászati ellátási láncok felépítését és működését, mennyire hasonlítanak az EU ellátási láncokra.

Az ellátási láncok vizsgálatánál kitérünk a borászatban alkalmazott csomagolóanyagokra, azok nyomon követési lehetőségeire az ellátási láncban, kitérve az inverz logisztika kérdéskörére.

A dolgozat gerincét kérdőíves, illetve mélyinterjúk lekérdézés fogja szolgáltatni. Ennek feldolgozása után szeretnénk tipizálni a hazai borászati ellátási láncokat, kitérve a csomagolóanyagok áramlására, és azok inverz logisztikai folyamataira.

Kertész Gábor*

HÁLÓZATOS IPARÁGAK

A hálózatos iparág kifejezés viszonylag fiatal a közgazdasági és szabályozási szakirodalomban. Az első jelentősebb kutatások alig pár évtizede kezdődtek meg a témában. A hálózatok egyre nagyobb jelentőséget szereznek a modern életben. A globalizáció megteremtésében a különböző hálózatoknak kiemelkedő szerepük van. A fogalom jelenleg még a tudományban képlékeny, ezért kísérletet teszünk az eddigi eredmények alapján egy saját definíció alkotására. A hálózat és a közszolgáltatás kapcsolatát helyezzük előtérbe. Külön kérdésként foglalkozunk a hálózat-liberalizáció kérdésével és az állam szerepével a liberalizált közszolgáltatási hálózatok piacán.

Keszthelyi László**

OKIRATOK FELHASZNÁLÁSA A GAZDASÁGI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Dolgozatom témájának középpontjában – ahogy az a mintacímbe is szerepel – a gazdasági bűncselekmények, ezen belül pedig az ilyen típusú bűncselekmények eljárásjoga áll.

A dolgozat nyolc fejezetre tagozódik, melyeken keresztül bemutatásra kerül az a teljes folyamat, melynek a végén megszületik az ítélet. (Az ítéletekkel kapcsolatos értékelés – véle-

* *adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

ményformálás – nem tartozik a dolgozat tárgykörébe, igaz néhány esetben mégis megpróbálom magyarázni a megmagyarázhatatlant.

A fejezetek: A büntetőeljárásról általában
 A büntetőeljárás alanyai
 A bizonyítás és a bizonyítékok
 A kényszerintézkedések
 A nyomozás
 Az elsőfokú bírósági eljárás
 A perorvoslatok
 Sajátos eljárási formák

A kutatásaim a mindennapok gyakorlatával egészítik ki az jogszabályi hátteret.

Természetesen a jogalkotó – mint a „rossz könyvelő” – kullog a világ változásai után, így a bűnelkövetői találékonyosság rövidebb-hosszabb időre szabad utat kap.

Dolgozatomban annak szeretném bizonyítékát adni, hogy azért a „jó” oldal is megpróbálja eredményesen tenni a dolgát. Ezt esettanulmányok sorával próbálom majd bizonyítani.

Mányó-Váróczy Violetta*

FOGLALKOZTATÁS ÉS IDŐSKORI ELLÁTÁS

A nemzetközi összehasonlítások legfontosabb alapkérdése, hogy az adott országok felnőtt népességéből hányan dolgoznak és hányan keresnek munkát, mert dolgozni akarnak. Az Európai Unió egyik fő törekvése a felnőtt népesség lehető legnagyobb arányú bevonása a gazdaság működésébe. Vagyis aki dolgozni akar, annak legyen munkahelye, hogy gondoskodhasson önmaga és családja megélhetéséről. Elvárható, hogy mint foglalkoztatott részesüljön jogi védelemben, egészségbiztosításban, időskorban pedig tisztességes nyugdíjban.

Az elmúlt 50 év tekintetében Magyarországon először 2006-ban haladta meg az idős népesség eltartottsági rátája (22,9%), a gyermeknépesség eltartottsági rátáját (22,4%). Emellett a népességben belül jelentősen megnövekedett a 65 év feletti létszáma és a várható egészségben eltöltött „nyugdíjas” évek száma is kitolódott.

A népesség elöregedésének hatása a következő évtizedeken belül válik még erőteljesebbé, amikor is az aktív keresőknek a nyugdíjasokhoz viszonyított aránya jelentős mértékben romlik. De vajon egyértelműen csak ez a tendencia felelős a társadalmi ellátórendszerek finanszírozhatóságának, fenntarthatóságának problémáiért?

* *tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

Nagy István*

A SZABÁLYOKHOZ VALÓ VISZONY ÉS ANNAK JELENTŐSÉGE A SZOCIALIZÁCIÓBAN ÉS AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSEKBE

Témám a szabályok szerepe, a szabályokhoz való alkalmazkodás, a szabályokhoz való viszony és annak következményei bemutatása a szociálpszichológia és az evolúciopszichológia elméleteinek és kísérleteinek fényében. Az egyes elméletek és megállapítások esetén nagy mértékben alapozok az Új-Dél Walesi Egyetemen évente megrendezett „Sydney-i Szociálpszichológiai Szimpózium” évente megrendezett sorozatának előadásaira, illetve előadóinak publikációira.

Radnóti István**

A VÁLLALKOZÓI KOCKÁZATKEZELÉS SAJÁTOSÁGAI – ÖSSZEVETÉS EGY KORÁBBI VIZSGÁLATTAL

A vállalkozások működtetéséhez sajátos vállalkozói magatartás szükséges. Ennek egyik eleme az elkerülhetetlenül felmerülő kockázatok kezelése. Ezzel kapcsolatban a következő kérdések merülhetnek fel a vizsgálóban: Vajon mit tekintenek a vállalkozók egyáltalán kockázatnak? Mennyit hajlandóak kockáztatni? Milyen tényezők befolyásolják kockázatvállalási hajlandóságukat? Hogyan viszonyulnak a kockázatokhoz a pénzügyek illetve az élet egyéb területein? Van-e összefüggés kockázatvállalásuk mértéke és sikerességük között?

Jelen empirikus vizsgálatunk a fenti kérdésekre keresett választ. 64 vállalkozót kérdeztünk meg, a következő módszereket alkalmazva: strukturált interjú, DOSPERT© kérdőív, fogadási helyzet kérdőív, végül a Jenkins-féle A-típusú személyiséget vizsgáló kérdőív.

Az eredmények szerint: a megkérdezett vállalkozók hajlandóak vállalkozásuk értékének több mint 50%-át kockáztatni. Az ilyen kockázatos helyzetekbe alapvetően saját döntésük következményeként kerülnek, nem pedig külső kényszerítő erőknél köszönhetően. A döntés során jóval nagyobb valószínűséget tulajdonítanak a várható pozitív kimenetelnek (nyereség), mint a negatívnak (veszteség); illetve úgy érzik, hogy az eseményeket képesek kontroll alatt tartani. A sikerük mértéke többek között az A-típusú személyiséggel, illetve az erkölcsi területen mutatott óvatos kockázatvállalási attitűddel mutatott összefüggést. A DOSPERT kérdőív eredményei rámutatnak (múltkori vizsgálati adatokkal kiegészítve), hogy különböző módon viszonyulnak egyrészt a szociális, másrészt a pénzügyi, harmadrészt a sport-egészség-erkölcs területén felmerülő kockázatokhoz. A fogadási helyzet kérdőívben kapott eredményeket egy korábbi, Faragó Klára és Kiss Orhidea által vállalkozókkal és főiskolásokkal végzett hasonló kutatás eredményeivel összevetve nem várt módon azt kapjuk: a különböző fogadási helyzetekben az általunk vizsgált vállalkozók a korábban vizsgált főiskolásokkal – és nem a vállalkozókkal – megegyező mértékben vállaltak kockázatot. Az is kiderül, hogy döntéseik során az

* *adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

általunk vizsgált vállalkozók a nyereséggel kecsegtető fogadási helyzetekben pesszimista (un. maximin) döntési stratégiát alkalmaznak, a főiskolásokkal egyetemben, míg a többi vállalkozó egy optimista (un. maximax) stratégiát.

Szalai Ibolya*

INNOVÁCIÓMARKETING VS HAZAI KISVÁLLALKOZÁSOK

A magyarországi kis- és középvállalkozások jelentős része nem rendelkezik írott marketing-stratégiával, ami a következő kérdéseket veti fel:

– Felismerik-e a folyamatos innováció jelentőségét, a nemzetközi marketing megközelítés szükségességét, az individuális megoldások felértékelődését a lokális identitástényezők érvényesülése mellett?

– Mit értenek az innovációs tevékenység alatt és miben látják a vállalkozások fejlesztésének legfőbb akadályozó tényezőit?

Az ÁVF kutatócsoportjának tagjaként a jelenleg lezárt „Kis- és középvállalkozások innovatív és infokommunikációs képességeinek fejlesztése Magyarországon” című kutatási eredményeinkből a következőket emelném ki:

– Első hipotézisünk igazolást nyert, miszerint a cégek innovációs képességét biztosító humán, tárgyi, szervezeti és marketing feltételek megléte és fejlettsége, az innováció intenzitása, a magas tudásáramlású iparágakba tartozó, nagyobb árbevételű vállalkozásoknál jellemző. Ebbe a klaszterbe tartoznak a tudatos innovátorok, akik rendelkeznek írott marketingstratégiával is.

– A további három általunk alkotott klaszterben innovációt követő, elhárító, illetve az innováció szükségességére ráébredő vállalkozásoknál nincs, vagy nem jellemző az írott stratégia.

– Még a tudatos innovátorok csoportjába tartozók sem értelmezik tágran az innováció fogalmát, a „hagyományos” tényezők diffúziója is alacsony fokú.

Szeretném felhívni a figyelmet azokra a fejlesztendő és/vagy ellentmondásos innovatív területekre, melyek jellemzőek a hazai kisvállalkozásoknál.

Szánthó Zsuzsanna**

A FIATALOK ÉS A POLITIKA

A rendszerváltást követő csaknem két évtized nem hagyta érintetlenül a választók és a politika kapcsolatát. A csaknem eufórikus „kezünkbe vesszük a sorsunkat” állapot először a kiábrándulás, majd a politikától való minél nagyobb elfordulás irányába tolódott el. Ugyan a permanens kampány a választó polgárok politikai érdeklődésének fenntartását hivatott megvalósítani, de – talán többek között éppen ezért – az átlag polgár mind nagyobb mértékben válik absztinenssé a politika üzenetei iránt.

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

A napjainkban felsőfokú oktatási intézményekben tanuló hallgatók néhány év múlva a társadalom gerincét fogják képviselni, családot alapítanak és felnevelik a következő generációkat és nem utolsó sorban közülük kerülnek majd ki a vélemény irányítók.

Ilyen megfontolásokból kiindulva évek óta vizsgálom ezt a szegmentumot. A vizsgálat módszere online megkérdezés volt, a válaszolók „hólabda” módszerrel kerültek be a mintába.

A feldolgozott kérdőívek többségét magyar egyetemisták és főiskolások töltötték ki, de hatvan, az Európai Unió különböző egyetemén és főiskoláin tanuló diák is válaszolt megkeresésünkre.

Szépe Orsolya*

MIRE AD VÁLASZT A HOSPICE?

A doktori disszertáció szempontrendszerének összeállításához elengedhetetlen tevékenység a választott témához kapcsolódó alapos és sokrétű irodalomkutatás. Az értekezésben lesz az eddig áttekintett publikációkról, melyekből egyes kiragadott részletek, a majdani disszertáció fontos elemei lehetnek.

Az előadás betekintés nyújt a magyarországi hospice mozgalom működési kereteibe valamint a hospice típusú betegápolásba. Bemutatásra kerülnek a mozgalom általános alapelvei, kialakulásának története, fejlődésének szakaszai. Választ keres a címben feltett kérdésre, hogy a palliatív betegápolás holisztikus felfogása a modern társadalmakban mennyire szükséges és elfogadott. Miért alakult úgy, hogy az emberi lét vége, amit régen természetes folyamatként éltek meg, a mai társadalmakban csak félelemmel és fájdalommal társított fogalommá vált? A modern társadalmi kultúrának sikerült oly mértékben tabu-témává tennie ezt a folyamatot, hogy a beteg úgy érzi, nem illik, nem szabad és nincs joga hozzá, hogy nyíltan beszéljen kívánságairól. Talán a hospice mozgalom beteggondozási modellje megfelelő megoldást nyújthat ezekre a sokszor tudatosan mellőzött problémákra.

Bemutatásra kerülnek a Magyar Hospice Alapítvány által nyújtott szolgáltatások, és a szervezetek személyi ellátottságára vonatkozó adatok. Ugyanezen források mentén egy nemzetközi kitekintés is ismertetésre kerül.

Az önkéntesek sokoldalú szerepe szintén nagy jelentőségű a hospice rendszerben. Különböző feladatkörökben, sokszor a laikus számára elképzelhetetlen munkafolyamatokban vesznek részt, gyakran elmosódott kompetencia határok kísérik tevékenységüket. Bemutatásra kerülnek egy nemrégiben lebonyolított hospice önkéntes képzés tanulságai.

* *adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

Tóth Arnold*

AZ ONLINE HIRDETÉSEK MÉRÉSE ÉS PÉNZÜGYI ÉRTÉKELÉSE

Az internet kiegészíti az offline eszközöket, egyben a legfiatalabb és a leggyorsabban terjedő tömegmédiium. Változatos lehetőségeket biztosít a hirdetőnek, továbbá a felhasználó számára is lehetővé teszi az információkhoz való gyors hozzáférést. A világháló mindennapi tevékenységünk része lett, ezzel együtt hirdetési felületként is megjelent. Különbőféle formákban találkozunk az internetreklámokkal: szalaghirdetések (banner), gombhirdetések (button), felugró ablakok, képernyőkímélő, e-mail reklám stb.

Az internetes reklám sajátossága, hogy lehetővé teszi a célcsoport pontosabb elérését. A reklámmal való találkozás optimális gyakorisága kisebb hibával beállítható. Az online hirdetések hatékonyságát többféle mutatóval mérhetjük: hatékony elérés és gyakoriság, kontaktusok, oldallátogatottság, átkattintási ráták.

Ezen mérőszámok felhasználásával lehetővé válik az internetes reklámok pénzügyi megközelítése, amely választ adhat a hirdetőket érintő egyik legkényesebb problémára: vajon megtérül-e a reklámra költött összeg? Többféle lehetőség kínálkozik a marketingkommunikáció és pénzügyi vonatkozásainak összehangolására. Kiszámíthatjuk a kontaktusra ill. kattintásra jutó költségeket, módunk nyílik különböző viszonyszámok kiszámítására, így az értékesítés és a befektetés mértékéhez is viszonyíthatjuk a megtérülést. Összetettebb vizsgálatot biztosít, ha a kiadások több időszakot érintő hatását értékeljük.

* *adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

Miklós Ágnes Kata*

NEMZEDÉKVÁLTÁSI PROBLÉMÁK A HETVENES ÉVEK ROMÁNIAI MAGYAR IRODALMÁBAN

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

A dolgozat kutatási előzményeit illetően kétféle megközelítésre is szükségem volt. Mivel egy irodalmi generáció feltűnéséről és érvényesülési lehetőségeiről van szó, két irányból is fel kellett építenem dolgozatomat: egyrészt az irodalomkutatás, másrészt pedig a generációkutatás irányából. Mindezek miatt kettős feladatot kellett ellátnom: mindenekelőtt szükségem volt a romániai magyar irodalom generációs felépítésének és annak terminológiájának tisztázására; ezenkívül a generációváltási kutatások rövid feltérképezésére és a jelen dolgozat számára releváns szempontok kiválasztására.

A hetvenes évek nemzedékváltási problémáival kapcsolatos kutatás számára az elsődleges kiindulópont a romániai magyar irodalom generációváltásainak irodalomtörténeti hagyománya. A romániai magyar irodalomtörténet-írásnak mindig is központi kérdései közé tartozott a nemzedékek határvonalainak megállapítása, a szerzők „besorolása”. Ezt a problémát (legalább részlegesen) megoldotta a Kántor Lajos és Láng Gusztáv által írt *A romániai magyar irodalom története 1945-70* (Kriterion Kiadó, Bukarest, 1971.). Ez a kötet vezette be a Forrás-nemzedék fogalmát, mely az 1961-től indult, az elsőkötetes alkotók számára fenntartott Forrás-sorozatban megjelenő szerzők csoportjait fedte. A kötet megjelenésekor még csak két Forrás-nemzedékkel lehetett számolni, de a későbbi időszakokra nézve is kiterjesztették a Forrás-nemzedék fogalmát. Kántor és Láng elsősorban kronológiai alapon különítette el a Forrás-generációkat: a lírában új hangot képviselő szerzők (a második Forrás-nemzedékben Király László, a harmadikban Szöcs Géza, a negyedikben Kovács András Ferenc) kötetektől tekintette egy újabb generáció megjelentét. A Forrás-nemzedék fogalmánál jobbat azóta sem sikerült teremteni – az eltelt évtizedek során megjelenő kritikai hangok (melyek – és ez sem mellékes szempont – elsősorban maguktól az érintettektől származtak) ellenére is nélkülözhetetlennek látszik a romániai magyar irodalomtörténet generációs besorolásában. A Forrás-nemzedék fogalma minduntalan felmerül az ezzel a korszakkal behatóbban foglalkozók munkásságában – a teljesség igénye nélkül, de a következők munkáira gondolok: Bertha Zoltán, Csapody Miklós, Endrődi Szabó Ernő, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Martos Gábor; a legfrissebb időszakból Balázs Imre József, Demény Péter, Láng Zsolt, Selyem Zsuzsa, a disszertációját ebből a témából író Demeter Szilárd, valamint Szonda Szabolcs.

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

A Kántor-Láng besorolás azonban csak egy *felülről irányított csoportképzési aktusból* kiindulva teremtette meg az irodalomtörténeti generációváltás fogalmi rendszerét és terminológiáját, és nem adott választ a *belülről képződő csoportok* kérdésére. Ennek a kérdésnek a tisztázásához feltétlenül szükségesnek véltem annak áttekintését, miként vizsgálja a generációváltás kérdését a szociológiai szakirodalom.

A nemzedékváltás fogalmával mindig is elsősorban szociológiai szempontból foglalkoztak a kutatók – egyáltalán nem meglepő módon. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeként megszülető művek azonban számos kérdésben nem értettek/nem értenek egyet. Ilyen például az – egy nemzedék esetében a feltűnés, a működés és szétbomlás folyamatát magába foglaló – *időtartam*, a társadalomban elfoglalt *situáció*, a felvállalt és felvállalható *szerep* – és még számos más tényező. Az sem mellékes, hogy tudományos, irodalmi, művészeti generációról van-e szó; hogy milyen körülmények között jött létre; milyen lehetőségekkel rendelkezett. Ebből a (körántsem teljes) felsorolásból is látható, hogy roppantul sok jellemzőből áll össze egy nemzedék definíciója.

Elméletileg mindenképpen jó áttekintést nyújt ehhez a kérdéskörhöz Veress Károly műve, *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*.¹ Veress a nemzedékkutatáson belül a következő kategóriákat különítette el: a *társadalmi nemzedéket*, a *filozófiai nemzedéket* és a *kulturális nemzedéket*. A társadalmi nemzedék az ő értelmezésében mindenekelőtt *életkorfüggő*, a filozófiai nemzedéket a *lét* és a *tartam*, a kulturális nemzedéket pedig az *interszubsztitívitás*, az *értelemközösség*, a *nyelvhasználat* és a *nemzedéki paradigma* határozza meg.²

Egy irodalmi nemzedék egyidejűleg létezik társadalmi nemzedékként, filozófiai nemzedékként és kulturális nemzedékként is – mindemellett disszertációm keretein belül elsősorban a *társadalmi* és a *kulturális* nemzedék dimenzióival foglalkozom. A hetvenes évek nemzedékváltó törekvéseit ugyanis egyaránt fontos a társadalmi nemzedék és a kulturális nemzedék szempontjaiból is elemezni.

A nemzedékváltás egyik legjellemzőbb bizonyítéka az előző nemzedékekkel szembeni konfliktusok megjelente. Minden újonnan jelentkező generáció a megelőzővel *szemben* definiálja magát: elsősorban ezek a különbségek képezik a nemzedéki sajátosságokat.

Az egyik legfontosabb kérdéscsoport az, hogy a nemzedékváltás keretein belül milyen problémák körül sűrűsödtek meg a konfliktusok. A leginkább kézenfekvő probléma természetesen összefoglaló jellegű: a *hatalom* kérdése. Az viszont, hogy a hatalmi kérdés milyen módokon kerül elő, mindig az adott korszaktól és az adott situációtól függ. A „váltásra készülők” esetében semmiképpen nem feledkezhetek meg az *életkor* kérdéséről. A konfliktusok egy része a fiatalok/öregék szembenállás mentén modellálódott – sokszor még olyan esetekben is, mikor ez csak más konfliktusok elleplezésére szolgált. A *hatalom* kérdéskörén belül adódó, szintén kézenfekvő konfliktusforrás a *lehetőségek*. Az egzisztenciális kérdésektől kezdve a publikációs lehetőségekig igen széles skálát lehet lefedni a lehetőségek elégtelensége vagy kihasználatlansága révén adódó problémákkal. Irodalmi nemzedékről lévén szó, ugyancsak a hatalom szféráján belül adódó vizsgálati szempont az *elfogadottság*: elsősorban irodalompolitikai kérdés-ként tárgyalom ezt, szoros összefüggésben a lehetőségek kérdésével.

¹ Veress Károly: *A nemzedékváltás szerepe a kultúrában*, *Pro Philosophia – Polis, Kolozsvár, 1999*. Az „elméletileg” kitételhez azért ragaszkodom, mert kizárólag filozófiai kutatásról van szó, szociológiai, antropológiai, szemiotikai és kommunikációelméleti megközelítések alkalmazásával.

² *I. m.*, 216-285. old.

Másik fontos problémacsoportnak tartom az *identitás* kérdéskörét. Ennek esetében külön kezelem a *felelősség* (voltaképpen *kívülről diktált identitás*) és a *szerep* (vagyis a *belső keletkezésű identitás*) kérdését. A nemzedéki definíciók szempontjából egyáltalán nem mellékes, mennyiben korrelálnak egymással a felülről-kívülről, valamint a belülről érkező definíciók. Bár egy nemzedék másokkal szemben definiálja önmagát, mások is önmagukkal szemben definiálják az adott nemzedéket – ezért van szükség mindkét oldal álláspontjának vizsgálatára.

Lényeges vizsgálati szempontnak tekintetem azt, hogy csak a megállapítások alátámasztására, nem pedig kidolgozására fogom használni mindazt, ami *nem* a kortárs recepció része. Mivel a nemzedékváltás vagy egy adott nemzedék létezése retrospektíve állapítható meg a legkönnyebben, sokkal fontosabb szerintem arra keresni a választ, milyen következtetéseket vonhattak le a kortársak, milyen pontokon jelent meg a generációváltás kérdése, és mire lehet következtetni az adott időszak dokumentumaiból. Ezen dokumentumokon belül is elsősorban a vitákra és ankétokra alapoztam a vizsgálatot – és itt kifejezetten az adott időszakban, tehát a hetvenes évek során megjelent vitákra és ankétokra gondolok. Nem véletlenül tartottam fontosnak a vizsgálatban a kortárs recepción belül is főként a viták és ankétok szerepét. Ezek során az adott korszak konfliktusainak viszonylag kevésbé kozmetikázott verziójával szembesülhetünk. A hangsúly természetesen a „viszonylag kevésbé”-n van: a *Korunk* 1980/1-2. számában megjelent, *A szóértés előfeltételeiről* ankét utolsó oldalán olvasható megjegyzés legalábbis elég egyértelműnek tűnik: „A magnófelvételt készítette Markos Péter-Pál. Lejegyezte Bretter Zoltán és Aradi József. A szerzők némelyike utólagosan kiegészítette a szövegét.” Mindemellett is a viták és ankétok a rendelkezésünkre álló legpontosabb kordokumentumok: ezekben sikerült ugyanis a legpregnansabban kifejezni a különböző generációk világképének, szerepfelfogásának eltérő elemeit.

A hetvenes évek irodalmi-publikációs problémái főként a következő vitákban, ankétokban, kerekasztal-beszélgetésekben jelentkeztek: *Húsz esztendőm hatalom*, Utunk, 1972/12., 6–7.; *Ankét a nemzedékről*, Korunk, 1973/6, 835–864.; „*Az irodalom annál gazdagabb...*” Utunk, 1976/30., 2–3.; *Fiatalok irodalma – az irodalom fiatalsága*, Igaz Szó 1977/8.; *Újra: költészet és magatartás*, Korunk, 1978/7.; *Fiatal kritikusok*, Igaz Szó, 1978/12., 554–564.; *Költészet és kommunikáció*, Korunk, 1979/9.; *A szóértés előfeltételeiről*, Korunk, 1980/1-2., 41–62.; *Echinopalackatok*, Korunk, 1980/1–2., 63–72.; 4–6.; *Pátosz és paradoxon*, Igaz Szó, 1980/6., 520–529.; *Korszerűség – elkötelezettség*, Igaz Szó, 1981/5., 437–472. old.; *A 100. Forrás-kötet után*, Utunk, 1982/12.

A válogatás szükségszerűen önkényes – és az, hogy a fenti ankétok és viták közül melyeknek vállalkoztam részletesebb elemzésére, szintén annak tekinthető. Nem foglalkoztam részletesen azokkal a vitákkal, melyek nem kizárólagosan a nemzedékváltás kérdéskörében zajlottak („*Az irodalom annál gazdagabb...*” Utunk, 1976/30., 2–3.); valamint azokat az ankétokat sem elemeztem részletesen, melyek esetében csak a felkérés apropója volt adott, de nem vagy csak részlegesen állapítható meg közös tematika a hozzászólások között (*Húsz esztendőm hatalom*, Utunk, 1972/12., 6–7.; *Újra: költészet és magatartás*, Korunk, 1978/7.)³. Az ankétok közül tehát a fenti kritériumok figyelembevételével a minden válaszadóhoz azonos kérdéseket intéző *Ankét a nemzedékről* (Korunk, 1973/6, 835–864.) és *Fiatal kritikusok* (Igaz Szó, 1978/12., 554–564.) elemzésére térek ki; valamint a *Költészet és kommunikáció* (Korunk, 1979/9.) hasonló módon felépülő első részére.

³ Az *Újra: költészet és magatartás*, Korunk, 1978/7. mindemellett rendkívül fontos a költészeti megismerés tárgykörében született írások terén – ezért írok róla a 3. 2. 1. 4. fejezetben. Más ankétokkal szemben azonban nem foglalkozom a válaszok (amúgy is lehetetlen) egybevetésével.

A későbbiekben megjelenő művek-viták-ankétok relevanciája már csak feltételes módon fogalmazható meg: ez főként az emlékezési folyamatok sajátosságai miatt van így, szoros összefüggésben a retrospektíven alkalmazott nemzedékfelfogással. Egyetlen kivétel *A 100. Forrás-kötet után*, Utunk, 1982/12. – ennek esetében a Forrás-kötetek kiadási gyakorlatának konfliktusai kerültek nyilvánosságra, így mindenképpen jelentős adatokat tartalmazott kutatásom számára.

A hetvenes évek nemzedékváltó törekvéseit egyaránt fontos a társadalmi nemzedék és a kulturális nemzedék szempontjaiból is elemezni. Mint ezt már említettem, a viták és ankétok során számos olyan kérdés felmerült, melyek fényt derítenek a nemzedéki konfliktusok okaira. Természetesen ez csak akkor sikerülhet, ha megfelelő vizsgálati szempontokat választunk ki – ezek alapján strukturáltam dolgozatomat is.

A nemzedékváltás semmilyen körülmények között nem tekinthető probléma- és konfliktusmentes folyamatnak. Rendkívül találónak éreztem Ortega y Gasset generációs felosztását, melyben a nemzedékek a legidősebbektől a legfiatalabbakig a következő kategóriákba sorolhatók be: „túlélők”, „hatalmon lévők”, „ellenzékiek”, „váltásra készülők”.⁴ Mivel dolgozatom folyamán ennek az elméletnek az alapján különítettem el a konfliktusokban leggyakrabban részt vevő nemzedékeket, rövid áttekintését adnám Ortega y Gasset generációs felosztásának.

E felosztás alapján a nemzedékhatárok főként az establishmentben elfoglalt *pozícióval* kapcsolatban értelmezhetőek: a túlélők annak a meghaladott nemzedéknek a tagjai, mely nemzedék már nem vesz részt „hatalmi aktusok” megtervezésében és végrehajtásában, de esetlegesen támogatja a „hatalmon lévők” ebben; a „hatalmon lévők” az éppen uralkodó paradigma képviselői, akiknek nemzedéke döntési pozícióban van; az „ellenzékiek” ugyanannak a nemzedéknek a tagjai, de nem az uralkodó paradigma képviselői, és nincsenek döntési pozícióban; a „váltásra készülők” pedig egy fiatalabb nemzedék tagjai, akik a „hatalmon lévők” pozícióját igyekeznek megszerezni. Amennyiben a konfliktusforrásként jelentkező nemzedéki kategóriák képviselőinek megnyilvánulásaira koncentrálnunk, voltaképpen ismét felcserélhető fogalmakkal találkozunk a „fiatal”–„váltásra készülők”, valamint „érett”–„hatalmon lévők” párosok esetében. Nem a biológiai életkor az elsődleges kritérium annak tekintetében, hogy az adott szerző melyik korosztályi csoport részesének érzi magát egy megnyilatkozás pillanatában, hanem az *elfogadottság* mértéke: az a tény, hogy az adott szerző mennyiben tekinti magát az establishment tagjának.

Figyelemreméltó viszont, hogy mikor az *Ankét a nemzedékről* során a negyedik kérdésben ennek a felosztásnak a relevanciájára kérdeztek rá, a válaszokból ítélve többen is megkérdőjelezték Ortega y Gasset felosztását. Ez az elutasítás véleményem szerint mindenekelőtt a hetvenes évek ideológiailag meghatározott közegéből következethető: jellemző például az „ellenzékiek” kategóriájának értelmetlensége és értelmezhetetlensége. Ortega y Gasset az establishmentben elfoglalt hely, nem pedig valamilyen ideológiai elkötelezettség alapján állapított meg nemzedéki kategóriákat. Amennyiben az „ellenzékiet” olyan társaságnak tekintjük, akik ugyan a „hatalmon lévők” nemzedékének a tagjai, de nem az uralkodó paradigma

⁴ *José Ortega y Gasset (1944) Korunk feladata. ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, Budapest. Az ankét készítéséhez Demeter Szilárd filozófus, volt Korunk-szerkesztő szerint valószínűleg az 1946-os román kiadást használták; Balázs Imre József irodalomtörténész, Korunk-szerkesztő pedig Aradi Józsefet tartja valószínű forrásnak a kérdés felvetésében. Mindezek a feltételezések most már ellenőrizhetetlenek – figyelemreméltó viszont az a tény, hogy az 1980-as A szóértés előfeltételeiről Korunk-ankétban Gáll Ernő az 1944-es magyar kiadást hozta fel hivatkozásként.*

képviselői, és nincsenek döntési pozícióban, a több évtizednyi távolból vizsgálódó kutató számára úgy tűnik, a hetvenes évek első felének romániai (magyar) irodalompolitikai koordinárendszerében vajmi kevés esély volt arra, hogy az „ellenzékiek” fogalmát definiálni lehessen. A hetvenes évek második fele és különösen a nyolcvanas évek időszaka már sokkal inkább alkalmas erre; igazi, az olvasóközönség számára is evidens szembenállásra azonban valójában még ekkor sem kerül sor, vagy csak nagyon extrém helyzetekben. Az *Ellenpontok* és a Limeskör szamizdat-tevékenységét titkolózás övezte, nem találunk nyílt támadásokat a kor hivatalos fórumain sem.

Mivel az intézményi rendszerben elfoglalt hely alapján lehet a generációs határokat a legkönnyebben meghúzni (mint már írtam, az elfogadottság és a döntési pozíció irányadó, nem elsődlegesen az életkori meghatározottság), egy olyan közegben, ahol az „ellenzékiek” generációja nem definiálható, a leggyakoribb konfliktusok a „hatalmon lévők” és a „váltásra készülvők” között alakulhatnak ki. Dolgozatom folyamán ennek a konfliktusnak az okait próbáltam megállapítani a korabeli dokumentumok alapján. Világos következtetésnek tűnt, hogy a „hatalmon lévők” generációja a hetvenes évek romániai magyar irodalmi intézményrendszerében is, mint minden más generációváltási helyzetben, elsősorban saját elfoglalt pozícióját védelmezte a fiatalabbakkal szemben, valamint a „váltásra készülvők” lázadó magatartásának okait és megnyilvánulási módszereit kérdőjelezte meg. A kutatás során azonban főként azt tartottam fontos kérdésnek, miben *más* a hetvenes évek romániai magyar irodalmának generációváltási konfliktusrendszere; mennyiben merülnek fel az általában vett nemzedékváltási problémákon túl olyanok, melyek speciálisan erre az időszakra és erre a szituációra érvényesek.

Az egyik konfliktusforrás egy eleve szűk, ráadásul folyamatosan visszaszoruló intézményrendszerben kereshető. A kutatásom számára fontos időintervallumban, a hetvenes évek második felében egyetlen, irodalmi szempontból jelentős és szélesebb közönség előtt is ismert új intézmény megalapítására sem került sor. Nem születtek új irodalmi folyóiratok vagy kiadók, kutatóintézetek. Új kezdeményezésként csak az *Igazság* kolozsvári napilap szombati ifjúsági melléklete említhető meg, a *Fellegvár* – ez is csak 99 megjelenési alkalmat tudott felmutatni, három év után, 1981 áprilisában megszűnt. A papír árának 1974-es emelésével főként a folyóiratok (ezen belül is a *Korunk*) terjedelme csökkent, ezáltal viszont a publikációs lehetőségek is megfogyatkoztak. Az intézmények, különösen a szerkesztőségek számára jelenlegi munkatársaik megtartása is gondot okozott, mindenképpen ritkaságszámba ment egy fiatal, állandó munkatárs felvétele (mint például Markó Béláé az *Igaz Szóhoz*).

Az 1968-69-es időszak volt az utolsó, amikor a harmincon aluli korosztály viszonylag nagy szerepet kapott az intézményekben – ekkor kerültek a szerkesztőségekbe a második Forrásnemzedékhez tartozó alkotók. A hetvenes évek, különösen annak második fele, a romániai magyar irodalom intézményeiben már nem új lehetőségekről, hanem az „adott keretek” betöltéséről és kihasználásáról szólt. Ennek kapcsán merül fel például az elsősorban ifjúsági fórumok lehetőségeinek és kihasználtságának kérdése is. Az *Echinox* lehetőségeire, adottságaira és elfogadottságára koncentráló *Echinox-alakzatok* beszélgetés is elsősorban a „keretekről” szólt. Még pontosabban az *Echinox* periférikus létéről és behatároltságáról. A beszélgetésen résztvevők számára evidensnek tűnt, hogy az *Echinoxot* a munkaterminusként használt „felnőtt kultúra”⁵, vagyis a romániai magyar irodalom „hatalmi pozícióban” lévő része olyan ifjúsági fórumnak tekinti, mely (korosztályos meghatározottsága miatt) csak egy szűk kört foglalkoztat és érdekel; s egyúttal evidenciának tekinti, hogy ez a szűk kör a romániai magyar publikációs lehetőségek

⁵ Szűcs Géza kifejezése, *Echinox-alakzatok*, *Korunk*, 1980/1–2., 66. old.

peremvilágában található. Az *Echinox* kétségkívül más volt az általában vett romániai magyar periodikákhoz képest: tematikájában, beszédmódjában és elfogadottságában egyaránt kívül állt a korszak uralkodó paradigmáin. Ugyanez érvényes a *Fellegvár* mellékletre is, melyet az *Echinox* „kiterjesztéseként” tartottak számon: gyakrabban jelent meg és szélesebb olvasóközönség jutott hozzá, de jelentős átfedés érzékelhető a két fórumban publikálók között. Ez minden bizonnyal annak köszönhető, hogy a melléklet szerkesztője, Szöcs Géza, az *Echinox* magyar oldalainak szerkesztői székét cserélte le a *Fellegvár*éra.

Az intézmények megújítására, „fiatalítására”, ha születtek is tervek, nem valósultak meg teljes mértékben. Gáll Ernő naplójának tanúsága szerint⁶ a *Korunk* „fiatalításának” szándéka végül csak a grafikai megújítás igényeként realizálódott.

Szintén fontos konfliktusforrásként jelent meg a kisebbségi kultúra totalitásiigénye. Az irodalomtörténet-írás nem a legjellemzőbb, hanem a legjelentősebb szerzők mentén strukturálja a korszakokat és nemzedékeket – ez érvényesül a Kántor-Láng-féle generációs felosztásban is. A romániai magyar irodalomtörténet elit-központúságára azonban nemcsak az irodalomtörténeti tradíció, hanem elsősorban a romániai magyar értelmiség sajátos ideologikus háttere ad magyarázatot. D. Lőrincz József állapította meg, hogy az „elit” és az „értelmiség” fogalmainak összemossa egy olyan értelmiségfogalmat eredményezett, mely szem elől téveszti a kultúra „proletárjait”, a párt- és adminisztratív apparátus széles tömegeit, de még az „eredeti” gondolatok eszmei hátterét is: így kerül a hangsúly rendszeresen a „csúcs” elitre. Mindez arra a meggyőződésre vezetett, hogy csak az „elsőrangú”, „eredeti”, „kreatív” egyéniségek befolyásolhatják a fontos eseményeket.⁷ Amennyiben a hetvenes évek során kifejezetten nemzedékváltási kérdésekről esett szó, a megkérdoztetek vagy a vitában résztvevők köre szinte automatikusan az elit képviselőiből állt össze – és az elit teljesítményét igényelte a nemzedékváltóktól is. Természetesen egyúttal „a régmúlt nagyjai” vagy a már „hatalmon lévő” teljesítményének reprodukálását tekintette elit teljesítménynek: ennek köszönhető például az, hogy az „új Tamási” vagy az „új Sütő” felbukkanását várták a „váltásra készülő” köréből.

Az előző konfliktusforrással szoros összefüggésben található a harmadik is, mely a „népi ideológia” továbbéléséből eredeztethető. A romániai magyar értelmiség sajátos helyzetéből adódóan a közélet, a közbeszéd és az irodalom mindig is korrelációban állt egymással. Ennek a témának a különböző vetületeivel foglalkozó politológusok, történészek és szociológusok általános jellegű megfigyeléseire mindenképpen szükségem volt ahhoz, hogy konkretizáljam: mi-
ben különbözött egymástól a „hatalmon lévő” és a „váltásra készülő” nemzedék szerepfelfogása. Elsődlegesen ugyanis a szerepfelfogás különbsége volt a meghatározó tényező a hetvenes évek nemzedékváltási problémáiban – mégpedig az a vetülete, melyet elsősorban felelősségkérdésként kezeltek. A „népi ideológia” három megkérdozjelezetlen/megkérdozjelezhetetlen alap-eleme a *közösség*, a *hagyomány* és a *népszolgálat* voltak. A *közösség* értelmezése egyidejűleg tartalmazta a magyar kisebbség (és egyúttal bármilyen kisebb csoportegység, például faluközösség) fogalmát, mely csoportegység hordozója és egyben fenntartója is a fennmaradást célzó értékeknek. Mint egyben a legfontosabb érték és érték-hordozó, az ilyen módon definiált közösség a változatlan, asszimilálatlan nemzeti lét garanciáját jelentette: ez volt az a közeg, melyben a *hagyomány*, vagyis az állandóságként felfogott kultúra fenntarthatósága megvalósulhatott. (A néprajzkutatás súlya, a gyűjtőkörutak gyakorisága is részben ennek köszönhető – egyfajta ha-

⁶ Gáll Ernő: Napló I. 1977-1990, *Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.*, 10-25. old.

⁷ D. Lőrincz József (2004): Az erdélyi magyar értelmiség – hivatás és pragmatizmus, in: Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben, *Múltunk Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda*.32-66. old.

gyományfenntartó és -ápoló tradíció alakult ki.) A kultúra értékeinek fenntartása a *népszolgálat* révén következhetett be: abból a premisszából kiindulva, hogy minden tevékenység csak akkor értékes, ha céljai és funkciói valamilyen formában hozzákapcsolhatók a közösséghez és értékeihez.

A három alapelemnek a népszolgálat fogalmában való összekapcsolódása eredményezte a népi ideológiának az értelmiséggel és az értelmiség feladataival kapcsolatos elvárásait is. A hetvenes évek nemzedékváltási problémáinak jelentős része abból származott, milyen *felelőséget* kell vállalnia a romániai magyar irodalom képviselőinek, milyen *szerepet* kell ellátniuk. A „kell” szerepeltetése nem mellékes: a vállalt és vállalandó feladatokat nem tekintették opcionálisnak, ezek minden értelmiségi kötelezettségéhez tartoztak. Sajátossá főként az teszi a problémát, hogy a népszolgálat kérdése elsősorban az elit értelmiségen belül vált értékhordeozóvá – meglehetősen paradoxális módon. Annak folyamatos bizonygatása, hogy az értelmiség érdeklődik a közösség problémái iránt, annak lojális tagja, de *semmiféle előjogokra nem tart igényt*, az értelmiség számára az egyenlőség illúzióját nyújtotta; a népszolgálat kérdését viszont folyamatosan az elit szempontjából közelítették meg.

Ennek alapján már érthetőbb, miért visszas helyzet, hogy a hetvenes évek „váltásra készülői” ellen igen gyakran megfogalmazott vád volt az „elitizmus”. Ez elsősorban a „váltásra készülőök” családi háttérével kapcsolatban fogalmazódott meg: ez ugyanis az első olyan időszak a második világháború utáni romániai magyar irodalom történetében, amikor a „váltásra készülőök” nagy hányadát a másodgenerációs elit értelmiség alkotja. Némelyest sarkítva éppen abban áll a helyzet egyedisége, hogy a hatalmon lévők számára ebben az évtizedben vált személyes tapasztalattá a másik oldalon állás, illetve az, hogy a státuszörökítés a szocialista társadalom keretei között is működhet.

A másodgenerációs értelmiségi helyzetét általában előnyösebbnek tekinthetjük az első generációs értelmiségénél. Ennek okai között található az előző generáció által már megszerzett kapcsolati tőke; az előnyösebb infrastrukturális környezet (tehát például az, ami *A szóértés előfeltételeiről* vitában a „saját könyvtár és lemezjátszó” emlegetésével bukkan fel), valamint az iskolai előrehaladást segítő korai hatások. A másodgenerációs értelmiség helyzete akkor válik bonyolultabbá, amennyiben a családban az előző nemzedék nem csak pusztán értelmiségi, de eleve a kulturális elit tagja. Nagyobb gyanakvás fogadja a kulturális elitbe törekvő értelmiségit, ha valamelyik szülője már odatartozik: és éppen az automatikusan rendelkezésére álló kapcsolati háló az, amely gyanakvásra készíti azokat, akiknek valaha szívós munkával kellett kiépíteniük a sajátjukat.

Éppen azért, mert a hetvenes évek nemzedékváltóinak nagy hányada számára adottak voltak ezek a feltételek, a „hatalmon lévők” gyanakvása is erősebb volt: több anket és vita során is megjelenik az a felvetés, hogy a „váltásra készülőök” túlságosan is ezoterikusak, hogy nem akarnak vagy nem képesek lehatolni a szélesebb tömegekhez. (Legjellemzőbb példaként *A szóértés előfeltételeiről* vitát érdemes megemlíteni, különös tekintettel Balogh Edgár és Tóth Sándor hozzászólásaira.) Éppenséggel a népi ideológia nevében ítélték károsnak a „túlélők” és a „hatalmon lévők” képviselői, hogy a szellemi elit fiatal képviselői főként a szellemi elit idősebb képviselőinek leszármazottjai. Egyes helyzetekben éppen ezért az elvileg privilegizált helyzetbe született, másodgenerációs kulturális elitbe tartozó szerzők voltak a legnehezebb szituációban. Az apák és fiúk közti konfliktusok (gyakran familiáris értelemben véve is apák és fiúk konfliktusa), valamint a másodgenerációs értelmiségnek az előző generáció függvényében való megítélése csak tovább bonyolította a szerepfelfogás kérdéskörét.

A kívülről és felülről generált nemzedékváltási problémák mellett a belső gondok is súlyosbították a hetvenes évek „váltásra készülőinek” helyzetét. Mindenekelőtt fontos például megállapítani azt, hogy a jelzett generáció esetében nem létezett egy konkrét csoportalakító aktus, egy generációs összetartozást demonstráló kiáltvány vagy közös fellépés: ennek köszönhető az

is, hogy a hetvenes évek nemzedékváltóit a kívülről érkezett „harmadik Forrás-generáció” néven tartjuk számon. A kategorizálást és generációba sorolást főként az érintettek tekintették megkérdőjelezhetőnek. Már a második Forrás-generáció tagjai is önkényesnek érezték a Kántor-Láng-féle felosztást, és ez a harmadik nemzedék esetében még inkább hangsúlyosan jelentkezett. Ennek oka főként abban állt, hogy a Forrás-sorozatban, a harmadik generáció időszakában, 1976 és 1983 között megjelent harminckét szerző jelentős része nem állt egymással kapcsolatban; az azonos időszakban, azonos sorozatban megjelent köteteken kívül semmi nem kötötte őket össze. Akik viszont az irodalmi együttinduláson kívül is ugyanazon csoportba sorolhatóak, azok számára több más kapcsolódási pont is adódott (többek között a Gaál Gábor-Kör, az *Echinox* szerkesztősége, a kolozsvári Cselényi-ház – Cselényi László és Béla otthona – valamint a későbbiekben az *Igazság* kolozsvári napilap szombatonként megjelenő ifjúsági melléklete, a *Fellegvár*). Az esszéisták, akiknek a harmadik Forrás-nemzedékkel egy időben jelentek meg Forrás-köteteik, kétségtelenül jelentős csoportot képviselnek a nemzedékváltó törekvések terén. Az irodalomtörténeti besorolás terén azonban csak részlegesen tekinthetők a harmadik Forrás-nemzedék tagjainak. A különleges elméleti műfajból származtatható különállás mégis kevesebb jelentőséggel bír, mint az, hogy publikációik helye, inspiráló közegük, környezetük és érdeklődésük körük a lírikusokéval azonos. A harmadik Forrás-generációba sorolt szerzők csak fenntartásokkal használták a „harmadik Forrás-nemzedék” kifejezést – pontosabb meghatározás viszont nincs.

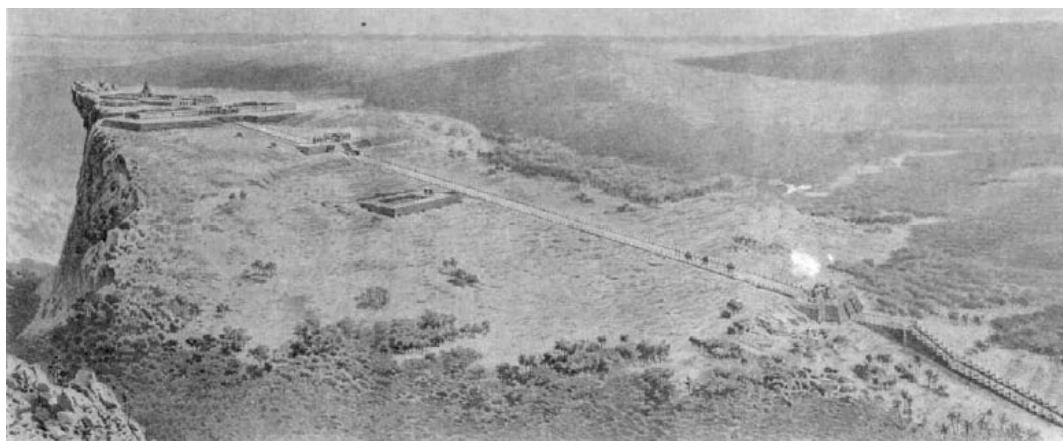
A hetvenes évek „váltásra készülői” esetében a vizsgált közel egy évtized az adott körülmények között nem vezetett ezen nemzedék intézményes és értékrendbeli integrációjához. Részben ebből eredeztethető, hogy a nyolcvanas évekre a generáció tagjai közül meglepően sokan kényszerültek emigrációba és/vagy hallgatásba. Mivel a bizonyos közegre írt, bizonyos közeg által megértett és igényelt irodalom más közegben csak részlegesen érthető – kevés kivételtől eltekintve a Magyarországra vagy máshová telepedett szerzők nem jelentettek meg új műveket, legfeljebb eddigi műveiket adták ki újra.

Kádas Csaba*

PREAH VIHEAR FEGYVERBEN – THAIFÖLD ÉS KAMBODZSA KIÚJULT HATÁRVITÁINAK HÁTTERE

A cikk bemutatja a thai-khmer határ mentén található, Preah Vihear templom körül tavaly eszkalálódott, de jelen pillanatban is magas hőfokon égő határvitát, melynek évszázados, gyarmati előzményei vannak, és mindkét ország számára súlyos következményei lehetnek.

A templomot 2008 júliusában az UNESCO Világörökségi Listára vette. Mivel azonban a műemléket 2006-ban Kambodzsza egyedül jelölte, a törékeny thai belpolitikai csatákban az akkori ellenzék a területi integritás és a szuverenitás szimbólumként kezdte használni. A cikk igyekszik bemutatni a két ország közötti viszály hátterét, és megkísérel rámutatni, hogy tavaly októberben, miként juthattak el az erős gazdasági, bilaterális és regionális együttműködésben élő felek a fegyveres eseményekig. Félő, hogy amennyiben mindkét oldal beássa magát „érvei” mögé, akkor a legapróbb megegyezéseknek is rendkívül súlyos ára lesz. Manapság elsősorban Thaiföld labilis kormányzatának van szüksége minden téren sikerre, de nincs kétség afelől sem, hogy a khmerek is igyekeznek nacionalista húrokat pengetni, hiszen Kambodzsza alig több mint egy évtizede zárta le a polgárháborút – az utolsó vörös khmerek is letették a fegyvert –, ezért a nemzeti identitás erősítése és a társadalmi kohézió megteremtése különösen fontos számára.

* adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola

Preah Vihear, khmerül „szent kolostor” egy lélegzetelállító szentélykomplexum, melynek egyediségét főként az kínálja, hogy páratlan helyszínen emelték a khmerek az Angkori Birodalom fénykorában. A hegycsúcs már a templom 9-12. század között építése előtt is „tisztelt” zarándokhely volt, mert délnyugat felé a meredek sziklafalban menedékek, elvonulást szolgáló „celláknak” alkalmas természetes üregek, bivakok találhatóak. A templom nevében és struktúrájában is egyértelműen megmutatkozik az elvonuló, befelé forduló, elmélkedő életmódhoz emelt monostor, zarándokhely jelleg, amely ritka az ősi khmer építészetben és feltűnő a kontraszt egy ilyen drámai panorámát kínáló helyszínen. A templom a nemzetközi jog szerint ma Kambodzsa területén található, de megközelítése a néhány méterre található Thaiföldről a legegyszerűbb.

Miért érzékeny szimbólum Preah Vihear?

A thaiok számára – érzelmekkel átszőve ugyan – megsérthetetlen jelkép a nemzet, a vallás és a király, melyek közé sokszor egyenlőségjelet tesz a köztudat. A modern Thaiföld számára a nemzetet a legpontosabban maga ország, mai hatáiraival, a sérthetetlennek tartott földrajzi test szimbolizálja.

A patinás történeti helyszín, thaiul Phra Vihan olyan dicső korszakát idézi a thai történelemnek, amikor Thaiföld nagyobb volt mint ma. A mai thai történeti tudatban hangsúlyos e nagyság elvesztése és a gyarmatosítók ebben játszott szerepe (Winichakul, 1994: 165). A történeti-nemzeti ideológia megteremtésében is jelentős szerepe van a területek elvesztésének, de számos tévedésre és elhallgatásra épül. Egyrészt a franciák rovására írt valós veszteségeken felül olyan területekre is kiterjed a „veszteség mítosza”, mely területek sosem voltak a mai értelemben Thaifölddé. Másodsorban a „pontos, topográfiai” határok megrajzolásának mániáját is az európaiak, a gyarmatosításkor hozták magukkal. Többségi nemzetre építő, pontos határok kreálása ezért az európaiak előtti Délkelet-Ázsiára sem jellemző. A határokat esetlegességek – részleges alávétések és elismerések –, egyszerűen bizonytalanságok jellemezték (Winichakul, 1994: 75). Például Kambodzsa lehetséges 19. századi alávétése, földarabolása a thaiok vagy a vietiek által a franciák érkezésekor is tökéletesen újszerű, aktuálpolitikai szándék és bizonytalan kimenetelű kérdés volt. Ettől még a thai történetíróknak joggal fájt általában a veszteség, de kevésbé jogosan az el nem ért siker, vagyis az, hogy 1893-as francia győzelem után Kambodzsa – és Laosz – nem Thaifölddé lett végérvényesen. Az is megérthető, hogy ilyen kontextusban kialakult egy khmer- és egy nyugat-ellenes attitűd, mely mindenekelőtt a franciák és a khmerek számlájára írja azokat a kompromisszumokat, amelyek területvesztésekben öltöttek testet. Ugyanakkor éppen ezért Thaiföldet sosem gyarmatosították – e tény pedig segítette a nemzeti identitás kialakításában –, ami azóta is a nemzeti büszkeség egy sokat emlegetett mantrája.

A területvesztés traumája különösen erősen van jelen a kambodzsai határokkal kapcsolatban, melyeket a franciák birkóztak ki – ebben a megközelítésben a khmereknek – és fektettek papírra a 20. század elején. A területvesztést – ebben az esetben a terület meg nem szerzését a 19. században, illetve „újbóli elvesztését” a 2. világháború után – nagyban írja a thai történeti tudat az „áruló, csaló” khmer uralkodók rovására is (Charnvit, 2003: 4). A nyugat és még inkább a khmerekkel szembeni ellenérzés látványosan eskalálódott 1957-1962 között a Preah Vihearról szóló thai-khmer vita következményeként. Preah Vihear emblémája lett a fenti örökségnek és mivel a templomot a hágai bíróság „elvette” a thaioktól a továbbiak legkényesebb szimbólumává vált a thai-khmer/thai-nyugat kapcsolatoknak.

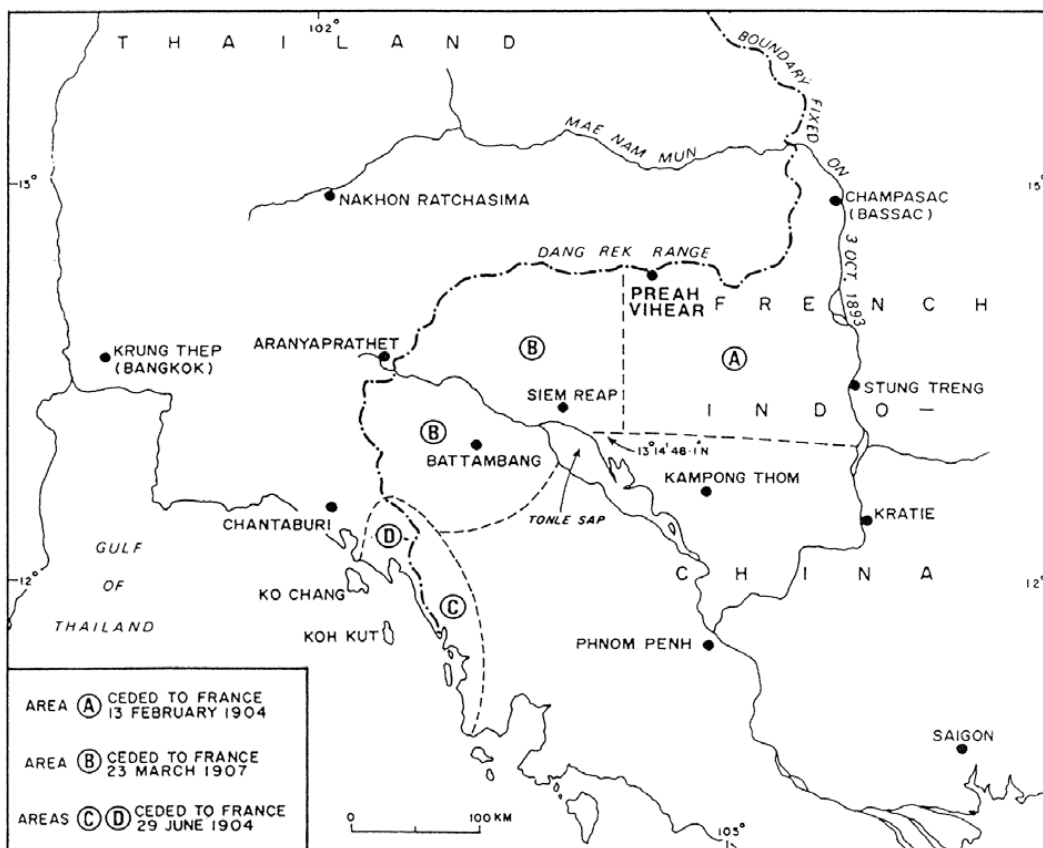
A khmerek számára Preah Vihear a dicső múlt azon korszakát idézi, amikor a khmerek teremtette Angkori Birodalom virágzását élte (9-13. század között). Azt a kort, amikor jobbra khmerek uralták a szárazföldi Délkelet-Ázsia jelentős részét, beleértve a mai Thaiföld javát is.

A khmer birodalom hanyatlása folyamán a területek tetemes része „elveszített”, melyek jelentős részét a később érkező thaiok szervezték meg. Civilizációjuk számos, pompás teljesítménye, leglátványosabban talán az épített műemlékek, főként templomkomplexumaik így más népek életéhez, tudatához, mindennapjához is kötődni kezdett. A khmer területvesztés traumája oly távoli, hogy még maguk a khmerek is elfelejtették mi volt valaha Angkor és miért tűnt el a dicsőség. A modern történeti tudat azonban azonosul és támaszkodik a 19. századi eseményekre, melyben a thai és a viet szerep nem pozitív. Kambodzsa reménytelennek tűnő összezsugorodása a 19. századra az erős szomszédok prédájává tette volna Kambodzsát, ha az európai gyarmatosítóknak más tervei nincsenek. Kambodzsa gyarmat lett, mely a 2. világháború után nem sokkal függetlenedett, majd a bipoláris világ játszótérévé vált. Hamarosan pedig „világpolitikai racionalitását veszített, jelentéktelen regionális tűzfészekké süllyedt”, melyet az ENSZ Kambodzsai Átmeneti Hatósága 1992-1993 között felszámolt. Azóta a demokratizált, modern Kambodzsa minden khmer teljesítménybe belekapaszkodik, mellyel lemoshatja a dicstelen vörös khmer uralom borzasztó imázsát és megteremtheti új, büszke, nemzeti identitását és kialakíthatja a társadalmi integritást. Kambodzsa „jelentéktelenné, kicsinnyé” válásáért a khmer történelmi tudat a thaiokat és a vietek teszi felelőssé, mert országuk elfoglalóiként, kifosztóiként tekintenek rájuk. A modernizálódó Kambodzsában pedig éppen a thaiok a legjelentősebb beruházók, ezért egyesekben könnyen összekapcsolódik a múlt sérelme a modern irigységgel és ellenszenvvel. Preah Vihear hovatartozásának ügye tehát időről-időre indulatokat tudott gerjeszteni thai és khmer oldalon egyaránt.

Thai és francia gyarmatosítás a 19. századi Kambodzsában

1863 augusztusában Franciaország, néhány évvel az után, hogy megvetette lábát a Mekong-deltánál, katonai erejére támaszkodva kiterjesztette protektorátusát a Kambodzsai Királyságra, amely ingadozott, hogy törékeny függetlenségét Sziámra (thaiokra) vagy a fehérekre támaszkodva képes megőrizni. Közvetlenül a franciák megérkezése előtti években a thaiok a maradék Kambodzsára a sziámi „fennhatóság” elismerését akarták ráerőltetni (Briggs, 1947, 127). A francia gyarmatosítók megjelenése nélkül minden bizonnyal ez be is következett volna. Egy titkos szerződésben – fél évvel a francia protektorátusi szerződés megkötése után – erről megállapodás is született, melyben a khmer uralkodó, mint thai alkirály szerepelt (Briggs, 1947: 129). A két protektorátusi szerződés napvilágra kerülése után, 1867 júliusában Franciaország diplomáciai tárgyalások és katonai erőfitogtatás után szerződést kötött Sziámmal, melyben meghatározták Kambodzsa és Sziám határait, továbbá amiért Sziám hivatalosan elismerte a francia protektorátust Kambodzsa Királysága felett, nyugati khmer tartományok thai ellenőrzését fogadták el a franciák (Thomson, 1945: 45-47).

1. térkép

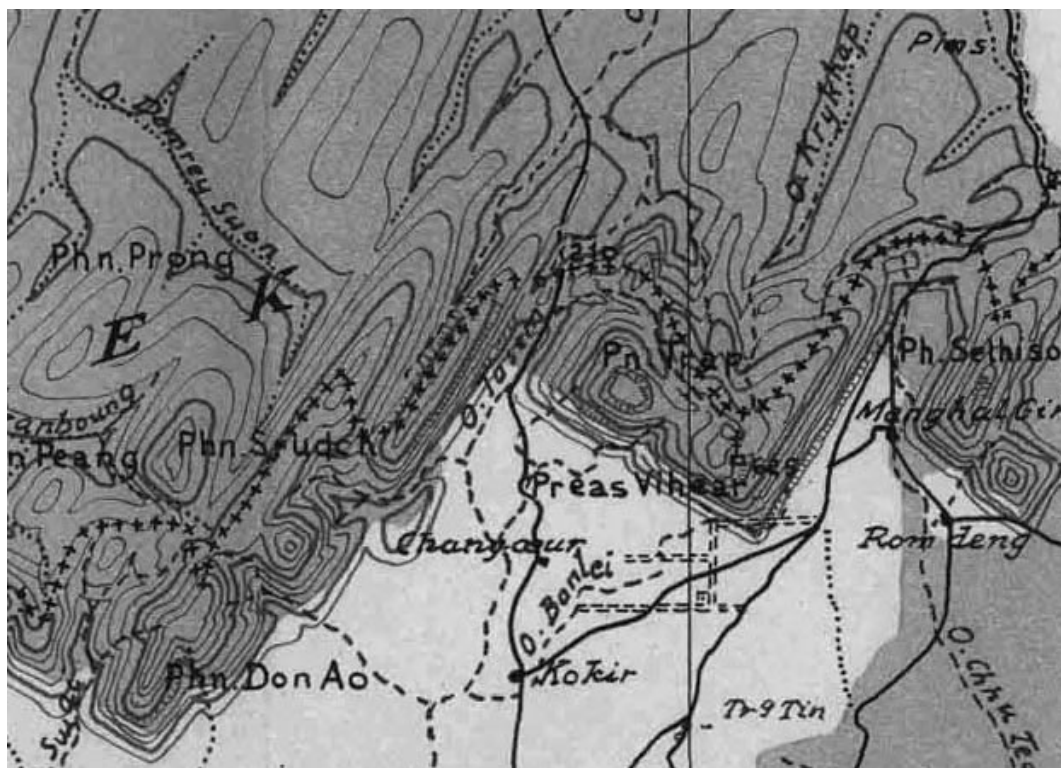
Lee, Yong Leng (1982): Southeast Asia: Essays in Political Geography, Singapore University Press.

Preah Vihear hovatartozása és a Dangrek, mint természetes határ

1893. februárjában Sziám újabb szerződésben ismerte el Francia Indokína további növekedését országa rovására, mely főként a Mekong-folyó mind nagyobb ellenőrzését jelentette. 1902-ben újabb szerződésben igyekeztek a frissített határokból megegyezni, de ennek ratifikációja elmaradt a gyors változások miatt.

1904 februárjában Franciaország és Sziám újfent megállapodást kötött, melyben a kettejük közötti határ jelentős részben a Dangrek hegység vízválasztójára hivatkozott. Praktikusan a „francia” területeket a hegységtől délre és keletre esően jelölték ki a Mekongig. Az 1904-es megállapodás értelmében közös bizottságnak kellett volna a határok pontos kijelölését elvégeznie. A vegyes-bizottság 1906. december 2-án megállapodott a vízválasztóról, mint határvonalról, melyekről a szerződések is beszéltek, de a gyakorlati, technikai kivitelezést a francia félre hagyták (International Court of Justice, 1962: 59). Egzakt, vízválasztókra épülő határokat kijelölni lehetetlen, mert a vízfolyások gyakran csak időszakosak, ráadásul hajlamosak változtatni medrükön, így megegyezés szerint kell valahogy jelölni a pontos határt. A pontosításokhoz Sziám csak asszisztált. A határbejárás és kijelölés, térképezés elkezdődött, de az eredmény

2. térkép

“Carte ‘Dangrek’ echelle 1:200,000 de la Commission de Délimitation Franco-Siamoise”

publikálása elmaradt, mert 1907. márciusban Franciaország újabb, Sziámmal kötött szerződésben „visszavette” a több mint negyven éve thai ellenőrzés alá engedett nyugati khmer területeket: Siem Reapot, ahol a középkori Khmer Birodalom fővárosa, Angkor áll, továbbá Battambang és Sisophon tartományokat, felülírva a nyugati, északnyugati határokat.

1908 folyamán francia kezek befejezték a komplett, pontos határvonalakat jelölő térképet, melyet az 1907-es szerződés mellékletének kezeltek. Ezen a térképen Preah Vihear temploma Kambodzsa (Francia Indokína) területén látható, sőt a Dangrek hegység legtöbb részén a határ nem a legmagasabb pontokon fut, hanem bizonyára nem véletlenül, stratégiai okokból Francia Indokína felé „tévednek”, a magaslatokat jobbra francia kézen hagyják. Az elkövetkező évben thai hatóságoknál „köröztették” a térképet, melyet az 1907-es szerződés utólagos mellékletként kezeltek. A thaioknak vagy nem tűnt fel a fenti „hiba” vagy nem tulajdonítottak neki jelentőséget, mert nem emeltek kifogást ellene.

Preah Vihear egy 5-600 méteres magaslat, a Dangrek hegység látványos kiszögelésén, csúcsán fekszik. A szerződések a Dangrek esetében a vízválasztóvonalat jelölték meg határnak. A terület dél (Kambodzsa) felé meredek sziklafal, míg északi-nyugati (Thaiföld) irányba lejtő plató, az állandó vízfolyások azonban nem közvetlenül a csúcstól erednek és folynak Thaiföld irányába, hanem nagyjából onnan, ahol anno a franciák kijelölték a határt. Preah Vihear eseté-

ben a „nagyjából” egy lényeges következménnyel járt. A francia térkép a templomtól nyugatra egy vízfolyást úgy ábrázolt, hogy az khmer irányba folyik, míg a modern térképeken (3. térkép) és a valóságban ma ez thai területek felé folyik. E hiba azonban a thai hatóságoknak akkor és a következő évtizedekben nem fájt. 1926. augusztusában újabb szerződés erősíti meg a Francia Indokína és Sziám határait, csak Laosz vonatkozásában történnek módosítások. 1934-ben elkészült ez első sziámi kiadású térkép, mely Preah Vihear templomot thai fennhatóság alatt ábrázolta, bár ez előtt és ezt követően is publikáltak olyan térképeket Sziámban, melyek Preah Viheart Kambodzsában jelölik. 1937 decemberében újabb szerződés erősítette meg az 1926-os szerződést, és benne Francia Indokína és Sziám határait. A 2. világháború alatt, 1940. októberében a Thaiföldi Szépművészeti Hivatal a templomot „nemzeti régészeti terület”-ként aposztrofálta és a helyszínen, egy barlangban meditáló szerzetest, Luang Sri-t „jelölte ki a terület gondnokává” (Roveda, 2000: 84).

1941 folyamán thai erők kisebb harcok után elfoglalták Kambodzsa nyugati tartományait, majd 1941. májusában Japán a „délkelet-ázsiai függetlenség bajnokaként” visszahelyezte Thaiföldet, franciák előtti indokínai birtokaiba, semmisnek tekintve a korábbi francia-sziámi szerződéseket.

Preah Vihear a thai-khmer határ tisztázatlanságának emblémája lesz

A 2. világháború után, 1946. novemberében Franciaország szerződésben újfent annulálta a Tokió konvenciót és visszatért háború előtti birtokaiba. 1949-ben a franciák felszólították Thaiföldet a preah vihear-i terület kiürítésére (Roveda, 2000: 84). 1953 folyamán, mialatt a francia kolonializmus elkeseredett harcait vívta Indokína vietnami területein, a thai kormányzat ismét bevonult Preah Vihear területére, katonai őrseget állítva fel a területen és kitűzve a thai nemzeti lobogót a szentélyre. Franciaország az 1954-es, genfi megállapodás után felszámolta indokínai „gyarmatait”.

Kambodzsa 1954 és 1958 között hiábavaló egyeztetést folytatott Thaifölddel Preah Vihear kapcsán (St. John, 1994: 64-68). Thaiföld először 1958-ban, a Bangkokban Kambodzsával rendezett tárgyalásokon kifogásolta a „mindig hivatkozott térképet”, rámutatva, hogy az nem szerződésekben megnevezett vízvászto vonalat jelöli. A vita tárgya tehát a „vízvászto” eltérő értelmezéséből fakadt vagy annak „korább szándékos” eltorzításából. Kambodzsa ezután fordult, 1959. október 6-án az Egyesült Nemzetek Szervezetének Nemzetközi Bíróságához Preah Vihear templom hovatartozásának ügyében.

A hágai bíróság ítélete és indoklása Preah Vihear templomának hovatartozásáról

A hágai bíróság 1962. június 15-én két határozatot hozott. A 12 fős bíróság kilenc-három arányban megállapította, hogy a templom Kambodzsa területén fekszik, így Thaiföld minden katonai és rendőri erőt ki kell vonjon a templom és Kambodzsa területéről. A 12 fős testület továbbá hét-öt arányban felszólította a thai kormányt, hogy szolgáltatson vissza minden történelmi értéket, melyet a templomkörzetről hurcolt el 1954-es megszállása óta.

Fontos hangsúlyozni, hogy a bíróság nem jelölt ki semmiféle határt a két ország között a vitatott területen, kizárólag a templom hovatartozását döntötte el, mindenekelőtt a Francia Indokína és Sziám között 1904-1908 között kelt szerződések és azokhoz csatolt térkép alapján, illetve egy hivatalos államközi eseményre hivatkozva. Az ominózus eset 1930-ban Damrong,

thai herceg hivatalos látogatása volt a templomnál, ahol a kambodzsai területek francia kormányzója fogadta, egyértelműen jelezve a fennhatóságot. Továbbá az indoklás kiemelte, hogy Sziám, majd később Thaiföld nem tiltakozott 50 éven keresztül a franciák által készített térképek ellen – melyek Preah Viheart Kambodzsa területén jelölték – sőt a század eleji francia-sziámi szerződéseket, 1926-ban, és 1937-ben megerősítette és a 2. világháború után, 1947-ben, a Washingtonban rendezett Francia-Sziámi Békéltető Bizottságban is elfogadta azt. A Nemzetközi Bíróság döntése tehát kimondta, hogy a fél évszázados thai hallgatást – Preah Vihear Kambodzsához tartozásának ügyében – beleegyezésként értelmezi (International Court of Justice, 1962: 59).

Preah Vihear a hágai döntés után

Az 1962-es döntés után a thai közvélemény tiltakozott, sőt egy rövid ideig a kormány a SEATO-t is bojkottálta, mert az Egyesült Államok bírása ellene voksolt, de elfogadta a döntést és három héten belül kivonult a vitatott területről. Ugyanakkor jellemzi a kérdés érzékenységet, hogy a levont thai zászlót a tartományi múzeumban helyezték el és akkoriban sokan hangoztatták, hogy Thaiföld egy napon visszatér (Singh, 1962: 23-26). 1963 januárjában Sihanouk, a kambodzsai uralkodó látványos külsőségek közepette ellátogatott a templomhoz és kijelentette, hogy minden thai állampolgár vízum nélkül látogathatja a templomot a jövőben és Kambodzsa – a hágai döntés ellenére – nem tart igényt az innen elhurcolt műtárgyakra.

A terület a hágai döntést követően sem nyugodott meg, rendszeresek voltak a határincidensek, időnként fegyverek dörgésével fűszerezve. 1970-es kambodzsai puccs után a terület az 1975-ös vörös khmer hatalomátvétel között látogatható volt (Roveda, 2000: 86). A később kialakult polgárháborúnak köszönhetően bezárultak a kapuk, mert a stratégiai pontot, a hegy-csúcsot a vörös khmerek ellenőrizték.

A kambodzsai hatalomátadás időszakában, gyakorlatilag 1992 fordulóján, amikor a vörös khmer erők átmenetileg távoztak, thai oldalról erős érdeklődést mutattak a templom iránt. Ez nem csak a tömegturisták kiszolgálását jelentette bangkoki direkt vonatok menetrendbe állításával és a helyi thai katonai biztosításával, hanem már a határnyitás előtt a thai hatóságok erős ajánlközést mutattak a terület restaurálása, renoválása iránt. Ekkoriban a thai nemzeti légitársaság fedélzeti magazinjának térképe a templomot thai néven, thai területen ábrázolta (St. John, 1994: 64-68). Azonban alig egy év után a vörös khmerek katonái, nem hivatalos thai asszisztálás mellett visszatértek és 1998-ig a vörös khmerek utolsó bázisaként funkcionált a magaslat. 1998 végétől thai oldalról ismét, látványosan megnyílt az út a templomhoz, majd az infrastruktúra kambodzsai rendezése után, a nyugati úton, khmer oldalról 2003-tól újra látogatható lett a terület.

A thai-khmer határ tisztázatlansága a Preah Vihear-i konfliktus előtti években

Főként a khmer politikai instabilitás és a thai-khmer határ viszonylagos ellenőrizetlensége következtében jelentős migráció és csempészet volt regisztrálható a Dangrek vidékén. Az új khmer kormányzat ezért 1995-ben felállított egy Nemzeti Határellenőrző Hatóságot (National Authority for Border Affairs, NABA), mindenekelőtt azzal a szándékkal, hogy jogszerű, hivatalos dokumentációt készítsen Kambodzsa szárazföldi és vízi határaitól, majd jelölje ki a határt (Munthit, 1995: 31). A fenti szándékból ugyanebben az évben Kambodzsa és Thaiföld közös

határ-kérdést tisztázó tanácsot (Joint Border Commission, JBC) állított fel esetleges nézetkülönbségek rendezésére (St. John, 2001: 103).

Az elkövetkező három évben az együttműködés sikerét igazolva, számos határátkelő nyílt, annak ellenére, hogy a khmer kormányzat nem számolta fel a vörös khmer erőket, melyek rendszeresen behatoltak thai területekre, ezek az incidensek pedig egyértelműen lassították a tárgyalásokat. A vörös khmerek feloszlása után azonban sem szüntek meg a határsértések. A thai jelentések jobbra illegális fakitermelésről és csempészetéről szóltak és nem javították a törékeny viszonyt (Munthit, 1997: 46). Csak 2000-ben thai erők, főként a Dangrek térségében, esetek sorozatát jelentették és egy konkrét körzetben 18 határsértést regisztráltak. Itt egy incidens alkalmával a thai katonaság 6 kilométer mélyen hatolt kambodzsai területre. Később a thai hatóságok azzal magyarázták az esetet, hogy a határ itt képlékeny, mert a határjelölők jelentős része az elmúlt harminc évben eltűnt (*Phnom Penh Post*, 2000. április 13.). Ugyanebben az évben Anlong Veng közelében, egy khmer oldalon felépítendő kaszinó építómunkásai okoztak riadalmat nemkívánatos környezetszennyező munkálataikkal. Olyannyira, hogy a thai erők behatoltak Kambodzsába, Ta Tum ellenőrzőpontig és követelték a helyi khmer hatóságtól, hogy helyezze 2 kilométerrel odébb (khmer terület felé) a határjelzőket ezzel csökkentve a munkások határ közeli, nemkívánatos szennyezéseit. Meglepetésre a helyi hatóságok gyorsan meggyeztek a thai féllel, de a hosszú távú rendezést a már működő JBC elé utalták (Sokheng – Marcher, 2000, 49).

A határc incidensek természetétől függetlenül világossá vált, hogy a határok pontosítása mindkét fél számára sürgető. Így a JBC mechanizmusain keresztül, 2000. június 14-én a két ország közös szándéknyilatkozatot adott ki (Memorandum of Understanding, MOU), amely a közel 800 km-es határszakaszuk közös felülvizsgálatáról és pontos kijelöléséről szólt. A szándéknyilatkozatra hivatkozva 2001 végén a thai fél lezárta Preah Vihear, akkori „egyetlen” megközelítési, thaiföldi útját, mert a khmerek nem a szándéknyilatkozat szellemében kezelték a területet (*The Nation*, 2004. március 26.). A thai fél így próbálta elérni – a bevételektől megfosztva a hivatalos szerveket és a helyi közösséget –, hogy a khmer fél komolyan vegye a szándéknyilatkozatot.

Preah Vihear – mint khmer világörökségi helyszín – szerepe a kambodzsai politikában

Világörökségi helynek lenni a globális értékek elismerését jelenti. A megtisztelő címet az UNESCO alá rendelt Világörökségi Bizottság adományozza. Világörökségi Listára kerülni nemcsak hatalmas presztízst, hanem komoly idegenforgalmi bevételeket is jelent a jelölő országnak. Több ország, közösen is jelölhet helyszínt, amennyiben a jelölésre szánt helyszín országhatárokon átnyúlik. Először a kormányoknak a saját területükre vonatkozóan Várományosi Listát kell benyújtaniuk az UNESCO-hoz. A Világörökségi Bizottság (World Heritage Committee, WHC) által elfogadott listáról a kormányzat választhat helyszínt, amelyeket részletesen kidolgoz egy Jelölési Dokumentációban. Az aktuális jelöléseket egy szakértői vizsgálat (International Council on Monuments and Sites, ICOMOS) után a bizottság elbírálja – esetleg hiánypótlásra, módosításra visszaküldi –, majd fölveszi vagy elutasítja a jelölt helyszínt.

Preah Vihear 1992. szeptemberben került fel először egy ország, jelesül Kambodzsza várományosi listájára. Az évtizedes khmer politikai instabilitás miatt Preah Vihearhoz köthető kormányzati lépések csak az új évezredben kezdődtek. 2001. májusában thai-khmer megállapodás született Preah Vihear idegenforgalmi fejlesztéséről, melyben a felek azt vállalták, hogy nemcsak reklámozzák a helyszínt, hanem az infrastruktúra fejlesztését is szorgalmazzák. Khmer oldalról ekkor még használható út sem vezetett a hegyre. Érdekes, hogy néhány héttel később a

megállapodás továbbfejlesztéséről szerződő So Marát, a khmer Turisztikai Minisztérium főosztályvezetőjét Hun Sen, kambodzsai miniszterelnök felmentette. Az ok hivatalosan hatáskörtúllépés volt, mellyel Mara hazájának kárt okozott, mert a templomhoz kapcsolódó bevételek megosztásáról is tárgyalt Thaifölddel. (*The Nation*, 2001. július 19.) Nem lehet mellékes, hogy Hun Sen az exponált templommal kapcsolatos sikeres megállapodásoktól népszerűségének növelését remélte és talán egyéb, kényes kétoldalú megállapodásokkal szerette volna összevonni, ami később be is következett. 2002. augusztus 28-án a kambodzsai kormány kiadta az első rendeletet Preah Vihearral kapcsolatban. A rendelet elsősorban a helyszín Világörökségi Listára kerülése érdekében született, meghatározva e cél érdekében teljesítendő feladatokat. Hangsúlyozva, hogy e döntéstől a terület természeti és kulturális értékeinek megóvása mellett a turizmus fejlesztését és az 1962-es hágai döntés intézményes érvényesítését is várják. Mivel Preah Vihear a thai határ közvetlen szomszédságában található, kezdettől fogva világos volt, hogy a siker érdekében a thai féllel jó együttműködésre lesz szükség.

2003 elején azonban egy thai televíziós szappanoperában elhangzó kijelentések – melyet Kambodzsában is sokan néztek, sértően beszélt a khmer etnikumról és Kambodzsá határait is kétségbe vonta – véres indulatokat váltottak ki Kambodzsá-szerte. Siem Reapban thai érdeklőségű üzleteket rongálnak meg és a fővárosában a Thai Nagykövetség épülete is súlyos károkat szenvedett. Egy komolytalan televíziós adás tehát rámutatott, hogy a khmer társadalom egy részében milyen mély ellenérzések élnek a thaiokkal szemben (Hinton, 2006, 445-468).

2003 nyarán választásokra került sor Kambodzsában, melynek kampányában jól jött Hun Sennek a thai viszony kisimítása, még közös történelemkönyvek kialakítására is terv fogalmazódott meg és Preah Vihear kapcsán felmutatható eredmény: a határ sokadik újrainyitása és a terület fejlesztésének közös nyilatkozata. 2003. május 31-én elfogadásra került az új határátkelő kialakításának tervezete is (*The Nation*, 2003. május 24.). 2003. augusztus 25-én pedig aláírásra került a közös határ kijelölésének feltételrendszere, illetve rendezési terve (Terms of Reference and Master Plan for JBC, TOR). 2006 végére szándékoztak lezárni a határkijelöléseket, míg a tengeri határok pontosítására 2007 végéig jelölték meg. A fenti, közös feltételek ellenére sem haladt nagy léptekkel a közös határpontosítás és a határidőket nem vette egyik fél sem komolyan. Mindemellett megjegyzendő, hogy a fenti megállapodást olyan thai kormány kötötte, mely 2006 nyarán megbukott és az utódok nem igyekeztek kontinuitást mutatni az előző kormányzat politikájával.

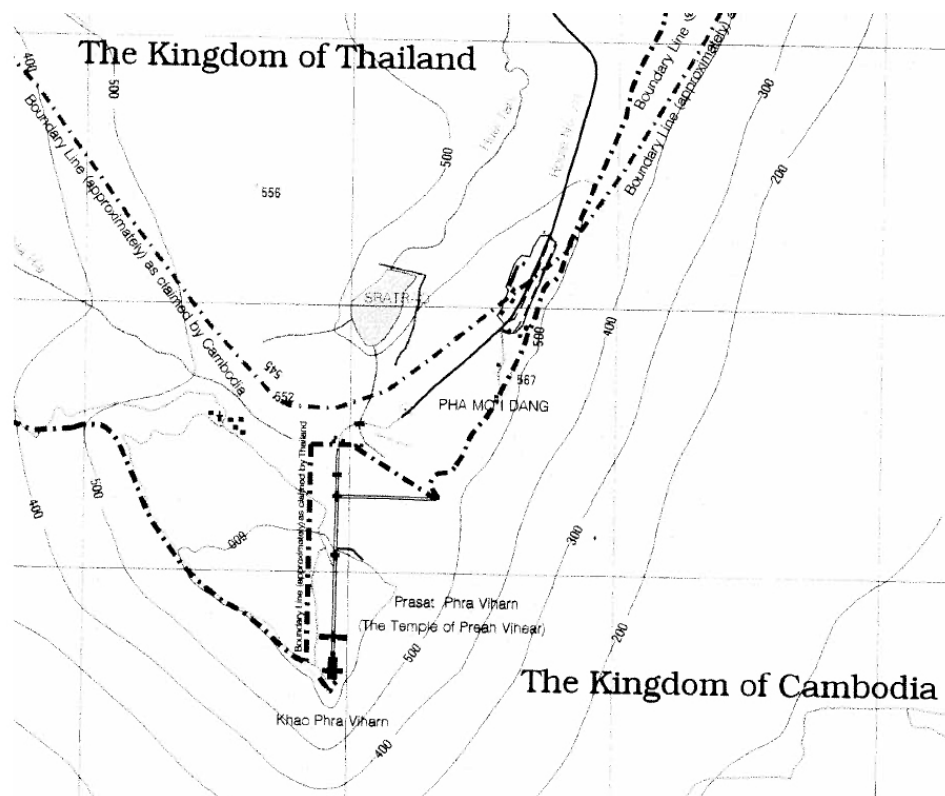
2003-ban khmer-thai kormányközi találkozáson megállapodtak egy Preah Vihear fejlesztésére felállítandó közös tanácsról. A khmer fél már a tanács felállítása előtt – khmer anyagokban következetesen így szerepel – a Tanács elnevezésében Preah Vihear mellett Ta Thaeven nevet szerepeltette. A khmer fél így akarta elérni, hogy Ta Thaeven-nél új thai-khmer határátkelő nyíljon, amit racionális érvekkel támasztott alá. Ugyanakkor burkoltan bizonyosan azért szorgalmazta, hogy a jövőben „csak” déli irányból, khmer oldalról lehessen majd a templomot látogatni, vagyis a thai oldalról érkezők inkább itt lépjenek át Kambodzsába és délről közelítsék meg a helyszínt. A thai fél az első, 2004. márciusi tanácsülés után fél évvel is, a hivatalos anyagokban Preah Vihear fejlesztésének közös Tanácsáról beszélt, mialatt elfogadta, hogy Ta Thaeven-nél történő határnyitást csomagban fogja kezelni Preah Vihear templomának fejlesztésének ügyével. Továbbá vállalta, hogy együttműködik Kambodzsával Preah Vihear fejlesztése kapcsán a világörökségi jelölésig és azután is.

2005. május közepén azonban hirtelen mindkét oldalról lezárták a határt. A thaiok kezdeményezték az akciót, miután a khmerek részéről sokszori megsértését észlelték a 2000-ben kötött megállapodásnak, amely szerint a határ mentén mindkét fél tartózkodik az építkezésektől. A thai fél kifogásolta, hogy a khmerek vitatott területen a templomhoz vezető, „thai út” mentén árulják portékájukat és „újabb viskókat állítanak fel” (*The Nation*, 2005. május 17.).

Közel 400 thai katona rendezkedett be a templom mellett, látványosan jelezve, hogy további khmer építkezést ott nem tűr, a határ hamarosan, anélkül, hogy rendezték volna az épületek ügyét, felsőbb utasításra mégis megnyílt (*The Nation*, 2005. június 9.).

A khmerek világosan látták a thai fél érdekltségét és bizonyára ismerték a thai támogatás árát, de 2006. január 30-án, a kulcsfontosságú támogatás hiányában is be merték adni a Jelölési Dokumentációt a Világörökségi Központhoz. Nem mellékes, hogy Hun Sen a mihamarabbi beadás mellett volt, mert így remélhette, hogy a következő választások kampányában a kormány már számolhat Preah Vihear világörökségi listára kerülésével. Időközben azonban a thai szomszédnál katonai puccsot hajtottak végre és a 2006 őszétől az új, katonai vezetésű thai kormány nem lett „lelkes” támogatója az önálló khmer jelölésnek. A khmerek a beadás után – a nemzetközi viharkeltés helyett – jobbnak látták nem bolygatni a thai érdekeket. A nominációs dossziét az ICOMOS megvizsgálta, majd 2006. decemberében pótlást kértek Kambodzától, amit 2007. januárjában meg is kaptak, ami után az ICOMOS jelölésre alkalmasnak minősítette az anyagot. A thai kormány ezután az ICOMOS és a khmerek számára is világossá tette véleményét, amely szerint a khmerek nominációs anyagában a védelmet szolgáló három zóna, minden zónájával sértette Thaiföld szuverenitását. A magterület a templom körül, a kötelezően kialakítandó puffer és gazdasági zóna egy jelentős része Thaiföld szerint thai terület. 2007. júniusában a Világörökségi Bizottság megtárgyalta a khmer jelölési anyagot, de mivel az „vitatott hovatartozású területet tartalmazott” döntését egy évvel elhalasztotta (WHC, 31 COM 8.24, 2007).

3. térkép

Scientific Rebuttal to ICOMOS, 2008

A bizottság kérte a khmer felet, hogy az elkövetkező, kanadai ülésig tisztázza a határvitát és próbáljon közös rendezési tervben megállapodni Thaifölddel. Thaiföldön azonban a katonai kormányzat nem az együttműködésre és a megállapodásra törekedett, mert a közös nevezés álláspontját képviselte. A thaiok nagy erőket mozgattak meg a következő ülésig, hogy tudományosan alátámasszák a jelölési anyag és az ICOMOS értékelés hibáit. (Scientific Rebuttal to ICOMOS, 2008) A thaiok igyekeztek bemutatni, hogy kulturális és természeti megközelítésben a területet tágabban kellene értelmezni, véleményük szerint a magterület nagyobb kell legyen. Ez a növekedés pedig még a 100 éves francia térképek szerint is thai területek bevonásával kell járjon. Minden thai erőfeszítés egyértelműen azt szolgálta, hogy igazolja Preah Vihear templomának – még a khmerek szerint is Thaiföldre – a 159 északi lépcsőfokon is átnyúló jellegét. A thai anyag hangsúlyozta, hogy Preah Vihear templomát Thaiföld sikeres helyszíneknek csak thai-khmer közös nevezés és bejegyzés esetén tudja elképzelni.

A khmerek – arra hivatkozva, hogy a templom minden kétséget kizárólag Kambodzsáé – közös nevezést nem láttak kivitelezhetőnek és új dokumentációt készítettek. Mivel a katonai kormányzat nem láttak esélyt a megállapodásra, azt remélték, hogy a nemzetközi közvélemény támogatásával anélkül is sikerrel járnak. A khmer kormányzat tudta, hogy sikertelenség esetén, ügyes kommunikációval a felelősséget a thaiokra háríthatja, így végzetes belpolitikai hátrány a választások előtt nem érheti. Ezért 2008 júliusára, a quebeci WHC ülésre a módosított anyag – akár sértettségéből, akár arroganciából, akár pragmatizmusból – a legszigorúbban értelmezett magterületet a lehető legminimálisabbra, a templom területére szűkítette, a vitatott területek puffer és gazdasági zónáit pedig későbbi thai-khmer egyeztetésre hagyományozták – ami a friss, tavaszi thai támogató nyilatkozat birtokában nem látszott lehetetlennek –, a kérdést azonban elodázták. Ezután az ICOMOS kiadta álláspontját a frissített nevezési anyagról, majd a bizottság nyári ülésén, július 8-án fölvtették Preah Vihear templomát a Világörökségi Listára, azzal a kitételrel, hogy 2009. februárra Kambodzsa pontosítja a „zónatérképet” és 2010 februárra benyújtja a komplett (közös) rendezési tervet (WHC, 32COM 8B.102, 2008).

A Preah Vihear-i konfliktus belpolitikai háttere Thaiföldön

Thaiföldön a 2001-ben és 2005-ben miniszterelnöknek választott Thaksin Shinawatra nevéhez kapcsolt korrupciós botrányok sora robbant ki 2005-től. Thaiföld leggazdagabb emberének tartott Thaksint többek között azért bírálták, mert a tulajdonában lévő vállalatok felvásárolták a thai médiát. 2006. januárban hatalmas vihart kavart egy kormányzati manőver. Thaksin, néhány nappal azután, hogy a parlament elfogadta az új telekommunikációs törvényt – amely eltörölte a telekommunikációs cégek eladásából származó jövedelem után fizetendő adót – eladta közel 2 milliárd amerikai dollárért a tulajdonában lévő telekommunikációs céget. 2006. tavaszától rendszeressé váltak a miniszterelnök távozását követelő békés demonstrációk Bangkokban, a hosszú évek óta ellenzékben tevékenykedő, Népi Szövetség a Demokráciáért (People's Alliance for Democracy, PAD) párt szervezésében.

Thaksin még ebben az évben tárgyalásokat kezdett a kambodzsai miniszterelnökkel, Hun Sennel Preah Vihearral kapcsolatos megállapodásról. Nem mellékes, hogy Preah Vihearhoz kötődő minden bilaterális megegyezés Thaksin idején történt. Sőt Thaksin első kormánya idején eltúrta azt is, hogy a khmerek felújítsák azt a vitatott területen is átfutó utat, mely Preah Viheart a khmerek számára könnyen elérhetővé tette Kambodzsából, délnyugatról. Sokan sejtteni vélték, hogy a Preah Vihear-i megállapodás nem szólna másról, minthogy Thaksin vitatott területeket „engedne át” Kambodzsának vagy legalábbis Preah Vihear khmer világörökségi nevezéshez erős támogatásáról biztosítaná Kambodzsát, és cserébe a Kambodzsával közös thai,

tengeri olajmezők kitermeléséhez privát cégei számára kedvező pozíciót teremtené (*The Nation*, 2006. augusztus 10.).

Az egyre erősebb utcai elégedetlenségek idején, 2006. szeptemberében, amikor Thaksin New Yorkba utazott az ENSZ Közgyűlésére, Sonthi Boonyaratglin tábornok irányításával a thai hadsereg erőszak nélküli puccsot hajtott végre. A katonai vezetés egy éven belül választásokat ígért, illetve a botrányos ügyek kivizsgálását. Hamarosan elindultak Thaksin és körei ellen a korrupciós ügyeket firtató perek. Az időközben benyújtott khmer világörökségi jelölés mögül, a Thaksin nevével összekapcsolódott thai támogatás így előbb veszett el, minthogy a khmerek elérték volna az ideálisnak tartott nominációs anyag teljes, kormányközi formában megerősített elfogadását. Az átmeneti időszakban, a katonai kormányzás alatt a thai Külügyminisztérium nem óhajtott szemet hunyni afelett, hogy a khmerek Preah Vihear nominációs dossziéjába – skrupulusok nélkül – vitatott területeket is bevontak és szemérmesen elhallgatták, hogy ezen területek kezeléséről a thai féllel nem kötöttek megállapodást. A thaiok a jelölési dokumentációban található területre vonatkozó kifogásaikat jelezték, így 2007 nyarán Preah Vihear világörökségi listára kerülésének ügyét egy évvel későbbre halasztotta a WHC. A thai külügy ekkoriban a – 2003-ashoz hasonló – thaiok elleni atrocitásoktól tartott Kambodzsában (*The Nation*, 2007. június 28.). A katonai vezetés meghatározó alakjai – sem kormányzásuk alatt, sem a következő kormány idején – nem titkolták ellenérzésüket a khmer kormányzat határkezelési politikájával kapcsolatban (*The Nation*, 2008. Január 25.).

Mindezek ellenére a 2007. decemberi választásokon, jelentős többséggel a Thaksin közeli politikusok irányította „új párt”, a Népi Erő Párt (People Power Party, PPP) győzött. Az új thai törvényhozásban a Demokrata Párt (DP) és a PAD valamivel több, mint egyharmadnyi szavazattal ismét ellenzékbe került. Az új kormányfőt és kabinetjének működését az első perctől kezdve megterhelte az egyértelmű kötődés Thaksinhoz. Az új Külügyminiszter, az a Noppadon Pattama lett, aki Thaksin második kormányzati ciklusában elhagyta a DP-t Thaksin pártjáért és akkor miniszterhelyettesi pozíciót is kapott. Noppadon – aki később kiállt Thaksin mellett a korrupciós ügyeit vizsgáló bizottsági meghallgatásokon – az ellenzék, főként a megerősödő PAD kedvelt célpontja lett.

Amikor a khmerek az új kormánytól ismét szorgalmazni kezdték a Preah Vihearral kapcsolatos megállapodást, a PAD és szimpatizánsai elutasították, hogy a khmerekkel való megegyezés Thaiföld érdeke is lenne. Így az eleinte az alkotmányt féltő utcai demonstrációk „hátsó soros” transzparenséből, Preah Vihearból hirtelen egyre nagyobb és egyre több lufi kerekedett.

Miként lehetett e jelentős szimbólumot üggyöntő elemmé tenni a thai kormány elleni kampányban?

A templom, mint „érzékeny és fontos” szimbólum, elsősorban a 2008-tól regnáló kormányzat elleni politikai kampány egy lehetséges elemeként került elő, majd vált május végétől napról napra egyre hangsúlyosabbá és rendkívül hasznossá az akkori ellenzék számára. Preah Vihear újbóli napirendre kerülése 2008-ban négyszeres ajándék volt a parlamentben reménytelen kisebbségben lévő ellenzék számára. Egyrésztől azért, mert érvelésükben a nemzet elárulása és Preah Vihear „elengedése” közé egyenlőségjelet tehettek és így a thai szuverenitás védelmét írhatták zászlajukra. Másrészt a kormány tagjairól tudott volt, hogy szoros kapcsolatokat ápoltak a korrupciónak bélyegzett, eltávolított elnökkel, Thaksinnal, aki anno erős érdeklődést mutatott a terület rendezése iránt. Harmadrészt pedig a friss külügyminiszter – az aktuális, khmerekkel folytatott tárgyalások főszereplője – a 2006-os Thaksin elleni puccs után, az ex-elnök jogi képviselője volt. Negyedrész pedig az ellenzék számára előnyösnek látszott, hogy a thai had-

vezetés prominensei nem rejtették véka alá érzelmeiket és véleményüket, mely a kormány aktuális politikájával ellentétes volt (*The Nation*, 2008. május 13.). Egy ízben a hadsereg vezérkari tanácsadó bizottságának elnöke, hivatalos katonai egyenruhájában jelent meg a PAD szimpatizánusok között egy utcai demonstráción, mely a kormányzat Preah Vihear-politikája ellen tiltakozott.

A khmerek ezalatt a márciusi, külügyi egyeztetésen remélték a kérdés tisztázását, melynek akkor Noppadon semmi akadályát nem látta (*The Nation*, 2008. február 22.). Hamarosan kiderült, hogy a minisztériumi berkeken belül a tanácskozássra kijelölt személy viszont nem a gyors megegyezés embere. Virachai Plasai, a Külügyminisztérium szerződéseikért felelős főosztályvezetője, a Preah Vihearról folytatott tárgyaláson, a régi francia térképeken egy másik tervrajzot is khmer oldalon „látott”, amely ellen azonnal hivatalos tiltakozását fejezte ki (*The Nation*, 2008. március 7.). Később a két fél első jelentős tárgyalásait követően a thai Külügyminisztérium hivatalosan tiltakozott a khmer jelölési dossziében használt térkép ellen, melyben a kijelölt zónák vitatott területeket is tartalmaztak. Továbbá kifogásolta a vitatott területen – a már korábban is – észlelt khmer aktivitásokat: többek között a 2004-es útépitést, a khmer közösség területfoglalásait és a múlt hónapban idevezényelt újabb khmer katonák tevékenységét (*The Nation*, 2008. április 11.). A megegyezés elsőszámú „ellenzőjét”, a jogi osztály vezetőjét ezután Noppadon hirtelen leváltotta, mely mögött egyéb politikai okokat is sejtettek (*The Nation*, 2008. május 8.). Noppadon megegyezés-párti nyilatkozatai miatt az ellenzék támadásának középpontjába került. Ismét beszélni kezdtek arról, hogy Thaksin Preah Viheart üzleti érdekei miatt kapcsolta be a bilaterális diskurzusba. Noppadon és a két külügyminisztérium a feltételezéseket abszurdnak tartotta (*The Nation*, 2008. május 15.). Noppadon ezután személyesen tárgyalt a khmerekkel Preah Vihearról és a Thai-öbölbeli határpontosításról (*The Nation*, 2008. május 12.).

A külügyminiszter Preah Vihear-ral kapcsolatos megegyezésre törekvése okán, az ellenzék a monarchia elárulásáról és a szuverenitás megsértéséről szóló kampányába kezdhetett (*The Nation*, 2008. május 15.). Noppadon párizsi tárgyalása a khmerekkel és az UNESCO-val meghozta a várt eredményt. Thaiföld elérte, hogy minden vitatott terület kikerüljön a jelölési dossziéból. Noppadon és kormányfője ezután optimistán nyilatkozott, az új térképet jónak tartotta és mindkét fél győzelméről beszélt. (*The Nation*, 2008. június 6.) Az ellenzék minden lehetséges eszközzel támadni kezdte a kormányt, melyben Preah Vihear ügye kulcsfontosságú lett: az utcai tüntetések felerősödtek, az ellenzéki politikusok petíciókat írtak a hivatalos szerveknek (*The Nation*, 2008. június 19.). Az ellenzékkel szimpatizáló közéleti személyiségek aláírást gyűjtöttek, melyet az UNESCO-nak és az Alkotmánybíróságnak szántak. (*The Nation*, 2008. június 23.). Minden lehetséges médiumban megjelent Preah Vihear ügye a legkülönfélébb kontextusban. Firtatták a vélt történelmi igazságtalanságokat: kezdve a franciák gyarmati szerepétől a hágai bíróság döntéséig. Végül a feszült politikai helyzetben és az egyre nagyobb nyomást gyakorló, állandó utcai demonstrációk súlya alatt a kormányzat megroggyant. A legfontosabb kifogás az volt, hogy – az Alkotmánnyal ellentétben – a parlament előtt nem folyt vita és szavazásra sem került sor a Kambodzsával történt megállapodás kapcsán. Az alkotmányos válság (*The Nation*, 2008. július 8.) és a kormány inkompetens viselkedése először meghátrálásra készítette a Külügyminisztériumot (*The Nation*, 2008. július 3.). Noppadon néhány nappal a kanadai Világörökségi Bizottsági döntések előtt jelezte, hogy Thaiföld mégsem támogatja a khmer jelölést, melyet májusban Ő írt alá és június 18-án ratifikáltatott. A quebeci döntéshozókat azonban ez már nem befolyásolta. Kambodzsra saját területén található műemlékét felvették a Világörökségi Listára. Noppadon még hazaérkezése előtt bejelentette lemondását (*The Nation*, 2008. július 9.). A thai kormányzat ezt követő fél éves agonizálásának – mely alatt miniszterelnököt is cserélt – a thai Alkotmánybíróság 2008. december 2-án vetett véget, főként a konstans utcai tüntetések következményeként. A PPP feloszlata után az ellenzék vezére, Abhisit Vejajjiva foglalta el a kormányfői széket.

A thai belpolitikai válság azonban nemcsak a kormányt döntötte meg, de súlyos társadalmi válságot is generált. Ráadásul aláaknázza Thaiföld Kambodzsával folytatott tárgyalásait. A belpolitikai forgószél nemcsak lehetetlenné tette a megállapodást Preah Vihear világörökségi nevezéséről, hanem a nemzeti érzelmekre apelláló szövegek következtében a khmerekkel szembeni indulatok felerősödtek, sőt olyan hamis illúziókat keltettek, mely szerint Preah Vihear kapcsán nemhogy megállapodni nem kell a világörökségi nevezés miatt, hanem a templom negyvenöt éve történt „elcsatolását annulálni lehet”. Nyárra sokan úgy vélekedtek, hogy a Preah Vihearrel kapcsolatos felelőtlen politika időzített bombát indított útjára, melynek katonák és civilek is áldozatul eshetnek (*The Nation*, 2008. június 30.).

A konfliktus elmérgesedése, katonai összetűzések Preah Vihear körül

A Világörökségi Bizottság döntése után Kambodzsában szimpátiatüntetések zajlottak, míg Thaiföldön társadalmi vita kezdődött a döntésről, s annak pontos értelmezéséről. Magyarázatra szorult még az is, miről is döntöttek, hiszen sokan úgy vélték Thaiföld területeket veszített. Az akkori ellenzék szimpatizánsai több ezer fős demonstrációt szerveztek a templomhoz, amit a kormányzat jelentős rendőri és katonai erővel megakadályozott (*The Nation*, július 18.).

Ugyanakkor mindkét fél csapatokat küldött a „vélt” preah vihear-i határához és körzetébe. Alig egy héttel a WHC döntés után a viszály elmérgesedett, thaiföldi katonák behatoltak a vitatott zónába, és ellenőrzésük alá vonták a szentélyhez vezető főbb utakat. Ezt követően jelentős thai és kambodzsai alakulatok néztek farkasszemet egymással a templom körzetében. Az incidens azzal kezdődött, hogy a khmerek letartóztattak három thai civilt, akik a vitatott területen a templomhoz igyekeztek. Letartóztatásuk hírére közel 40 thai katona hatolt a vitatott területre, az akcióban egy thai katona aknára lépett és elvesztette a lábát (*The Nation*, július 15.).

Hun Sen a – khmerek által négyszáz főre becsült – thai katonaság azonnali kivonást követelte a vitatott területekről, mialatt 2000 khmer vonult be a térségbe (*The Nation*, július 18.). A konfliktus kényessé válásakor az ASEAN felajánlotta közreműködését a békés rendezés érdekében (*The Nation*, július 21.). Kambodzsában azzal „fenyegetőzött”, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsához fordul. A thai fél ekkor tárgyalókészséget mutatott, így Hun Sen is békülékenyebb hangot ütött meg (*The Nation*, július 25.). Végül, kéthetes tárgyalássorozat után a felek megegyeztek a helyi csapatcsökkentésekben és a félreértések elkerülése végett „járőröző útvonalak” kijelölésében is megállapodtak a templom körzetében. (*The Nation*, július 29.).

A preah vihear-i konfliktus kényességét jól mutatta, hogy a következő hetekben a 800 kilométeres thai-khmer határ mentén több katonai határsértés is történt templomok körzetében. (*The Nation*, augusztus 2., szeptember 16.). Az augusztusi tárgyalások idején, a kambodzsai választási kampány hajrájában, Hun Sen kiemelte a viszály lecsendesítésben és a háború elkerülésében játszott szerepét és méltatta államférfiúi erényeit, háborús tapasztalatait is (*The Nation*, augusztus 6.). Szeptemberben a tárgyalások megakadtak, mert Thaiföldön kormányfőcsere zajlott, ugyanakkor az éppen üléselő ENSZ Közgyűlésen, Ban Ki Moon, ENSZ Főtitkár is a bilaterális tárgyalások folytatása mellett érvelt (*The Nation*, szeptember 30.).

Alig három nappal később azonban tűzpárbajt jelentenek Preah Vihearból, melyben két thai és három khmer katona sérül meg. Az incidenset követően a felek további csapatokat rendeltek a térségbe. Tíz nappal a lövöldözések után sem csökkent a katonák száma, ezért Hun Sen, kambodzsai kormányfő figyelmeztette Bangkokot, hogy ha 24 órán belül nem vonja ki csapatait, fegyveres összecsapások várhatók (*The Nation*, október 14.). A khmer ultimátum lejártá előtt a thaiföldi hadsereg közölte, hogy szükség esetén készen áll a háborúra, a légierő vadászgépeit országsszerte riadókészültségbe helyezték. A szállító repülőgépek is készenlétben álltak,

hogy a harcok fokozódása esetén kimenekítsék a határövezetben élő lakosságot (*Asia Times*, 2008. október. 17.). A thai külügyminiszter felszólította a Kambodzsában tartózkodó thai állampolgárokat, hogy mielőbb térjenek haza. Ezalatt a helyszínen a két fél katonai parancsnokai több órás tárgyalás eredményeként megegyezésre jutottak, mely szerint a löfegyvereket csak védekezésre használják és a további incidensek elkerülése érdekében közösen járőröznek majd a két ország közötti vitatott határszakaszon.

Az eseményekért elmarasztalta a nemzetközi közvélemény Thaiföldet és Kambodzsát is. A tartós megoldást már régóta a JBC-n keresztül kellett volna kialakítani, de a thaiföldi belpolitikai ringlispil miatt sem az incidens előtti hónapokban, sem pedig azután a thai fél nem tudta/akarta delegálni tárgyalópartnereit a közös tanácsba. Sokan bírálták Hun Sen – taktikainak vélt – agresszív „háborús” fenyegetését is, mert annak nyomán súlyosabb összecsapások is kirohbanhattak volna. Kambodzsának 2009. februárra eredményt kellett felmutatni a terület határvi-táinak rendezésével kapcsolatban a WHC döntés kapcsán. November elején Kambodzsza és Thaiföld megegyezett arról, hogy felállítják a JBC-t, amely most kizárólag erre a kényes területre fog koncentrálni és egy kölcsönösen elfogadott térkép alapján kijelölik itt az országhatárt és csökkentik katonai jelenlétüket a szóban forgó területen (*The Nation*, november 12.).

Mindebből azonban semmi sem valósult meg, mert decemberre megbukott a thai kormány és főként az addigi ellenzék irányításával új kormány alakult, új kormányfővel. Az új thai külügyminiszter sokakat meglepett, amikor első nyilatkozatai között elismerte Preah Vihear Kambodzsához tartozását, bár hozzátette, hogy azon felül egy centimétert sem enged Thaiföld (*The Nation*, december 26.). A következő hónapban az új kormányzat, bár korábban bírálta a régi megállapodást Kambodzsával, a nemzetközi elismerés érdekében az együttműködő partner szerepét kényszerült mutatni. A thaiföldi UNESCO szakmai stáb továbbra is azt az álláspontot képviselte, hogy Thaiföldnek nem érdeke egy olyan nevezés támogatása, mely egyedül Kambodzsához kötődik, főként azért, mert a puffer-zónák kialakításában Thaiföldnek végső soron egy khmer menedzsmenthez kell majd alkalmazkodnia. (Wichiancharoen: 2009: 4) Az új thai kormányzat 2009. februárjában ült először tárgyalóasztalhoz Kambodzsával, ahol egy szimbolikus kérdéshez kötötték a tárgyalások sikerét, jelesül a templom thai nevének használatát is kérték az együttműködésről szóló anyagokban (*Phnom Penh Post*, 2009. február 9.). Érdemi megállapodás egyedül a határ újrainyításáról született.

Április elején azonban ismét tűzharc alakul ki Preah Vihear mellett, melyben legalább két thai és két khmer meghalt és kilenc sebesültet jelentettek (*The Nation*, április 4.). A harcokban gyanús körülmények között leégett az a – thaiok részéről sokat bírált, „illegálisnak” nevezett – „khmer” piac, melyet a vitatott területen emeltek a khmerek az utóbbi évtizedben. Május elejére ismét tisztázták a félreértések okát és a határ újra megnyílt (*The Nation*, április 11.). Igaz a khmer fél vastag számlát nyújtott be Thaiföldnek a leégett piac tulajdonosainak kártalanítására. A 2 millió amerikai dollárt természetesen Thaiföld irreálisnak látja, amellyel egy újabb fejezet nyílt Preah Vihear kényes mappájában, melynek tisztázása – az eddigi tapasztalatok alapján – nem ígérkezik gyorsnak. 2009. nyarán úgy tűnik a legtöbb, amiben az érintettek reménykedhetnek, hogy a megszokott tárgyalások alatt „véletlenül sem sülnek el újra a fegyverek”.

Összegzés

A konfliktus elmérgesedéséért közvetlenül három szereplő felelős. A két ország aktuális kormányzatai azért, mert rövidtávú, belpolitikai érdekek szolgálatába állították a templom egyébként is problematikus ügyét. A Világörökségi Bizottság pedig azért, mert egy nyilvánvalóan „tisztázatlan határ” mentén található kulturális örökséget – egyetlen ország jelölésében – listá-

jára vett, úgy hogy a határ mindkét felén évtizedek óta szentimentálisan tekintettek a templomra és hovatarozásának ügyét szimbólumként kezelték.

Thaiföldön főként a Thaksin ellenes körök szítottak nacionalista érzelmeket a templom hovatarozásának ürügyén. Preah Vihear „ügyét” sikerrel használták fel a kormányzat ellen, amely részben e kérdésben mutatott politikájának is köszönhette bukását. Az akkori ellenzék, a mai kormányzat prominensei emiatt – legalábbis egy darabig még biztosan – a Preah Vihearról sugallt nézeteik és kijelentéseik „politikai rabjai” maradnak. A Preah Vihearról szóló thai belpolitikai játszmák másik hozadéka, hogy az utóbbi évek korrupciós ügyeivel összefüggésben is gyanúba keverték a templommal kapcsolatos megállapodásokat. Ezért a közvélemény szemében a legapróbb változás, amely a templom körzetét érintené, egy ilyen lépést összekapcsolna a főszereplők magánérdekeivel, s egyben a thai nemzet elárulásával. Kiemelendő, hogy a közelmúlt katonai puccsa után sem tudott szabadulni a thai demokrácia attól a tehertől – Preah Vihear ügyében ez különösen látványos –, amelyet a katonai vezetés politikai szerepe jelent, ráadásul ma már a preah vihari változatlanág mögött helyi, katonai érdekek is felsejlenek.

Kambodzsában az állandóságot képviselő Hun Sen, a demokrácia színpadán egy nacionalista kampányelemként használta Preah Viheart. Ezt könnyen megtehetette, mert a khmer tudat minden khmer műemléket magáénak érez, ráadásul ezt a templomot Hágában is Kambodzsához tartozónak ítélték. A templomhoz kapcsolódó nemzetközi sikerek – időszakosan biztosan – ellensúlyozzák a khmer kisebbségi érzéseket, különösen a legjelentősebb beruházójának számító nagyszomszédal, Thaifölddel szemben. A khmer társadalom jelentős része részben emiatt huny szemet a felett is, hogy e siker realizálásának az árát Kambodzsára könnyen lehet, hogy a Thaifölddel közös olajmezőről szóló megállapodásban fogja megfizetni.

A Világörökségi Bizottságnak – mely az UNESCO-n keresztül az ENSZ univerzális jellegét testesíti meg – illetet volna felismernie azt az érzékenységet, mely ezt a templomot övezte és látni, hogy nem kizárólag örökségvédelmi szempontból „veszélyes” a határ tisztázatlanága. Hiba volt a templomot csak az egyik ország jelölésében listára venni, amikor a terület közvetlen szomszédságában vitatott országhatár húzódik. Véleményem szerint cinikus – thai szemzőgből pedig egyenesen arrogánsnak tűnő – lépés volt, hogy a thai kifogások után elfogadták a kizárólag a templomra vonatkozó zónamódosítást. Sőt, az – előzetes események tükrében – pedig egyenesen felelőtlen döntésnek tűnik, hogy egy későbbi időpontra és az országok „jó-zanságára” hagyományozták a vitatott területek rendezési tervének kidolgozását.

A Preah Vihear körüli határvita ma semmivel sem rendezettebb, mint tíz évvel ezelőtt. Nehéz megbecsülni, hogy milyen forgatókönyv kivitelezése várható a jövőben. A háborús veszély talán a legkisebb, de ez sem kizárható. Szinte biztos, hogy rövid időn belül tartós megoldás nem születhet és a közös nevezés kompromisszuma távolinak látszik. Amennyiben veszélyeztetett világörökséggé válik a helyszín a két ország a kérdés fundamentálisabb újratárgyalására kényszerülhet. A közös nevezés, vagy Kambodzsára egyedüli jelölésének elfogadása is lehetséges, amennyiben a két ország összekapcsolja az itt kötendő kompromisszumot egy jelentősebb, közös gazdasági érdekekkel, esetleg éppen a sokat emlegetett közös olajmezővel. Természetesen ebben az esetben is ügyes kommunikációra lesz szüksége a kormányoknak a kérdés exponált volta és érzékenysége miatt.

Felhasznált irodalom

- Asia Times* (2008. október. 17.), Temple tiff teeters towards war,
http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/JJ17Ae01.html
- Agreed Minutes of the 5. Meeting of the Joint Commission for Bilateral Cooperation between the Kingdom of Cambodia and the Kingdom of Thailand, (2006. február 6-7.), 14.
- Briggs, Lawrence Palmer* (1947): 'Aubaret and the Treaty of 15. July, 1867 between France and Siam', *The Far Eastern Quarterly*, 6/2 (február)
- Charnvit, Kasetsiri* (2003): 'Thailand-Cambodia: A Love-Hate Relationship', *Kyoto Review of Southeast Asia*, 3,
- DECISIONS ADOPTED AT THE 32nd SESSION OF THE WORLD HERITAGE COMMITTEE (QUEBEC CITY, 2008): WHC-08/32.COM/24
- Hinton, Alexander* (2006): Khmerness and the Thai 'Other': Violence, Discourse and Symbolism in the 2003 Anti-Thai Riots in Cambodia in: *Journal of Southeast Asian Studies*, (október) 37 (3), 445–468.
- International Court of Justice: CASE CONCERNING THE TEMPLE OF PREAH VIHEAR, Summary of the Judgment of 15 June 1962
- Jumsai, Manich* (1970): *History of Thailand and Cambodia. From the days of Angkor to present*, Bangkok, Charlermnit.
- Kambodzsai kormányrendelet (2002) augusztus 22.: The establishment of Prasat Preah Vihear site, General Provisions,
- Ker Munthit (1995): 'New Border Authority', *Boundary and Security Bulletin* 3/2 (nyár): 31.
- Ker Munthit (1997): 'Border Closure To End Timber Trade', *Boundary and Security Bulletin* 5/2 (tavasz): 46-47.
- Phnom Penh Post* (2000. április 14.), Border land ours, not yours, say Thais
- Phnom Penh Post* (2009. február 9.), Talks fail to advance solution to border row
http://www.phnompenhpost.com/index.php/component/option,com_jcs/Itemid,52/crestrictid,24098/task,add/
- Roveda, Vittorio* (2000): *Preah Vihear*, Bangkok, , River Books
- Royal Thai Embassy Phnom Penh, 2004. október. 24.
- Scientific Rebuttal to ICOMOS Evaluation Report on the Nomination of Preah Vihear Temple as a World Heritage Site, 2008
- Singh, L. P.* (1962): 'The Thai-Cambodian Temple Dispute1', *Asian Survey*, (október) II, 8: 23-26.
- Sokheng, Vong – Marcher, Anette* (2000): 'Border Dispute Discussions', *Boundary and Security Bulletin* 8/2 (nyár) 49.
- St John, Ronald Bruce* (1994): 'Preah Vihear and the Cambodia-Thailand Borderland', *Boundary and Security Bulletin* 1/4, (január) 64-68.
- St John, Ronald Bruce* (2001): 'Land boundaries of Indochina', *Boundary and Security Bulletin* 9/1, (tavasz) 103.
- The Nation* (2001. július 19.), PREAH VIHEAR TEMPLE: Agreement in jeopardy
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=38>
- The Nation* (2003. május 24.), Temple on border to reopen next weekend
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=79226>

The Nation (2004. március 26.), SHARING THE RUINS: Joint panel to look after Preah Vihear
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=96135>

The Nation (2005. május 17.), Cambodian soldiers deny Thais entry to Preah Vihear
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=115826>

The Nation (2005. június 9.), Access to Preah Vihear reopened
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=116789>

The Nation (2006. augusztus 10.), Thai and Cambodian premiers will jointly survey borders
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30010787>

The Nation (2007 június 28.), Thais on high alert of another anti-Thai riots in Cambodia
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30038024>

The Nation (2008. január 25.), Relations sour over Preah Vihear claim
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30063386>

The Nation (2008. február 22.), Phnom Penh to discuss Preah Vihear with Bangkok
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30066110>

The Nation (2008. március 7.), Cambodia is wrongly claiming part of its territory: FM
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30067536>

The Nation (2008. április 11.), *Official protest to Cambodia*
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30070602>

The Nation (2008. május 8.), Reshuffle ‘not because of Preah Vihear’
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30072525>

The Nation (2008. május 12.), Thailand-Cambodia ready to agree on Preah Vihear temple
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30072819>

The Nation (2008. május 13.), Heritage site proposal deadlocked
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30072893>

The Nation (2008. május 15.), Noppadon rules out trade-off
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30073139>

The Nation (2008. május 15.), PAD claims monarchy threatened
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30073137>

The Nation (2008. június 6.), Cambodia presents new map of Preah Vihear
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30074943>

The Nation (2008. június 19.), Fears of clashes at PAD rally
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30075914>

The Nation (2008. június 23.), Senators moves to seek Constitution Court ruling over Preah Vihear
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30076261>

The Nation (2008. július 8.), Joint communique with Cambodia is unconstitutional
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30077585>

The Nation (2008. június 30.), Preah Vihear can be ‘time bomb’
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30076876>

The Nation (2008. július 3.), Noppadon leads team to Canada
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30077172>

The Nation (2008. július 9.), FM Noppadon resigns
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30077778>

The Nation (2008. július 15.), Cambodia plays down border spat, detains 17 Thai troops
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30078248>

The Nation (július 18.), Samak bid to defuse tension
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30078374>

The Nation (július 18.), Cambodia's premier calls for withdrawal of Thai troops
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30078395>

The Nation (július 21.) Asean offers help to fix up Thai-Cambodian relations
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30078581>

The Nation (július 25.), Top level meeting to discuss temple
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30078958>

The Nation (július 29.), Thailand, Cambodia agree on border troop adjustments
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30079226>

The Nation (augusztus 2.) Thai troops still at Ta Muen Thom, general says
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30079953>

The Nation (augusztus 6.) Cambodian and Thai foreign ministers to meet over border row
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30079919>

The Nation (szeptember 16.). Thailand protest Cambodia over troop intrusion
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30083633>

The Nation (szeptember 30.) Solve Thai-Cambodian disputes bilaterally: UN chief
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30084797>

The Nation (október 14.) Khmer PM gives Thailand border ultimatum
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30085967>

The Nation (november 12.), JBC to focus first on border near Preah Vihear
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30088180>

The Nation (december 26.), Kasit rules out Thai ownership
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30091895>

The Nation (április 4.), Dispute turns deadly as Thai and Cambodian troops fight it out
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30099641>

The Nation (április 11.), Entrance to Preah Vihear on Thai side to be accessible to tourists next week
<http://www.nationmultimedia.com/search/read.php?newsid=30102381>

Thomson, R. Stanley (1945): 'Siam and France 1867-1870', *The Far Eastern Quarterly*, 6/1. (november) 41-43.

Wichiancharoen, Adul (2009): 'The Phra Wihan (Preah Vihear) Case Revealed', *ICOMOS Thailand* (március) 1/3.

Winichakul, Thongchai (1994): *Siam Mapped. The History of the Geo-Body of a Nation*, Honolulu University of Hawaii Press

Szakolczai György*

A MAGYAR KÖLTSÉGVETÉSI EGYENSÚLY HELYREÁLLÍTÁSÁNAK KÍSÉRLETE**

Ez a cikk szorosan kapcsolódik e szerző korábbi publikációihoz. (Szakolczai, 2005a, 2005b, 2005c, 2005d, 2006a, 2006c, 2006d, 2006f, 2007b, 2007c, 2007d, 2008a, 2008b, 2009). Valamennyi munka egy nagyobb kutatási projekt része, amelynek célja a magyar gazdaság egyensúlyi fejlődési pályájának, tehát olyan növekedési útjának felírása, amely lehetővé teszi a jelenlegi egyensúlyhiány megszüntetését és a magyar gazdaság egyensúlyi fejlődési pályára állítását.

E tanulmány, noha egyenes folytatása a korábbiaknak, mégis alapvető mértékben tér el tőlük. Egyrészt megváltozott a helyzet. Évekkel ezelőtt még bizonyítani kellett a súlyos egyensúlyzavarok fennállását, ma ez már közhely. Évekkel ezelőtt még követelni kellett korrekciójuk megindítását, mára már megindult a korrekció. Évekkel ezelőtt még csak részben rövid és késői, közel másfél évvel a tárgyév lezárása után megjelenő éves statisztikai adatsorokra lehetett támaszkodni. Noha a nemzeti számlák rendszeres éves kiadványai most is csak a tárgyévet közel másfél évvel követően jelennek meg (KSH, 2008a), ma már a tárgyévet követő év szeptemberében rendelkezésre állnak a legfontosabb éves nemzetgazdasági mérlegadatok (KSH, 2008b), és elkészültek a kormányzat nem pénzügyi számláinak 1996-ig visszamenő idősorai is (KSH, 2008c). Mi több, rendszeressé vált a negyedéves adatok közzétevése is, és a negyedéves befejeződése után alig két, illetve három hónappal elérhetők a termelés és felhasználás (KSH, 2008d), illetve a kormányzati szektor (KSH, 2009) negyedéves előzetes adatai. Sokat fejlődött a rendel-

* *Professor emeritus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Ez a cikk az ÁVF-en, 2008. november 11-én, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából rendezett tudományos konferencia Jogi és gazdasági esettanulmányok szekciójában elhangzott, „A magyar gazdaság alapvető problémái, a követendő gazdaságpolitika és a civil- és nonprofit szervezetek” című előadás második részének véglegesített, írásba foglalt és a legfrisebb adatokkal, valamint az ezeken alapuló elemzéssel kiegészített változata. A táblázatok itt, helyhiányában, nem közölhetők, de megtalálhatóak e cikk szövegével együtt az ÁVF honlapján, a <http://www.avf.hu/tanarok/szakolczai/> weblap A/45, tételként. A teljes előadás szövegét és táblázatait a Pénzügyi Szemle is közli (Szakolczai 2009). A szerző ezúton köszöni meg Anwar Klárának és Lehmann Annának az adatokkal és ezek értelmezésével, Kőműves Józsefnek pedig a számítástechnikai feladatok megoldásával kapcsolatos segítséget, továbbá Csaba Lászlónak és Györfly Dórának – a szokásos fenntartásokkal – a kézirattal kapcsolatos megjegyzéseiket.*

kezésre álló elméleti apparátus is. A legújabb kutatási eredmények (Alesina és Ardagna, 1998), (Ardagna, 2004), valamint (Benczes, 2008) és az utóbbi műben megadott irodalom alapján ma már nagyobb biztonsággal tudjuk megítélni, hogy a stabilizációs intézkedések tartós sikert ígérnek-e vagy sem. Végül megjelent egy rendkívül alapos, részletes elemzés a magyar költségvetés 2000–2006. évi alakulásáról is (Ohnsorge-Szabó és Romhányi, 2008).

Ez a cikk az itt leírtaknak megfelelően nem az egyensúlyzavarok meglétének bizonyítására és nem annak elemzésére törekszik, hogy ezek közül melyik tekinthető fontosabbnak, hanem először a hosszú távú tendenciáknak, vagyis az egyensúlyzavarok kialakulásának, majd az egyensúly helyreállítási kísérletének elemzésére. Az előbb felsorolt újabb adatok alapján egyaránt nyomon lehet követni az évtizedes, hosszú távú tendenciákat és a legutóbbi két évben bekövetkezett változásokat. Sőt legalább feltételes jellegű előzetes következtetéseket lehet levonni ezek értékelését illetően is. Az itt közölt elemzésnek ez a legfontosabb célja. Az, hogy ennek a cikknek ez a célja, nem jelenti azt, hogy e sorok írója föladata volna azt a nézetét, hogy a problémák legfontosabbika a foglalkoztatás alacsony színvonala, hogy a nemzetközi folyó fizetési mérleg hiánya és a belföldi megtakarítás alacsony szintje súlyosabb probléma még a költségvetés hiányánál is, és hogy a teendők legfontosabbika a gazdasági problémák megoldatlanságért elsősorban felelős politikai, társadalmi és erkölcsi problémák rendezése lenne. Nem lehet azonban mindig a legfontosabbal foglalkozni, és nem helyteleníthető, ha ennek a cikknek más a tárgya.

A most rendelkezésre álló adatok három területen teszik lehetővé az elemzést: az alapvető általános összefüggések, a kormányzati pénzügyek, valamint a külkereskedelem és a nemzetközi pénzügyek területén. E szerző a fentiekben idézett publikációival összhangban azt a nézetet képviseli, hogy a hazai gazdasági problémák legfontosabbika a foglalkoztatás alacsony színvonala, továbbá hogy a nemzetközi folyó fizetési mérleg hiánya és a belföldi megtakarítás alacsony szintje súlyosabb kérdés a költségvetés hiányánál is, végül, hogy a teendők legfontosabbika a gazdasági problémák megoldhatatlanságért elsősorban felelős politikai, társadalmi és erkölcsi problémák rendezése lenne. E cikk mégis csupán a magyar kormányzat pénzügyi helyzetével, a költségvetés hiányával, a költségvetési egyensúly helyreállításának kísérletével, valamint e kísérlet értékelésével foglalkozik, és a többi kérdés elemzése más írásokra marad. Hangsúlyoznom kell a következtetések előzetes jellegét és a további idevágó munka elvégzésének feltétlen szükségességét.

A kormányzat bevételei

A kormányzat pénzügyi helyzetének elemzését, amint erre már utaltunk, az teszi lehetővé, hogy a KSH közölte a kormányzat nem pénzügyi számláinak 1996–2006. évi adatait (KSH, 2008c), és negyedéves rendszerességgel közöl egyes kiemelt fontosságú kormányzati adatokat is (KSH, 2009). Tekintettel arra, hogy ezek a 12 éves összehasonlítható időszakok eddig még soha sehol nem jelentek meg, célszerűnek látszik ezeknek az adatoknak a bemutatása is (l. ** jegyzet és az ott megadott weblap). A kormányzat jövedelemelosztását, tehát elsősorban a bevételi oldalt az 1996–2001. évekre az *1/a. táblázat* közli. A jelölések nem voltak beilleszthetők az *1/a. táblázat*ba, és ezért ezeket külön kellett megadnunk a *Jelölések az 1/a. táblázathoz* megnevezésű *segéd táblázat*ban. Ugyanezeket az adatokat a 2002–2007. évekre az *1/b. táblázat* tartalmazza. Magukkal az alapadatokkal kapcsolatban most csak a következőket kell leírnunk.

A táblázatok első két sorában szerepel a bruttó hazai termék és a bruttó nemzeti jövedelem, ezeket a későbbiekben összehasonlítási alapként fogjuk felhasználni. A későbbi értékelés szempontjából nagyon fontos a fizetett kamat és a tulajdoni jövedelmek egyenlege, amelynek legfontosabb tétele nyilván a *fizetett kamat*. A fizetett kamat mindvégig nőtt, de nem meredeken,

értéke 1996-ban közel 700 milliárd, 2007-ben már több mint 1000 milliárd volt, de ez a növekedés nem olyan mértékű, hogy ez okozta volna a kormányzat pénzügyi helyzetének romlását.

A *kapott társadalombiztosítási hozzájárulásokat* ezekben a táblázatokban szembeállítjuk a *pénzbeni társadalmi juttatásokkal* és közöljük e két tétel *egyenlegét*. Ez az egyenleg nem szerepel a nemzetgazdasági mérlegrendszerben, és a két tétel szembeállítása nem is egészen logikus, mert a kapott társadalombiztosítási hozzájárulásoknak elvben nem csupán a pénzbeni, hanem a természetbeni társadalmi juttatások nagy részét is fedezniük kellene. E két tétel egyenlegének alakulása mégis nagyon jól mutatja a kormányzat pénzügyi helyzetének változását. Ez az egyenleg 1996-ban +17 milliárd forint volt, vagyis – nemzetgazdasági szinten – elhanyagolható, de mégis pozitív érték, ezt követően jelentős pozitív értékre nőtt, 2002-től kezdve azonban negatív, ez a negatív érték 2006-ban volt a legnagyobb, több mint –550 milliárd forint, és még a 2007. évi érték is kereken –400 milliárd forint volt. Ennek a tételnek a nagysága eleve kétségesé teszi a kormányzat által kapott, tehát a háztatások és a vállalkozások által fizetett társadalombiztosítási hozzájárulások csökkentésére vonatkozó javaslatok megalapozottságát, de nyilván fölveti a kiadások visszafogásának gondolatát is.

Végül föl hívjuk a figyelmet *az egyéb folyó transzferek egyenlegére*; ez a tétel is nagyon jól mutatja a kormányzat pénzügyi helyzetének változását. Ez az egyenleg 1996-ban kereken +14 milliárd forint volt, vagyis – nemzetgazdasági szinten – ugyancsak jelentéktelen, de mégis pozitív érték, 1997-ben gyakorlatilag zérus, ettől kezdve azonban évről-évre növekvő negatív érték, amely 2007-ben elérte a kereken –510 milliárd forintot. Ez a tétel és ennek nagysága láttán azonnal felvetődik a kérdés, hogy ugyan miből is tevődik össze a kormányzat által fizetett egyéb folyó transzfereknek ez az óriási értéke, mert ezek nagysága 1996-ban még csak 93 milliárd volt, és elmaradt a kapott folyó transzferek mögött, ez az érték azonban 2007-re 669 milliárdra nőtt, azaz meghétszereződött, és értéke – amit erre már rámutattunk – 510 milliárdal haladta meg a kapott transzferek értékét. A KSH – sajnos – nem közli ennek a tételnek a részletezését, azaz összetételét.

Ha összeadjuk a három kiemelt tételt; a fizetett kamatokat, a pénzbeni társadalmi juttatásoknak a kapott társadalombiztosítási hozzájárulásokkal szembeni többletét és az egyéb folyó transzfereknek az egyenlegét, 2007-ben mintegy 1,9 ezer milliárd forintot kapunk az 1996. évi valamivel több mint 700 milliárd helyett. A negatív érték növekedésének, vagyis a helyzet romlásának legnagyobb része a kapott társadalombiztosítási hozzájárulások és a pénzbeni társadalmi juttatások különbségére, valamint az egyéb folyó transzferek egyenlegére jut, mert hiszen a fizetett kamatok összege már 1996-ban megközelítette a 700 ezer milliárd forintot, amint ezt az előbb bemutattuk. E számok alapján tehát be lehet azonosítani a kormányzat pénzügyi helyzete meredek romlásának legfontosabb okait. Végül a táblázat utolsó sora a nemzetgazdasági mérlegrendszer definíciója szerinti *rendelkezésre álló jövedelem*. Ebből már le vannak vonva a nagy negatív tételek, joggal, mert a kormányzat nem rendelkezik ezekkel az összegekkel, hiszen szerződés, illetve törvény kötelezi a kormányzatot ezek kifizetésére, ami természetesen nem jelenti ezt, hogy ezek a kormányzati kötelezettségek ne lennének módosíthatók.

A kormányzat jövedelemfelhasználása

A kormányzat jövedelemfelhasználását és tőkeszámláit az 1996–2001. évekre a *2/a. táblázat* mutatja be. Ezek az idősorok sem jelentek még eddig ebben a formában és teljes egészükben, tehát indokolt a közlésük. Az egyes tételek megnevezését ez esetben is külön kell megadnunk a *Jelölések a 2/a. táblázathoz megnevezésű segéd táblázatban*. Végül ugyanezek az adatok a 2002–2007. évekre vonatkozóan a *2/b. táblázatban* szerepelnek.

E táblázatok első két sorában, mintegy összehasonlítási alapként ez esetben is a bruttó hazai termék és a bruttó nemzeti jövedelem szerepel, a harmadik sorban pedig a kormányzat rendelkezésre álló jövedelme, amely ennek a táblázatnak a tulajdonképpeni kiinduló értéke. A táblázat ezt követő sorai a kormányzat egyéni fogyasztási kiadásait, vagyis a természetbeni társadalmi juttatásokat, a közösségi fogyasztási kiadásokat és e kettő összegét, a kormányzat összes végső fogyasztási kiadását mutatják be. A megtakarítás – a magyar esetben a negatív megtakarítás vagyis a végső fogyasztási többletkiadás – a kormányzat rendelkezésre álló jövedelmének és összes végső fogyasztási kiadásának a különbsége.

A táblázatnak ezek az adatai fontos következtetésekre vezetnek, és fontos problémákat vetnek fel. Mindenekelőtt a *negatív megtakarítás, vagyis a kormányzat végső fogyasztási többletkiadása* 1996 és 1999 között nőtt, majd meredeken csökkent, és mélypontját 2000-ben érte el 200 milliárd forintot alig meghaladó értékkel. Ezt követte a nyilvánvaló belpolitikai megfontolások által diktált nagy végső fogyasztási többletkiadás ötéves időszak, és a végső fogyasztási többletkiadás már 2002-ben 3,3-szorosa, a csúcsponton, 2006-ben pedig 8,3-szorosa volt a 2000. évinek. Ez a kormányzati végső fogyasztási többletkiadás azonban 2007-re, egyetlen év alatt, kerekén 1700 milliárdról alig több mint a felére, 888 ezer milliárdra, az előző évi értéknek alig 52,1 százaléka csökkent. Joggal vetődik fel ismét az a kérdés, hogy ha ez a többletkiadás egyetlen év alatt gyakorlatilag a felére volt csökkenthető, akkor egyáltalán szükség volt-e, bármikor és bármilyen megfontolások alapján, ekkora végső fogyasztási többletkiadásra. A válasz aligha lehet más, mint hogy ez a többletkiadás nemcsak megengedhetetlen volt, hanem egyben megindokolhatatlan is, a nyilvánvaló belpolitikai, választási megfontolások ugyanis szerintem nem tekinthetők elfogadható indoknak.

Még fontosabb következtetésekre jutunk, ha megnézzük, hogyan is lehetett elérni ezt a szinte hihetetlen mértékű csökkenést. A 2006. és 2007. évi értékeket egybevetve láthatjuk, hogy e két év között az egyéni fogyasztási kiadások alig csökkentek, a közösségi fogyasztási kiadások nőttek és a kormányzat végső fogyasztási többletkiadásának csökkenése szinte teljes egészében a kormányzat rendelkezésre álló jövedelme meredek növekedésének volt a következménye. A kormányzat rendelkezésre álló jövedelme egyetlen év alatt valamivel több mint 750 milliárddal, a 2006. évi érték 20,3 százalékaival nőtt.

Ez az eredmény indokoltá teszi az 1/b. táblázatban közölt számok alaposabb tanulmányozását. E számokból azt láthatjuk, hogy meredeken nőtt a kormányzatnak a termelési és importadókból, valamint a társadalombiztosítási hozzájárulásokból származó bevétele, az előbbi egy év alatt 415 milliárddal, azaz a 2006. évi érték 16,5 százalékaival, az utóbbi pedig 468 milliárddal, azaz a 2006. évi érték 15,6 százalékaival. A kormányzat végső fogyasztási többletkiadásai tehát döntő részben a bevételek növelésével voltak csökkenthetők, mégpedig ilyen drámai mértékben, a 2006. évi értéknek alig több mint felére.

Ezek a tapasztalatok a legteljesebb ellentétben állnak mind a nemzetközi irodalom, mind a kormánypártokhoz közel álló ideológusok, mind pedig az ellenzék érvelésével. A nemzetközi irodalom (lásd Benczes, 2008 és az ott megadott források) legnagyobb részben úgy érvel, hogy csak a kiadáscsökkentő stabilizáció ígér sikert, a bevételnövelő nem, noha e tekintetben nem konzekvens, mert *Benczes* az általa megadott irodalom alapján sikeres bevételnövelő stabilizációkról is beszámol. Ez a siker viszont – döntő részben, rövidesen látni fogjuk, hogy milyen részben – bevételnövelő jellegű stabilizáció eredménye volt, tehát ellentétes volt *Benczes* és az általa idézett irodalom ajánlásaival. A kormánypártokhoz közelálló ideológusok (Bokros – Bauer – Csillag – Mihályi, 2006), (Csillag – Mihályi, 2006), (Bokros, 2007), (Muraközy, 2007a), (Mihályi, 2008) ugyanakkor a közületi és mindenekelőtt a jóléti kiadások csökkentésében és a jóléti állam leépítésében látják az egyedüli lehetséges megoldást. Ezt az elgondolást e sorok írója folyamatosan támadta (Szakolczai, 2000b, 2006c, 2007a, 2008c, 2008d). A tények azt

mutatják, hogy a kormányzat végső fogyasztási kiadásai 2006 és 2007 között alig 56 milliárd-
dal, a 2006. évi érték 1,0 százalékkal csökkentek, ami mindennek nevezhető, csak éppen a
jóléti állam radikális lebontásának nem. A jóléti állam radikális lebontása tehát ezek szerint
nem látszik lehetségesnek, vagy legalábbis nem látszik könnyen megvalósíthatónak. Végül az
ellenzék propagandájának központjában a társadalombiztosítási hozzájárulás radikális csök-
kentése áll, márpedig ez, amint az előbb bemutattuk, 2006 és 2007 között 456, azaz majdnem
félezer milliárdal, 15,6 százalékkal nőtt. Ez bizony azt mutatja, hogy a – legalábbis nagyrészt
– bevételnövelésen alapuló stabilizáció sikeres lehet, a jóléti államot nem kell lerombolni és a járu-
lékcsökkentés szlogenjét el kell ejteni, ami e sorok írója szerint a józan ész diadala az ideológiák
fölött. Ez idáig természetesen csupán az eddigi számok alapján levonható előzetes következtetés,
amelyet még ki kell egészíteni további számokkal és az azokon alapuló további elemzéssel.

A most tárgyalt 2/a. és 2/b. táblázat ezt követő sorai a *felhalmozás* alakulását tárgyalják. A kapott
és fizetett *tőke-transzfer*ek, valamint ezek egyenlege itt, háttérinformációk hiányában, nem tárgyal-
ható. A *bruttó állóeszköz-felhalmozás* és a *készletváltozás* fogalma nem igényel magyarázatot, a
bruttó és nettó tőkefelhalmozás fogalma azonban nem szerepel a nemzeti számlák rendszerében. A
bruttó tőkefelhalmozás a bruttó állóeszköz-felhalmozásnak, a készletváltozásnak és a nem termelt
nem pénzügyi eszközök beszerzése és eladása egyenlegének összegével egyenlő, a nettó tőkefelhal-
mozás pedig ennek az értékcsökkenés levonása után megmaradó értéke.

Ezek a számok *nemcsak a most tárgyalt stabilizáció, hanem az egész 1996 utáni gyakorlat
legsúlyosabb árnyoldalát* mutatják be, amivel már az előbb, a nemzetgazdasági adatok elemzé-
se során is foglalkoztunk. A nettó tőkefelhalmozás 1996 és 2000 között eléggé nagy abszolút
értékű negatív szám volt. A 2000. évi érték még mindig negatív volt, de már alig különbözött
zérustól, és zérustól alig különböző értékeket találunk 2003-ban és 2004-ben is. Az egész vizs-
gált időszakon belül tehát csak 2002-ben, valamint 2005–2007-ben volt pozitív nettó tőkefel-
halmozás. Ez a helyzet teljességgel tarthatatlan, mert a kormányzati szektor nettó tőkefelhal-
mozásának nem negatívnak, hanem pozitívnak, a GDP 3–5 százalékkal egyenlőnek kellene
lennie. Teljességgel megengedhetetlen az is, hogy a stabilizáció elsősorban a nettó tőkefelhal-
mozás már eleve megengedhetetlenül alacsony értékét csökkentse. E tekintetben teljes mérték-
ben egyet kell értenünk a *Benczes (2008)* által idézett nemzetközi irodalommal, amely szerint a
beruházások csökkentésére felépülő stabilizáció nemcsak hogy nem lehet tartós, hanem nyil-
ván ellentétes a gazdaság és társadalom hosszú távú érdekeivel.

E táblázatok kapcsán még három kiegészítő kérdést kell megtárgyalnunk. Az egyik, hogy
vajon tartósnak bizonyulhat-e az ilyen stabilizáció. Ez a kérdés sohasem lesz megválaszolható.
2007-ben még nem volt, illetve az Egyesült Államokban is csak éppen az év végén kezdődött el
a pénzügyi válság, és 2008-ban, az év legvégétől eltekintve, még nem ez határozta meg a hazai
közgondolkodást. Ma már a világ egészében is és nálunk is ez a domináns probléma, és most
már sohasem lehet megmondani, hogy mi lett volna 2008-ban és később, ha nem lett volna
nemzetközi pénzügyi válság és depresszió, vagyis, hogy mi lett volna az ilyen esetben a 2007.
évi stabilizációs eredmények következménye és folytatása. Meg kell állnunk a 2007. évi vitat-
hatatlan siker megállapításánál, mert a kormányzat végső fogyasztási többletkiadásának felére
csökkenése vitathatatlan siker, és ez a siker nem jelentéktelen. A másik kiegészítő kérdés, hogy
mi volt ez évben – tehát 2007-ben – a kiadáscsökkentés szerepe, és hogy nem lett volna-e vagy
nincs-e lehetőség a kiadások további csökkentésére. E kérdés tárgyalására azonnal rátérünk.

Végül e táblázat kapcsán foglalkoznunk kell a táblázat utolsó soraiban közölt legfontosabb
összefoglaló számok tárgyalásával. 2006 és 2007 között az összes bevétel 1278 milliárdal,
azaz 12,6 százalékkal, az összes kiadás 290 milliárdal, azaz 2,3 százalékkal nőtt, és ezek
eredőjeképpen a számított összes hitelfelvétel 946 milliárdal, 42,9 százalékkal csökkent. Ez
ismét a nagyrészt a bevételnövelésre felépülő stabilizáció reális lehetőségére utal, amit azon-

ban e sorok írója szerint ki kell egészíteni a valóban fölösleges kiadások radikális csökkentésével. Erre a költségvetés-készítés rendjének módosítása útján minden bizonnyal megvan a lehetőség (lásd Györffy, 2007, elsősorban a 6. fejezet). Nagy a valószínűsége, hogy ha az eddig leírt bevétel-növelés a valóban fölösleges kiadások megszüntetésével együtt, amire a vizsgált időszakban nem került sor, akkor ez, nagyobb strukturális változások nélkül, lehetővé teszi a költségvetés egyensúlyának helyreállítását. Az a kérdés azonban újra, mindenképpen és nagy súllyal felmerül, hogy ha az egyensúly helyreállítása terén ilyen gyorsan ilyen látványos eredményeket lehetett elérni, akkor miért és hogyan kerülhetett egyáltalán sor az egyensúly olyan mértékű megbontására, mint amilyen mértékben ez megtörtént. A nyilvánvaló válasz a belpolitikai és választási szempontok dominanciája a gazdaság igényeivel szemben, sőt a gazdasági meggon-dolások kárára, amit azonban nem lehet eléggé helyteleníteni.

Az adózás mértéke és a kiadások struktúrája

Az abszolút számok elemzéséről térjünk át a *bruttó hazai termék százalékában kifejezett viszonyszámok* elemzésére, az értékeket a kormányzat jövedelemelosztására vonatkozóan a 3/a. és 3/b. táblázat tartalmazza.

Az első sorban itt is a bruttó nemzeti jövedelem szerepel, de most a bruttó hazai termék százalékában. A kettő közti különbség jelentős, de a problémáknak – vagy legalábbis a most felmerült akut problémáknak – mégsem ez az oka, mert a 2007. évi igen alacsony, 93,1 százalékos érték pontosan megegyezik a korábbi legalacsonyabb, 2001. évi 93,1 százalékos értékkel. Azt viszont egyértelműen láthatjuk, hogy 2006 és 2007 között a termelési és importadók a GDP 0,6 százalékával, a folyó jövedelem- és vagyoadók a GDP 0,9 százalékával, a kapott társadalombiztosítási hozzájárulások pedig a GDP 1,0 százalékával nőttek, és elsősorban ezek következtében a GDP 1,9 százalékával nőtt a kormányzat rendelkezésre álló jövedelme. Mindez azonban – az itt közölt számok szerint – nem jelent túladóztatást és nem jelenti az adózás szintjének növelését, hanem csupán a korábbi helyzet visszaállítását. A termelési és importadóknak a GDP százalékában kifejezett 2007. évi értéke megegyezik a 2001. évivel, a folyó jövedelem- és vagyoadók így számított értéke ugyancsak a 2001. évivel és a kapott társadalombiztosítási hozzájárulások értéke ismét a 2001. évivel. *Nem az adózás növeléséről, hanem az adózás 2001. évi mértékének, vagy talán az adózási fegyelem 2001. évi – már ekkor sem kiemelkedően nagy – mértékének helyreállításáról volt tehát szó 2007-ben.* Az itt közölt számok megerősítik más korábbi következtetéseinket is. A fizetett kamatok értéke a GDP százalékában kifejezve 2007-ben pont ugyanannyi volt, mint 1996-ban, 4,0 százalék, de nem elhanyagolható a fizetett egyéb folyó transzfereknek, illetve az egyéb folyó transzferek egyenlegének 2003 és 2007 közötti 0,7, illetve 0,8 százalékos növekedése sem. Ennek okát itt nem tudjuk megadni, de ez a tétel a költségvetési helyzet egészének szempontjából távolról sem jelentéktelen.

Nem kevésbé fontosak azonban a *kormányzat jövedelemfelhasználásának és tőkeszámláinak*, vagyis a kiadási oldalnak a *GDP százalékában kifejezett értékei*, a számokat a 4/a. és 4/b. táblázat mutatja be. E számok szerint a bevétel-növeléshez, vagyis a kormányzat rendelkezésre álló jövedelmének növeléséhez *kiadáscsökkentések* is járultak, még ha ez a csökkentés nem vagy alig mutatkozott is meg az abszolút értékeket bemutató táblázatokban, mert a kiadások nagyrészt *relatív értelemben, a GDP-hez viszonyítva* csökkentek. Ez tehát annyiban módosítja az eddigi következtetéseket, hogy a bevételek növelése és a kiadások csökkentése együtt vezetett a költségvetés pozíciójának egy év alatti látványos javulásához. A legérdekesebb azonban, hogy e számok szerint *itt sincs szó másról, mint a korábbi, 2001. évi helyzet helyreállításáról, sőt még csak nem is teljes, hanem csak részbeni helyreállításáról.* 2006 és 2007 között a termé-

szetbeni társadalmi juttatások vagy más megnevezés szerint a kormányzat egyéni fogyasztási kiadásai 1,2, a kormányzat közösségi fogyasztási kiadásai 0,5 és e kettő összegeként a kormányzat végső fogyasztási kiadásai 1,7 százalékponttal csökkentek. A természetbeni társadalmi juttatások azonban még így is magasabbak 2000–2001. évi értéknél és csak árnyalatnyival maradnak el az 1996–1999. évi érték mögött. Ennek megfelelően, akárcsak az adózás esetében, nincs szó valami újról, hanem csak a 2000–2001. évi helyzet helyreállításáról. Ez tehát semmiképpen sem a jóléti állam leépítése, hanem csupán a 2002–2006. évi, felelőtlennek joggal minősíthető és nyilvánvaló módon belpolitikai indíttatású többletkiadás leépítése. Csupán a közületi fogyasztás az, amelynek százalékos aránya elmarad a 2000–2001. évitől, ez az elmaradás azonban ez esetben sem nagymértékű, és részletelemzést igényelne, hogy ez a megtakarítás milyen tételekből ered.

Össze kell azonban vetni ezeket a számokat a *pénzbeni társadalmi juttatásoknak* a 3/a. táblázatban közölt értékeivel. Ezek a pénzbeni juttatások a GDP százalékában 2002 és 2007 között folyamatosan nőttek, sőt tovább nőttek 2007-ben is. *A kormány tehát a stabilizációt – az adóbevételek növelése mellett – elsősorban a természetbeni társadalmi juttatások csökkentésére építette fel úgy, hogy a pénzbeni társadalmi juttatások részarányát nem csökkentette, hanem növelte.* E sorok írója ezzel az irányzattal nem tud egyetérteni. Határozottan úgy vélem – még ha ezzel a nézetemmel az irodalom nagy része nem is ért egyet –, hogy *az egyensúly helyreállításának helyesebb eszköze lett volna a természetbeni társadalmi juttatások kisebb mértékű csökkentése, a csökkentés kiterjesztése a pénzbeli társadalmi juttatásokra is, sőt az olyan eljárás, hogy a csökkentést elsősorban a pénzbeni társadalmi juttatások viseljék.* Ezek 2007. évi értéke – a GDP 15,2 százaléka – megegyezik a 2001. évi csúcserővel – ugyancsak a GDP 15,2 százaléka –, és szignifikáns mértékben magasabb az 1996–2000. évi értékeknél. Ennyire összevont adatok minősítése nyilván problematikus, a zsebbe juttatott pénz reálértékének csökkentése azonban szerintem – akár még a nyugdíjak és a gyermekes családoknak adott juttatások esetében is – kevésbé romboló, mint az egészségügyi, szociális és kulturális rendszer fenntartására juttatott összegek csökkentése. Emellett a zsebbe juttatott pénzek fenntartása esetén – szembeállítva ezt a jóléti intézmények sorvasztásával – inkább vethető fel a szavazatvásárlás vádjja. Ezek a megfontolások alaposabb elemzést igényelnek, de – első megközelítésben – nem látszanak megalapozatlannak.

Áttérve a *tőkeszámlák* adataira, a *tőkeátszervezés* elemzésére – a háttér adatok ismerete nélkül – nem vállalkozhatunk, a *bruttó és nettó tőkefelhalmozás* adatai azonban joggal minősíthetők döbbenetesnek, még ha ennek a szónak a használata tudományos igényű dolgozatban szokatlan is. A nettó tőkefelhalmozás 1996 és 2001 között mindvégig negatív volt, még ha abszolút értékben csökkenő is. 2001-re sikerült elérni a gyakorlatilag zérus értéket, a 2002. évi pozitív szám után viszont a 2003–2004. évi érték tizedszázaléknyi pontossággal zérus. Csak három évben, 2002-ben, 2005-ben és 2006-ban volt a GDP 1 százaléka körüli pozitív nettó tőkefelhalmozás, noha ennek legalacsonyabb elfogadható értéke – amint erre már utaltunk – a GDP 3–5 százaléka tehető. Ez újólag megerősíti, hogy 2007-ben *a stabilizáció egyik fő eszköze a már eleve megengedhetetlenül alacsony szintű bruttó és nettó tőkefelhalmozás csökkentése volt.* Ezek a számok nem igényelnek további kommentárt, *ez a nemzet jövőjének aláásása.*

A redistribúció mértéke

A legfontosabb azonban a táblázat utolsó sorainak az elemzése. Köztudott, hogy a Bokros-csomag nagymértékben leszállította a költségvetési bevételeknek a GDP-n belüli hányadát, hogy ezután, az egész 1996–2006-os időszakban, nagy volt a különbség a bevételek és a kiadá-

sok hányada között, és hogy ez a különbség – amint erre elsősorban Györffy (2005) mutatott rá – a választási években, 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban volt a legnagyobb. Ezt egyértelműen megerősítik az itt közölt számok is. Az irodalom azonban lényegesen kevésbé hangsúlyozza, hogy a kiadások hányada folyamatosan és nagymértékben, a GDP százalékában kifejezve több mint 5 százalékponttal csökkent 1996 és 2001 között, és ez lehetővé tette volna az egyensúly helyreállítását, ha ezt nem kísérte volna a bevételek hányadának gyakorlatilag ezzel azonos mértékű csökkenése. Ez – az irodalomban általánosan képviselt felfogással ellentétben – arra utal, hogy *ha nem érvényesült volna az állam és az állami bevételek leépítése melletti propaganda hatása, már régen helyre lehetett volna állítani és fenn is lehetett volna tartani a költségvetés egyensúlyát*. Az állami bevételek megfelelő szintjének fenntartása természetesen nem jelenti az adó- és járulékfizetési rendszer változatlan struktúrájának fenntartását; valószínű, hogy az állami bevételek megfelelő szintje a forgalmi adók nagyobb és esetleg más adónemek kisebb súlyával könnyebben érhető el.

Ugyanezen számok alapján e sorok írója nagyon határozott és az irodalom nagyobb részével ellentétes, de többek, így Antal László (2007), Csaba László (2005, 2006, 2007) és Kornai János (1992) nézeteivel konzisztens tételt merészel megfogalmazni. Antal kifejezetten kimondja, hogy „kérdésesnek tartom, hogy egy már kiépült, történelmi hagyományokkal rendelkező és megszokott társadalombiztosítási rendszerből vissza lehetne vonulni egy sokkal szűkebb szociális juttatási rendszerre, mert ez az egyenlőtlenségek és a szociális feszültségek ugrásszerű növekedését idézné elő[,] vagyis Magyarország számára ez a kapu nincsen nyitva”. (Antal, 2007: 53.) Kornai is kifejezetten leírja, hogy „egy dolog abban dönteni, hogy adjon-e az állam olyan jogot polgárainak, amelyet azok nem élveztek, és más dolog arról határozni, hogy egy szerzett és megszokott dolgot elvegyenek. [...] A történelmi fejlődés forog az egyik irányban, de nem tud hasonlóképpen visszafelé forogni. (Kornai, 1992: 508.) Csaba nem fogalmaz ilyen határozottan, de amikor az „átalakult országokat” „négy csoportba” sorolja (Csaba, 2007: 266), leírja, hogy „a csoportok inkább a hosszú távú pályafüggőség, semmint az egyes időszakok ideológiai hitvallása mentén jöttek létre” (uo., 278.), továbbá hogy „kicsi az esélye annak – bár Szlovákia példázza, teljesen sohasem zárható ki –, hogy egy ország átkerüljön az egyik kategóriából a másikba” (uo., 267.). Ez is a múlt meghatározó szerepének és a már elért vívmányok elvételével kapcsolatos akadályoknak az elismerése.

Úgy látszik tehát, hogy e sorok írója nem áll egyedül, amikor azt a nézetet képviseli, hogy az ország történelmi hagyományai és közvéleménye valósággal elkerülhetetlenné teszik egy 50 százalékos körüli redistribúciós hányad fenntartását. Ennél szignifikáns mértékben alacsonyabb érték a vizsgált időszakon belül csak 2000-ben és 2001-ben található, ez az érték sem volt ennél sokkal alacsonyabb, és még ez sem bizonyult fenntarthatónak. Úgy látszik tehát, hogy az egyensúly és a megfelelő társadalmi közérzet csak az összes bevétel és az összes kiadás 50 százalékos körüli szintjén, vagyis nagyjából a jelenlegi szinten állítható helyre és tartható fenn. A vizsgált 12 év számai félreérthetetlenül erre utalnak.

A kormányzat végső fogyasztási többletkiadása

Az eddigi elemzés legfontosabb számait – az áttekintés megkönnyítésére – az 5/a. és 5/b. táblázat mutatja be az 1996–2001., illetve a 2002–2007. évekre, a jelölések értelmezése pedig a *Jelölések az/5/a. táblázathoz* megnevezésű *segéd táblázatban* található meg. Az adatoknak ezt az átcsoportosítását elsősorban az teszi szükségessé, hogy a nemzeti számlák rendszere a kormányzati szektor által a háztartási szektornak adott juttatások egy részét – joggal – a rendelkezésre álló jövedelem meghatározása előtt, más részét pedig a rendelkezésre álló jövedelem

meghatározása után számolja el. Amint erre már utaltunk, ennek az az oka, hogy amit a kormányzati szektornak jogszabályok szerint kell juttatnia a háztartási szektornak – pénzbeni társadalmi juttatások, nyugdíjak, a gyermekes családoknak adott támogatások stb. –, azzal a kormányzati szektor már nem rendelkezik, azzal már a jogszabályok rendelkeztek. Ez a meg gondolás reális, még akkor is, ha a jogszabályok megváltozathatók. Minthogy azonban mindkét tétel a kormányzati szektor által a háztartási szektornak adott juttatás, célszerű ezek együttes, egymás melletti és összevont bemutatása is. Az ezt lehetővé tevő módon csoportosított adatokat mutatják be ezek a táblázatok.

Az első sorokban itt is a bruttó hazai termék, a bruttó nemzeti jövedelem és a rendelkezésre álló jövedelem értékei találhatók meg. Az ezt követő két sor a pénzbeni társadalmi juttatásokat és a természetbeni társadalmi juttatásokat vagy más néven a kormányzati szektor által finanszírozott egyéni fogyasztási kiadásokat mutatja be. Az előbbinek nem forrása, az utóbbinak viszont forrása a kormányzati szektor rendelkezésre álló jövedelme, de mégis e kettő együtt – tehát a táblázat hatodik sorában megjelenő pénzbeni és természetbeni társadalmi juttatások összesen – az, amit a kormányzati szektor a háztartási szektornak juttat. A kormányzati szektor rendelkezésre álló jövedelme a forrása viszont a hetedik sorban megjelenő közösségi fogyasztásnak, valamint a nyolcadik sorban megjelenő összes kormányzati végső fogyasztási kiadásnak, a természetbeni társadalmi juttatások és a közösségi fogyasztás összegének. A kilencedik sor a kormányzat által – a rendelkezésre álló jövedelem meghatározása előtt és után – finanszírozott összes háztartási (egyéni) juttatás és közösségi fogyasztás összesen. Végül a tizedik sorban jelenik meg a talán legfontosabb érték, a megtakarítás (+) vagy végső fogyasztási többletkiadás (–), vagyis a kormányzat rendelkezésre álló jövedelmének és végső fogyasztási kiadásainak különbsége.

Ezt a legutolsó és legfontosabb sort a 2/a. és 2/b. táblázatban már bemutattuk és elemeztük. A kormányzat végső fogyasztási kiadásai a vizsgált időszak teljes egészében meghaladták a kormányzat rendelkezésre álló jövedelmét, vagyis *a kormányzatnak az időszak teljes egészében negatív megtakarítása, azaz végső fogyasztási többletkiadása volt.* Ez a többletkiadás csak 2000–2001-ben volt elfogadható mértékű, és 2006-ra a 2000. évi érték 8,3-szorosára, nőtt, amint ezt már korábban bemutattuk.

Az itt bemutatott adatok elemzését ebben a cikkben célszerű a bruttó hazai termék százalékában megadott *viszonyszámokra* alapozni. Ezeket 1996–2001-re a 6/a. táblázat, 2002–2007-re pedig a 6/b. táblázat közli. Szinte minden szempontból azt tapasztalhatjuk, hogy *a legkedvezőbb értékek 2000–2001-ben találhatók.* A GNI GDP-hez viszonyított aránya 2000–2001-ben volt a legmagasabb, azóta csökkent. A kormányzat rendelkezésre álló jövedelme a GDP százalékában ugyanezekben az években volt a legmagasabb, azóta csökkent, eltekintve a 2007. évi, már tárgyalt javulástól. A pénzbeni és természetbeni társadalmi juttatások, a közösségi fogyasztási és az összes végső fogyasztási kiadások részaránya ugyanezekben az években volt a legalacsonyabb, az ezt megelőző és ezt követő években magasabb, eltekintve a legutóbbi, stabilizációs évtől, valamint a közösségi fogyasztást illetően azt ezt megelőzőktől, de ezt már tárgyaltuk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy e kiadási tételek alacsony értéke feltétlenül és eleve helyesíthető, akkor azonban, ha a költségvetés hiánya a legfontosabb akut probléma, ez a szemlélet első megközelítésként nem utasítható el. A nettó tőkefelhalmozás negatív értéke is 2001-re került zérus közelébe, itt azonban ezt követően már pozitív számokat is találunk. Végül, ami a legfontosabb, a végső fogyasztási többletkiadás és a nettó hitelfelvétel egyértelműen ebben a két évben volt a legalacsonyabb, nem találhatunk ilyen alacsony értékeket sem ezt megelőzően, sem ezt követően. Voltaképpen *az egész vizsgált időszakban a 2000. évi végső fogyasztási többletkiadási és hitelfelvételi arányszám volt az egyetlen elfogadható,* még ha ez sem volt feltétlenül optimálisnak tekinthető – az a kérdés, hogy e téren mi az optimális, túl messze vinne és itt

nem tárgyalható. Egyértelműen láthatjuk, hogy a 2007. évi stabilizáció – eltekintve a tőkefelhalmozástól, ahol a 2007. évi helyzet jobb, mint 2000–2001-ben volt – aligha tekinthető másnak, mint a 2000–2001. évi helyzet helyreállítására való törekvésnek, sajnálatos módon még abban a negatív értelemben is, hogy a közületi szektor nettó tőkefelhalmozása veszedelmesen közelít a 2001. évi, gyakorlatilag zérus százalékhöz.

A stabilizációs kísérlet értékelése

Az utolsó két tábla a rendelkezésre álló hézagos adatok alapján azt próbálja megvizsgálni, hogy 2008-ban folytatódott-e a 2007. évi tendenciák. Az abszolút számokat a 7. táblázat közli. Az első két oszlop a korábbi táblák 2008. I–III. negyedévre is elérhető adatait ismételi meg, az ezt követő négy oszlop pedig a 2005–2008. évi I–III. negyedévi adatokat mutatja be. A negyedéves – illetve pontosabban I–III. negyedévi – adatok viszonyítási alapja technikai okokból a szezonálisan korrigált GDP. Az első két sor összehasonlítása alapján láthatjuk, hogy a GDP eredeti és szezonálisan korrigált értéke közötti különbség elhanyagolható.

A bevételek tekintetben a tendencia kedvező, az előbb bemutatott 2007. évi bevételemnövekedési irányzat 2008-ban is folytatódott. Tovább nőtték a termelési és importadókból, a folyó jövedelem- és vagyoadókból, valamint a kapott társadalombiztosítási hozzájárulásokból származó bevételek. Folytatódtak azonban a kedvezőtlen irányzatok is. Nőtték a pénzbeni társadalombiztosítási juttatások is, mégpedig – a 2007-ben tapasztaltakkal ellentétben – gyorsabban, mint a kapott társadalombiztosítási hozzájárulások, és ennek folytán nőtt a pénzben kapott társadalombiztosítási hozzájárulások és a pénzben fizetett társadalmi juttatások negatív egyenlegének abszolút értéke is, ami rendkívül kedvezőtlen tendencia. Ez az érték, amint ezt az 1/a. és 1/b. táblázatban már bemutattuk, 1996–2001-ben pozitív volt és különösképpen nagy volt a pozitív értéke 2001-ben. Itt tehát a 2001. évi helyzethez való közelítés megtört, ami többek között azt is mutatja, hogy a járuléksökkentésre vonatkozó javaslat nem fogadható el, és az e melletti propaganda nem helyeselhető.

Áttérve a táblázat második felére, folytatódott a közületi kiadások és a végső fogyasztási kiadások növekedése, továbbá a bruttó állóeszköz-felhalmozás csökkenése. A bevételek növekedése és a bruttó állóeszköz-felhalmozás csökkenése következtében azonban folytatódott a nettó hitelfelvétel csökkenése is, annak ellenére, hogy tovább nőtték a pénzbeni társadalmi juttatások. Legyen bármennyire örvendetes a nettó hitelfelvétel további csökkenése, e szerző ezekkel a tendenciákkal, vagy legalábbis ezek nagy részével, nem tud egyetérteni. Míg ugyanis helyeslem a bevételemnövelésre és ezzel együtt a kiadáscsökkentésre felépített konszolidációt, semmiképpen sem tudok egyetérteni az olyan konszolidációval, amely a kapott társadalombiztosítási hozzájárulások és a pénzbeni társadalmi juttatások negatív egyenlege abszolút értékének növekedésével és egyben a bruttó állóeszköz-felhalmozás csökkenésével – feltehetőleg a pozitív nettó felhalmozás megszűnésével vagy akár a nettó felhalmozás negatívvá válásával – jár együtt. Ez az irányzat nem tartható fenn hosszabb idő távlatában, ezért ez a stabilizáció lehet ugyan átmenetileg sikeres abban az értelemben, hogy csökken a nettó hitelfelvétel, de nem lehet tartós, és feltétlenül ellentétes a nemzetgazdaság hosszú távú érdekeivel.

Vizsgáljuk meg ugyanezeket az összefüggéseket a bruttó hazai termék százalékában kifejezett arányszámok felhasználásával, a számokat a 8. táblázat mutatja be. Láthatjuk, hogy a költségvetési bevételeknek a GDP százalékában kifejezett aránya nőtt, de a növekedés üteme mérséklődött, különösképpen a termelési és importadók, valamint a folyó jövedelem- és vagyoadók esetében. Ugyanakkor a közösségi fogyasztási kiadások és különösképpen a végső fogyasztási kiadások, leginkább azonban a pénzbeli társadalmi juttatások GDP-n belüli hányada

nőtt, a bruttó állóeszköz-felhalmozásé viszont meredeken csökkent. Mindez együtt a nettó hitel-felvétel arányának -4,0 százalékról -2,1 százalékra való csökkenését eredményezte ugyan, ami nagyon is örvendetes, e csökkenés gyakorlatilag fele, 0,9 százalék azonban a bruttó állóeszköz-felhalmozás csökkenésére jutott, míg a pénzübeni társadalmi juttatások növekedése 0,8 százalékpont volt. Ez bizony joggal minősíthető *belpolitikai szempontok által motivált, a szavazat-vásárlás folytatására és a jövő felélésére alapozott stabilizációnak*, ami semmiképpen sem helyeselhető. Nem felel meg nem csupán az irodalomban javasolt, egyértelműen kiadáscsökkentő, hanem az e sorok írója által helyeselt, a bevételnövelés és kiadáscsökkentés kombinációjára felépített stabilizációnak sem. *Az összes kiadás csökkenése kevesebb, mint a bruttó állóeszköz-felhalmozás csökkenése, ami azt jelenti, hogy ez a bevételnövelés és a felhalmozáscsökkentés kombinációjára felépülő stabilizáció, amit nem lehet eléggé határozottan elutasítani.* E sorok írója szerint e cikk e záró bekezdéseinek radikális megfogalmazása a legteljesebb mértékben indokolt.

Szerintem az e cikkben tárgyalt időszaknak, tehát a 2008. évi III. negyednek a végével lezárult az az időszak, amikor a magyar gazdaságpolitikát a stabilizáció, tehát a 2006-ban és az azt megelőző években elkövetett gazdaságpolitikai hibáknak a korrigálása uralta, és eljutottunk abba az időszakba, amikor a válságkezelés vált elsődlegessé. *E hibák oka*, amint ezt elsősorban Györfly (2005, 1. ábra) és (2007, 5. fejezet), de mások is bemutatták, *a belpolitikai szempontok elsődlegessége, tehát a politikai konjunktúraciklus volt*, ami a legegyszerűbben és legvilágosabban a most idézett ábrán látható. A most szükségessé váló válságkezelés viszont – bármennyire eltávolodott is az utóbbi időben a közgazdasági közgondolkodás a keynesi szemlélettől – bevételcsökkentést és kiadásnövelést igényelne, ami nehezen valósítható meg egy olyan országban, ahol a legutóbbi évek hibás gazdaságpolitikája folytán nagy a költségvetés hiánya és a felhalmozott adósságállomány. *A bizonyos értelemben sikeres, de súlyosan helyteleníthető módon végrehajtott és be nem fejezett stabilizáció folytatásával kapcsolatos igények tehát alapvetően ellentétesek a válságkezeléssel kapcsolatos igényekkel.* Nagyon nehéz megmondani, hogy ez a két szempont hogyan egyeztethető össze – voltaképpen sehogy –, vagy hogy hogyan lehet megtalálni az e két szempontnak együttesen a lehető legjobban – vagy inkább legkevésbé rosszul – megfelelő gazdaságpolitikát. Tehát hogy milyen válságkezelésre kerülhet sor ebben a nyilvánvalóan elrontott kiinduló helyzetben. Ez a kérdés nem tárgyalható ebben a cikkben, amelynek adatbázisa a stabilizáció elsődlegessége korszakának lezárulásával, 2008 III. negyedének végével zárul le, de ez a cikk nem fejezhető be az erre a problémára való utalás nélkül.

Felhasznált irodalom

Alesina, Alberto – Silvia Ardagna (1998): *Tales of fiscal adjustments. Why they can be expansionary.* Economic Policy, 13/27., 489–545.

Antal László (2007): *Mi változott és mi nem? Reformhullámok és stagnáló szakaszok váltakozása Magyarországon.* In: Muraközy (2007b), 45–79.

Ardagna, Silvia. (2004): *Fiscal stabilizations: When do they work and why?* European Economic Review, 48., 1047–1074.

Benczes István (2008): *Trimming the Sails. The Comparative Political Economy of Expansionary Fiscal Consolidations. A Hungarian Perspective.* Budapest – New York, Central European University Press, 257 p.

Bokros Lajos (2007): *Az állam alkati torzulásainak eredete az átmeneti társadalmakban, A visegrádi országok esete, különös tekintettel Magyarországra.* In: Muraközy (2007b): 213–257.

Bokros Lajos – Bauer Tamás – Csillag István – Mihályi Péter (2006): *Utolsó esély.* Élet és irodalom, L/17., április 28., 3–4.

Csaba László (2005): *The New Political Economy of Emerging Europe.* Budapest, Akadémiai Kiadó, Budapest, 359 p.

Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 482 p.

Csaba László (2007): *Átmenet – de hova? Társadalmi divergencia Közép- és Kelet-Európában.* In: Muraközy (2007b), 258–285.

Csillag István – Mihályi Péter (2006): *Kettős kötés. A stabilizáció és reformok 18 hónapja.* Budapest, Globális Tudás Alapítvány, 143 p.

Györfly Dóra (2005): *Az intézményi tényezők szerepe az államháztartási hiány alakulásában Magyarországon.* Közgazdasági Szemle, LII/10., 755–773.

Györfly Dóra (2007): *Democracy and Deficits. The New Political Economy of Fiscal Management Reforms in the European Union.* Budapest, Akadémiai Kiadó, Philosophiae Doctores, 236 p.

Kornai János (1992): *A posztoszocialista átmenet és az állam: gondolatok a fiskális problémákról.* Közgazdasági Szemle, XXXIX/6., 489–512.

Mihályi Péter (2008): *Miért beteg a magyar gazdaság? Diagnózis és terápia.* Budapest, HVG Kiadó, 149 p.

Muraközy László (2007a): *Álmaink állama – államaink álma.* In: Muraközy (2007b), 80–130.

Muraközy László (szerk.) (2007b): *Fecseg a felszín és hallgat a mély. Tudatok és tudatalattik a gazdaságpolitikában.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 298 p.

Ohnsorge-Szabó László – Romhányi Balázs (2007): *Hogy jutottunk ide: magyar költségvetés 2000–2006. Egy lépés a költségvetési összefüggések átfogó elemzése elé.* Pénzügyi Szemle, LII/2., 239–285.

Szakolczai György (2005a): *A magyar gazdasági növekedés és felzárkózás kulcsa: az exportorientált gépipari fejlesztés.* Statisztikai Szemle, 83/1., 3–23.

Szakolczai György (2005b): *A folyó fizetési mérleg kumulálódó hiánya és a hiány finanszírozásának lehetőségei.* Statisztikai Szemle, 83/3., 239–257.

Szakolczai György (2005c): *A folyó fizetési mérleg kumulálódó hiánya és a hiány finanszírozásának lehetőségei*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos közlemények, 12., 97–116.

Szakolczai György (2005d): *A nemzetközi fizetési mérleg hiányának csökkentése*. Magyar Szemle, Új folyam, XIV/7–8., 46–71.

Szakolczai György (2006a): *Duális gazdaság és külkereskedelmi deficit*. Magyar Szemle, Új folyam, XV/3–4., 41–57.

Szakolczai György (2006b): *Reális elemzést, megfontolt cselekvést*. Élet és irodalom, L/26., (június 30.), 4.

Szakolczai György (2006c): *A fizetési mérleg és a fejlődőkkel fenntartott és fejlesztett gazdasági kapcsolatok összefüggése*. In: Csordás Izabella (szerk.): *A magyar gazdaság fenntartható növekedése*. A 43. közgazdász-vándorgyűlés előadásai. Magyar Közgazdasági Társaság, é. n.:448, az előadás: 402–415.

Szakolczai György (2006d): *The Triple Deficit of Hungary*. Hungarian Statistical Review, Volume 84, Special Number 10, 40–62.

Szakolczai György (2006e): *Csillag István – Mihályi Péter: Kettős kötés. A stabilizáció és a reformok 18 hónapja*. (Könyvismertetés.) Pénzügyi Szemle, LI/4., 490–500. – Angolul: István Csillag – Péter Mihályi: *Double bind, the eighteen months of stabilisation and reforms*. (Book review.) Public Finance Quarterly, LI/4., 499–510.

Szakolczai György (metricconverterProductID2006f2006f): *Az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiánya, valamint a megtakarítás elégtelensége*. Győr, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Intézet, Tudományos Füzetek 11, Pénzügyi stabilitás mikro-, mezo- és makroszinten, Universitas-Győr Kht., 6–22.

Szakolczai György (2007a): *Tanuljunk tovább egymástól*. (Viszontválasz Csillag István és Mihályi Péter: Kettős kötés. A stabilizáció és a reformok 18 hónapja c. könyve recenziójához írt válaszra.) Pénzügyi Szemle, LII/1., 170–176. – Angolul: *Let's carry on learning from each other*. (Comments on the reply of István Csillag and Péter Mihályi to the review written on their book Double bind. The eighteen months of stabilisation and reforms.) Public Finance Quarterly, LII/1., 177–184.

Szakolczai György (2007b): *A hármas ikerdeficit*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 17., 09-235.

Szakolczai György (2007c): *A magyar gazdaság egyensúlyzavarai és a megoldás elvi lehetősége*. Competitio, VI/1., 85–102.

Szakolczai György (2007d): *A magyar gazdaság egyensúlyzavarai és a megoldás elvi lehetősége*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 18., 49–64.

- Szakolczai György (2008a): *A makrogazdasági egyensúly kérdései*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 19., 115–130.
- Szakolczai György (2008b): *A költségvetési hiány a hazai közgazdaságtudomány új eredményeinek tükrében. A közgazdász szakma a megoldás felé vezető útról*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 20. (szeptember):35-48.
- Szakolczai György (2008c): *Mihályi Péter: Miért beteg a magyar gazdaság? Diagnózis és terápia*. (Könyvismertetés.) Pénzügyi Szemle, LIII/4., 724–737. – Angolul: Péter Mihályi: *Why is the Hungarian Economy poorly. Diagnosis and therapy*. (Book Review.) Public Finance Quarterly, LIII/4., 738–752.
- Szakolczai György (2008d): *A magyar gazdaság alapvető problémái a szakirodalom tükrében*. Valóság, LI./12., 89–107.
- Szakolczai György (2009): *A magyar makrogazdasági egyensúly helyreállításának kísérlete*. Pénzügyi Szemle, LIV/2–3. (Előkészületben.)
- KSH (2008a): *Magyarország nemzeti számlái, 2005–2006*. Budapest, KSH, 263.
- KSH (2008b): *Bruttó hazai termék, 2007 (Előzetes adatok)*. Budapest, KSH, szeptember, 31.
- KSH (2008c): *A kormányzat nem pénzügyi számlái, 1996–2006*. KSH honlap.
- KSH (2008d): *Bruttó hazai termék, 2008. III. negyedév*. Budapest, KSH, Gyorstájékoztató, december 9., 24.
- KSH (2009): *A kormányzati szektor adatai, 2008. III. negyedév*. Budapest, KSH, Gyorstájékoztató, január 6., 4.

Elvira Böcskei*

HOTEL TRADE: FACTS, FIGURES, OPPORTUNITIES

With a view to Hungary's natural resources, geographical location and the role it plays in the European region, it may be justified to raise the question whether it is necessary to build still more hotels, or would it be better to focus on the development of the existing ones, enabling them to meet the requirements of a higher star category. The hesitation is not by accident, as the supporting policy of the Széchenyi Plan had emphasized that building a hotel requires an investment of several millions, while the return on the investment takes decades.

Besides Hungary, the investigation comprised some other countries of the European Union. In terms of commercial accommodation, aside from countries of the top 11, we included the data of neighbouring Slovenia and Slovakia. Eurostat does not have a database specifically referring to hotels, however, on the basis of the numbers of hotels and other forms of accommodation, we can come to a good approximate value indicating "fullness". For better comparability, we have analysed numbers of hotels and other accommodation per square kilometre.

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Table 1
Hotels and commercial accommodation per square kilometre

Country ¹	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Italy (1)	0.113	0.113	0.112	0.111	0.110	0.110	0.111	0.111	0.111	0.111	0.111
Spain (2)	0.021	0.188	0.015	0.015	0.032	0.032	0.032	0.033	0.033	0.034	0.035
Germany (3)	0.106	0.108	0.109	0.109	0.108	0.107	0.107	0.106	0.105	0.103	0.102
France (4)	0.032	0.032	0.031	0.030	0.030	0.030	0.030	0.030	0.028	0.029	0.030
UK (5)	0.188	0.188	0.189	0.194	0.209	0.186	0.182	0.182	0.180	0.182	0.134
Austria (6)	0.216	0.214	0.210	0.188	0.183	0.185	0.182	0.177	0.175	0.172	0.170
Holland (7)	0.042	0.041	0.044	0.067	0.068	0.068	0.068	0.070	0.070	0.075	0.075
Greece (8)	0.058	0.060	0.059	0.060	0.061	0.063	0.063	0.063	0.065	0.067	0.068
Poland (9)	0.003	0.004	0.003	0.005	0.004	0.004	0.004	0.005	0.005	0.006	0.007
Sweden (10)	0.004	0.004	0.004	0.004	0.004	0.004	0.004	0.003	0.003	0.004	0.004
Portugal (11)	0.018	0.018	0.019	0.018	0.019	0.019	0.019	0.020	0.020	0.021	0.021
Hungary (16)	0.016	0.018	0.018	0.019	0.019	0.020	0.021	0.023	0.024	0.020	0.022
Slovakia (19)	0.009	0.010	0.008	0.011	0.011	0.011	0.012	0.015	0.017	0.018	0.018
Slovenia (20)	0.015	0.020	0.020	0.020	0.020	0.022	0.019	0.019	0.019	0.017	0.017
EU 27	0.045	0.045	0.045	0.045	0.045	0.046	0.046	0.046	0.046	0.046	0.044

Source: Eurostat – Tourism in the enlarged European Union, Statistics in focus, 13/2005, Eurostat – Tourism – Statistical pocketbook (1995–2005), KSH, 1995–2006, furthermore using data supplied by the statistical yearbooks of the enlisted countries for (1995–2006).

The chart shows that in Hungary the ratio of hotel and commercial accommodation per square kilometre is 0.022. Considering the number of guest nights spent in commercial accommodation, which is most often used to measure the performance of tourism, Poland, Sweden and Portugal also precede Hungary, although they have less commercial accommodation.

In relation to their numbers of commercial accommodation, Spain and France² have only slightly more commercial accommodation, but they occupy second and fourth places in the

¹ The numbers in the brackets beside the names of the countries indicate the place in the ranking based on numbers of guest nights spent in commercial accommodation.

² France is the world's #1 touristic destination, while Spain is #2, their market share in world tourism is 9.8 pc and 6.9 pc respectively. Hungary is ranked 18th with a market share of 1.6 pc. (Organización Mundial del Turismo Datos y cifras, Edición [2005], www.world-tourism.org).

ranking based on numbers of guest nights. The above-mentioned countries, with perhaps the only exception of Poland, have divergent economic, social, geographical and natural conditions, and consequently no deeper consequences must be drawn from their comparison. However, it seems justified to raise the question, whether it is worth building new hotels.

Table 2
Numbers of foreign and domestic guest arrivals per hotel or other commercial accommodation (person)

Country	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Spain (2)	3 591	4 085	5 532	6 073	3 610	3 640	3 660	3 578	3 656	3 840	4 011
France (4)	3 789	3 858	4 126	4 484	4 974	5 249	5 079	5 096	5 317	5 548	5 456
Poland (9)	6 270	6 027	5 504	4 879	3 791	5 001	4 909	4 815	4 871	4 515	4 785
Sweden	6 174	6 140	6 006	6 452	6 667	6 841	6 669	7 457	7 315	7 157	7 449
Portugal (11)	4 227	4 352	4 553	5 128	5 182	5 328	5 274	5 129	4 974	5 187	5 283
Hungary (16)	2 189	2 009	1 972	2 392	2 394	2 458	2 416	2 276	2 202	2 768	2 872
Slovakia (19)	3 360	3 732	4 024	3 303	3 291	3 297	2 759	2 879	2 718	2 609	2 765
Slovenia (20)	3 925	3 169	3 205	3 175	3 162	3 117	6 678	3 737	3 978	4 549	4 802

Source: Eurostat – Tourism in the enlarged European Union, Statistics in focus, 13/2005, Eurostat – Tourism – Statistical pocketbook (1995–2005), KSH, 1995–2006, furthermore using data supplied by the statistical yearbooks of the enlisted countries for (1995–2006).

The analysis of the number of guest arrivals per hotel or other commercial accommodation is giving further evidence for the presumption that the development of the existing hotels must be prioritized. Countries with a lower number of hotels and other commercial accommodation, like Poland, Sweden and Portugal, are boasting a much higher value than Hungary for guest arrivals. The same tendency can be observed for Spain and France, which have similar values for accommodation. Naturally, tourism cannot be evaluated exclusively on the basis of figures, and the country's touristic conditions as well as the peculiarities of the local supply must also be taken into consideration. For all the above factors, it must not be forgotten that foreign tourist traffic in Hungary is rather concentrated: foreigners know only two centres of tourism, Budapest and Lake Balaton. More than three quarters of the guest nights have been registered in Budapest and around Balaton (KSH, 2006: 25–27). The situation is further worsened by the fact that the tourist traffic around the Balaton is very seasonal, it is restricted to the summer months. Furthermore, a high proportion of foreign entrants are only transit passengers, or they stay in Hungary only a very short time, and they arrive from countries geographically close to Hungary. To enhance the tourists' demand, one must take into consideration a new trend just in the making; a new focus in tourism is on services with a higher value added, services providing more experiences, adventures to the tourists (Szabó, 2006: 14–41).

The number and utilization of hotels operating in Hungary

As a first step of analyzing the past decade of the hotel industry, I investigated the changes in the numbers and the ranking in star categories of the hotels operating in Hungary.

Table 3
Numbers of hotels in Hungary 1995–2006

Category	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
5	5	5	5	5	7	10	11	12	14	16	17	17
4	27	30	35	41	51	64	72	80	89	105	121	127
3	205	230	240	268	303	341	360	411	414	428	440	458
2	198	197	207	214	229	218	217	222	224	200	192	199
1	132	136	138	123	114	85	76	81	81	75	66	71
Total:	567	598	625	651	704	718	736	806	822	824	836	837

The number of hotels operating in Hungary has seen a dynamic growth in the past decade. While in 1995 567 hotels were registered, a slightly less than 47 pc development by 2006 has resulted in 837 hotels serving the guests' relaxation. A move towards higher star categories has been discernible. While in 1995 there were as few as 5 hotels ranked as belonging to the highest star category, hardly more than 10 years later this number has increased to 3.4 times higher. The development has been most spectacular in the four-star hotels (their number has grown to 4.7 times higher). This dynamic growth was partly due to the fact that, as a result of the developments, the three-star hotels finally met the requirements of the higher category, and also, to a lesser extent, some of the newly-built hotels also contributed to the growth. Growth has also been observable in the three-star category, though, at a much lesser extent (2.2 times) than in the four- and five-star group. As for the number of two-star hotels, there has been a slight, 10 pc development from 1995, but, starting from the year 2003, a process of steady decrease pushed it back down to the 1995 level. As for the one-star hotels it can be stated that their number has shown dramatic fall, to almost half.

Analysing the star-ranking of the hotels, it becomes apparent that the socio-economic transition has obviously entailed the transformation of the tourism sector in general, and the hotel industry in particular. I presume that this process has not yet come to an end, and the reranking of one- and two-star hotels in the higher categories will continue. They will, by all probability, be able to meet the classification standards of the three-star hotels, while a few three-star hotels with better-off owners might be able to enter the "top" category.

Table 4
Guest turnover of hotels according to star categories (1000 people)

Category	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
5	214	240	242	238	292	312	329	342	366	475	572	584
4	538	610	701	809	839	1021	1060	1167	1272	1619	1853	1925
3	1377	1472	1441	1548	1607	1788	1860	1871	1804	1930	2095	2164
2	761	729	719	683	643	621	579	543	507	425	383	352
1	397	337	327	288	263	206	160	137	143	121	115	109
Total:	3286	3389	3429	3566	3645	3948	3988	4060	4092	4571	5018	5143

Source: (KSH, 1995–2006)

The hotels' guest turnover has been increasing dynamically, the value of the growth has reached 56 pc, compared with 1995. The most conspicuous growth has been discernible in the four-star category, where the number of guests has increased to 3.5 times higher. It is worth mentioning that the guest turnover of four-star hotels, 1.925 million, registered in 2006, hardly falls short of the 2.164 million of three-star hotels, though the number of four-star hotels is just a quarter of that of three-star ones. Today the highest guest turnover is produced by three-star hotels, but the rate of growth shows a slowing trend. Four-star hotels were followed by five-star ones in showing the second most dynamic growth. Guest turnover, compared with 1995, increased to 2.73 times higher. As for one- and two-star hotels, there has been a drastic fall in guest turnover. The statistics of the hotels' guest turnover provides further evidence for the tendency that the guests are giving priority to accommodation with more conveniences, and, within this category, four-star hotels are taking the lead in the market.

Table 5
Room utilization per star category (percent)

Category	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
5	63.5	69.8	68.8	67.1	64.7	63.8	61.4	60.4	55.1	60.5	65.4	65.3
4	62.1	63.6	63.7	62.5	60.0	62.4	58.6	57.3	54.9	58.2	59.0	57.0
3	44.5	46.8	47.0	46.4	44.3	43.2	44.3	41.9	41.0	42.6	43.8	44.2
2	39.2	39.7	40.2	38.1	34.8	35.6	35.1	33.6	31.1	28.8	28.6	27.8
1	34.1	32.0	31.9	33.6	31.1	36.6	33.6	32.8	30.8	31.6	31.2	34.1
Total:	45.4	47.2	47.7	47.5	45.5	46.7	46.6	45.1	43.7	46.4	48.1	47.9

Source: (KSH, 1995–2006)

The analysis of the room utilization of hotels leads to the conclusion that in each year of the period studied room utilization is higher than the national average for four- and five-star hotels, while it is around the average for three-star hotels, and below the average for one- and two-star hotels.

It seems worth analyzing numbers of hotels, room utilization and guest numbers simultaneously over a longer interval.

Table 6
Hotel numbers, guest numbers, room utilization

Denomination	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
No hotels	567	598	625	651	704	718	736	806	822	824	836	837
No guests	3286	3389	3429	3566	3645	3948	3988	4060	4092	4571	5018	5134
Room utilization	45.4	47.2	47.7	47.5	45.5	46.7	46.6	45.1	43.7	46.4	48.1	47.9

Source: (KSH, 1995–2006)

Despite the steady increase in guest numbers, which can be seen on nation level, in the three-, four-, and five-star hotels, the room utilization shows a falling tendency in all five star categories. The increase in the number of hotels has resulted in an increase in the number of guests the hotels can sleep, and the latter was higher than the increase in the actual number of guests. Once again, the question arose, whether it was necessary to build new hotels. In order to answer this question properly, it became necessary to analyze the wealth, financial and revenue positions of the hotels operating in Hungary.

Analysis of the economic efficiency of hotels operating in Hungary

To enhance competitive investment and operating conditions, the hotels had to be examined according to star categories. If one wishes to get a comprehensive overview of the wealth, financial and revenue positions of the hotels operating in Hungary, the balance statement and net earning data of the hotels chosen for the sample had to be carried out. The rate of hotels involved in the study, compared to all hotels operating in Hungary, reached 45 pc on average, for three-, four- and five-star hotels, thus the analysis can be considered representative.

Through analyzing the balance statement and net earnings data of the hotels operating in Hungary I actually examined the developmental tendencies of over 10 years (1995–2006). In choosing the indicators I primarily relied on analyses applied in accounting practice.

Examining economic efficiency and profitability with variance analysis

The analysis of economic efficiency and profitability with variance analysis, as well as with the methods of descriptive statistics, involved the whole range of hotels. *It can be established for the whole range of hotels involved in the sample – 341 hotels – that there is a significant correlation between the number of stars and the profitability indicators.*

Table 7
The closeness and significance of the correlation between hotels' star ratings and economic efficiency

Indicator of economic efficiency	Correlation significant?	Closeness of correlation
Revenue per assets	yes	0.135
Revenue per costs	yes	0.254

Source: own calculation

The analysis was carried out with the application of the two most typical indicators, revenue per assets and revenue per costs. In the case of the revenue per assets indicator, it can be stated with 81.6 pc reliability and at a 0.184 significance level, that the averages typical of the different categories of hotels significantly differ from each other. As for the revenue per costs indicator, there is a well-discernible, marked stochastic relationship between star categories and efficiency. The result show that it can be stated with full – 99.9 pc – certainty that revenue per costs depends on which star category the hotels belong to.

Table 8
The closeness and significance of the correlation between the economic efficiency of four- and five-star hotels

Indicator of economic efficiency	Correlation significant?	Closeness of correlation
Revenue per assets	no	0.073
Revenue per costs	no	0.128

Source: own calculation

The correlation between economic efficiency and the star categories, as well as its closeness, has also been analyzed constrained to four- and five-star hotels. Among four- and five star hotels, the correlation is not significant for any indicator. All this suggests that within the "élite"

category of hotels the increase in the number of stars no longer improves efficiency significantly. It should be noted that the standard deviation ratio measuring the closeness of the correlation is usually rather low due to the quite high deviation within the individual hotel categories, but even so it can be proved with no doubt that the correlation between star categories and efficiency is much less close within the subset of four- and five-star hotels than within all hotels.

Besides economic efficiency, profitability has also been analyzed. To analyze profitability, five indicators have been selected.

Table 9
The closeness and significance of the correlation between hotels' star categories and profitability

Profitability indicator	Correlation significant?	Closeness of correlation
Earnings on income	no	0.105
EBIDTA	yes	0.153
ROA	yes	0.148
ROI	yes	0.149
After-tax earnings on capital	no	0.124
Retained profit on capital	no	0.122

Source: own calculation

Similarly to the method applied in the analysis of economic efficiency, the analysis was carried out first for all hotels involved in the study, then for four- and five-star hotels. In terms of all hotels, it can be stated with a reliability rate of 90.7 pc for the EBIDTA indicator, 88.9 pc for ROA, and 89 pc for ROI that the profitability of hotels depends on which star category they belong to. In the case of earning on income, after-tax earning on capital and retained profit on capital the difference between profitability and the hotels belonging to different star categories is not significant, though, which can be explained primarily by the fact that due to the outstanding value of the individual hotels – that goes back to the controversies inherent in its capital structure – the coherence is not detectable.

Table 10
The closeness and significance of the correlation between the profitability of four- and five-star hotels

Profitability indicator	Correlation significant?	Closeness of correlation
Earnings on income	no	0.046
EBIDTA	no	0.142
ROA	no	0.101
ROI	no	0.102
After-tax earnings on capital	no	0.039
Retained profit on capital	no	0.040

Source: own calculation

Limiting the circle of hotels to four- and five star ones, the investigation has underpinned also for profitability indicators that there is no significant correlation, ie. the increase in the number of stars does not significantly improve profitability.

Literature

Eurostat [2005]: Statistics Tourism Statistical pocketbook (2001-2004), Luxemburg, 2005.

Ipari, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Minisztérium [1998]: 45/1998. (VI. 24.) IKIM rendelet a kereskedelmi és fizetővendéglátó szálláshelyek osztályba sorolásáról, valamint a falusi szálláshelyek minősítéséről.

Kérékgyártó Györgyné – Mundruczó György – Sugár András [2001]: Statisztikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági, üzleti elemzésekben. Aula Kiadó, Budapest, 2001.

Központi Statisztikai Hivatal [1996-2006] Turisztikai Statisztikai Évkönyv, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005.

Magyar Turizmus Zrt., Gyógy, és wellness szálló katalógus internetes honlapja: (http://www.itthon.hu/images/mtrt/tartalom/gyogy_szallok_2006/magyar_kicsi.pdf), letöltés dátuma: 2007. augusztus 21.

Magyar Turisztikai Hivatal [2005]: Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (NTS) 2005-2013. Budapest, 2005.

Magyarország turizmus szatellit számlái [2004]: KSH, Budapest, 2004.

Marques A. [1992]: Community Competition Policy and Economic and Social Cohesion. Regional Studies, Vol 26. No. 4., 1992.

Nemzeti és Fejlesztési Hivatal honlapja: (<http://www.nfh.hu>).

Organización Mundial del Turismo Datos y cifras, www.world-tourism.org Edición. Madrid, 2005..

Szabó László [2006]: Turizmus az Európai Unióban. Bővülő Európa, Ecostat, 2006/3.

Tourism Statistical pocketbook [2005]: Eurostat, Luxemburg, 2005.

Turizmusfejlesztési Program [2000]: Gazdasági Minisztérium, Budapest, 2000. szeptember

World Tourism Organisation [2005]: Organización Mundial del Turismo Datos y cifras, www.world-tourism.org Edición 2005. Madrid, Spanyolország (letöltés dátuma: 2007. november 11.)

World Tourism Organisation [2006]: Tourism Highlights. WTO, Madrid, Spanyolország, 2005.

Benkő Péter*

KORRELÁCIÓ A HAZAI MEZORÉGIÓK FEJLŐDÉSE ÉS VERSENYKÉPESSÉGE KÖZÖTT (1996 – 2007)

Hazánk középszintű közigazgatási egységeinek (megyék, főváros) vizsgálata előtt nézzük meg országunk fejlettségi mutatóit, helyét a nemzetközi erőterben. *Magyarország fejlettségi szintje – ha a legfontosabb gazdasági-társadalmi mutatókkal mérjük – Európa középmezőnyében helyezkedik el.* Fajlagos GDP-je az 1991–2007-es időszakban a 21. és a 24. hely között mozgott (utóbb vásárlóerő-paritáson 19027 USD, az osztrák fele, a luxemburgi negyede és a román több mint másfélszerese), Kelet-Közép-Európában rendszerint csak Szlovénia és Csehország, újabban Szlovákia előzi meg. A 2007-es KSH-évkönyv által publikált félszáz ország közül a legalacsonyabb, 1,1%-os növekedést produkálta. 2000 és 2007 között ugyanakkor XX. századi történetünkhöz képest példátlan növekedést mondhattunk a magunkénak: hét év alatt fajlagos GDP-nk az USA-éhoz képest annak 34,3%-áról 41,1%-ra emelkedett – igaz, a környező rendszerváltó országok még gyorsabb fejlődést mutatnak. Hazánk foglalkoztatási rátája viszont e másfél évtized alatt (a kontinens 33 adatközlő országa között) a 15. helyről az utolsók közé került (2007-ben 57,3%), csak Horvátországé és Máltáé rosszabb. Hasonlóképpen kedvezőtlen az ország helyzete a fajlagos vásárlóerő területén, 44,4 százalékkal Európában a 28-ak vagyunk, vagyis a középmezőny alján helyezkedünk el. A rendszerváltó országok közül látványosan elhúzott Szlovénia, Csehország, de Észtország és Lettország, sőt Szlovákia is, az utóbbi vásárlóereje az európai átlag 48,8 százaléka. Nálunk valamivel rosszabbul állnak a lengyelek, és jóval lemaradva jönnek a horvátok („GfK Hungária, Budaörs...”, 2008: 20.) Az életminőség terén – egy ENSZ-index szerint, amely többek között a fajlagos GDP-t, az oktatás szintjét és a várható élettartamot vizsgálja – Európában szintén a középmezőnyben mozgunk, világviszonylatban 2007-ben a 36. helyen álltunk, a régióban e téren csak Szlovénia és Csehország előz meg bennünket (Pócs, 2007: 8). *Országunk tehát az általános fejlettség terén félévűn mozog Nyugat és Kelet között. A perspektíva egyáltalán nem biztató.*

Magyarország a *nemzetközi versenyképességi rangsorban* a svájci IMD kutatóiskola mérése szerint – földrajzi fekvéséből adódóan – az európai középmezőnyben, 2003-ban a 20., 2004-ben 22. helyen található, utóbb – Lengyelország kivételével – mindegyik közép-európai ország megelőzte. 2007 közepére ismét felkapaszkodtunk a 20. helyre, aminek okai nyilván a megszorító intézkedéseknek tudhatók be. Ekkor Kelet-Közép-Európában csak Észtország, Litvánia, Csehország és Szlovákia állt jobban, s a legtöbb dél-európai állam – köztük Olaszország – is lemaradt tőlünk. Világviszonylatban azonban az IMD szerint a 2003 és 2007 között – némi

* *főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

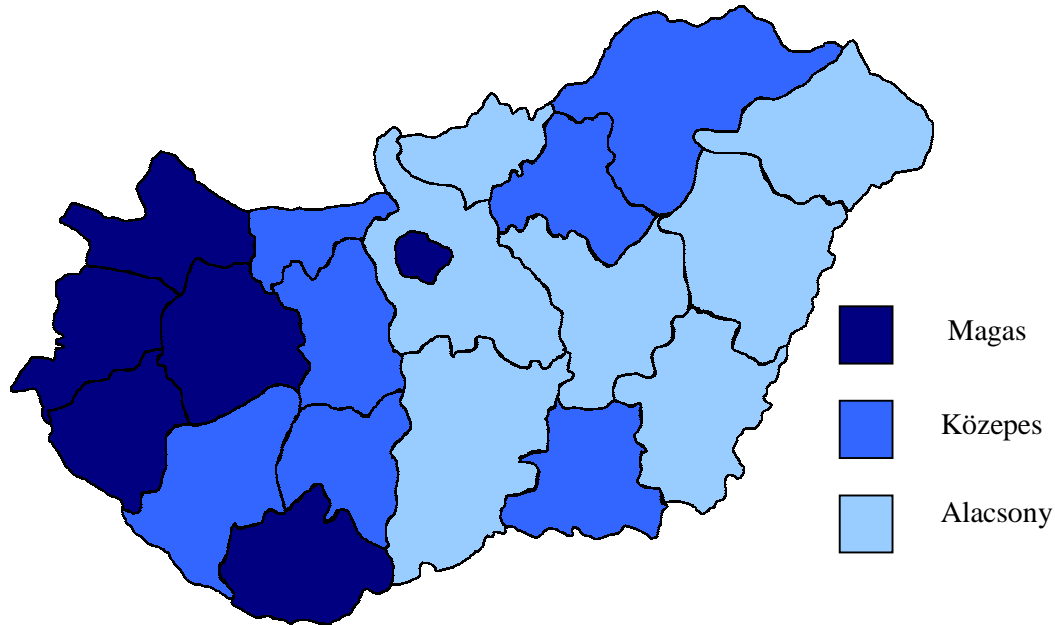
hullámmal a 30. helyről a 35. helyre kerültünk. A túlzott megszorító intézkedés restriktív hatása egy idő után olyan gazdasági negatívumokkal járt (a GDP és a foglalkoztatottság terén), amelyek a versenyképességre további kedvezőtlen befolyást gyakorolnak. Így 2008 elejére – a *Centre for European Reform* szerint – Magyarország versenyképessége a korábbi CER-méréshez képest az európai országok között három hellyel lépett hátra, a 22. helyről a 25. helyre csúszott vissza, ezzel a kontinentális középmezőny közepéről annak aljára került. A világ 55 legjelentősebb országa között az IMD szerint 2008-ra – két év alatt – a 31. helyről a 38. helyre hátráltunk, s a régió országai közül csupán a lengyeleket előzzük meg. Országunk versenyképessége 2008 őszére tovább romlott, az IMF *World Economic Forum* jelentése szerint világviszonylatban az általa mért 2007-es 47. helyről egy év alatt a 62. helyre süllyedtünk. A WEF ekkor már minden közép- és észak-európai, valamint még két tucat Európán kívüli országot (köztük Kínát), sőt Oroszországot is elénk helyezte, a kontinensen csak a Balkánt és néhány kelet-európai államot előzünk meg. Ezzel modernkori történetünkben példátlanul az európai középmezőnyből az alsó harmadba kerültünk, jóval közelebb a Balkánhoz, mint Nyugathoz, félúton Nyugat-Európa és Közép-Afrika között (Csád a 134.). (Benkő, 2008: 10; CER, 2008: 1; Török, 2008: 16. és Bartha, 2008: 100.) *Jelentősebb versenyképesség-vesztés tehát nem is régiórelációban, sokkal inkább világviszonylatban ért bennünket, hiszen amíg az ezredfordulót követő években csupán tucatnyi, fél évtizeddel később már kétszer annyi Európán kívüli ország előzött meg minket. Magyarország így az évtized során elveszítette azt a relatív versenyelőnyét, amellyel az ezredfordulón rendelkezett.*

A hazai mezőregiók (megyék, főváros) fejlettségének és fejlődésének meghatározása során az 1990 és 2007 közötti évekből származó statisztikai adatokat 14 ágazatban/változóban minden évről regisztráltam, területi rangsort állítottam fel és azt behatóan vizsgáltam. A KSH területi adatokkal jellemzett és időbeli összevetésre alkalmas, kutatási tapasztalataim alapján jelzésértékűnek ítélt ágazatok, változók (indikátorok) fejlettségének átlagsorszáma megadja a megye *globális fejlettségének szintjét, változása pedig a fejlődés dinamikáját.* (Globális=az egészre kiterjedő – Magyar értelmező... 1987: 465.) Ezek a változók a következők: a gazdaságból: a beruházások, az ipari alkalmazottak és a turizmus; az infrastruktúrából: a közutak, a vízvezeték- és csatornahálózat, a távközlés és a személygépkocsi-állomány; a környezetvédelem területéről a vízvezeték- és csatornahálózat hosszúságának hányadosa; a kulturális életből: a mozi- és színházlátogatás; az életminőségre: az öngyilkossági, a munkanélküliségi ráta és az átlagkeresetek. A GDP és a foglalkoztatottság mutatóit – mint a versenyképesség szempontjából meghatározókat – külön és csupán az 1990-es évek közepe óta rendelkezésre állásuk miatt részben más évekből vettem figyelembe. A következtetések levonása során más hasonló vizsgálatokat, méréseket és számításokat is figyelembe vettem. A kutató kollégáktól, intézményektől átvett megállapításokat hivatkozással közlöm. Azok az adatok, amelyeknél nem található forrásmegjelölés, vagy a magam számításain, vagy pedig KSH közlésen alapulnak.

Az említett 14 változóval mért *globális fejlettségi szint* adatai szerint az ezredfordulóra az ország három nagyrégióra oszlott: az átlagosnál fejlettebb Budapest és Észak-Dunántúl, alacsonyán fejlett a Dunától és a főváros környéki agglomerációtól keletre fekvő terület legnagyobb része, köztük pedig egy közepes fejlettségű övezet húzódik. Akadnak az adott földrajzi nagytáj átlagától szignifikánsan eltérő fejlettségű megyék is: Tolna és Borsod-Abaúj-Zemplén a '90-es évek első felében még közepesen fejlettnek számított, azonban dinamikájuk lelassult és azóta inkább az elmaradottabb Alföldhöz sorolható, míg Pest megye fordított utat járt be.

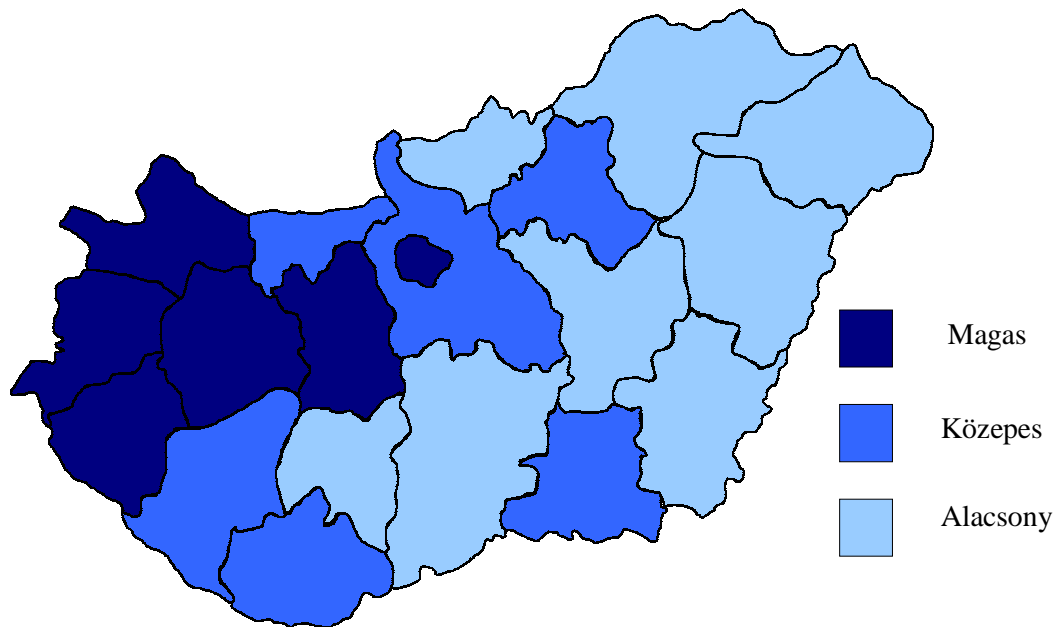
(Baranya és Fejér megye pedig helyet cserélt.) Csongrád és Heves megyék viszont a közepes szinten állókhoz tartoztak és tartoznak ma is. (Ld. 1. és 2. ábra.)

1. ábra
A középszintű területi egységek átlagos globális fejlettségi szintje 1990 és 1996 között

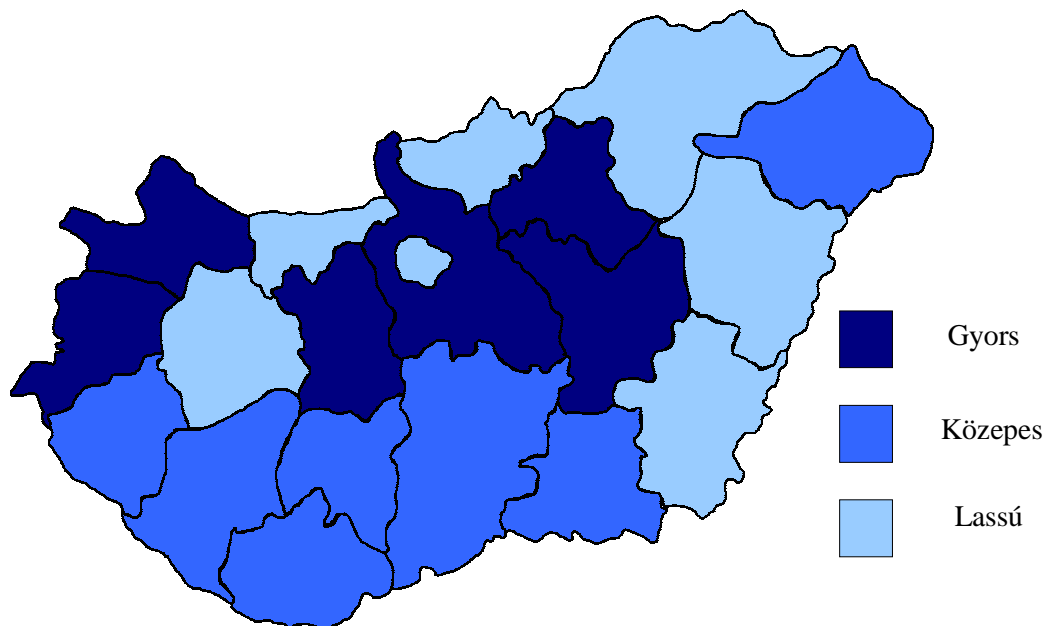

A fejlettségi szinttől meg kell különböztetnünk a fejlődés ütemét, hiszen az utóbbi már középtávon magában hordozhatja az előbbi kategória megváltozását. Az 1990-es évtized első felében főként a nyugati és központi megyék fejlődtek dinamikusán, jórészt azok, amelyek környezetükhöz képest viszonylag fejlettek voltak. A központi fejlődő magot fogta karéjba a lemaradó, egykor túlnyomórészt nehézipari megyék láncolata (ide tartozott az ekkor hasonló jellegű főváros is), a közepes tempóban haladókat pedig a déli mezőrégiók tették ki. (Ld. 3. ábra.)

2. ábra
A középszintű területi egységek átlagos globális fejlettségi szintje 1996 és 2007 között

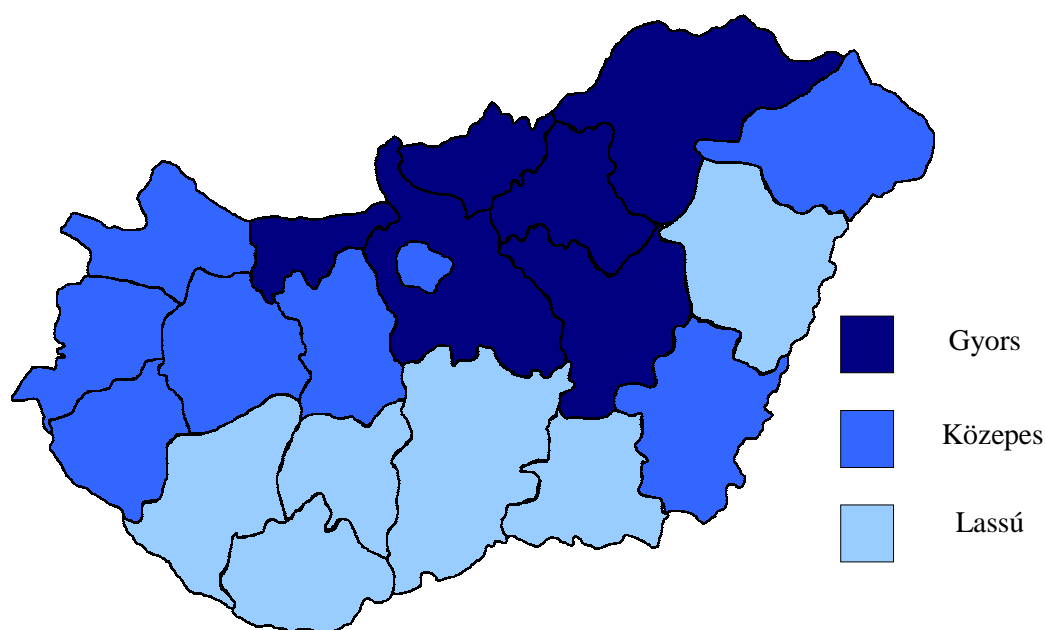

3. ábra
A középszintű területi egységek globális fejlődési üteme 1990 és 1996 között

Az évtized közepétől és az ezredfordulón a dinamikus zóna keletebbre húzódott, de még mindig jórészt a központi térségeket ölelte fel, viszont már felerészben elmaradott megyéket mozdított meg. A felgyorsult fejlődés oka mindenekelőtt a globális fejlettségi mutatók között súlyozottan szereplő infrastrukturális ágazatokat preferáló kormányzati és uniós felzárkóztatási támogatásokban keresendő. A korábban közepes tempóban fejlődő déli megyék viszont lelassultak, ugyanis az agrárregiók válsága a nehézipari megyékénél később kezdődött és időben elhúzódott. Dinamikájuk megtorpanását geopolitikai tényezők (délszláv háborúk) is előidézhettek. (Ld. 4. ábra.)

4. ábra
A középszintű területi egységek globális fejlődési üteme 1996 és 2003 között

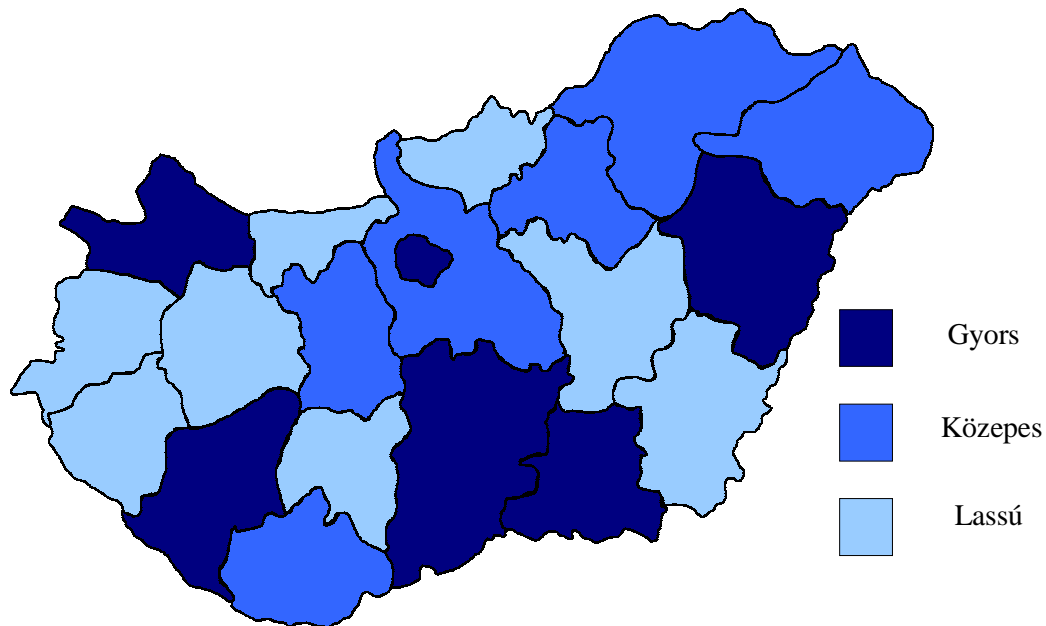

Az ezredfordulótól számított kétharmad évtizedben az ország egésze szempontjából kedvező trendváltás következett be, nagyjából viszonylag elmaradott térségek kapcsolak gyorsabb ütemre, amíg a magasan fejlettek többségének gyarapodása erőteljesen mérséklődött, a közepesek egy része pedig differenciálódott. Különösképpen figyelemreméltó néhány dél- és kelet-magyarországi megye megnövekedett dinamikája, és a fejlettebbek fele részének lemaradása. (Ld. 5. ábra.) Így tehát a nyugati és a keleti ország rész között az előző évtizedben mélyülő szakadék betemetődni látszik.

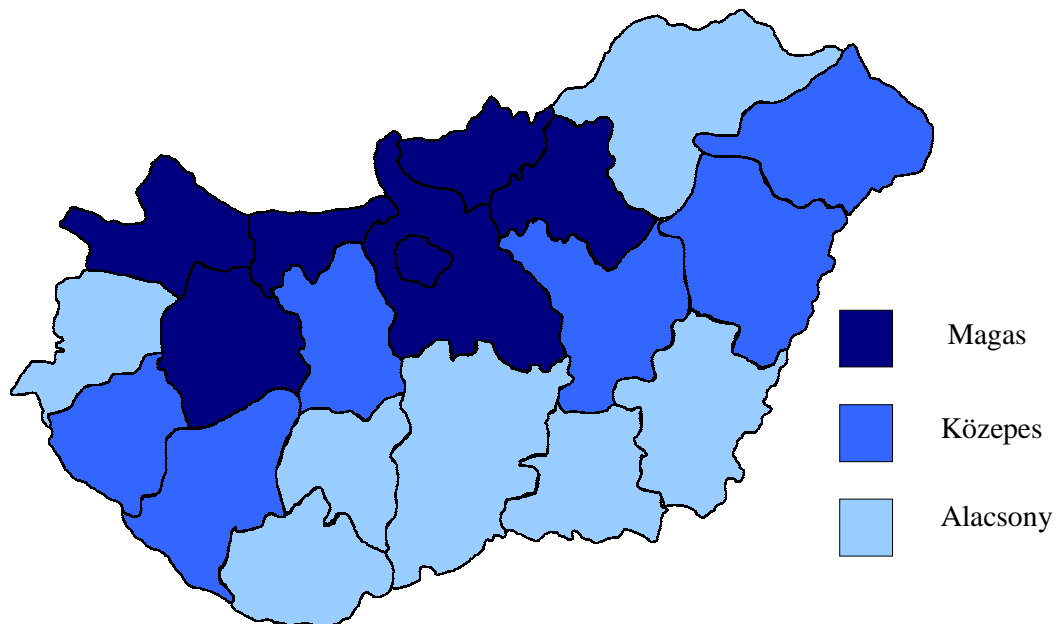
A regionális fejlettség és fejlődés felvázolását követően az egyes térségek versenyképességét is vizsgálat alá vontam. A régiók, megyék főként a központi támogatásokért, egyes városok pedig a megye- vagy a régiószékhelyekért, kiemelt rendezvényekért versengenek. Helyzeti elő-

nyük azonban jelentős különbségeket mutat, ami mindenekelőtt a térség GDP-jétől és foglalkoztatottsági adottságaitól függ. Kutató kollégák versenyképességi vizsgálatot készítettek az ezredforduló körüli évekről, egyúttal a számítások metodikáját is kidolgozták (Lengyel, 2000, 2006; Lukovics, 2006; Lukovics – Kovács, 2008). A többféle versenyképességi fogalom közül a középrégiók esetében az ún. egységes vagy sztenderd kategóriát használtam, amely az egy főre jutó GDP-t és a foglalkoztatási rátát veszi alapul. (A GDP területi adatait a többihez képest fél éves késéssel és – mint már jeleztem – csak 1994 óta publikálja a Központi Statisztikai Hivatal.) *Az 1996 és 2003 közötti időszakban a versenyképesség regionális megoszlása alig különbözött a fejlettségi szint térbeliségétől*, vagyis kedvezőbb helyzetűnek bizonyult az északi megyék többsége: Győr-Moson-Soprontól Hevesig, és csekély képességűnek a déliek nagyobb része: Baranyától Békésig (6. ábra). Köztük pedig egy közepes versenyképességű övezet húzó-dott. Csak elvétve akadt olyan megye, ahol a fejlettség és a versenyképesség két klaszterrel különbözött (Vas és Nógrád).

5. ábra
A középszintű területi egységek globális fejlődési üteme
2003 és 2007 között

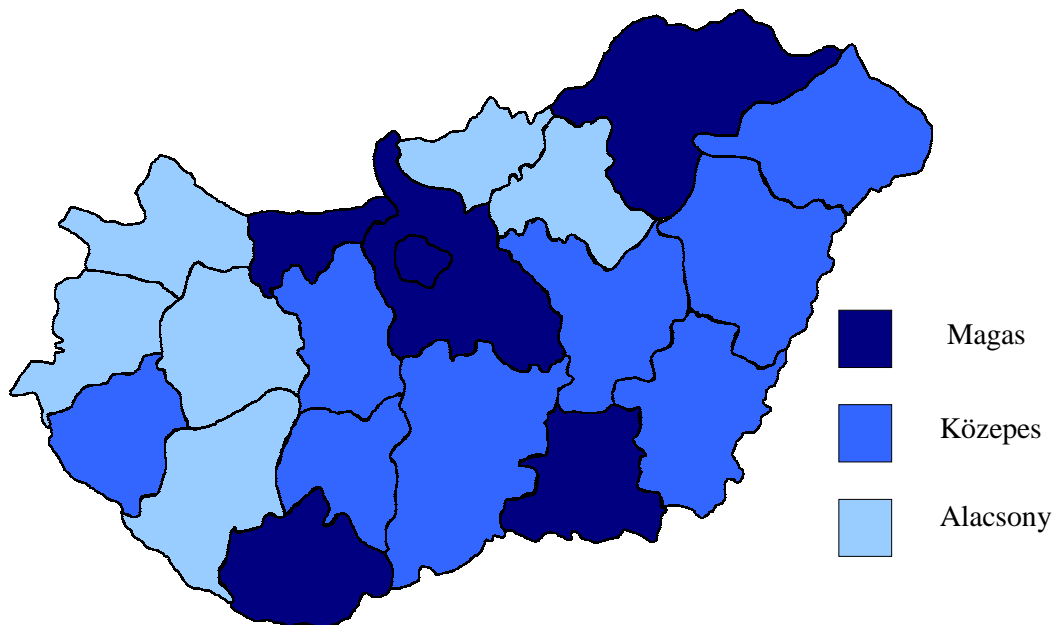

6. ábra
A középszintű területi egységek versenyképességi szintje 1996 és 2003 között

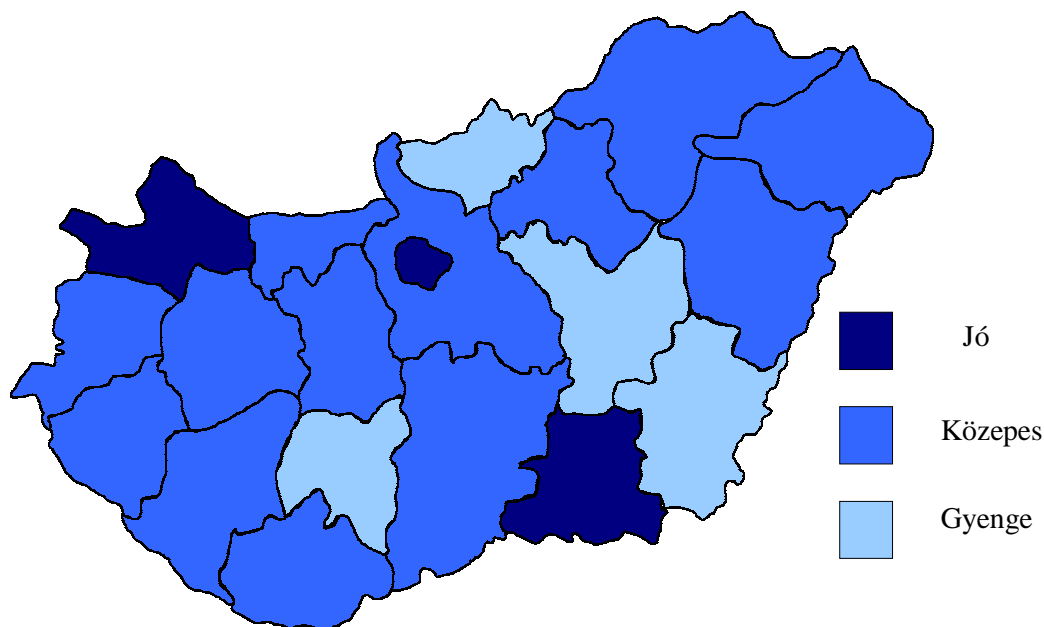
Az ezredfordulótól kitapinthatóan, de a 2003–2006-os időszakban már jól láthatóan felborult a kilencvenes évek alapképlete, magas fokú versenyképességre tett szert néhány e téren korábban gyengén álló megye, pl. Baranya, Csongrád és Borsod-Abaúj-Zemplén, és lemaradt az egykor kedvező képességű Veszprém, Heves és Nógrád (7. ábra). Tehát az utóbbi években a magas fokú versenyképesség már nem alkot összefüggő nagyrégiót, hanem inkább valamiféle mozaikot képez a megyékből.

7. ábra
A középszintű területi egységek versenyképességi szintje 2003 és 2006 között

Érdekes összevetni a fejlődés dinamikáját a versenyképességgel, annak ellenére, hogy magától értetődik: a kedvezőbb adottságú régiók gyorsabban fejlődhetnek. Mégsem működik automatikusan az ok-okozati összefüggés, hiszen mindkét vizsgált időszakban akad egy, illetve három megye, ahol szöges ellentétben áll képesség és eredmény. Az ezredforduló körüli években Borsod-Abaúj-Zemplén megye alacsony fokú versenyképességgel rendelkezett, mert hét év alatt 1,5 százalékponttal csökkent a foglalkoztatási rátája, és több mint hat százalékponttal hátrált GDP-je az országos átlaghoz képest, mégis dinamikusán fejlődött. Nem véletlen, hogy egy kutató kolléga a megye jövőbeli versenyképességét a vizsgált időszakban az észak-dunántúli megyék adottságaival azonosnak, s a többi összes relatíve fejletlennek minősített megyével ellentétben közepesen fejlettnak ítélte (Lukovics, 2006: 157). A globális fejlődés üteme nemcsak – bár elsősorban és áttételesen – a térségi GDP és foglalkoztatás növekedésétől függ, hanem pl. az infrastruktúraépítés (autópálya, vízvezeték, kultúra) döntően központi finanszírozásától is. Borsodban éppen erről volt szó, minthogy 2003-tól jelentős mértékben közeledett is a versenyképesség és a globális fejlődés üteme.

8. ábra
A középszintű területi egységek komplex helyzete 2003 és 2007 között*

* *Fejlettség, fejlődés és versenyképesség együtt. Versenyképesség 2003 és 2006 között.*

Komárom-Esztergom megye változatlanul magas fokú versenyképességgel rendelkezik, mert fajlagos GDP-je 2003 és 2006 között minden megyéénél, sőt a fővárosénál is gyorsabban növekedett, foglalkoztatási rátája viszont valamelyest (0,3 százalékponttal) csökkent, így összességében éppen csak belefért a magas versenyképesség klaszterébe. De hiába birtokol kedvező gazdasági potenciált, nem tudja azt globális fejlődésében – bár egy pont híján, tehát itt is határeset – érvényre juttatni, mert mint gazdaságilag fejlett megye közel sem részesül olyan mértékű központi támogatásban, mint a déli és a keleti térségek. Miközben Komárom megye ipari fejlődése az utóbbi fél évtizedben párját ritkító, ugyanis e téren a 2003-as negyedik helyről 2005-re élre tört – és azóta is tarja „aranyérmét” – a megyék rangsorában, addig pl. a vízvezeték-hálózat bővítésében közel kétszer akkora sorrendi hátrányt szenvedett (2007-re 12. lett a megyék között). A kultúra szférájában pedig változatlanul az utolsók között található. Győr-Moson-Sopron és Somogy megye viszont alacsony fokú versenyképességgel ért el dinamikus fejlődést 2003 és 2007 között. Mindkettő az infrastruktúra fejlesztésével, Somogy pedig kulturális téren is pozicionálta magát.

1. táblázat
A középszintű területi egységek komplex helyzete 2003 és 2007 között

TERÜLETI EGYSÉG	Globális fejlettség	Globális fejlődés	Versenyképesség*	Komplex helyzet
Budapest főváros	jó	jó	jó	jó
Baranya megye	közepes	közepes	jó	közepes
Bács-Kiskun megye	gyenge	jó	közepes	közepes
Békés megye	gyenge	gyenge	közepes	gyenge
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	gyenge	közepes	jó	közepes
Csongrád megye	közepes	jó	jó	jó
Fejér megye	jó	közepes	közepes	közepes
Győr-Moson-Sopron megye	jó	jó	gyenge	jó
Hajdú-Bihar megye	gyenge	jó	közepes	közepes
Heves megye	közepes	közepes	gyenge	közepes
Jász-Nagykun-Szolnok megye	gyenge	gyenge	közepes	gyenge
Komárom-Esztergom megye	közepes	gyenge	jó	közepes
Nógrád megye	gyenge	gyenge	gyenge	gyenge
Pest megye	közepes	közepes	jó	közepes
Somogy megye	közepes	jó	gyenge	közepes
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	gyenge	jó	közepes	közepes
Tolna megye	gyenge	gyenge	közepes	gyenge
Vas megye	jó	gyenge	gyenge	közepes
Veszprém megye	jó	gyenge	gyenge	közepes
Zala megye	jó	gyenge	jó	közepes

* 2003 és 2006 között

Ha végső összességül a megyék *komplex helyzetét* vizsgáljuk meg, a következő képet kapjuk: az elemzett fő komponensek mindegyikében *csak Budapest áll egészen jól, Csongrád, valamint Győr-Moson-Sopron pedig döntően jól* (ld. 8. ábra, 1. táblázat). Valamennyi fő kutatási faktorban csupán a fővárosnak kedvező a helyzete, ennek a térségnek a jelenét és jövőjét tekinthetjük egyaránt biztatónak. *Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád és Tolna megye állapota és perspektívája azonban elszomorító*, közös jellemvonásuk, hogy egyiket sem érinti autópálya. *Tolna és két alföldi mezorégió ugyan éppen átbillent a gyenge klaszterbe*, mert mindhárom versenyképessége közepes, és ez lehet némi remény számukra. *Nógrád* esetében azonban semmi biztatót nem tudok mondani, valamennyi fő faktorban gyengén áll, a haladás legfőbb motorjához, az autópályához belátható időn belül nem jut, meglévő lehetőségeit sem képes kihasználni, ezért borúlátóan ítélem meg helyzetét. A megyék kétharmadáról átlag körüli képet festhettem, ezek bármilyen irányba mozdulhatnak.

Felhasznált irodalom

- Bartha Attila (2008): *Vész, fék*. Heti Világgazdaság, október 11.
- Benkő Péter (2008): *Magyarország regionális politikai földrajza*. Budapest, Deák.
- „CER, Centre for European Reform lista 2008.” (2008): In: Nem hat eléggé az uniós pénz. Népszabadság, március 5.
- „GfK Hungária. Budaörs a leggazdagabb.” (2008): Népszabadság, szeptember 18.
- Lengyel Imre (2000): *A regionális versenyképességről*. Közgazdasági Szemle, 12. sz., 962–987.
- Lengyel Imre (2006): *A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje*. Területi Statisztika, 2. sz., 131–147.
- Lukovics Miklós (2006): *A magyar megyék és a főváros versenyképességének empirikus vizsgálata*. Területi Statisztika, 2. sz., 148–166.
- Lukovics Miklós – Kovács Péter (2008): *Eljárás a területi versenyképesség mérésére*. Területi Statisztika, 3. sz., 245–263.
- „Magyar értelmező kéziszótár.” (1987): Szerk.: Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Magyar statisztikai évkönyvek 1990–2007. (1991–2008) Budapest, KSH.
- Pócs Balázs (2007): *Negyvenöttször jobb Izlandon?* Népszabadság, november 30.
- Területi statisztikai évkönyvek 1990–2007. (1991–2008) Budapest, KSH.
- Török Ádám (2008): *Versenyképességi lista: lecsúszás, vagy helyben járás*. Világgazdaság, május 22.

Csorba Ferenc*

KEZESSÉG ÉS MÖGÖTTES FELELŐSSÉG A GAZDASÁGI TÁRSASÁGOK TARTOZÁSAIÉRT

Általános felvetés

A gazdasági életben egyre nagyobb gondot jelent az ún. *körbetartozás*. Kiemelten az építőiparban jelent ez nagy problémát, de más ágazatokban is – egyes becslések szerint – a körbetartozások miatti kintlévőségek makrogazdasági szinten az ezermilliárd forintot meghaladják. Köztudottan körbetartozás alatt azt értjük, amikor egy cég a vele szemben támasztott és elismert alvállalkozói követelést azért nem tudja kifizetni, mert az alvállalkozóval elvégzetett munka megrendelője sem fizetett az adott cégnek. Vagyis egymásba kapcsolódó fizetési láncolat egyik láncszeme a generálkivitelező, aki megtagadja az alvállalkozó jogos számlakövetelésének kifizetését, és ezáltal a további szubalvállalkozók sem juthatnak követelésük kielégítéséhez. Ott vannak aztán, nem is kis számmal azok a vállalkozók, amelyek különféle létező, de sokszor mondva csinált okokra hivatkozva nem fizetnek, illetve a végtelenségig halogatják fizetésük teljesítését.

A körbetartozások alapvető okainak, a nem fizetők indokainak feltárása inkább pénzügyi-gazdasági, üzletpolitikai kérdések tisztázását igénylik, s nem azok jogi szempontú elemzését. Kérdés azonban, hogy milyen jogi lehetőségek vannak? Mit tehet egy vállalkozó, ha el akarja kerülni a körbetartozás következményeit? Mivel kényszerítheti ki a más ok miatt nem fizető partner fizetési hajlandóságát? A többféle lehetséges megoldás közül a *kezességet* mint szerződéses biztosítékot, valamint a törvényben a gazdasági társaság korlátlanul felelős tagjának mögöttes felelősségét vizsgálom meg és elemzem, jogerősen lezárult bírósági eljárások alapján.

A kezesség

A kötelmi jog körében a szolgáltatás biztosítékai között kiemelkedő jelentőséggel bír a kezesség jogintézménye (Szladits, 1941).

A kezesség a szerződés teljesítésének személyi biztosítéka. A szolgáltató (jogosult) a kezes-sel arra köt szerződést, ha a szolgáltatást igénybevevő (kötelezett) az ellenértéket nem fizeti

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

meg (nem teljesít), helyette a kezes fog fizetni. A Polgári Törvénykönyv¹ (a továbbiakban Ptk.) 272. § (1) bekezdése kimondja:

„Kezességi szerződéssel a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni.”

A Ptk. 272.§ (2) bekezdése rögzíti:

„Kezességet csak írásban lehet érvényesen vállalni.”

Vagyis a kezesség csak szerződéssel jöhet létre, az alapszerződés biztosítékaként, járulékos jelleggel. Az üzleti életben gyakorta előfordul, ha egy vállalkozás hitelt kíván felvenni, vagy átutalással, utólagos fizetéssel áruvásárlást eszközöl, vagy akár tartós jogviszonyban (pl. bérlet) folyamatos fizetési kötelezettséget vállal, a gazdasági társaság vezetője saját személyében kezességet kell, hogy vállaljon az általa irányított társaság kötelezettségeinek teljesítéséért, különben a vállalkozás nem kap hitelt, vagy nem kötik meg vele a bérleti szerződést, illetve egyéb más szerződést.

A kezesi szerződéssel a jogosult viszonylag biztonságos helyzetben van a kötelezett teljesítését illetően. Akkor ugyanis, ha például a beépítésre szánt anyagot vásárló gazdasági társaság a késleltetett fizetéssel átvett anyagokat beépíti, de a megrendelője bármely ok miatt nem fizeti ki a munkát, ha nem elég tőkeerős, nem tudja kifizetni a vásárolt anyagot, de ha a gazdasági társaság vezetője saját személyében kezességet vállalt, tőle általában könnyebben behajtható a vételár, a tartozás.

A kezességvállalás csak írásban történhet. A jogalkotó nemcsak a bizonyíthatóság miatt rögzíti az írásbeliséget, hanem annak elősegítése miatt is, hogy a kezességvállalás jól megfontolt, kellően meggondolt legyen, ne pedig csak egy elsietett „kezességet vállalok” kifejezéssel jöjjön létre.

Ha a kezességet elvállalták, az alól mentesülni csak a jogosult hozzájárulásával lehet. A jogosult hozzájárulása nélkül a kezesi szerződés felbontására csak a Ptk-ban szabályozott érvénytelenségi okok esetében kerülhet sor. (Például, ha a kezességvállalást álképviselő vagy cselekvőképtelen személy írta alá, illetve tévedés, megtévesztés vagy más, a törvényben nevesített érvénytelenségi ok bizonyosodik be. Tehát a kezesség csak érvényes szerződés esetén érvényesülhet, az érvénytelen szerződést biztosító kezesség is érvénytelen (Jobbágyi–Farkas, 2005).

Az írásba foglalás nem azt jelenti, hogy meghatározott formában, minősített okiratban lehet a kezességet elvállalni, hanem csak azt, hogy le kell írni, ki miért és kiért vállal kezességet, és azt a kezességet vállalónak természetesen alá kell írnia. A törvény az esetleges bizonyítási nehézségek elkerülése végett kívánja meg, hogy a kezességet csak írásban lehessen elvállalni (Bíró, 2006).

A kezességnek két fajtáját különböztetjük meg: az egyszerű vagy sortartásos kezességet és a készfizető kezességet. A sortartásos kezes csak akkor felel a tartozásért, ha a kötelezett azt nem rendezi. A készfizető kezes a kötelezettel egy sorban felel a tartozásért, a jogosult saját döntése szerint a tartozást közvetlenül a készfizető kezestől követelheti.

A Ptk. 274. § (1) bekezdése rögzíti:

„A kezes mindaddig megtagadhatja a teljesítést, amíg a követelés a kötelezettől és az olyan kezesektől, akik őt megelőzően reá tekintet nélkül vállaltak kezességet, behajtható. Ez a szabály a kötelezett és a kezesek együttes perlését nem gátolja.”

¹ Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

A Ptk. 274. § (2) bekezdése pedig kimondja:

„A kezes nem követelheti, hogy a jogosult a követelést először a kötelezettől hajtsa be (készízető kezesség), ha:

- a) a felek így állapodtak meg*
- b) a kezességet kár megtérítésére vállalták*
- c) a kezességet bank vállalta.”*

Függetlenül attól, hogy a Ptk. 274. § (1) bekezdése a sortartásos kezességvállalásnál a kötelezett és a kezes együttes perlését megengedi, vagyis ha jogerős ítélet születik a kötelezett tartozásáról, azért a kezes is felel, de ellene a végrehajtást csak akkor lehet megindítani, ha a kötelezettel szemben sikertelen a behajtás (kiüresedett gazdasági társaság). Ezért a gyakorlatban a készízető kezesség vállalásának kikötése az elterjedt. Ennek logikája a következő: ha a kötelezett nem fizet, nagy valószínűséggel azért nem teszi, mert nincs miből. A gazdasági társasági formák nagy része korlátolt felelősségű, ami azt jelenti, hogy a gazdasági társaság a tartozásaiért a saját vagyonával felel, a gazdasági társaság tagjai, részvényesei saját személyes vagyonukból nem felelnek a gazdasági társaság tartozásaiért.

Vagyis, ha a kötelezett gazdasági társaság nem fizet, be lehet perelni, a jogos követelést a bíróság megítéli, de az ítéletben foglalt követelés beszedése, végrehajtása sok esetben nem lehetséges, mert a gazdasági társaságnak adott esetben semmi végrehajtható vagyona nincs. Ezért sokkal célszerűbb – ez a pénzügyi intézetek következetes gyakorlata – közvetlenül a kezes ellen fordulni, gyorsabb és költségkímélőbb a kezest kényszeríteni a helytállásra.

Fent megállapításokat egy jogeseten keresztül mutatom be.

A Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság kötelezte alperest készízető kezesség vállalására tekintettel 4.376.943 forint számlatartozás és járulékainak megfizetésére². Alperes a „HT” Kft. ügyvezetője volt. A „HT” Kft. szállítási szerződést kötött felperesi Kft-vel meghatározott árufelelésekre. A több tételből álló áruszállítás összértéke 4.376.943 forint volt. A szállítási szerződés az egyes áruszállítmányok átvételét követő 60 napon belüli fizetési kötelezettséget írt elő. A „HT” Kft. az átvett anyagokat egy építkezésen – ahol alvállalkozóként dolgozott – beépítette. Az alvállalkozói szerződés szerint a „HT” Kft. részszámlák benyújtására jogosult volt. A részszámlákat a benyújtást követő 30 napon belül kellett a fővállalkozónak kifizetnie. A fővállalkozó – nem valós okokra hivatkozva – a részszámlák kifizetését megtagadta. A családi vállalkozás szintjén működő „HT” Kft-nek nem volt olyan pénzügyi háttere, hogy a felperesi számlákat saját erejéből kifizesse. A „HT” Kft. a tartozását elismerte. A szállítási szerződésben többek között következő szöveg volt olvasható:

„Vevő jelen szerződést aláíró képviselője – mint természetes személy – készízető kezesként kötelezettséget vállal arra, hogy amennyiben Vevő a Szállítóval szemben fennálló tartozásait határidőben nem fizeti meg, úgy maga fog helyette teljesíteni.”

A bírósági eljárás során alperes nem ismerte el kezesi kötelezettségét. Alapvetően azzal védekezett, hogy magánemberként nem írta alá a szállítási szerződést. Márpedig a kezességvállalást a törvény szerint írásba kell foglalni. A kezesség vállalást mint egyik szerződéses pontot a gazdasági társaságok között létrejött szállítási szerződés nem tartalmazhatja jogérvényesen. A szállítási szerződést cégszerűen írta alá, ez azonban semmiképpen nem jelentheti, hogy magánemberként kötelezettséget vállalt volna a kezességre, még ha ezt tartalmazza is a szállítási szerződés megszövegezése.

² Budapesti XVIII. és XIX. Kerületi Bíróság 7.P.20818/2007/15.

A felperes az alperes védekezésével szemben a Pp. 196. § (1) bekezdés d) pontját hozta fel³. A törvényhely kimondja:

„A gazdálkodó szervezet által üzleti körében kiállított szabályszerűen aláírt okirat magánokirat, amely az ellenkező bizonyításig teljes bizonyítékaul szolgál arra, hogy kiállítója az abban foglalt nyilatkozatot megtette, illetőleg elfogadta, vagy magára nézve kötelezőnek ismerte el.”

Az nem volt vitás, hogy a felperes és a „HT” Kft. között a szállítási szerződés érvényes volt, mert az a törvényben megkívánt alakiságokkal rendelkezett, teljes bizonyítékaul szolgáló magánokiratként. A bíróság értelmezése szerint a kezességvállalásra, a már hivatkozott Ptk. 272. § (2) bekezdése alaki feltételként csak írásbeliséget ír elő. A törvényhely nem tartalmazza az írásbeliség előírásán túlmenően a kezesség létrejöttének teljes bizonyító erejű okiratba foglalását, tanúk alkalmazását.

Az írásbeliség előírásánál annak alakszerűségéhez elegendő a kezességvállalás lényeges tartalmának leírása és a kezes részéről történő aláírása. A jogosult a kezességvállalást bármilyen formában elfogadhatja, akár szóban, akár ráutaló magatartással, és természetesen írásban is (Köles, 2004).

A Pest Megyei Bíróságnál felperes készfizető kezességvállalás alapján kérte kötelezni alperesi társaság ügyvezetőjét 7.491.600 forint megfizetésére⁴. Az adós társaság 7.491.600 forint értékben vásárolt különféle árufeleséget, amit a megjelölt határidőig nem fizetett meg. Az adós Kft. ügyvezetője, az alperes, készfizető kezességet vállalt az adós társaság megjelölt tartozásáért. A készfizető kezesség érvényesnek mondható alaki szempontból. A kezességet vállaló alperes kifejezetten megjelölte felelősségvállalásának jogcímét, a felelősségvállalás összeghatárát, a kezességvállalásról szóló nyilatkozatát aláírta. A Ptk-ban előírt írásbeliség megvalósult a már részletezett szabályoknak megfelelően.

A per folyamán azonban az alperes vitatja az adós társaság tartozását. Vitatja a 7.491.600 forint értékű áru átvételét. A felperes a per jelen állásában nem tudja bizonyítani átvételi elismervénnyel, szállító levéllel, befogadott számlával, vagy más módon, hogy az összes árut az adós társaság átvette, illetve csak az áru átvételének csekély mennyiségét, az összes követelés mintegy 18%-át igazolja.

A felperes a kezességet elfogadó nyilatkozat tartalmával (miszerint az adós Kft. ügyvezetője elismeri a Kft. tartozását) tudja csak bizonyítani követelését. Vajon elegendő-e kizárólag egy tartozáselismerés akkor, ha a társaság könyveiben, kimutatásaiban az elismert követelés alapjául szolgáló árukészlet nem található?

Az alperes szerint a kezességvállalási nyilatkozatában csak keretösszeget jelölt meg, nem a tényleges tartozást, ezért nincs a felperes birtokában okirat vagy más bizonyíték az áru átvételéről.

A követelés megalapozottsága alapfeltétele annak, hogy a kezes felelőssége egyáltalán szóba jöhessen. Addig, amíg adós a tartozását nem ismeri el, vagy azt a bíróság jogerősen meg nem állapítja, a szerződés teljesítésének biztosítékaul vállalt kezesi felelősség alapján a követelés behajtása nem lehetséges. A kezesi szerződésben a kezes arra vállal kötelezettséget, hogy amennyiben a kötelezett nem teljesít, maga fog helyette a jogosultnak teljesíteni (Polgári Törvénykönyv Magyarázata, 1981). A két együttes feltétel – 1. kötelezett tartozik; 2. kötelezett

³ Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény

⁴ Pest Megyei Bíróság 10.P.21.176/2008.

nem teljesít – közül az első feltétel nem bizonyítható, ezért a tartozás pontos összegének meghatározásáig a kezesi felelősség fel sem merülhet.

A házastárs felelőssége

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság kimondta az I. rendű alperes készfizető kezeség vállalásán alapuló felelősségét és kötelezte 24.920.943 forint és járulékai megfizetésére⁵. Az I. rendű alperes ügyvezetője és társtulajdonosa volt a szállítási szerződést kötő Kft-nek, amely a továbbértékesítéshez átvett árumennyiséget felperesnek nem fizette meg. Idővel felszámolási eljárás során törlésre került a társaság a cégjegyzékből. A felperes a nem vitatott hitelezői igényét szabályszerűen bejelentette a felszámolónak, de annak – felosztható vagyon hiányában – kielégítése nem történt meg. Az Ítéletábla elé került ügyben I. rendű alperes készfizető kezeség vállalását érvényesnek fogadta el a bíróság és I. rendű alperest helytállásra kötelezte.

A perben felmerült a házastárs felelőssége, a másik házastárs által kötött ügyletekért. A perben az I. rendű alperes házastársa II. rendű alperesként szerepelt. A felperes egyetemlegesen kérte kötelezni a házastársat is az I. r. alperes kezeségvállalása szerinti helytállásra. A kereseti kérelem jogalapjaként a Csjt. 30. § (1) és (2) bekezdését jelölte meg⁶.

A Csjt. 30. § (1) bekezdése kimondja:

„A vagyonközösség fennállása alatt, továbbá a házassági életközösség megszűnésétől a közös vagyon megosztásáig terjedő időben csak a házastársak közös egyetértésével lehet a vagyonközösséghez tartozó tárgyakat elidegeníteni vagy általában olyan vagyonjogi rendelkezést tenni, amely nem a házastársak különvagyonára tartozik.”

A Csjt. 30. § (2) bekezdése pedig rögzíti:

„Bármelyik házastársnak a vagyonközösség fennállása alatt kötött, az előbbi rendelkezés alá tartozó visszerthes ügyletét a másik házastárs hozzájárulásával kötött ügyletnek kell tekinteni, kivéve, ha az ügyletkötő harmadik tudott, vagy a körülményekből tudnia kellett arról, hogy a másik házastárs az ügyletnek nem járult hozzá...”

A felperes álláspontja szerint arra tekintettel, hogy az alperesek érvényes házasságban élnek, közöttük a Csjt. értelmében házassági vagyonközösség áll fent, ezért a házastárs kötelezettség vállalásáért (kezeségvállalás) a feleség is felelősséggel tartozik.

A felperesi állásponttal szemben a II. r. alperes arra hivatkozott, hogy férje nem házastársi vagyonközösséghez tartozó tárgyakra vállalt kezeséget, hanem a Kft. tartozásaiért, viszont a Kft. nem tartozik a házastársi vagyonhoz, ezért nem felel a férje kezeségvállalásáért.

A Csjt. 27. § (1) bekezdése szerint:

„A házasság megkötésével a házastársak között a házassági életközösség idejére házastársi vagyonközösség keletkezik. Ennek megfelelően a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség ideje alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek, kivéve azt, ami valamelyik házastárs különvagyonához tartozik...”

⁵ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 7.G.15.07.040.045/11.

⁶ A házasságokról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény

Vagyis a törvény erejénél fogva a Kft. üzletrésze is a házastársi vagyontársaságba tartozik, amennyiben azt a házastársi életközösség alatt bármelyik házaspár megvásárolta, vagy a gazdasági társaság alapításakor a meghatározott értéket (készpénzt, nem pénzbeni betétet) a társaság rendelkezésére bocsátotta. A társasággal szembeni viszonyban a Kft. tag házastárs gyakorolja a tagsági jogokat, a nem tag házastárs hozzájárulása nélkül is rendelkezhet üzletrésze átruházásáról, de a házastársak belső viszonyában az üzletrész a házastársi közös vagyonhoz tartozik.

Valójában mit is jelentenek ezek a rendelkezések? Arról van szó, hogy a Csjt. rendelkezései alapján a házassági közös vagyonnal a házastársak csak közösen rendelkezhetnek. Amennyiben az egyik házaspár kötelezettséget vállal, a törvény vélelmezi, hogy az a másik házastárs hozzájárulásával történik. Erre a vélelemre azért van szükség, mert ellehetetlenítené az életet, ha minden esetben a bármilyen kötelezettséget vállaló személynél, mielőtt a kötelezettségvállalásra sor kerül, tisztázni kellene, hogy az illető házas-e, vagy élettársi kapcsolatban él-e és ha igen, a házastársa, élettársa hozzájárult-e, egyáltalán tud-e a szóban forgó ügyletről stb. A törvény ugyanis abból indul ki, hogy a házastársak egymás iránti kölcsönös megbecsülésben, egymás ügyeiről tudva élnek.

A Csjt. 23. § (1) bekezdése rögzíti:

„A házastársak jogai és kötelezettségei egyenlők: a házaselet ügyeiben közösen kell dönteniük.”

A Csjt. 24. §-a pedig kimondja:

„A házastársak hűséggel tartoznak egymásnak, és egymást támogatni kötelesek.”

Abban az esetben, ha véleménykülönbség van a házastársak között valamely kötelezettség vállalásával kapcsolatban, a másik házastárs tiltakozása esetében jogérvényesen nem köthető meg a vonatkozó szerződés. Természetesen ehhez az kell, hogy az ügylet megkötése ellen az ügyletkötő harmadik személynél a házastárs kifejezetten tiltakozzon és a tiltakozást kellő módon bizonyítani lehessen. Ezzel a tiltakozással lehet csak áttörni a Csjt. 30. § (2) bekezdésében írt vélelmet, e tiltakozás után kerülheti el a másik házastárs a felelősségvállalásban való osztozást.

A felhozott bírósági eljárásban ilyen tiltakozás, vagy bármely, a házastársi felelősséget korlátozó körülmény nem volt bizonyítható, ezért a Debreceni Ítéletábla helyben hagyta az elsőfokú megyei bíróság ítéletét, megállapította a II. r. alperes felelősségét a férje, az I. r. alperes kezességvállalásáért. Azonban az egyetemleges felelősséget elutasították⁷.

A kezességvállalás miatt a több mint 24 millió forint kifizetésére az I. r. alperes kötelezhető volt, de a házassági vagyontársaságból eredő felelősség a házastárs egyetemleges marasztalását nem alapozta meg. A már részletezett törvényhelyek szerint a házastárs csak a házastársi közös vagyon reá eső részével felelhet a másik házastárs tartozásaiért. Egyszerűbben a házasságuk alatt közösen szerzett vagyon mint szerzeményi vagyon lehet csak alapja a helytállásnak. Ennek a szerzeményi vagyonnak a fele része illeti meg a házastársat, tehát ezzel a hányaddal tartozik helytállni a másik házastárs tartozásaiért.

Csak megemlítve: a Csjt. 27. § (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy a házastársak, akár a házasságkötésük előtt, akár a házasságkötésük után szerződéssel rendezhessék egymás közötti vagyoni viszonyaikat. Ebben a szerződésben a Csjt. rendelkezéseitől eltérően is meghatározhatják, hogy mely vagyon kerül közös-, illetőleg különvagyonba. Abban az esetben, ha bizony-

⁷ Debreceni Ítéletábla 6.f.III.30.378/2007/4.

talán üzleti vállalkozás, vagy más körülmények indokolják a másik házastárs vagyoni biztonságát, kifejezetten tanácsos a házastársak egymás közötti vagyoni viszonyait ilyen szerződésben rendezni. Ez esetben a házastársak kötelezettsége keletkezik: ha bármely ügyletet köt, akkor köteles tájékoztatást adni arról, hogy a szerződéssel érintett vagyontárgy különvagyonába tartozik-e, vagy sem.

Korlátlanul felelős tag mögöttes felelőssége

A dolgozat előző két fejezetében a szerződéses kötelezettség teljesítésének biztosítékai közül a kezesi felelősséget és a házastársi felelősségnek feltételeit bírósági ítéleteken keresztül elemeztem.

A kezesi felelősségvállalás csak szerződésben lehet jogérvényes, amelyre a Ptk. kötelező alakisként írásbeliséget ír elő. A házastárs felelősségét törvény szabályozza, de megadja a lehetőségét a törvényben előírt felelősségi szabályoktól eltérő szabályok szerződésben való rögzítésére is.

A gazdasági társaság korlátlan felelős tagjának a társaság tartozásaiért való felelősségét törvény írja elő, amelynek rendelkezéseitől eltérni nem lehet⁸. A dolgozatomban kizárólag a közkereseti társaság tagjainak és a betéti társaság beltárgyjának felelősségét vizsgálom. A Gt. 108. § (3) bekezdésének utaló szabálya értelmében, a betéti társaság beltárgyára a közkereseti társaságra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni. A közkereseti társaság tagja felelőssége a Gt. 97. § (1) bekezdése szerint a következő:

„A társaság kötelezettségeiért elsősorban a társaság felel vagyónával. Ha a társasági vagyon a követelést nem fedezi, a társaság kötelezettségeiért a tagok saját vagyonukkal korlátlanul és egyetemlegesen felelnek.”

A társaság tartozásaiért tehát a tag nem külön szerződés, nem megállapodás, nem a kezes-ség szabályai alapján, hanem a törvény erejénél fogva felel. Ez a felelősség mögöttes felelősség (Wellman, 2006). A mögöttes felelősség azt jelenti, hogy mindaddig, amíg a társaságtól a követelés behajtható, a tagnak helytállási kötelezettsége nincs. Csak azt követően, ha a társaság fizetéképtelené válik, vagyis a társasággal szemben a követelés behajtása megghiúsul, fordulhat a jogosult a tag ellen, aki a megítélt követelést a társaság helyett kifizetni köteles a magánvagyonából.

Fentiek tükrében mondhatnám azt is, hogy a legbiztonságosabb dolog, ha az adós közkereseti társaság vagy betéti társaság, hiszen, ha a társaság nem tud fizetni a tag helyt áll helyette. A gyakorlatban azonban ez nem mindig igazolódik be. Előre bocsátom, hogy közkereseti társasági forma meglehetősen kevés van a vállalkozói szférában, ennél sokkal jobban elterjedt a betéti társasági formáció, ahol általában csak egy beltárg van, vagyis egyetlen olyan személy, aki teljes vagyónával korlátlanul felel a társaság tartozásaiért.

Azt, hogy a korlátlanul felelős tagnak van-e vagyona, van-e ingatlana vagy egyéb más értéket képviselő tárgya – mindaddig amíg a tag ellen a mögöttes felelőssége miatt végrehajtás el nem indul – kideríteni nem, vagy csak nagyon nehezen lehet. A korlátlanul felelős tag ugyan helyt állni köteles a társaság kiegyenlített tartozásaiért, de ha nincs vagyona, értéke a tagnak, akkor a vele szembeni végrehajtás is eredménytelen. Adósok büntöne pedig Magyarországon nincs, mondhatni „büntetlen” marad a mögöttes felelősségéért hely állni nem tudó vagyontalan tag.

⁸ *Gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény*

Kialakulhat olyan helyzet is, amikor a korlátlanul felelős tag mögöttes felelőssége a jogszabály rendelkezése miatt nem áll fenn a társaság tartozásaiért. A törvény rendelkezése értelmében a tag mögöttes, háttérfelelőssége a társaság rendezetlen tartozásaiért áll fenn. Abban az esetben, ha a lejárt, jogerősen megítélt, vagy elismert, vagy nem vitatott tartozást a társaság nem tudja kifizetni és vele szemben a végrehajtás eredménytelen a fizetési képtelenség megállapítása iránt a hitelező eljárást kezdeményezhet⁹. Ilyenkor a bíróság elrendelheti a felszámolási eljárást a Cstv. 22. §-a szerint.

A hitelezőnek a felszámolási eljárás közzétételétől számított 40 napon belül a követelését be kell jelentenie a felszámolónak. A felszámoló az elismert követeléseket nyilvántartásba veszi. A 40 napon túl de egy évben belül bejelentett követelések nyilvántartásba vétele is megtörténik, de ezek kielégítése csak a 40 napos határidőn belüli követelések kielégítését követően történhet meg. (Cstv. 27. § (1) és (2) bekezdés, 46. § (5) bekezdés b) és c) pont, 37. § (1) és (2) bekezdés).

A Cstv. 37. § (3) bekezdése pedig rögzíti:

„Az (1) - (2) bekezdésben foglalt esetekben az egyéves határidő elmulasztása jogvesztéssel jár.”

Az egyéves bejelentési határidő tehát jogvesztő, ami azt jelenti, hogy ha a hitelező a társasággal szembeni követelését a felszámolás elrendelése közzétételétől számított egy éven belül nem jelenti be, az igényérvényesítési jogát elveszti, vagyis egy év után nem követelhet semmit sem a társaságtól, hitelezői státusza megszűnt. Vagyis a társaság a követelésért – a bejelentés elmulasztása miatt – nem felel, ami azt jelenti, hogy jogilag nem követelhető a követelés ki-egyenlítése.

Mi a helyzet ilyenkor a társaság korlátlanul felelős tagjának helytállásával? Felmerülhet a kérdés: ha a társasággal szemben nem követelhető a teljesítés, akkor a korlátlanul felelős tag a törvény erejénél fogva köteles-e helytállni a jogerős bírósági ítéletben foglalt tartozásáért? A már idézett rendelkezés szerint a társaság kötelezettségeiért a tagok saját vagyonukkal korlátlanul és egyetemlegesen felelnek. A tagok felelőssége mögöttes, vagyis ha a társaság a kötelezettségért már nem felel (a követelés bejelentési határidejének elmulasztása miatt), akkor a mögöttes felelőssel szembeni igényérvényesítés sem lehetséges.

Lássuk hogyan érvényesülnek ezek a szabályok a bírói gyakorlatban.

A Legfőbb Bíróság elő került ügy tényállása a következő volt: A bíróság az Sz. és Fia betéti társaságot kötelezte arra, hogy fizessen meg felperesnek 4.424.544 forint és járulékait számlatartozás címén, egyúttal rögzítette azt is, ha a betéti társaságtól a követelés behajthatatlan, úgy a betéti társaság beltagja köteles a fenti összeget megfizetni. Az ítélet 2004. október 14-én jogerőre emelkedett. A felperes a jogerőre emelkedés után a végrehajtást megindította. Időközben az Sz. és Fia betéti társaság fizetési képtelenségét a megyei bíróság megállapította és a felszámolási eljárás megindításáról szóló végzést 2004. augusztus 5-én közzétette. A felperes a felszámolónál nem jelentette be, sem a 40 napos határidőn belül, sem azon túl az egyéves határidőn belül a követelését, így a felszámoló nem vette nyilvántartásba hitelezőként.

Amikor a betéti társaságot és a beltagot elmarasztaló ítélet jogerőre emelkedett a társaság már felszámolás alatt állt.

⁹ A csődjárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény

A Cstv. 38. § (3) bekezdése többek között kimondja:

„A felszámolás kezdő időpontja után a gazdálkodó szervezet ellen a felszámolás körébe tartozó vagyonnal kapcsolatos pénzkövetelést csak a felszámolási eljárás keretében lehet érvényesíteni...”

A felszámolás alá került társasággal szemben követelést csak a felszámolási eljárás keretében lehet érvényesíteni, aminek feltétele a követelés szabályszerű bejelentése a felszámolónál, a követelés nyilvántartásba vétele céljából. Az Sz. és Fia betéti társasággal szemben az igény bejelentésére nem került sor.

Az egyéves határidő elmulasztása miatti jogvesztés következménye az, hogy a felszámolás alatt álló társasággal szemben az igényt már nem lehet érvényesíteni. Tehát a felperesnek a jogerős ítélet ellenére nincs érvényesíthető követelése a betéti társasággal szemben. Ennek eredménye az, hogy a beltág mögöttes felelőssége sem áll meg. Ha ugyanis a társasággal szemben jogvesztés miatt követelést nem lehet érvényesíteni, ez kihat a mögöttes felelősségre is. Az egyéves határidő elmulasztása nemcsak az Sz. és Fia betéti társasággal szemben járt jogvesztéssel, hanem a járulékos kötelezettel, a beltaggal szemben is¹⁰.

Összegzés

Az üzleti életben vállalt kötelezettségek teljesítésének biztosítékául több jogintézmény szolgál. Ezek közül tárgyaltam a kezességet, amelynek elvállalása nagymértékben megkönnyíti a jogosult helyzetét jogos követelése kiegyenlítésében. Azonban pontos szabályok, előírások vannak, amelyek figyelmen kívül hagyása a kezesség elvállalásának érvénytelenségét jelentheti. A kezességet elvállaló személy házastársa – a törvény erejénél fogva – is felel a házastárs kötelezettségéért. Amíg a kezességet elvállaló teljes vagyonával felel a helytállásért, addig a házastárs felelőssége csak a közös házastársi vagyon reá eső része erejéig tart.

A gazdasági társaság korlátlanul felelős tagja a társaság tartozásaiért felel, de ha a társaság felszámolásra kerül a hitelező köteles szabályszerűen bejelenteni követelését a felszámolónál. Ennek elmulasztása azt eredményezi, hogy a hitelező az egyéves jogvesztő határidő miatt igényérvényesítésével már nem élhet a mögöttes felelős taggal szemben sem.

¹⁰ Legfelsőbb Bíróság Pfv. XI.20.058/2007.

Felhasznált irodalom

A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (1981), Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Bíró György (2006): *Kötelmi Jog Közös Szabályok*. Miskolc, NOVOTNI Kiadó.

Jobbágyi Gábor – Farkas Judit (2005): *Kötelmi Jog*. Budapest, Szent István Társulat.

Köles Tibor (2004): *Polgári Jog II. Kötelmi Jog*. Budapest, Novissima Kiadó.

Szladits Károly (1941): *Magyar Magánjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalat.

Wellman György (2006): *A közkereseti társaság tagjainak mögöttes felelősségéről*.
In: Ünnepi kötet Sárközy Tamás 65. születésnapjára. Budapest, HVG-Orac.

Vértés Edit*

A LOGISZTIKAI INFORMATIKA JELENE ÉS JÖVŐJE

Még nem ért véget a technikai forradalom, a fejlődés határa a csillagos ég, és a legjobban az IT fejlődik.

Mindezt arra alapozom, hogy mind tanulmányaim során, mind első munkahelyeimen, még a nagy géptermekekben, a *batch*, azaz a csomagorientált feldolgozás volt „divatban”. Milyen lelkesen vártuk a lyukkártya halmok feldolgozásának eredményeit, hogy utána egy utasítássort megváltoztatva, ismét visszaadjuk azokat a számítógépterem adatfeldolgozóinak... Manapság egy azonos, sőt lényegesen magasabb szintű tudással és paraméterekkel rendelkező gép – akár a tenyerünkben is elfér.

Mikor beköszöntött a mikrocsipek világa, még nem sejtettük, milyen hatással lesz mindez a munkánkra, mennyire természetesnek vesszük majd a technikát, melynek fontosságát csak akkor érezzük, ha korlátozva vagyunk a hozzáférésben; akkor jövünk rá, hogy mennyire hiányzik a munkánkhoz, amikor elvész a legfontosabb adat a gépünkről, épp akkor szeretnénk fontos levelet küldeni, amikor megszakad az internetes kapcsolat.

A technika hatása a logisztikára ugyancsak gyors, szinte követhetetlen fejlődési szakaszon át jutott el a napjainkban oly divatos áruazonosító, illetve árukövető rendszerekig¹.

A múlt században a cégek még a saját tevékenységük fejlesztésén keresztül hasznosították az új technológiákat. Mondhatjuk, hogy a múlt század „*corporate*”, azaz a cégek százada volt. Ezek a cégek arra törekedtek, hogy minél jobban megszervezzék belső munkafolyamataikat. Amint a számítástechnika „betette a lábát” a vállalatok világába, az informatika eszközzrendszere először az összetettebb adatstruktúrájú területeknek szolgálatába állt, úgymint könyvelés, anyag- és készletnyilvántartás, vagy a cég vagyonának nagy részét kitevő állóeszköz-nyilvántartás. Régebben ki gondolt volna arra, hogy górcső alá vegye a logisztikai folyamatot, és az

* óraadó oktató, Általános Vállalkozási Főiskola

¹ Az általam vizsgált terület az Általános Vállalkozási Főiskola szervezésében a Magyar Tudomány Ünnepe 2008 alkalmából megrendezett konferencia „Hálók, hálózatok, információk” szekció témáihoz áll a legközelebb, így – természetesen – nem hagyhattam figyelmen kívül a szekcióban szintén előadó Gáspár Bencéné Vér Katalin „Hálózatos szervezetek – pénzügyi hálózatok” című prezentációjában a hálózatos kapcsolati rendszerek logisztikai informatikájával kapcsolatban elhangzottakat.

egymástól szinte függetlenül, osztály-főosztály struktúrában működő területeket vállalatirányítási rendszerekkel támogatassa meg? Ezek a rendszerek moduláris felépítettségüknel fogva – mint egy puzzle –, egymásba illesztve járulnak hozzá a hálózatos működéshez.

A 21. század beköszöntével egyre inkább ezek a hálózatos kapcsolati rendszerek terjednek el. Ennek egyik oka, hogy azok az internet térhódításával nemcsak a cégek (LAN-Local Area Network), de városok (MAN-Local Area Network), a műholdak (szatellitok) segítségével pedig országok, sőt földrészek is összekötésbe tudnak kerülni.

Az új szervezeti formák sokban hozzájárulnak a hálózatos kapcsolatok kialakulásához. Megjelennek a multinacionális cégek, ahol a működés összehangolásának nem szab határt, hogy az anyacég, a központi irányítás esetleg a világ másik felén található. A cég stratégiai fontosságú területei, mint a kutatás-fejlesztés, a gyártmányfejlesztés vagy a technológiafejlesztés egymástól földrésznyi távolságba is kerülhetnek. Jó példa erre a Magyarországon található *Kontavill*, a francia *Legrand*-csoport tagja, vagy a *Knorr Bremse*, ahol a német anyacég a vasúti járműrendszerek kutatás-fejlesztő bázisát áthelyezte Magyarországra.

Mondhatjuk, hogy ezeket a változásokat inkább a piac hangolja össze, semmint a menedzserek tervező-szervező munkája, de a döntések egy részét logisztikai megfontolások is vezérik. A hálózatos működéshez elengedhetetlen a korszerű IT alkalmazása, és ez a logisztikára is kihat.

Milyen feladatokat kell támogatnia az IT-nek?

A teljes ellátási lánc mentén biztosítani kell a hálózat működését, kezelnie kell a készlet tulajdonlási státuszait (pl. nem mindegy, hogy ki tárolja és rendelkezik a készlet felett – készletek fizikai elhelyezkedése), ehhez szorosan kapcsolódva kezelnie kell a „virtuális” raktárakat, támogatnia a fuvardíjfizetést, a szállítási típus kiválasztását, a disztribúciót, adott esetben a nemzetközi szállítmányozást (pl. tengeri szállítás).

Milyen korszerű IT-rendszerek biztosítják a hatékony működést?

- kommunikációs rendszerek,
- korszerű azonosító rendszerek,
- szimulációs rendszerek,
- web-alapú logisztika.

Kommunikációs rendszerek

A közelmúltban megismerhettünk egy új fogalmat, a *telematikát*, ami a számítástechnika (informatika) és a távközlés (telekommunikáció) összefonódásából jött létre. Nemcsak a mozaikszo, de maga az informatika sem tud megenni a távközlés eszközrendszer nélkül. A logisztikai láncban, a számtalan személyes kontaktuson keresztül, a régebben sűrűn használt faxkészülékek elvezettek a mára legelterjedtebb kommunikációs csatornához, a mail-üzenetekhez. A logisztika területén a gyártó-nagykereskedő-kiskereskedő-szállító kapcsolatrendszerének, a gyors és hatékony kommunikációnak köszönhetően az áru gyorsan és pontosan jut el a vevőhöz, fogyasztóhoz.

A szokványos és gyakran használt csatornák közé már bekerülnek a legújabb technikák, úgymint az SFA (*Sales Force Automation* – értékesítés automatizálása), a *Call Center*, *Help Desk* vagy az *IVR* (*Interactive Voice Response* – interaktív menürendszer, amelyben a felhasználó egy hagyományos telefonkészülék nyomógombjain a telefonos hangutasítások segítségével kommunikál a számítógépes rendszerrel) vagy a WAP (*Wireless Application Protocol* –

vezeték nélküli adatátvitel). Ma már általános, hogy közüzemi, banki vagy egyéb szolgáltatók számlainformációit és egyenlegeit tudjuk IVR-el lekérdezni. Modernebb formája, mikor már a szerződéskötést is elő tudjuk készíteni. A vezeték nélküli (WAP) szolgáltatásokat a hordozható eszközökre, úgymint a mobiltelefonokra, PDA-kra (*Personal Digital Assistant* – hordozható „kézi” számítógép) fejlesztették ki, mely eszközök bemutatására a szekciónkban *Csiki András* vállalkozott. Ezek gyakorlati hasznát nem kell taglalnunk. Mindenki igénybe vett már például olyan kiscsomag-küldő szolgáltatást, ahol a küldemény átvételét egy ilyen hasznos eszközön szignálta, de a díjbeszedő cégek munkatársai is a mérőóra adataival érkeznek otthonunkba, és csak annak aktuális állását kell rögzíteniük.

A telekommunikációs eszközrendszerek fontos szerepet kapnak a korszerű ellátási láncon belül. Szemben a hagyományos ellátási láncsal, ahol jellemzően szekvenciális kapcsolati rendszerről, kötött, belső folyamatokra fókuszáló üzleti folyamatokról beszélünk, a korszerű ellátási láncnál az együttműködést támogató, vevőközpontú, többirányú kapcsolatokat kezelünk. A hagyományos ellátási láncnál tapasztalt statikus adatfolyamot felváltják a dinamikus, valós idejű adatlekérdezések.

A kommunikációs rendszerekben nagy fordulatot hozott a műholdas adatátvitel. A szállítványozó cégek nagyobb biztonsággal engedik útjukra akár közúti, akár tengeri szállítványait, mivel a földi diszpécser szolgálat műhold közvetítésével, folyamatosan kapja a gépjármű fedélzeti terminálja által kiadott jeleket. Így a küldemény időben és térben pontos megérkezése mellett kétirányú kommunikációt is biztosít a gépjárművezető és a szállítványszervező között. A kommunikáció pedig lehetővé teszi, hogy csökkenjenek az „üresjárat” fuvarok, de bármilyen katasztrófa helyzet (terrorveszély, illetve háborús övezet közelsége) esetén is támogatást nyújt az útvonaltervezésben.

Jelen tanulmány terjedelme nem engedi meg, hogy a műholdas adatátviteli rendszereket bővebben taglaljam, csupán listászerűen felsorolok néhány, a logisztikai alkalmazásoknál használatos rendszert, úgymint: *INMARSAT*, *EUTELRACS*, de ezek közé tartozik az Európai Űrügynökség (*ESA*) második, B jelzésű *GIOVE* (*Galileo In-Orbit Validation Element*) műholdja, vagy (a hadi fejlesztésű, olasz) *ELSACOM* műholdas mobil telekommunikációs rendszer is.

Korszerű azonosító rendszerek²

Az áruazonosítás az ellátási lánc áruáramlási folyamatainak irányításához, ellenőrzéséhez *elengedhetetlenül* szükséges tevékenység. Korábban vizuális azonosító rendszereket alkalmaztunk, úgymint betű, szín- vagy számkód. Ezek alkalmazása során is voltak átállási nehézségek, különösen a számkódok (cikkszámrendszerek) egységesítésénél. Ezeket követte a vonalkódos azonosítás, amely korszerű azonosító rendszernek számít. Bár ennek bevezetése során is tapasztalható volt némi ellenállás, különösen a gyártó cégek részéről. Ma már a gyártók, beszállítók, ha egy nagykereskedelmi hálózatnak kínálják „portékájukat”, alkalmazkodnak az ellátólánc azonosító kódrendszeréhez. Ebben is nagy fejlődést hozott az egységesítés. A fejlődés azonban nem állt meg az egyszerű vonalkód rendszereknél, létrejött ezek kétdimenziós változata is. Az áruazonosítás, árumozgatás területén lényeges könnyebbséget hozott a vonalkódrendszerek használata, de a fejlődés nem rekedt meg ezen a szinten, s megjelentek az *RFID*-alkalmazások.

² *Vértes Edit* (2006): Logisztikai Informatika jegyzet. VII. fejezet, ÁVF.

Az RFID a II. világháborúban használt radarrendszerből jött létre, amelyet *Watson-Watt* vezetésével, egy titkos projekt keretében, a britek továbbfejlesztett. Így jött létre az első aktív saját repülőgépfelismerő-rendszer IFF (*Identify Friend or Foe* – barát vagy ellenség). Az RFID (*Radio Frequency IDentification* – rádiófrekvenciás azonosító) ugyanezen az elven működik. A 60-as években fejlesztette ki, többek között a *Sensormatic*, az elektronikus termékfelügyeleti rendszert (EAS), elsősorban a bolti lopások megelőzésére. Ezek az úgynevezett *tagek* (címkék) egybitesek és olcsók voltak, mikrohullámú vagy induktív technológiát használtak. Az alkalmazás csak a tag meglétét, illetve hiányát jelezte. Kétségtelenül az EAS-címkék voltak az első és legelterjedtebb RFID-alkalmazások.

Jelenleg úgy tűnik, hogy az RFID-technológia elengedhetetlen az automatikus azonosító, nyomon követő és általában a korszerű logisztikai megoldásoknál. Ez a technológia belátható időn belül, nélkülözhetetlen eszközzé válik az elosztási láncban szereplő logisztikai vállalkozások, cégek számára. Az RFID, a követési és a termékazonosítási rendszer új generációja, hatalmas ugrást jelent az automatikus adatgyűjtés terén³.

A következő fejlődési fokozat a „*smart*” címke, melyet az RFID-tagekból fejlesztettek ki, és többnyire ugyanazon az elven működnek. Egy „*smart*” címke tulajdonképpen egy öntapadós címke, melybe ultravékony hártaként van beágyazva egy RFID-tag (IC és antenna). A „*smart*” címkék kombinálják az optikai olvashatóságot az RFID-tagek kezelést nem igénylő adatközvetítésével, valamint az alkalmazás melletti közvetlen nyomtatás lehetőségének kényelmességével és rugalmasságával⁴.

Szimulációs rendszerek

A korszerű IT részét képezi továbbá a szimulációs rendszerek alkalmazása. A cégek egyre inkább felismerik, hogy bizonyos feladatokat célszerűbb az asztalon – „éles bevetés” előtt – modellezni. A szimuláció a logisztikai folyamat megtervezése során időt és költséget takaríthat meg a cég számára. Például egy raktári átcsoportosítás, átmozgatás során előre megtervezhető, „lejátszható” a stratégiai fontosságú lépések. A piacon már több, a logisztikai folyamat modellezésére alkalmas szoftvert kapható. Érdemes megfontolni, hogy a vállalat számára mi éri meg jobban: leképezni a szituációt vagy a gyakorlatban, „élesben” elvégezni a feladatot. Természetesen a feladat kaliberétől is függhet a választás.

Web-alapú logisztika

Az internet terjedésével a web-alapú alkalmazások a logisztika területét sem hagyhatják érintetlenül. Így számtalan szoftverfejlesztő cég kifejlesztette a maga web-alapú folyamattámogatását a beszerzéstől kezdve az értékesítésig minden területen. Az *eBeszerzés* gyorsabb, hatékonyabb megoldás, hisz egy web-alapú interfész segítségével kiterjeszti a beszerzési folyamatokat az internetre. A megoldásnak számos előnye van, többek között a központosított keretrendelés-menedzsment működtetése csökkenti a független vásárlások számát, és drasztikusan

³ <http://www.allaminyomda.hu/file/1000098>. Letöltés ideje: 2008.03.15.

⁴ <http://www.w-lantech.hu>

mérsékli a költségeket. Az intuitív web interfész támogatja a megosztott igényléseket és visszamondásokat, beszállítói oldalon egyszerűsödik az adminisztráció, ami lehetőséget teremt az árak csökkentésére. Továbbá az *eBeszerzés* integrációs pontként szolgál külső, internet-alapú piacterek felé.

Az *ePiac* megoldás a piactér üzleti modellek számára, melyek arra koncentrálnak, hogy összehozzák a potenciális eladókat és vevőket; harmadik fél által menedzselte „*many-to-many*” típusú piacterek, valamint „*one-to-many*” típusú vevő-beszállító modell számára megfelelő saját piacterek támogatására egyaránt alkalmas.

A megoldás előnyt biztosít a tulajdonságokban és szolgáltatásokban gazdag termékek kezelése során. Lehetővé teszi a többszálú, egymásba ágyazott kereséseket, továbbá támogatja a tárgyalásokat, a logisztikai szolgáltatókkal történő integrációt, valamint a vevői és szállítói statisztikákat.

Fekete Hajnalka*

VÁLLALATI TELJESÍTMÉNY ÉS STRATÉGIAI MENEDZSMENT

Napjainkban a szervezetekre ható legmeghatározóbb folyamat a globalizáció és a piaci verseny élesedése, aminek következtében a szervezetek egyre nehezebben javítják, illetve őrzik meg versenyképességüket, egyre nehezebb a talpon maradás. A kihívásokra adott válaszok szervezetenként különbözőek. Az életben maradás és a fejlődés csak egyedi válaszokkal érhető el. Ilyen egyedi válaszok fejeződnek ki a szervezetek különböző stratégiáiban, strukturális jellemzőikben és szervezeti kultúráikban. Ezek azok a meghatározó elemek, amelyek napjainkban a szervezeteket hozzásegíthetik a jobb versenypozíció eléréséhez.

A kutatás célja

A kutatás célja annak megállapítása, hogy a szervezetek stratégiája, kultúrája és strukturális jellemzői milyen módon befolyásolják a szervezeti teljesítményt. A kutatás Magyarországon működő közepes és nagyméretű termelővállalatok közép- és felsővezetőinek körében végzett kérdőíves felmérés segítségével állapítja meg a *stratégia*, a *szervezeti felépítés*, a *kultúra* és a *vállalati teljesítmény* közti összefüggéseket. A cél annak meghatározása, hogy melyek azok a jellemző stratégiatípusok, szervezeti felépítések és kulturális sajátosságok, amelyek pozitívan befolyásolhatják a vállalati teljesítményt. A kutatás kiterjed az említett független változók (stratégia, szervezet, kultúra) közötti kapcsolatok vizsgálatára is.

A tényezőket a következő elvek alapján vizsgálom:

Stratégia

A szervezeti stratégia kapcsán fontos vizsgálni az alábbiakat:

A stratégia megvalósítása szempontjából központi kérdés lehet, hogy az elfogadott stratégiát miként kommunikálja a szervezet vezetői és beosztottai felé. Kérdés, hogy a stratégia csak a felsővezetők fejében létezik, vagy a beosztottak is ismerik esetleg a hosszú távon elérendő stratégiai célokat.

* adjunktus, Pannon Egyetem, Számvitel és Controlling Tanszék

A teljesítményre való hatás szempontjából lényegesnek tartom, hogy működik-e rendszeres stratégiai visszacsatolás, tehát sor kerül-e a stratégia rendszeres felülvizsgálatára és, hogy az formalizált keretek közt történik-e.

Alapvető fontosságú az egyes stratégiák tartalmi vizsgálata is. Ez alatt értem:

- a dinamikát – a működési kör változtatásának iránya alapján a szervezet növekedésre, stabilitásra vagy csökkentésre törekszik (*Glueck, Hitt – Ireland – Palia* alapján);
- a versenysztratégiát – mely arra irányul, hogy milyen területen és milyen eszközökkel kíván versenyezni a szervezet (*Porter* alapján);
- a környezethez való alkalmazkodás módját – a szervezet milyen magatartással igyekszik alkalmazkodni a környezeti kihívásokhoz (*Miles és Snow* besorolása alapján);
- az orientációt – a stratégia középpontjában mely érintetti kör érdekei jelennek meg a legmeghatározóbban (*Ohmae* alapján).

Szervezeti kultúra

A szervezeti kultúrát *Cameron* és *Quinn* kultúramodellje alapján vizsgálom, mivel számos gyakorlati eredménnyel alátámasztott, validált eszközt nyújt a kutatásban a szervezeti kultúra diagnosztizálására, emellett a vállalati gyakorlat számára is hasznos információkat nyújt a szervezeti kultúra vizsgálatára, a kultúrafejlesztés kívánatos irányaira.

A modell *hierarchia, piac, klán* és *adhokrácia* kategóriákba sorolja be az egyes szervezetek kultúrátípusokat, ennek megfelelően beszélhetünk *szabályorientált, célorientált, támogató* és *innovációorientált* szervezetekről.

Strukturális jellemzők

A strukturális jellemzők alatt a szervezetekben kialakított munkamegosztás módját (funkcionális, tárgyi, földrajzi), a hatáskörmegosztást (egyvonalas, többvonalas, centralizált, decentralizált) és az alkalmazott koordinációs eszközöket (vertikális, horizontális; strukturális, technokratikus, személyorientált) vizsgálom.

Teljesítmény

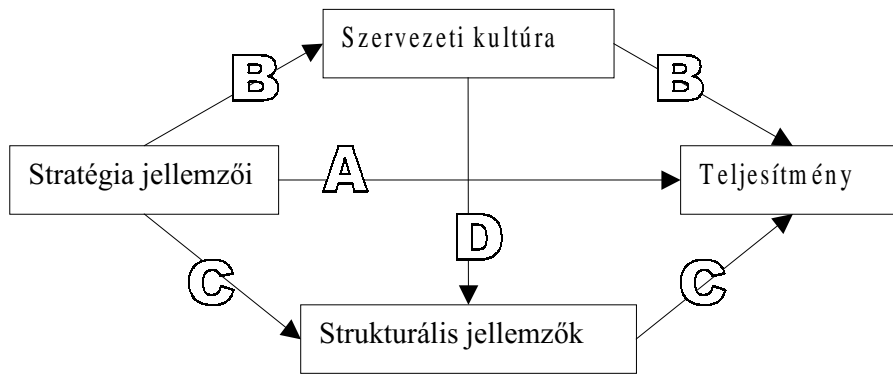
Egy szervezet teljesítménye több dimenzió mentén értelmezhető. Nem lehet egyetlen mutatószámra besűríteni, egyetlen jellemző alapján értékelni. Ha egy vagy esetleg néhány mutatószámmal való jellemzésére törekednénk, akkor ezek a mutatószámok pénzügyi jellegűek lennének. A teljesítménynek azonban vannak nehezen leírható, nehezen számszerűsíthető elemei is. A teljesítmény értékelésekor nemcsak a tulajdonosoknak nyújtott értéket – ami pénzügyi mutatószámokkal fogható meg – kell értékelnünk, hanem a többi érintetti csoportnak (vevők, munkatársak, társadalmi környezet) nyújtott értéket is, természetesen annak a ténynek a szem előtt tartásával, hogy a szervezetek fő célja a tulajdonosok igényeinek való minél jobb megfelelés. A profitorientált szektorban ez osztalék, illetve részvényárfolyamok formájában jelenik meg. A nonprofit szektor szervezeteinek is fő céljuk a tulajdonos vagy alapító által megfogalmazott követelmények teljesítése, azonban itt a célok elérése általában nem fejezhető ki pénzértékben.

A teljesítmény jövőbeli fenntarthatósága érdekében azonban nemcsak az érintetteknek nyújtott értéken keresztül kell értékelnünk a teljesítményt, hanem a szervezet megújulási, tanulási, fej-

lódési képességét is értékelnünk kell. Ezen okok miatt választottam a vállalati teljesítmény értékelésére a *Kaplan* és *Norton* által kidolgozott *Balanced ScoreCard* (kiegyensúlyozott stratégiai mutatószámrendszer) keretrendszer, ami pénzügyi, vevői, működési és tanulás/fejlődés nézőpontokon keresztül értékeli a teljesítményt, átfogja a vállalati tevékenységek teljes körét.

A cél annak megállapítása, hogy a független változók (stratégia, kultúra, szervezet) milyen mértékű befolyást gyakorolnak a vállalatok teljesítményére, közülük melyik hatása a legmeghatározóbb.

1. ábra
A kutatás modellje*

* saját szerkesztés

A vizsgált kérdésre útmodellt állítottam fel, mivel a lineáris regresszió feltételei nem érvényesülnek, mivel egyértelmű, hogy a magyarázó változók összefüggenek egymással. A szervezeti kultúra, a stratégia és a strukturális jellemzők nem függetlenek egymástól. Útmodell esetében ez kívánatos is.

A modell négy utat feltételez:

1. a stratégia közvetlen hatása a teljesítményre,
2. a stratégia hatása a kultúrán keresztül a teljesítményre,
3. a stratégia hatása a strukturális jellemzőkön keresztül a teljesítményre,
4. a kultúra hatása a strukturális jellemzőkön keresztül a teljesítményre.

A hatások irányát a kvantitatív kutatás után – amely igazolja az egyes elemek közti kapcsolatok meglétét – kvalitatív módszerekkel is szükséges alátámasztani. Ennek kivitelezésére in-terjúk készítésére is szükség lesz.

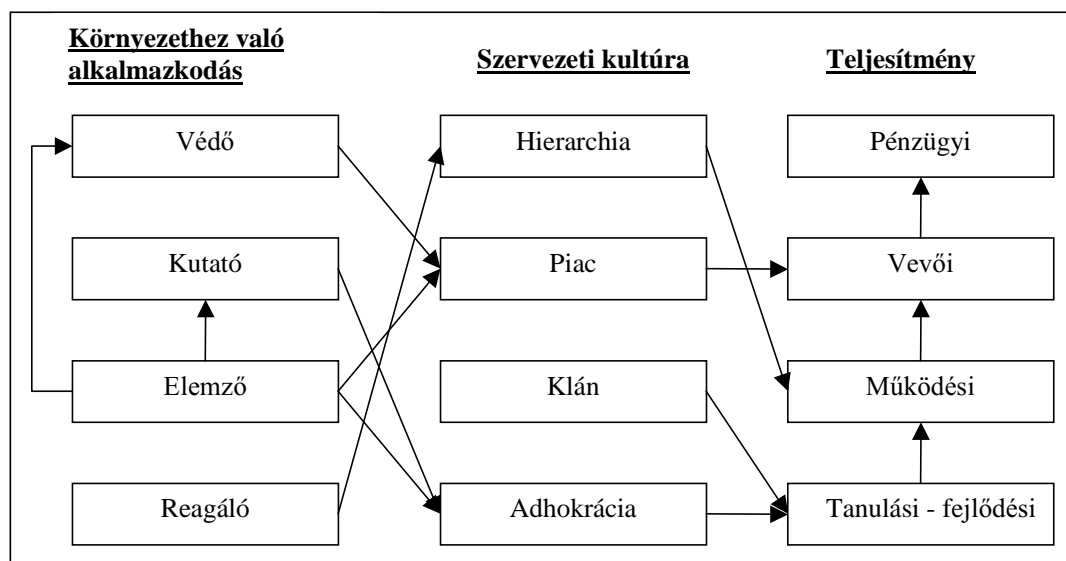
A teljes modellből most egy kiválasztott rész kerül bemutatásra. Ez a rész azt vizsgálja, hogy a környezethez való alkalmazkodás milyen kapcsolatban áll közvetlenül a vállalati teljesítménnyel, és milyen hatással van a szervezeti kultúrára gyakorolt hatáson keresztül a teljesítményre.

A környezethez való alkalmazkodás szempontjából egy vállalat védő, kutató, elemző vagy reagáló szerepkört vehet fel. A szervezeti kultúrátípusok *Cameron* és *Quinn* szerint: hierarchia, piac, klán, adhocrácia. A teljesítmény értékelésére *Kaplan* és *Norton* alapján a pénzügyi, vevői,

működési folyamatok, tanulási-fejlődési nézőpontokat vizsgálom. Ezen modellelemek mind-egyike között létezik kapcsolat (4*4*4). Az összes lehetséges kapcsolatból vizsgálni kell, hogy melyek a szignifikáns kapcsolatok, valamint a szignifikáns kapcsolatok esetében a korreláció erősségét.

A vizsgálatok megkezdése előtt logikai modellt állítottam fel, amelyben már csak az általam feltételezett kapcsolatok szerepelnek.

2. ábra
A környezethez való alkalmazkodás, a szervezeti kultúra és a teljesítmény összefüggései

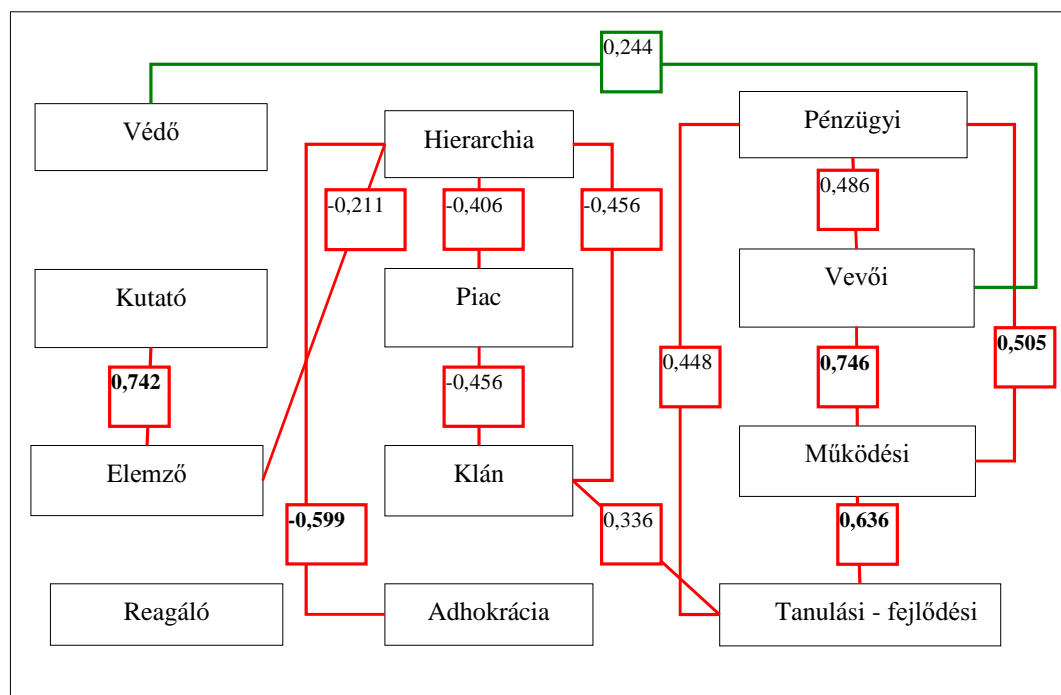
A logikai modell alapján a következő főbb hipotéziseket állítottam fel:

1. A környezethez való alkalmazkodás tekintetében minél inkább védő szerepkört játszik egy vállalat, annál inkább rendelkezik a piac kultúra vonásaival.
A környezethez való alkalmazkodás tekintetében minél inkább kutató szerepkört játszik egy vállalat, annál inkább rendelkezik az adhokratikus kultúra vonásaival.
A környezethez való alkalmazkodás tekintetében minél inkább reagáló szerepkört játszik egy vállalat, annál inkább rendelkezik a hierarchia kultúra vonásaival.
2. Minél inkább rendelkezik egy szervezet a klán és az adhokratikus kultúra vonásaival annál magasabb a teljesítménye a tanulás-fejlődés nézőpontban.
Minél inkább rendelkezik egy szervezet a piac kultúra vonásaival annál magasabb a teljesítménye a vevői nézőpontban.
Minél inkább rendelkezik egy szervezet a hierarchia kultúra vonásaival annál magasabb a teljesítménye a működési folyamatok nézőpontban.

A kutatás eddigi eredményei

A kutatás jelenlegi szakaszában történik a kérdőívek visszaérkezése. Jelenleg 122 vállalat visszaérkezett kérdőíve alapján a következő eredményekre jutottam:

3. ábra
A kutatás során eddig feltárt összefüggések

Az ábrán a vonalak a szignifikáns kapcsolatokat mutatják 0,01-es szignifikanciaszinten, a vonalakon található számok pedig a korreláció szorosságát.

0,5 feletti korrelációt találtam a következők között:

- A kutató és elemző stratégia között. Tehát az elemző stratégiát folytató vállalatok nemcsak meglévő termékeikre és technológiáikra koncentrálnak, hanem újak után is kutatnak.
- Az adhokratikus és a hierarchikus jellegű kultúra között negatív a korreláció, tehát minél inkább rendelkezik egy szervezet az adhokratikus kultúra vonásaival, annál kevésbé hierarchikus vagyis szabályorientált. A többi kultúrátípus között is negatív a korreláció, csak 0,5-nél alacsonyabb.
- A teljesítmény elemein belül a működési és a vevői nézőpontban nyújtott teljesítmény között a legszorosabb a kapcsolat, aztán a tanulási-fejlesztési és a működési teljesítmény között, ezt követi a működési és a pénzügyi, vevői és pénzügyi, tanulási-fejlesztési és pénzügyi teljesítmény. Az utóbbi kettőnél a korreláció némileg alacsonyabb 0,5-nél, tehát maximum közepes kapcsolatot feltételezhetünk köztük.

Az eddig kapott eredmények alapján 0,5 feletti korrelációt a környezethez való alkalmazkodás, a szervezeti kultúra és a teljesítmény között nem találtam. Ez a korreláció csak a saját elemeiken belül fordult elő. Az eddig kapott eredményeket a szakirodalom is alátámasztotta.

Ez az eredmény valószínűleg a kis elemszámnak tudható be, tehát mindenképpen kívánatos a minél nagyobb mintaelemszám elérése.

Viszont az 0,5-nél alacsonyabb korrelációk alapján körvonalazódni látszik egy-két hipotézis alátámasztása.

0,336-os a korreláció a klán-kultúra és a tanulás-fejlődés nézőpontban nyújtott teljesítmény között. Ez a kapcsolat remélhetőleg még szorosabbá válik a későbbiekben a mintaelemszám növelésével. A tanulás-fejlődés nézőpontban nyújtott teljesítmény pedig befolyásolja a többi nézőpont teljesítményét is. Annak meghatározása, hogy a klán-kultúra léte mennyire befolyásolja – végső soron a pénzügyi – teljesítményt, illetve az egyes nézőpontokban nyújtott teljesítményt, a \hat{a} -értékek segítségével lesz meghatározható.

Gyenge, 0,3 alatti korreláció találtam a védői szerepkör és a vevői nézőpontban nyújtott teljesítmény között, valamint az elemző szerepkör és a hierarchikus kultúra között.

Az első összefüggést igazolja az is, hogy a védők célja az adott termékpiaci szegmensben a leggazdaságosabb gyártás, pozíciójuk megtartása és javítása, amit az eddigi tevékenységi körükben a működés hatékonyságának növelésével, a költségek csökkentésével és a minőség javításával érnek el.

Remélhetőleg a mintaelemszám növelésével itt is világosabban látszanak majd az összefüggések. Indirekt úton azonban levezethető a következő összefüggés: az elemző vállalatok egyéssítik a védői és a kutatói szerepkört. Kutató szerepkör esetében adhokratikus kultúrát feltételeztem, az adhokratikus kultúra és a hierarchikus kultúra között viszont negatív a korreláció.

Felhasznált irodalom

Antal-Mokos Zoltán – Balaton Károly – Drótos György – Tari Ernő (2000): *Stratégia és szervezet*. Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft.

Bakacsi Gyula (1998): *Szervezeti magatartás és vezetés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Balaton Károly (2005): *Vállalati stratégiák és szervezetek a rendszerváltást követően*. Budapest, AULA Kiadó.

Cameron, Kim S. – Quinn, Robert E. (2006): *Diagnosing and Changing Organizational Culture-Based on the Competing Values Framework*. San Francisco, Jossey-Bass.

Chandler, Alfred (1962): *Strategy and Structure*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Deal, Terry – Kennedy, Allan (2000): *The New Corporate Cultures*. London, Texere Publishing.

Glueck, William F. (1976): *Business Policy: Strategy Formulation and Management Action*. New York, McGraw-Hill.

Hitt, Michael – Ireland, Duane R. – Palia K. A. (1982): *Industrial Firms' Grand Strategy and Functional Importance: Moderating Effects of Technology and Uncertainty*. *Academy of Management Journal*, 25. évf., 2. sz.

Hársvölgyi Katalin – Bokor Zoltán – Csillag Lajos (2002): *A Balanced Scorecard (BSC) gyakorlati adaptálása*. Vezetéstudomány, XXXIII. évf., 2. sz.

Kaplan, Robert S. – Norton, David P. (1998): *Balanced Scorecard – Kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám-rendszer – Eszköz, ami mozgásba hozza a stratégiát*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Kaplan, Robert S. – Norton, David P. (2004): *Measuring the Strategic Rediness of Intangible Assets*. Harvard Business Review, február.

Miles, Raymond E. – Snow, Charles C. (1978): *Organizational Stategy, Structure, and Process*. New York, McGraw-Hill.

Ohmae, Kenichi (1991): *The Mind of the Strategist: The Art of Japanese Business*. New York, McGraw-Hill.

Porter, Michael E. (2006): *Versenysztratégia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Wimmer Ágnes (2001): *A vállalati teljesítmény jellemzői*. Vezetéstudomány, XXXII. évf., 2. sz., 2–10.

Kertész Gábor*

FOGYASZTÓI SZOKÁSOK ELEMZÉSE A KÜLDEMÉNYFORGALOM PIACÁN

Manapság több oldalról hallani olyan hangokat, hogy a postai szolgáltatás a technika fejlődése révén egyre inkább idejét múlttá válik. Felnő egy olyan generáció, amely az elektronikus írásbeliségben szocializálódott, akik számára az elektronikus hírközlés a mindennapos; a hagyományos postai szolgáltatások, különösen az egyetemes körbe tartozó szolgáltatások viszont idejétmúlt kuriózzummá válnak. Az információtechnológia robbanásszerű felfutása időszakában markáns jóslatok temették a postát, és várták az elektronikus hírközlés egyeduralkodóvá válását (lásd: Leskinen – Karlsson, 1999). Ezzel szemben a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a postai szektor – nem kizárólag az egyetemes szolgáltatást, hanem az egész ágazatot értve ez alatt – folyamatosan az EU GDP 0,9 %-a körül ingadozik, vagyis volumene az egész piaccal egyező mértékben növekedik (COM/2006/594).

Ennek tükrében, figyelemmel a fogyasztói jólét növekedésének kiemelt közösségi-politikai céljára is, fontos megvizsgálni a postai küldeményforgalmi szolgáltatások lakossági elfogadottságát. Ezt a vizsgálatot, Magyarországon végeztük el, kérdőíves közvélemény-kutatási módszerrel. A kérdőív kérdései három csoportra oszlottak, először a válaszadó személyi körülményeit mértük fel, a második csoportban a válaszadó postai küldeményekhez fűződő kapcsolatát és annak intenzitását (küldeményforgalom) vizsgáltuk, majd a kommunikáció új, modern technológiáinak postai szolgáltatással történő helyettesíthetőségét mértük fel.

Küldeményforgalom

A kérdőív összeállításánál figyelembe vettük a Bizottság által végzett Nyilvános Konzultáció módszertanát (Nyilvános Konzultáció 1. rész 3.), és annak tapasztalatait is felhasználtuk. A szolgáltatás igénybevevőit az általuk feladott, illetőleg számukra kézbesített küldemények száma szerint három csoportba soroltuk (Nyilvános Konzultáció 1. rész 3. o.):

- Kisfogyasztó: havonta 15-nél kevesebb küldeményt kap és ad fel.
- Közepes fogyasztó: havonta 15-50 küldeményt kap vagy ad fel.
- Nagyfogyasztó: havonta 50-nél több küldeményt kap vagy ad fel.

A kategóriák kialakítása során a Bizottság észlelte, hogy lényegesen eltérő csoportokat kapunk, ha csak a feladói vagy csak a címzetti oldali küldeményforgalmat vesszük figyelembe, ezért a Bizottság klasszifikációjában a magasabb küldeményforgalmi adat alapján alakították ki a

* adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola

csoportokat, ami teljesen egybeesik a címzetti adatokkal. A Bizottság által az Unió egész területéből felvett 2160 elemű minta küldeményforgalmi adatai alapján alakította ki álláspontját.

Típus	Fogadott küldemény szerint		Küldött küldemény szerint	
	fő	%	fő	%
Kisfogyasztó	780	36,2	1580	73,3
Közepes fogyasztó	830	38,4	410	18,9
Nagyfogyasztó	550	25,4	170	7,8

Forrás: Nyilvános Konzultáció I. 3. o. alapján, saját szerkesztés

A táblázatból jól látható, hogy a magánfogyasztók a küldött küldeményeknél rajzolódnak ki, hiszen a fogadott küldeményeknél jelentős korrekciós tényezőt jelent az egyes magánszemélyek – eltérő fogyasztói szokásaiból eredő – üzleti szolgáltatóktól származó fogadott küldeményforgalma. Mivel az Unió kiemelt célja a fogyasztói jólét növelése, ezért fontos megvizsgálnunk, hogy Magyarországon milyenek a magánszemélyek fogyasztói szokásai a postai küldemények vonatkozásában, és a fogyasztók mennyire tartják felcserélhetőnek a postai levélküldeményt az elektronikus levéllel. Ezt a vizsgálatot alapvetően statisztikai elemzéssel való-síthatjuk meg. A kérdőívek kiküldésekor munkahipotézisként feltételeztük, hogy valamennyi magánszemély a kisfogyasztók közé tartozik. Ezt a hipotézisünket a beérkezett adatok elemzése maximálisan igazolta is.

A hangsúlyt a fogadott és feladott küldemények tipizálására helyeztük. Ennek megfelelően külön típusként kérdeztük rá:

A fogadott küldemények közül:

- számlalevelekre,
- címzett reklámküldeményekre,
- üdvözlőlapokra,
- cégektől kapott egyéb levelekre (*kivéve*: számlalevél és reklámküldemény),
- közhivataloktól kapott levelekre,
- magánszemélyektől kapott levelekre (*kivéve*: üdvözlőlap).

A küldött levelek közül:

- cégeknek küldött levelekre
(a cég által rendelkezésre bocsátott felbélyegzett válaszborítékon),
- üdvözlőlapokra,
- magánszemélyeknek küldött levelekre (*kivéve*: üdvözlőlap),
- közhivataloknak küldött levelekre.

Míg a Bizottság statisztikai felmérése a havi küldeményforgalmat veszi alapul, addig a mi felmérésünkben vegyítettük a havi és éves bontású adatokat, mert vélelmeztük, hogy egyes kategóriákban a havi adatok értékelhetetlenek. Havi adatokat kizárólag a számlalevelek és a címzett reklámküldemények esetében kértünk, mivel vélelmeztük, hogy a többi kategóriában előfordulnak nullás havi adatok, ami megnehezíti az átlagolást. Az országos adatokat megyei szinten bontottuk meg. Az összes beérkezett kérdőív feldolgozásából az alábbi eredményeket kaptuk.

Kategória / terület (db)	Közép-Magyarország	Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyarország	Észak-Alföld	Dél-Alföld
Fogadott számlalevél /hónap	5,8	5,13	5,06	5,0	4,73	4,83	5,03
Fogadott címzett reklámküldemény /hónap	16,25	15,93	15,2	11,3	8,3	10,1	11,1
Fogadott üdvözlőlap /év	2,85	2,86	2,93	2,96	2,96	2,96	2,97
Fogadott levél cégtől (kivéve számla és reklámküldemény) /év	1,55	1,3	1,16	0,8	0,6	0,96	1,0
Fogadott levél magánszemélytől (kivéve üdvözlőlap) /év	0,55	0,76	0,96	0,83	1,1	1,03	0,97
Fogadott levél közhivataltól /év	1,55	1,43	1,23	1,06	1,86	1,2	1,23
Fogadott mindösszesen /év	271,6	259,2	249,5	201,3	162,9	185,37	200
Küldött levél cégnek /év	1,5	1,2	1,1	0,86	0,73	0,86	0,97
Ebből cég által adott felbélyegzett válaszborítékon	1,25	1,16	1,03	0,83	0,7	0,83	0,9
Küldött üdvözlőlap /év	2,8	2,86	2,96	2,96	2,96	2,93	2,9
Küldött levél magánszemélynek (kivéve üdvözlőlap) / év	1,05	1,1	0,96	1,03	0,9	0,93	0,97
Küldött levél közhivatalnak /év	1,9	1,67	1,7	1,56	1,83	1,7	1,57
Küldött levél mindösszesen /év	8,5	8,0	7,76	7,26	7,13	7,26	7,3

Forrás: saját felmérés.

Az összesített regionális adatokból jól kitűnik, hogy a küldeményforgalom viszonylag leképezi az ország gazdasági fejlettségét. A legnagyobb és a legalacsonyabb fogadott küldemény mennyiség között (271,6 – 162,9) között 40%-os különbség figyelhető meg, ami döntő mértékben a címzett reklámküldeményekből származik. Ha az egész táblázatot áttekintjük, a címzett reklámküldemények darabszámában találjuk a legnagyobb eltéréseket az egyes régiók között (16,25 – 8,3), ami 49%-os eltérés.

A kapott küldeményforgalmi adatok részadatai közül a címzett reklámküldeményen túli egyéb adatokban az egyes régiók között nem találhatók kiugró különbségek, főleg az éves adatokkal dolgozó csoportoknál; az egyes csoportok alacsony éves küldeményszáma miatt a különbségek statisztikailag alig értelmezhetők, az üdvözlőlapok esetében hibahatáron belül mozognak.

A küldeményforgalom adatai alapvetően tükrözik az ország más felmérésekben is megállapított regionális fejlettségi megoszlását, a magasabb gazdasági fejlettségi szinten álló régiókban a küldeményforgalmi adatok is magasabbak. A gazdasági fejlettség és a küldeményforgalom volumene közötti korrelációtól a magánszemélyek egymás közötti küldeményforgalmi adatai térnek el, ahol az általános trenddel pontosan ellentétes eredmények mutatkoznak: a fejlettebb régiókban a magánszemélytől kapott levelek aránya magasabb, mint a gazdaságilag fejlettebb régiókban. Az eltérés ugyan a küldött küldeményeknél nem jelenik meg, ennek ellenére összességében közel 10%-kal magasabb a magánszemélyek közti teljes küldeményforgalom az észak-, mint a közép-magyarországi régióban. Ez a 10%-os eltérés éves küldeményszámban mindössze 0,7 db/év küldeményt tesz ki, tehát a volumen alacsony volta miatt az adat könnyen torzíthat. Mivel a többi kevésbé fejlett régióban is hasonló adatokat látunk, az alacsony elemszámokból is arra mutatnak rá, hogy a gazdasági – és az ezzel járó technikai, technológiai – fejlődés alacsonyabb szintjének megfelelően a magánszemélyek közti küldeményforgalom is kisebb volumenű.

Piaci helyettesíthetőség

A kérdőív másik fontos témaköre a postai és az elektronikus hírközlési szolgáltatásoknak a magánszemély fogyasztók szempontjából való helyettesíthetősége volt. Bár a szűken vett piacmeghatározási technikák alkalmazása esetén egyértelmű, hogy a levél és az e-mail két eltérő piacot alkot, fontos azonban a korlátozott helyettesíthetőségük vizsgálata. Ebben segítségünkre van a Bizottságnak az érintett piac meghatározásáról kiadott közleménye (97/C372/03). Az érintett piac meghatározásának célja, hogy ezáltal tudjuk körülhatárolni azokat a lehetőségeket és korlátokat, amelyekkel a piacon megjelenő szolgáltatók és fogyasztók találkoznak. Ez a piacfogalom egyértelműen eltér a más kontextusokban használtaktól (97/C372/03. 2.). Ez a fogalom alapvetően a versenyjogi igények mentén alakult ki, fő célja a meghatározó piaci befolyás megállapítása előtt az érintett piac lehatárolása. Mivel azonban ez a szemlélet foglalkozik legmélyrehatóbban a helyettesíthetőség kérdésével, vizsgálatunk szempontjából a legjobban használható.

A definíciót és az érintett piac meghatározásának módszertanát felhasználva, számunkra az alábbi, a módszertanban szereplő kérdések relevánsak:

- A fogyasztók olyan helyzetben vannak-e, hogy könnyen válhatnak helyettesítő termékekre? (97/C372/03 13.)
- A helyettesítő termék könnyen hozzáférhető-e a fogyasztó számára? (97/C372/03 13.)
- Melyek azok a termékek, amelyeket a fogyasztók helyettesítő terméknek tekintenek? (97/C372/03 15.)
- A fogyasztó áttér-e a helyettesítő termékekre akkor, ha a korábban fogyasztott termék árában kismértékű (5–10% közötti), de relatív tartós emelkedés következik be? (97/C372/03 17.)

A fenti kérdések tükrében, a kérdőív következő részében azt vizsgáltuk, hogy a magyar magánfogyasztók mennyire tartják az e-mailt a hagyományos levelezés felcserélhető alternatívájának. Ennek keretében elsőként azt vizsgáltuk, hogy objektíve adott-e a lehetőség e-mail használatára, ezt követően – ahol az első kérdésre pozitív választ kaptunk – az e-mail használati szokásokat mértük fel, végül a termékváltási hajlandóságot elemeztük.

Az e-mailhasználat lehetőségének vizsgálata során a kérdésekre az alábbi eredményeket kaptuk. Az országos adatokat megyei alapon nem, csak végzettség szerint bontottuk, mivel a területi megoszlás az internetellátottság KSH tábláival sokkal egyszerűbben megkapható.

Kérdés	Igen válaszok %-a a végzettség tükrében			
	Összes	Alapfokú	Középfokú	Felsőfokú
Tud-e elektronikus levelezőprogramot kezelni?	80,1	32,4	94,5	95
Rendelkezik-e interneteléréssel?	57	42,6	52,3	76,2
Internetelés csak internetskávézóban / e-Magyarország pontban	3,7	6,4	6,1	1,3
Internetelés csak munkahelyen / kollégiumban	3,9	1,4	6,4	4,3
Internetelés otthon (pl. xDSL, modem, mobilinternet)	45,6	34,8	39,8	70,6
Tud elektronikus levelezőprogramot kezelni, de nincs internetelérése ¹	23,1	-19,2	42,2	18,8

Forrás: saját felmérés

A helyettesíthetőség objektív lehetőségének vizsgálatánál elsőként azt néztük meg, hogy a megkérdezettek rendelkeznek-e azokkal a számítástechnikai ismeretekkel, amelyek az elektronikus levelezőrendszerek használatához szükségesek. A minta eredményei a szélesebb mintavétellel dolgozó elemzéseknél másfélszer magasabb otthoni internethozzáférést mutatnak (a CISCO felmérése szerint a háztartások szélessávú internetellátottsága 23% /www.cisco.com/), ami vélhetően abból ered, hogy a mintában felülreprezentált a magas végzettségű populáció, azonban az is figyelemre méltó, hogy a 8 osztályt végzett populációban magasabb az internetellátottság, mint a levelezőprogram kezelési arány. A levélküldemények e-maillal való

¹ Maradékulven képzett adat.

objektív felcserélhetőségének lehetősége teljes körűen csak az otthoni internetelérhetőség esetén adott, a munkahelyi és egyéb hozzáférési lehetőség a magáncélú elektronikus levelezésre alapvetően korlátozott. A kérdőíven nem mértük külön az otthoni szélessávú és betárcsázós internethozzáférést, mivel az elektronikus levelezésre a ma már elavult technológiának számító betárcsázós internet is alkalmas. Ezek alapján látható, hogy a válaszadók kevesebb mint felének van otthoni internetelérése, vagyis a Közlemény szerinti elsődleges kérdésre – hacsak nem alakítunk ki virtuális alpiacot az otthoni internethozzáféréssel rendelkezők számára – nemleges a válasz, hiszen a potenciális fogyasztók csekély része van olyan helyzetben, hogy a helyettesítő termékre tudjon váltani.

Az – egyéb felmérések adatai alapján (www.cisco.com) elvárt – negatív előfeltevésnek megfelelő eredmény birtokában szükségesnek látszik további kérdések vizsgálata: napjaink robbanásszerű informatikai fejlődése, a digitális írástudás és az internet terjesztése iránti kormányzati elkötelezettség (Kormányprogram, 36.) láttán megalapozottan feltehető, hogy ez az arány az évek során változni fog. Továbbá feltehető, hogy az oktatás fejlesztése révén az iskolapadból kikerülő új generáció már digitális írástudás birtokában kerül ki az aktív életbe.

Az SMS vonatkozásában a mintapopuláció mobiltechnológia alkalmazási képzettségét adott-nak vettük, figyelemmel arra, hogy a rendelkezésre álló KSH adatok alapján a 10.066.158 lakosra 9.965.720 db mobiltelefon-előfizetés jut, vagyis átlagosan minden állampolgárnak van legalább 1 mobiltelefonja.

A következő lépésben a fogyasztóknak az elektronikus levelezéssel kapcsolatos képzettségét, szokásait mértük fel. A kérdőív itt állításokat fogalmazott meg az elektronikus levelezéssel kapcsolatban, és azt kellett 1-4 között értékelni (1: egyáltalán nem értek egyet; 2: inkább nem értek egyet; 3: inkább egyetértek; 4: teljesen egyetértek).

A beérkezett adatok régiók szerinti bontása téves képet adott volna, ezért speciális módszert alkalmaztunk: külön csoportban elemeztük az interneteléréssel rendelkező és nem rendelkező populációt, az adatokat nem összegeztük. Azon személyek válaszait, akik nem ismerik az elektronikus levelezőprogramokat, így objektív okok miatt nem képesek elektronikus levelezésre, az értékelés e részéből kihagytuk. Ennek oka, hogy az ilyen esetekben az *egyetértek/nem értek egyet* típusú véleménynyilvánítás az eredményeket ismeretlen irányba torzítaná.

Állítás	Átlagpontoszám	
	Van internetelérése	Nincs internetelérése
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) üdvözlőlapon küldöm.	2,3	3,1
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) SMS-ben küldöm.	3,7	3,7
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) e-mailben küldöm.	2,1	n/a
Az elektronikus üdvözlés (e-mail, SMS) személytelen.	3,2	3,4
Az üdvözlőlap több törődést fejez ki, mint az elektronikus üdvözlés.	3,1	3,0
Azért nem küldök üdvözlőlapot, mert drága.	2,4	2,6
Azért nem küldök üdvözlőlapot, mert sok időbe telik a megírása/feladása.	2,8	2,8
Az ismerőseimnek inkább e-mailt írok, mint levelet.	3,8	n/a
Az ismerőseimet inkább telefonon hívom, semmint levelet írok nekik.	3,4	3,2
Ha fontos, hogy megkapják az üzenetemet, inkább levelet küldök, mint e-mailt vagy SMS-t.	3,8	3,7
Nem küldök levelet, mert elkallódik.	2,3	2,6
Az e-mailt gyakran olvasatlanul kitörlik.	3,1	3,7
Cégeknek, hivataloknak inkább levelet küldök, mint e-mailt.	3,7	n/a
Ha a levélküldés díja érezhetően emelkedne, a fontos üzeneteimet is inkább e-mailben küldeném.	2,1	n/a
Amit e-mailben küldök az ismerőseimnek, levélben is elküldeném, ha nem lenne e-mail.	1,3	n/a

Forrás: saját felmérés

Az internethozzáféréssel nem rendelkező, de a levelezőrendszerek használatára képes személyeknél, akik esetében objektíve értelmezhetetlenek az állítások, bár adtak rájuk választ, ezeket nem vettük figyelembe; a n/a jelölést használtunk.

A válaszok elemezésénél – először az összesített, majd a korcsoport szerint bontott válasszoknál – a küldeményforgalmi piacot három virtuális alpiacra osztottuk: a jókívánság (üdvözlő) küldés piaca, a magánüzenetek piaca (a nem jókívánság jellegű üzenetek tartoznak bele), valamint a hivatalos üzenetek piaca (magánszemélyek küldeményforgalma közhivatalokkal, vállalkozásokkal). Okkal merülhet föl a kérdés, hogy a jókívánság küldését miért kell elkülönült alpiacnak minősíteni, amikor az egyértelműen a magánüzenetek piacának részét képezi, azonban a felmérés eredményeiből már az összesített adatok alapján megállapítható, hogy a jókívánságok tekintetében a fogyasztói elvárások és szokások speciálisan csak erre a piaci szegmensre jellemzőek.

A kérdések alapvetően a levelezési és üdvözlőlapp-küldési szokásokat vizsgálták, mivel munkahipotézisünk szerint az üdvözlőlapp a más levélpostai küldeménynél könnyebben helyettesíthető a modern információtechnológia eszközeivel. Az eredményekből a kiinduló feltevéseink többnyire igazolást nyertek, hiszen a megkérdezettek többsége máshogy vélekedett a levél, mint az üdvözlőlapp vonatkozásában feltett kérdésekkel kapcsolatban. Míg az üdvözlőlapp esetében egyértelmű a fogyasztói szemlélet és szokások módosulása, addig a levél esetében ilyen változás nem figyelhető meg. Érdekes, hogy az üdvözlőlapp piacán a visszaesés nincs egyértelmű kapcsolatban sem a termék árával, sem pedig a megszerzésre fordított erőforrással (vásárlás, megírás, feladás idő- és pénzigénye). Ugyancsak figyelemre méltó – de ennek vizsgálata már pszichológiai, szociológiai elemzés tárgyát képezheti –, hogy az üdvözlőlapp-küldés egyértelmű visszaszorulása mellett szinte egyhangú az a vélemény, hogy az üdvözlőlapp sokkal személyesebb, több törődést fejez ki a feladó részéről.

A levelek vonatkozásában teljesen egyértelmű a hagyományos levél jelentősége az elektronikus üzenetekkel szemben, és ez még egy érzékelhető árnövekedés esetén is valószínűsíthető. A fogyasztók alapvetően más jellegű üzeneteket továbbítanak postai úton, mint elektronikus levelezéssel, aminek oka egyértelműen a fogyasztók szokásaiban keresendő, nem pedig a termékek objektív helyettesíthetőségében. Ez az eltérő piaci szerep vezet ahhoz, hogy a postai küldeményforgalom az elektronikus üzenetküldés egyre szélesebb terjedése ellenére is folyamatosan tartja volumenét, sőt még kis mértékű volumennövekedést is mutat: a levélküldemények darabszáma – reklámküldemény nélkül – 900 millió fölött van, és évek óta évi néhány milliós növekedést mutat (Éves Jelentés, 12. o.).

Az összes értékelhető válasz eredményeinek áttekintése után érdemes szűkített célcsoportok esetében is vizsgálni ezeket a fogyasztói szokásokat. Elsőként az életkor szerinti csoportok válaszait kell áttekinteni, hiszen a terjedő modern IT-kultúra szempontjából a hosszú távú tervezésben különösen fontos a fiatalabb korosztály fogyasztói attitűdjének elemzése. Az alábbi táblában kizárólag az internetelérhetőséggel rendelkező válaszadókat vettük figyelembe, mivel egyfelől abból indultunk ki, hogy hosszú távon minden felnőtt számára az internetelérhetőség valamilyen formában biztosított lesz, másfelől pedig feltételeztük, hogy ugyancsak hosszú távon az elektronikus levelezés használata minden felnőtt készségévé válik.

Állítás	Átlagpontszám		
	18-35 év	36-55 év	55 év fölött
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) üdvözlőlapon küldöm.	1,8	2,2	3,1
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) SMS-ben küldöm.	3,9	3,7	3,1
Jókívánásaimat (névnap, karácsony stb.) e-mailben küldöm.	2,8	2,5	1,8
Az elektronikus üdvözlés (e-mail, SMS) személytelen.	2,8	3,2	3,6
Az üdvözlőlap több törődést fejez ki, mint az elektronikus üdvözlés.	2,7	2,8	3,1
Azért nem küldök üdvözlőlapot, mert drága.	2,4	2,5	2,2
Azért nem küldök üdvözlőlapot, mert sok időbe telik a megírása/feladása.	3,0	2,8	2,2
Az ismerőseimnek inkább e-mailt írok, mint levelet.	3,9	3,8	3,0
Az ismerőseimet inkább telefonon hívom, semmint levelet írok nekik.	3,6	3,4	3,3
Ha fontos, hogy megkapják az üzenetemet, inkább levelet küldök, mint e-mailt vagy SMS-t.	3,7	3,8	3,8
Nem küldök levelet, mert elkallódik.	2,3	2,4	2,0
Az e-mailt gyakran olvasatlanul kitörlik.	3,0	3,2	3,4
Cégeknek, hivataloknak inkább levelet küldök, mint e-mailt.	3,6	3,8	3,9
Ha a levélküldés díja érezhetően emelkedne, a fontos üzeneteimet is inkább e-mailben küldeném.	2,3	2,1	2,0
Amit e-mailben küldök az ismerőseimnek, levélben is elküldeném nekik, ha nem lenne e-mail.	1,3	1,3	1,2

Forrás: saját felmérés.

A jókívánás-küldési szokásokra vonatkozó állításokra adott értékelések korcsoportok szerinti megoszlásából egyértelműen következtetni lehet a hagyományos postai üdvözlőlap-piac további folyamatos szűkülésére. A középkorú és az idősebb korosztály fogyasztói szokásaiban is változás figyelhető meg – a tíz évvel ezelőtti fogyasztói szokásokról felmérések nincsenek,

de a postai küldeményforgalmi adatokból le lehet vonni erre vonatkozó következtetéseket –, a fiatal korosztály pedig a válaszok alapján kifejezett idegenkedéssel tekint a hagyományos üdvözlőlapokra. A jókívánságok piacán, az adatok alapján, hosszú távon egyértelműen az SMS – valamint az MMS – lesz az uralkodó küldeményforma, amely átveszi az üdvözlőlapok korábbi szerepét. Az üdvözlőlapok személyes, törődést kifejező jelentéstartalma nem egyeduralgoló, főleg a fiatal korosztály az elektronikus üdvözlőküldéshez is a személyesség képzetét társítja. Ha összevetjük az elektronikus üdvözlés személytelenségére, valamint az üdvözlőlap több törődést kifejező voltára vonatkozó állításokra adott értékeléseket, azt látjuk, hogy a fiatal és a középkorostállyal már kezd eltolódnia a válaszok aránya az „inkább nem értek egyet” tartomány felé, ami közép- és hosszú távon az elektronikusüdvözlőküldés dominanciáját tovább erősíti.

Míg a jókívánságoknál azt láttuk, hogy az üdvözlőlapnak az SMS az elsődleges versenytársa, addig az egyéb magánküldemények piacán a hagyományos levél elsődleges versenytársa egyértelműen nem határozható meg. Arra a kérdésre, hogy ismerőseinek – levélküldés helyett – inkább e-mailt ír vagy felhívja őket, a fiatal és középkorú válaszadók inkább az e-mailt, míg az idősebbek inkább a telefonálást választották, ami egyértelműen annak tudható be, hogy a telefon tradicionális kommunikációs csatorna. Azonban a feladó által fontosnak tartott küldemények esetében a hagyományos levelek dominanciája valamennyi korcsoportban kiemelkedő, az egyes korcsoportok véleménye között alig tapasztalható eltérés. A levélküldés díjának jelentős emelkedése esetén a fogyasztók továbbra is kitartanak a fontos üzenetek levélküldeménykénti feladása mellett, bár a fiatal korosztály nagyobb érzékenységet mutat. Mivel a válaszadók korcsoporttól függetlenül egyöntetűen elutasították azt az állítást, hogy e-mail hiányában postai úton is elküldenék ugyanazokat az üzeneteket, megállapítható, hogy az e-mail új piaci igényt is generált, átalakította a fogyasztói szokásokat és megnövelte a küldeményforgalmat. Az adatokból azt szűrhetjük le, hogy a hagyományos és az elektronikus levél a fogyasztók szemében nem helyettesítő termékei egymásnak, az emberek alapvetően másféle küldeményeket küldenek e-mailben, mint postai úton. A két kommunikációs csatorna egyre specializáltabban pozicionálódik, míg az e-mail a kevésbé fontos, hétköznapi küldeményforgalmat bonyolítja le, addig a postai levél a nagy jelentőségű, fontos küldeményekre koncentrálódik. Éppen ebből a fogyasztói hozzáállásból fakad annak a kiemelt jelentősége, hogy a postai szolgáltatásokba vetett bizalom nem túlzottan magas, különösen a fiatalok között. Ebből leszűrhetjük, hogy ha a postai szolgáltató a fogyasztókban nem tudja jobban tudatosítani a szolgáltatás magas színvonalát és megbízhatóságát, előbb vagy utóbb megindul a fogyasztói attitűd változása, és a felhasználók a fontos küldemények esetében is reális helyettesítő termékként fogják kezelni az elektronikus levelet.

A hivatalos levelezés esetében (ideértve a cégekkel és a közhivatalokkal folytatott levelezést is) egyértelmű, hogy a magánszemélyek nem tekintik az elektronikus küldeményeket a hagyományos levél helyettesíthető termékének. Legfeljebb a fogadott levelek esetében mutatkozik lehetőség a helyettesíthetőségre azáltal, hogy a szolgáltatóknál már vannak olyan speciális csomagok, amelyek kapcsán az ügyfél nem kap számlalevelet, hanem elektronikus úton értesül egyenlegéről.

Hosszú távon az elektronikus írástudás elterjedése és a jogszabályi környezet olyan módosulása révén, mely alapján az elektronikus üzenet bizonyító ereje a hagyományos postai küldeményével megegyező lesz, ebben a piaci szegmensben is elmozdulás várható az elektronikus küldemények irányába, de a három vizsgált részpiac közül vélhetően itt tart majd legtovább az átalakulás.

Felhasznált irodalom

97/C372/03 Bizottsági Közlemény

Éves Jelentés (2006), Magyar Posta Zrt.

KSH Statisztikai Évkönyv a 2006. évről (2007), Budapest, KSH.

Leskinen, Pekka – Karlsson, Kent (1999): *Postal Joint Ventures and EC Competition Law Considerations*. In: *Emerging Competition in Postal and Delivery Services*, Norwell.

Nyilvános Konzultáció a postai szolgáltatásokról (2006), Brüsszel.

www.cisco.com

Szabóné Fenyvesi Éva*

LEHETSÉGES-E „HÁLÓZATI HASZON” HASZONÁLDÓZAT NÉLKÜL...?

Hálózat és klaszter

A gazdasági hálózatok fogalma néhány éve, a globális verseny kihívásaira adott válasznak köszönhetően került előtérbe. Napjainkban „a globalizálódó verseny elsődleges szereplőivé az egyedi vállalatok helyett egyre inkább a hálózatok válnak, amelyek a globális versenyelőnyökre építve lehetnek sikeresek. Minél több területen és minél magasabb színvonalú a helyi versenyelőny, annál nagyobb esélye van a lokális szereplőknek a globális sikerre, és éppen a potenciális helyi versenyelőnyök optimális kihasználása érdekében születnek hálózatok. A versenyt gerjesztő versenyerők ugyanakkor befolyásolják a versenyelőnyök mértékét az integrált modell szerinti módon: minél intenzívebb a verseny, annál jelentősebb mértékű és speciálisabb összetételű versenyelőny szükséges a sikerhez” (Dinya, 2003).

A hálózatosodással kapcsolatos cikkekben gyakran találkozunk egy másik kifejezéssel, a klaszterrel is. Ebben a tanulmányban nem teszek különbséget hálózat és klaszter között, mivel a vizsgált kérdés szempontjából nem ez a releváns. Nem szabad megfeledkezni azonban a két fogalom speciális jellemzőiről, és arról sem, hogy használatuk keverése-keveredése gyakran nem tudatos. A hálózatok és klaszterek sajátosságait az 1. táblázat mutatja be.

* *főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

1. táblázat
A vállalati hálózatok és klaszterek eltérő jellemzői

	Hálózatok	Klaszterek
<i>Előny</i>	Meglévő, olcsó, speciális szolgáltatások	Igényelt speciális szolgáltatások odavonzása
<i>Tagság</i>	Meghatározott (zárt) tagság	Nyitott szerveződés
<i>Együttműködés alapjai</i>	Szerződéses kapcsolatok	Társadalmi értékek
<i>Pozíció</i>	Viszonylag stabil	Rugalmasan változik
<i>Kapcsolat jellege</i>	Együttműködésen alapuló	Együttműködésen és rivalizáláson alapul
<i>Kohézió</i>	Közös üzleti célok	Kollektív vízió
<i>Résztvevők</i>	Vállalatok	Vállalatok, intézmények, szakmai szervezetek

Forrás: (Imreh – Lengyel, 2003)

Haszon és haszonáldozat

A haszonáldozat a szűkösség velejárója. A szűkösség a gazdaságban azt jelenti, hogy az erőforrások nagy részéből, így az általuk megtermelt javakból sem áll megfelelő mennyiség a rendelkezésünkre. Ezért döntenünk kell felhasználásukról: mennyit, hogyan és kinek termelünk. Amennyiben erre vonatkozólag létezik legalább két alternatíva, az egyik melletti döntésünk azt is jelenti, hogy a másiktól le kell mondanunk. A haszonáldozat annak a jószágnak, jövedelemnek stb. az értéke, amelyről – valamely kiválasztott gazdasági cél érdekében – le kell mondanunk. Amennyiben kettőnél több lehetőség közül is választhatunk a haszonáldozat (más néven alternatív költség) a második legjobb választásnak az értéke. Jó döntést akkor hozunk, ha a döntésünk eredményeképpen keletkező haszon nagyobb, mint az érte hozott áldozat.

A PhD-dolgozatom kapcsán végzett kutatásom egyik központi eleme a tudásmegosztásból származó haszon és haszonáldozat megkülönböztetése egyéni és szervezeti szinten. A vizsgálatot azért tartottam szükségesnek elvégezni, mert ha a tudást erőforrásnak tekintjük, arról is döntenünk kell, hogy *hol, mire és hogyan* használjuk fel. Tekintettel arra, hogy a tudást egyének hordozzák, ez elsősorban az *ő/mi* döntésü(n)k. Mivel nincs olyan alternatíva, amely szerint az egyik megoldás egyértelműen fekete, a másik pedig fehér lenne, mérlegelni kell. Racionális döntést leginkább akkor hozhatunk, ha számba vesszük a döntésünkkel járó előnyöket és hátrányokat. A szervezeteknek is tisztában kell lenniük vele, miért érdemes tagjaik tudásmegosztását támogatni, milyen haszonnal jár ez az adott szervezet számára, és milyen áldozatokat kell vállalni érte. E felismerés nélkül sok értékes tudás mehet veszendőbe.

2. táblázat
A tudásmegosztás használdozata és haszna

HASZONÁLDOZAT		HASZON	
Egyéni szinten	Szervezeti szinten	Egyéni szinten	Szervezeti szinten
Egyéni „monopolhelyzet” esetleges elvesztése	A szervezetet elhagyó személy által „elvitt” tudás	Tudás, képesség, kompetenciabővülés	Tudás bővülése (új termék, eljárás, rutin, hozzáadott érték növelése stb.)
Kényszer a proaktivitásra (az „egy lépés” előny fenntartása érdekében)	Kényszer a proaktivitásra (az „egy lépés” előny fenntartása érdekében)	Anyagi elismerés	Versenyelőny, rugalmas reagálás a változásokra
Kudarccal (bizonyos ötletek elvetése a szervezet részéről, akár a „korai” felfedezés miatt)	Nem megfelelő tudás elterjesztése – a szervezet tudástókéjének devalválódása	Nem anyagi elismerés (előléptetés, szakmai elismerés stb.)	Szinergiahatás érvényesülése
A tudásmegosztás időigénye (pl. a tudás megosztását segítő formális és informális fórumokban való részvétel)	A tudásmegosztás időigénye (pl. egy adott munkafolyamattól elvett idő)	Kapcsolatok bővülése, minőségük javulása	Külső és belső kapcsolatok bővülése, minőségük javulása (növekszik a külső és belső együttműködésből fakadó üzleti előny, bővülnek a technológiai transzfer lehetőségek, javul a munkamorál, csökken a munkatársak fluktuációja)
A befogadó egyén vagy szervezet „elfelejti” a tudás valódi forrását	Tudásmegosztást támogató IT-infrastruktúra megteremtése	Részvétel pozitív tudata	Kisebbségi igény külső tudásforrás igénybevitelére (pl. tanácsadás)
	A tudásmegosztás egyéb erőforrásigénye (pl. a szervezeti tagok anyagi jutalmazása)	Alkotóképesség „ébredése”	Állandó megújulásra való képesség (tanuló szervezet)

Forrás: (Szabóné, 2007)

Gazdasági hálózatok működéséből származó haszon és használdozat

E gondolatmenetet folytatva, úgy gondoltam, érdemes megvizsgálni a gazdasági hálózatok hasznát és az érte hozott áldozatot is.

3. táblázat **A hálózatosodásból származó haszon, és az azzal járó áldozatok**

HASZONÁLDOZAT	HASZON
	Tudásbővülés, know-how.
	Az erőforrások többszörözésével finanszírozhatóvá válnak olyan fejlesztések, amelyeket külön-külön nem tudnánk megfizetni.
	Hitelekhez történő könnyebb hozzáférés.
	Költségcsökkentés és költségmegosztás.
	Komplex termékek, szolgáltatáscsomagok kifejlesztésének lehetősége.
	A komplexebb szolgáltatás növeli a vevők számát, nő a piaci vonzerő.
	A nagyobb piaci térhódítás nagyobb bevételt biztosít.
	A közös beszerzés egyúttal nagyobb mennyiségben történő beszerzést is lehetővé tesz, ami árengedményt eredményezhet.
	A külső és belső kapcsolatok bővülése, minőségük javulása. A környezet jobb megismerése.
	Rugalmasabb alkalmazkodás a változó körülményekhez.
	Szinergiahatás.
	Termékek differenciálása, tevékenységek diverzifikálása.
	Egyenrangú kapcsolatok.
	A résztvevők úgy sokszorozzák meg hatékonyságukat, hogy közben megőrzik önállóságukat.
	Szervezetek közötti bizalom javulása.

Forrás: (Nagy, 2006)

A gazdasági hálózatokkal kapcsolatos szakirodalomból könnyűszerrel össze lehetett gyűjteni a „hálózati hasznot”, míg a hálózatosodásból származó haszonért hozott áldozat nem található. Úgy gondolom, ez nem a szakirodalom hiányossága, hanem annak köszönhető, hogy a szervezetek épp azért kapcsolódnak hálózatokhoz, mert a hálózati kapcsolat előny és nem áldozat számukra, sőt: a hálózatok csökkentik az önálló működéssel kapcsolatos áldozataikat. Ám ha ennyi előnye van a hálózatoknak, illetve a klasztereknek – gyakorlati áldozatok nélkül –, akkor miért nincs belőlük jóval több? Ez valóban vegytiszta fekete-fehér választás lenne?

Úgy vélem, a választ abban kell keresni, hogy a fent felsoroltak csak arra az esetre vonatkoznak, amikor megéri együttműködni, azaz, nincs egyoldalú verseny a felek között, vagy ha egyik félnek sincs monopóliuma a közösen létrehozott értékek értékesítésére – ez utóbbi esetben a versengő fél „kihasználhatja” az együttműködésre törekvőt... De mi alapján dönthető el, hogy megéri-e együttműködni?

Az együttműködés tulajdonképpen cselekvési stratégia, a szociális viselkedés egyik alapvető formája, amely meghatározza, hogy valaki mennyire tudja hétköznapi és munkakapcsolatait hatékonyan, sikeresen működtetni. A csoport- és a társadalomszerveződés legfontosabb elvének tekinthetjük. Már az ókori görögök is úgy tartották, hogy a polgárok kooperációja nélkül nem lehetséges jól működő állam. Ha tehát valaki együttműködik, akkor másokkal közösen, összhangban tevékenykedik. Az együttműködésben ezért mindig jelen kell lennie egy közös célnak, függetlenül attól, hogy ennek valós vagy képzelte tétje van-e a résztvevők számára. Ez a cél bármi lehet, akár maga a kooperáció is. Ezzel szemben a versengés inkább individualitásra motivál. Aki verseng, az igyekszik másokat megelőzni egy cél vagy egy teljesítmény elérésében. A személyközi kapcsolatokban a versengés ölthet tisztességes és tisztességtelen formát is. Ezek minősége főként a helyzet sajátosságainak, illetve a résztvevők önmagukhoz és társukhoz való viszonyulásának függvénye.

Sills (1968) a kooperatív viselkedés öt típusát különbözteti meg: az automatikus, a hagyományos, a szerződéses, a vezérelt és a spontán kooperációt. E típusok azonban csak elméletileg választhatók szét, mivel szinte valamennyi egyszerre figyelhető meg a legkülönbözőbb emberi tevékenységekben.

1. Az *automatikus kooperáció* alapvetően ösztönös alapú, ezért elsősorban az állatvilágra jellemző együttműködés, de megfigyelhető az emberek között is. Itt az érdekek olyan közösségeről van szó, amelyek a pusztán az ökológiai helyzetből következnek. Ha például két csoport, melyek érdekei hasonlóak, mindkettőjük biztonságát érintő külső fenyegetéssel találkozik, akkor a kialakuló védekezési mechanizmus bizonyos fokú kooperációt eredményezhet közöttük, annak ellenére, hogy mindkettő csak a saját biztonságát tartja szem előtt.

2. A *hagyományos kooperációt* a tradicionális társadalmi normák szabályozzák. Ebben az esetben a hagyományok írják elő az együttélés, a közös tevékenységek szabályait, melyek áthághatatlanok.

3. A *szerződéses kooperáció* a közös viselkedés minden részletét törvényileg szabályozza. A kooperációnak ez a típusa a modern társadalmak legfontosabb szervezőelve.

4. A *vezérelt kooperáció* legegyszerűbb példája a katonai szervezet, de gyakran fellelhető nagyvállalatoknál vagy a közigazgatásban is. Ebben az esetben gyakran előfordul, hogy a kooperációban résztvevők közül nem mindenki ismeri fel a közös célt. Általában egy személy, vagy egy szűk csoport irányítja a többiek viselkedését egy „közös” cél felé, mintegy racionalizálva a többiek viselkedését.

5. A *spontán kooperációt* az adott helyzet hozza létre. Elsősorban azokra a közösségekre jellemző, amelyekben eleve egyetértés uralkodik. Itt ugyanis könnyebb a közös cél felismerése, másrészt semmi sem akadályozza az együttműködést.

A mai modern szociológiai, pszichológiai kutatások leginkább a vezérelt és a spontán együttműködéssel foglalkoznak. Tanulmányom is elsősorban a spontán kooperáció vizsgálatára irányul.

A spontán együttműködés problémájának továbbgondolásához nyújt támpontot a 20. század első felében született játékelmélet – teljes nevén: stratégiai játékok elmélete –, amely az együttműködés és versengés különféle kombinációi által megvalósuló társas helyzeteket, konfliktusokat vizsgálja. A „játék” elnevezés onnan ered, hogy a játékban fellelhetőek a konfliktusok főbb elemei; bemutatásuk, tanulmányozásuk így viszonylag egyszerű. Ezért a játékelmélet „játék” szóval illet minden olyan helyzetet, amelyben konfliktus lép(het) fel. A stratégia szó pedig arra utal, hogy az elmélet célja a lehetséges stratégiák közül kiválasztani a legoptimálisabbat. A játékelmélet zsenialitása többek között abban rejlik, hogy – mint a legtöbb zseniális elmélet – bonyolult jelenségeket nagyon egyszerűen képes megmagyarázni. Ez alapvetően

matematikai alapjainak köszönhető. Kevés axiómával, kevés szabállyal dolgozik, és többé-kevésbé kvantitatív. Másrészt elég általános ahhoz, hogy a jelenségek széles körében eredményesen alkalmazható legyen, számos érdekes konfliktus lényeges elemeit képes megvilágítani. Az esetek többségében előre jelezhetjük a résztvevők legvalószínűbb viselkedését, annak ellenére, hogy a kutató nincs könnyű helyzetben, hisz adatainak nagy részét olyan tényezők határozzák meg, mint a személyiség (az egyén fizikai, érzelmi beállítottsága, egészségi állapota, különféle képességei stb.) és a társadalmi környezet.

Míg kezdetben a játékelmélet a versengő viselkedésformák leírására fókuszált, a későbbiekben fokozatosan az együttműködő stratégiák felé fordult. E kutatások egyik eredménye az a felismerés, hogy a kooperáció megvalósulása alapvetően két feltételhez köthető. Az egyik az, hogy a résztvevő egyénnek meg kell bíznia partnereiben és viszont, tudnia kell, hogy a többiek megbíznak benne. A kölcsönös bizalomról szóló tudásnak vannak feltételei:

- a résztvevők közötti információáramlásnak akadálymentesnek kell lenni,
- a résztvevők kölcsönösen tájékozódhatnak arról, hogy mind helyzetmegítélésük, mind értékrendszerük azonos, valamint minden fél birtokában van a racionális gondolkodás képességének.

Az együttműködés két alapvető feltétele tehát a kommunikáció és a bizalom. A kooperáció tanulmányozásának további következtetése annak megállapítása, hogy a csoportkohézió és a hatékonyság akkor a legnagyobb, ha a csoport tagjait egy közös cél megvalósítására ösztönözzük. Az is bebizonyosodott e kutatások alkalmával, hogy a kooperatív vagy kompetitív viselkedésforma megválasztása erősen kultúrafüggő.

A fentiek alapján az együttműködés kialakulását tehát több dimenzió mentén is vizsgálhatjuk:

- *Közös cél.*
- *Bizalom.*
- *Kommunikáció.*
- *Motivációk.*
- *Kockázat – cél– kifizetődés viszonya.*
- *Egyéni és csoportnormák.*

Holott az együttműködést és a versengést gyakran csupán egymás ellentéteiként mutatják be, a valóságban ritkán léteznek tisztán együttműködő vagy tisztán versengő viselkedések. A két viselkedéstípus sokkal inkább egymás mellett létezik. Minden versengés megkövetel ugyanis egy előzetes kooperációt a tekintetben, hogy mi a cél, mik a szabályok, és milyen szankció jár ezek megszegéséért. Ha ezt nem tisztáznánk, akkor már nem versengésről lenne szó, hanem háborúról. És fordítva is igaz: a kooperáció például időnként nem szolgál egyebet, mint a jobb esélyek biztosítását a túlélésért folytatott harcban. Míg a versengés konfliktust előidéző tényező, az együttműködés elősegíti a konfliktusok megoldását.

Az együttműködés kialakulását a hálózatosodás esetében is a fenti dimenziók mentén kell vizsgálni:

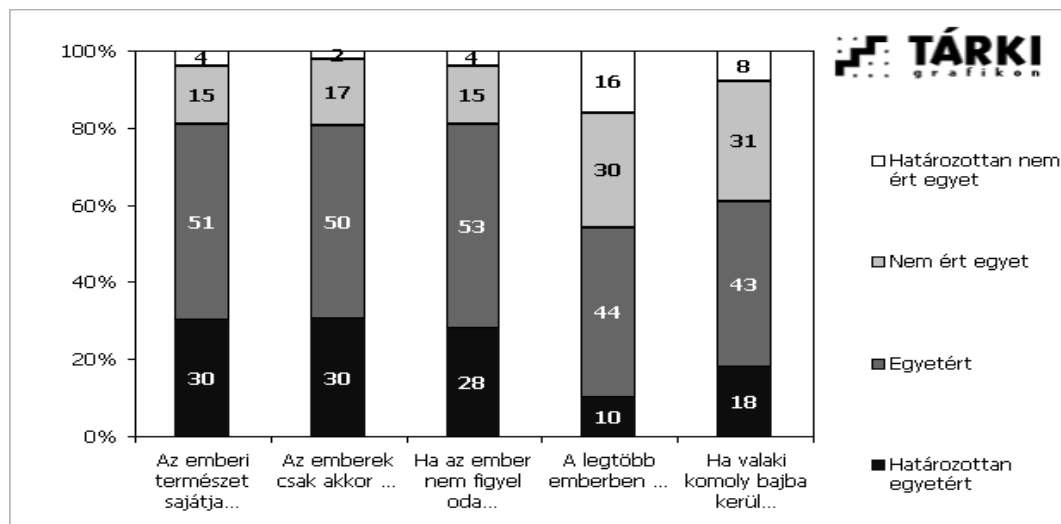
Közös cél. A hálózati tagoknak tudniuk kell, hogy milyen cél érdekében van szükségük az együttműködésre. Csak úgy általában kooperálni nincs értelme. Legyen határozott ok vagy cél az együttműködésre. Ez a hálózatok esetében általában jól körülírt. Ehhez azonban a hálózatba kapcsolódni kívánóknak rendelkezniük kell valamilyen közös értékkel.

Bizalom. A bizalom a másik féllel szemben a sebezhetőség (vulnerabilitás) vállalását jelenti. A bizalom akkor segíti a hálózatok kialakulását, ha garanciákra épülő, tudatos szintre hozott,

kölcsönös bizalom áll fenn a résztvevők között. Ez hosszú időn keresztül fokozatosan, kölcsönös ellenőrzés mellett alakul ki. A bizalmat gyorsan el lehet veszíteni, de annak újraépítése nagyon nehéz.

A legtöbb kutatás, amely a bizalom fokát méri, azt mutatja, hogy a magyar lakosság körében sokszor hiányzik a másokba vetett bizalom. Jól mutatja ezt egy közelmúltban végzett TÁRKI kutatás (2007). A megkérdezettek többsége szerint igaz az állítás, ami szerint „az emberi természet sajátja, hogy együttműködik másokkal”, de az emberek hasonló arányban gondolják azt is, hogy „az emberek csak akkor hajlandóak másokkal együttműködni, ha érdekük fűződik hozzá”, illetve „ha az ember nem figyel oda állandóan, mások kihasználják”. Az adatok tehát azt mutatják, hogy az együttműködés jellemezi ugyan az embereket, de azt alapvetően önzérdek mozgatja, és az bármikor fölébe kerekedhet a kooperáció természetes hajlamának. (Polarizáltabb a megkérdezettek véleménye arról, hogy igaz-e az állítás, miszerint „a legtöbb emberben meg lehet bízni”, illetve „ha valaki komoly bajba kerül, senki nem törődik vele.”)

1. ábra
Az emberek iránt érzett bizalom mértéke (%)

Forrás: (EUREQUAL (FP6) – TÁRKI Omnibusz, 2007)

Kommunikáció. A szervezeti, illetve a hálózati tőke az emberek interakciója során halmozódik fel. Ehhez a felek között minden irányú (horizontális, vertikális) kommunikációra szükség van. Az egyének és a szervezetek közötti interakciók megléte vagy hiánya befolyásolhatja az adott csoport, terület fejlettségét vagy éppen lemaradását.

Dunbar (2000) szerint a maximális csoportlétszám, ahol még aktív lehet a kapcsolat 150 fő. Ez újabb problémát jelent. Az egyes csoportokat ugyan képviselheti egy-egy fő, és az így kialakult csoportok delegálhatnak egy-egy újabb főt az úgynevezett „szupercsoportba”, a többszöri áttétel, az egyszemélyes képviselő azonban nehézségeket szül. Például kérdés, hogy mennyire objektív az adott személy, mennyire tudja szétválasztani a saját és a csoport véleményét.

Motivációk. Az együttműködéshez szükséges motiváció akkor alakul, ha a szervezet ismeri, mi az, amit a hálózatosodásból származó plusz értéknek tekint.

Kockázat – cél– kifizetődés viszonya. Az együttműködésnek természetesen van kockázata, de vannak előnyei is. Amikor a felek arról döntenek, melyik viselkedésformát kívánják választani, számba veszik azok kifizetődését. Ez a hatékonyan működő hálózatok esetében jól lehatárolható.

A haszon megoszlását vizsgálva két alapeset lehetséges:

1. Létezhetnek olyan helyzetek, ahol a résztvevők közötti kapcsolatban a „zérőösszegű” játszma érvényesül: az egyik fél nyeresége, a másik fél vesztesége. Maximálisan csak annyit lehet nyerni, amennyit a másik veszít. A vagyon nem gyarapszik, kizárólag egymástól tudnak „rabolni”. (Mint például az infláció nyertesei vagy vesztesei.) Az ehhez hasonló esetekben nincs értelme a hálózatosodásnak.

2. A „nem nullaösszegű helyzetekben” a felek érdekei nem ellentétesek. (Csak nem biztos, hogy ezt felismerik...) A résztvevők nemcsak egymástól nyerhetnek vagy a másik javára veszíthetnek, hanem megjelenik valamilyen külső erőforrás, amelyet csak együtt tudnak kihasználni, vagy valamilyen külső veszteségforrás, amelyet csak együtt tudnak csökkenteni.

Egyéni és csoportnormák. Az eltérő kultúra és vonatkozási rendszer gátolja az együttműködés létrejöttét, míg az azonos segíti. A közös kultúra olyan szerveződési mód, amely optimális megoldása lehet bármely összekapcsolódó nagyrendszernek, így a hálózatoknak is.

A hálózatokon belül az az összetartó erő, hogy a helyzet mindenki számára nyer-nyer játszmává váljék. Ehhez azonban nélkülözhetetlen az együttműködés, melynek feltétele a bizalom. Ha a partner nem képes az együttműködésre, mert nem ismeri fel a benne rejlő lehetőségeket, vagy mert nincsenek meg az együttműködéshez szükséges képességei, akkor bármennyire is előnyös a hálózat létrejötte, azok léte nem, vagy csak korlátozottan fognak kialakulni.

Az együttműködés előbb felvázolt feltételeit azonban nehéz hiánytalanul megteremteni. Ráadásul a hálózatok terjedése a versengésnek újabb területeit hozza létre: a hálózat és hálózat, illetve a hálózat és a kívül rekedtek között. Hisz a jövő azé, aki mielőbb megtalálja a számára fontos partnereket, vagy aki mielőbb megtalálja a számára megfelelő hálót. Ha megtalálta azokat, akik a működéséhez fontosak, arra fog törekedni, hogy minél erősebb szálakkal kösse magához a számára fontos személyeket és szervezeteket, hogy a versenytársak ne legyenek képesek elszakítani őket. Úgy tűnik, nincs együttműködés versengés nélkül...

Felhasznált irodalom

Angyal Ádám (2003): *A hálózatok, mint többközpontú szervezetek.* Vezetéstudomány, 7-8. sz., 76-87.

Dumbar, Nicholas (2000): *A talált pénz – a pénzpiacok természetrajza, egy pénzgyár tündöklése és bukása.* Budapest, PANEM Modern Gazdasági Könyvek.

Dinya László (2003): *A hálózati gazdaság kihívásai és az élelmiszergazdaság.* In: Magda Sándor – Marsalek Sándor (szerk.): *Észak-Magyarország agrárfejlesztésének lehetőségei.* Budapest, Agroinform Kiadó, 257-287.

Imreh Szabolcs – Lengyel Imre (2002): *A kis- és középvállalkozások regionális hálózatainak főbb jellemzői*. In: Buzás N. – Lengyel I. (szerk.): Szeged, Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs fogalmak és klaszterek. SZTE GTK, JATEPress, 154-174.

Nagy Zoltán (2006): *Klaszterek elméletben*. Miskolci Egyetem, Regionális Gazdaságtan Tanszék. Előadás. www.norria.hu/system//adatbazis_fajl.php?fajl_id=151

Ronczi Judit (2008): *A klaszteresedés tendenciái*. Polgári szemle, október, 4. évf., 4. szám.

Sills, David L. (szerk.) (1968): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. New York, Macmillan.

Szabóné Fenyvesi Éva (2007): *Együttműködés és versengés a tudásmegosztás során*. PhD-disszertáció, Gödöllő, Szent István Egyetem.

Békési Gábor*

BIZTONSÁGOS WEBSZOLGÁLTATÁSOK FEJLESZTÉSE MICROSOFT PLATFORMON

Visszatekintés

Ahhoz, hogy a későbbiek érthetőek legyenek, szükségünk van a tárgykörben egy rövid terminológiai/fogalmi ismeretfrissítésre, igaz, jószerével a kulcsszavak szintjére szorítkozunk.

A webszolgáltatásokban és azok biztonságában az alábbi fogalomkörök játszanak szerepet:

- Szervizközpontú architektúrák (SOA)
 - A SOA-rendszerek az üzleti folyamatokat szolgáltatások sorozatára képezik le. Legelterjedtebb megvalósításuk a webszolgáltatások.
- Webszolgáltatásokról akkor beszélünk, ha a szolgáltatásra teljesülnek az alábbiak:
 - a felek XML-alapú kommunikációt folytatnak,
 - platformfüggetlenség,
 - szolgáltatásleírásuk van és felkutathatók,
 - a hálózatuk (többnyire) az internet.
- Az adatbiztonság kritériumai:
 - a felhasználó hitelesíthetősége,
 - a felhasználóhoz jogosultságok tartoznak,
 - az eseményeket folyamatosan ellenőrzött naplók rögzítik,
 - a kényes információkat titkosítás védi,
 - az üzenetek sértetlenségét azok aláírása garantálja,
 - a szolgáltatás mindig rendelkezésre áll.
- A WCF és fejlesztői környezete
 - A 2007-ben kibocsátott Windows Communication Foundation (WCF) v3.5 a Microsoft szolgáltatásalapú rendszerek létrehozását támogató terméke. A WCF olyan, a .NET Framework¹ lehetőségeit kihasználó, gazdag hálózati megvalósítást biztosító keret, amely a Visual Stúdió 2005 fejlesztőeszközök körébe illeszkedik.

* *főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

¹ *Legfontosabb jellemzője, hogy az ellenőrzött kód-szerelvényekből felépülő programokat egy futtató rendszer hajtja végre.*

Biztonságos szolgáltatásalapú rendszerek fejlesztési folyamata

A következő táblázat a biztonsági elvek megjelenését mutatja a szoftverfejlesztés fázisaihoz kapcsolódva:

1. táblázat
A szoftverfejlesztés szakaszaival kapcsolódó biztonsági teendők

Fejlesztési szakaszok	Biztonsági teendők
Követelmények, helyzetfelmérés	Biztonsági elvárások
Tervezés, rendszerspecifikáció készítése	A fenyegetettség-modell felállítása, biztonsági terv készítése
Fejlesztés (programspecifikáció, kódolás)	A biztonsági feladatok érvényesítése (konfigurálás/kódolás)
Tesztelés modul-, ill. rendszerszinten	Biztonsági teszt
Installáció	A biztonsági környezet installálása

Forrás: Patterns & practices (2008)

Biztonsági elvárások: Adatvédelmi kritériumok, amelyeknek teljesülniük kell. Üzleti tevékenységekhez kapcsolódnak. A tevékenységek biztonsági zónák között zajlanak.

Fenyegetettség-modell: Azonosítja a rendszer biztonsági réseit, az ellenük intézhető támadásokat, a sérüléseket és a védelmi lépéseket.

A biztonsági feladatok érvényesítése történhet kódolással illetve konfigurálással. Mérlegelni kell a megoldások előnyeit, hátrányait. (Például a konfigurálás rugalmasabb, de nehezebben védhető meg.)

Biztonsági teszt: Fenyegetettség-modellünk tesztelése a kész rendszerben. Támadások szimulálása.

A biztonsági környezet installálása az alkalmazás, a gazdarendszer (*host*) és a hálózattal szembeni biztonsági követelmények érvényesítését jelenti. Az üzemszerű működéshez szükséges hiteles tanúsítványok beszerzése, a felhasználói azonosítók adatbázisának létrehozása stb.

Biztonsági kategóriák

Az alábbi tevékenységek és fogalmak a szolgáltatás adatbiztonságának megteremtéséhez járulnak hozzá. Ismeretük, alkalmas helyen történő használatuk a biztonság elleni támadások kivédésének alapja.

2. táblázat **Biztonsági kategóriák**

Biztonsági kategória	Jelentése
Naplózás és monitorozás	A biztonsági eseményeket naplóállományokba írják, és a tartalmukat ellenőrzik.
Autentikáció, (felhasználóhitelesítés)	A felhasználó hitelesítése, azonosítása egy folyamat, melyben az egyed személyes azonosítóival (pl. felhasználónév és jelszó) igazolja magát.
Jogosultságkezelés (<i>authorization</i>)	A szolgáltatások jogosultságkezelése révén történik az erőforrásokhoz, műveletvégzéshez szükséges hozzáférési jogok ellenőrzése.
Konfigurációkezelés	A konfigurációkezelést a működési környezet beállítására használják (pl. az adatbázis-kapcsolatok megadása, tanúsítványok azonosítása stb.)
Kivételkezelés	A kivételek kezelése, különösen a hibákra adott üzenetek tartalma miatt, biztonsági rést jelent.
Megszemélyesítés, delegáció	Azon módok összessége, melyeken a felhasználó, a feldolgozási folyamat későbbi állomásain azonosítani képes magát.
Üzenettitkosítás	Az üzenet tartalma rejtjelezett.
Üzenetismétlés felderítése	Fel kell tudni ismerni az ismételten beküldött üzeneteket.
Üzenet aláírása	A digitális aláírás az üzenet hitelességét és érintetlenségét igazolja.
Érvényességellenőrzés	Az üzenetek input/output adatainak validációját jelenti (pl. méretre, karakterkészletre, tartalomra ellenőrzik).
Érzékeny adatok kezelése	Érzékeny adatok azok a felhasználói, ill. alkalmazásra vonatkozó adatok, melyek titkosan kezelendők (pl. a jelszó).
Munkamenet (<i>session</i>)-kezelés	Egy munkamenet alatt az ügyfél és a szolgáltató hosszú távú kapcsolatban állnak, több üzenetet is váltanak. (A munkamenet azonosítójának rossz szándékú megszerzése különösen veszélyes.)

Forrás: (Patterns & practices, 2008)

Fenyegetettség és támadási lehetőségek

Táblázatunk az előzőekben ismertetett kategóriák biztonsági réseit és az ellenük intézhető támadásokat foglalja össze².

² *A biztonsági résekkel és támadásokkal részletesen foglalkozik Andrews – Whitaker (2007).*

3. táblázat
Biztonsági kategóriák és fenyegetettségük

Biztonsági kategória	Fenyegetettség/támadás
Naplózás és monitorozás	▪ A naplófájlok meghamisítása. ▪ Felületes monitorozás.
Autentikáció (felhasználóhitelesítés)	▪ A hálózat lehallgatása. ▪ „Nyers erő”-n alapuló támadás. ▪ „Szótár” alkalmazásos támadás. ▪ „Süti visszajátzás”-os támadás. ▪ Azonosító- (pl. jelszó) lopások.
Jogosultságkezelés (<i>authorization</i>)	▪ Jogosultságnövelés. ▪ Érzékeny adatok kiadása. ▪ Adathamisítás.
Konfigurációkezelés	▪ Az adminisztrációs felület jogosulatlan elérése. ▪ A konfigurációs tárolóhoz történő jogosulatlan hozzáférés. ▪ A nyers szöveg elérése. ▪ A titkos szöveg manipulálása. ▪ Nem valós fiókazonosító használata.
Kivételkezelés	▪ A rendszer, ill. az alkalmazás részleteinek felfedése. ▪ Szolgáltatás megtagadás (<i>Denial of service</i>).
Megszemélyesítés, delegáció	▪ Jogosultság emelése.
Üzenettitkosítás	▪ Információkiadás.
Üzenetismétlés felderítése	▪ Horizontális és vertikális jogosultság kiterjesztése.
Üzenet aláírása	▪ Adathamisítás.
Érvényességellenőrzés	▪ Puffer túlcsordítása. ▪ Idegen parancs végrehajtása (<i>Cross site scripting</i>). ▪ SQL-befecskendezés. ▪ Kanonizációs támadás.
Érzékeny adatok kezelése	▪ A tárolókban lévő érzékeny adatok elérése. ▪ A hálózat lehallgatása. ▪ Információkiadás.
Munkamenet- (<i>session</i>) kezelés	▪ Munkamenet-eltérítés. ▪ Munkamenet-ismétlés. ▪ Köztes lehallgatás (<i>Man-in-the-middle</i>) támadás

Forrás: (*Patterns & practices, 2008*)

Hogyan védekezhethetünk?

A védekezést az határozza meg, hogy milyen környezetben fut szolgáltatásunk, illetve milyen felhasználókra számíthatunk. De van néhány alapelv, amelyet minden SOA-rendszer esetében ajánlatos figyelembe venni. A legfontosabbak:

Alkalmazzunk többszörös védelmi zónát a támadók ellen. Ezt a katonai terminológia *mélységi védekezésnek* nevezi. Így az első vonalakat áttörő támadó egy következő szinten valószínűleg már megállítható lesz.

Próbáljuk meg minél korábban hitelesíteni a felhasználót.

Gondoljuk végig, mi lehet a támadás célja. Próbáljunk meg az egyes szolgáltatásokhoz minimális, a felhasználói fiókokhoz engedélyezett jogosultságokat rendelni.

Legyenek biztonsági alapértékeink! Az alapértelmezett fiók mindig a legalacsonyabb jogosultságokkal rendelkezzen. Figyeljünk rá, hogy jogosulatlan próbálkozások esetén a küldött üzenetek ne tartalmazzanak információt a rendszerhez tartozó belső adatokról.

Nem szabad megbízni az ügyfelektől származó adatokban! Lehetőleg minden inputot ellenőrizzünk az összes rendelkezésre álló információ alapján.

Osszuk a szolgáltatási rendszert bizalmi zónákra! A zónák határain ellenőrizzük újra a fiók hitelességét és jogosultságait!

Ha a szolgáltatást már nem használják, zárjuk le a kapcsolatot!

A szerver és a hálózat biztonságát is vizsgáljuk meg!

A *webszolgáltatásokra* kialakult egy biztonságtechnikai foratókönyv (bővebben ld. Patterns & practices, 2008: 48–50), amely kérdések formájában járja végig a biztonsági problémákat. Szemléltetésül ki ragadtunk néhányat a 3. táblázat kategóriáiból, és az alábbi kérdéseket tettük fel. Tudnunk kell válaszolni rájuk!

A fiók hitelesítése

- Milyen személyes azonosítókat használhatnak ügyfeleink?
- Honnan (internet/intranet) hívhatják a szolgáltatást?
- Hol és hogyan tároljuk az ügyfelek védett adatait?

Jogosultságkezelés

- Szolgáltatásunk milyen jogosultságokkal vehető igénybe?
- Vannak-e különösen védett szolgáltatási elemek?
- Ki végezze a jogosultság-ellenőrzést? (Ez lehet pl. a tűzfal, a szerviz vagy a szolgáltatást magába foglaló üzleti szint.)
- Szükséges-e az ügyfélnek személyesen hozzáférni háttérerőforrásokhoz (pl. adatbázisok)?
- Szerveztünk-e jogosultság alapján ügyfél csoportokat?

Konfigurációkezelés

- Milyen biztonsági környezetben fut a szolgáltató? (Internet/intranet.)
- Vannak-e adatbázis-kapcsolatok és kell-e védeni a kapcsolódási információt?

Az üzenetek tartalmának ellenőrzése

- Hogyan ellenőrzi szolgáltatásunk a beérkező SOAP-üzeneteket?
- Hogyan ellenőrizzük az input paramétereket?
- Ellenőrizzük-e az ügyfeleknek küldött információkat?
- Ellenőrizzük-e a belső forrásokból (adatbázis, fájlrendszer) származó adatokat?
- Gondoltunk-e a hálózatban mozgatott adatok biztonságára?

A kérdések megválaszolásakor figyelembe kell vennünk a 3. táblázat adott kategóriájára vonatkozó fenyegetettségeket, a támadások okozta lehetséges sérüléseket, károkat; illetve ezeket egybevetnünk a velük szembeni ellenintézkedésekkel. Ehhez hasznos útmutatónak ajánlható az irodalomjegyzékben is hivatkozott *Patterns & practices* (2008) második és harmadik fejezete.

A WCF nyújtotta lehetőségek

Az előző pontban számba vettük a fejlesztendő rendszer biztonsági réseit, az ezek ellen irányuló lehetséges támadásokat és a védekezés lehetőségeit. Ahogyan ezt már jeleztük, szolgáltatásinkat Microsoft környezetben nyújtjuk, a WCF szolgáltatási technológiára alapozottan. Tekintsük most át – elsősorban adatbiztonsági szempontból – azt az eszköztárat, amely itt rendelkezésünkre áll.

A WCF osztályai a fejlesztői környezetből elérhetők, így a kívánt funkciók programozottan is megvalósíthatók. A rugalmasság, az XML-ből következő olvashatóság és könnyű áttekinthetőség azonban a konfigurációs megoldások mellett szól. A kapcsolatok (*bindings*) és a viselkedések (*behaviors*) azok az elemek, amelyekben az adatátvitel biztonságát és a biztonsági kategóriákat beállíthatjuk, leírhatjuk.

A kapcsolatok specifikálják az átviteli protokollt, az üzenetek formáját, kódolását, megadják a szolgáltató és az ügyfél közötti kommunikációs csatorna leírását, míg a viselkedés elemekben találjuk az ügyfél autentikációjára, illetve jogosultságaira vonatkozó információkat. A következő táblázatunk bemutatja a WCF úgynevezett standard kapcsolatait. (Érdeemes megfigyelni, hogy a kapcsolati protokollok között számos nem http-alapú is szerepel.)

4. táblázat

Standard kapcsolatok a WFC-ben

Kapcsolat típus	Konfigurációs címke	Leírás
BasicHttpBinding	basicHttpBinding	Elsősorban a korábbi webszolgáltatásokkal (pl. ASMX) való kompatibilitást szolgálja.
WSHttpBinding	wsHttpBinding	A legutóbbi WS*-standardokat valósítja meg.
WSDualHttpBinding	wsDualHttpBinding	Kétoldalú kommunikációt támogató WSHttpBinding.
WSFederationHttpBinding	wsFederationHttpBinding	A WS*-standardokat támogató, megegyezései kapcsolat.
NetNamedPipeBinding	netNamedPipeBinding	Az azonos gépen futó alkalmazások közötti kapcsolatot szolgálja.
NetTcpBinding	netTcpBinding	Gépek közötti kapcsolat TCP-protokoll felett.
NetPeerTcpBinding	netPeerTcpBinding	Az üzenetszórás TCP-alapú kapcsolata.
NetMsmqBinding	netMsmqBinding	Hálózatbiztos üzenetváltást garantál MSMQ-használatával.

Forrás: (Bustamante, Michele Learning WCF, O'Reilly, 2007)

Az adatátvitel biztonsága megvalósítható szállítási szinten, illetve üzenet szinten. Az előbbi eljárás SSL (újabbán TLS) néven ismert és az ügyfél és a szerver között hoz létre titkosított csatornát, HTTPS-protokollon, míg az üzenet titkosításához a résztvevők azonosítóit, tanúsítványait használják, és a protokollok XML-alapúak. A többszörös üzenetváltást biztonságosan megvalósító megbízható munkamenetek (*reliable sessions*) csak üzenetszinten hozhatók létre.

A WCF nagyban épít a Windows-os környezet Active Directory-t használó autentikációs és szerepalapú jogosultságcsoporthoz dolgozó technikáira. Ez megkönnyíti a megszemélyesítés/delegáció³ alkalmazását (ilyenkor a fiók a szolgáltatás alsóbb szintjein is saját azonosítóit használhatja), illetve hogy az egyszer már beléptetett felhasználót az alrendszer is hitelesnek ismerjék el. Ha nincs Active Directory vagy a platform heterogén, az azonosíthatóság érdekében a tanúsítványokat az üzenethez kell csatolni.

A szolgáltatások igénybevételehez ismernünk kell azok leírását (a felkutatásnak előzőleg meg kell történnie, hisz a kapcsolatokban a szerver címe már szerepel). A leírásból az ügyfél számára egy proxy (közvetítő) osztály készül, a szolgáltatást ezen osztály metódusain keresztül érjük el.

WCF alapú szolgáltatásmodell intraneten

Amennyiben a szolgáltatón kívül az ügyfelek is lokális Windows hálózatban vannak, a leghelyesebb netTcpBinding kapcsolatot használni Windows autentikáció mellett. Ilyenkor alapértelmezetten szállítási szintű biztonságot követelünk meg, vagyis a kommunikáció titkosított

³ *Megszemélyesítést használunk, ha a részszoftver is ugyanazon a gépen van; delegálunk, ha azt egy távoli gépen érjük el.*

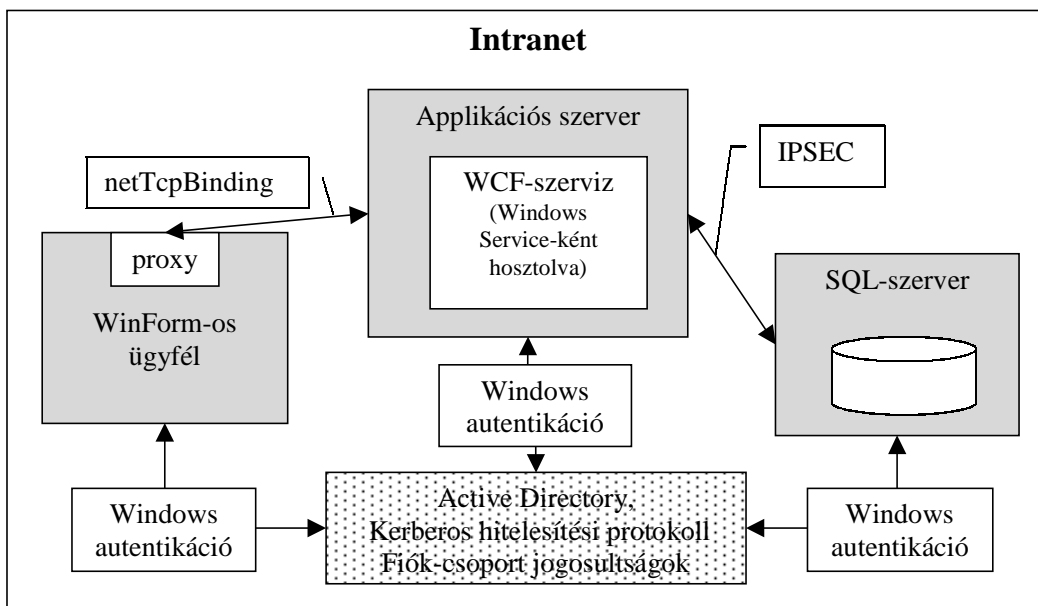
csatornákon folyik. A fiókok személyes azonosítóit az SSPI néven ismert szolgáltatás kezeli. A netTcpBinding támogatja a bináris üzenettartalmat is; ez fontos hatékonysági szempont lehet.

A webszolgáltatásokra jellemző, hogy az ügyfél az igényelt szolgáltatást saját rendszerében felhasználja, abba beépíti. Erre a webalkalmazások – ahol a kliens egy böngészőt használ – kevésbé alkalmasak. Ezért választottunk olyan sémát, amely az intranetekben gyakori: Winformos ügyfél („vastag kliens”) igényli az applikációs szerveren futtatott szolgáltatást, amely adatbázis használatl is jár.

Az 1. ábra vázolja modellünket. Bár a legtöbb információ a vázlatból leolvasható, a legfontosabbakat kiemeljük:

- A felhasználók azonosítása és jogosultságainak kezelése az Active Directory-t használó Kerberos-rendszerre épül.
- A Windows Service rendszerszolgáltatásként futtatott WCF-szervizünk önálló fiókazonosítóval rendelkezik, mely az SQL-szerver felhasználói között a szükséges jogosultságokkal szerepel.
- A netTcpBinding alapértelmezés szerint biztosít titkosított adatcsatornát (ehhez a Kerberos-jegyekben tárolt kulcsokat használja fel).

1. ábra
Intranetben megvalósított WCF-szolgáltatás

A klinesek proxy osztályait a szolgáltatásleírásból (WSDL) a fejlesztői környezethez tartozó SvcUtil.exe segédprogrammal generálhatjuk le. A szolgáltatás Windows Service-ként történő futtatása biztosítja az intraneten belüli elérhetőségét.

A modell részleteiről és egy oktatási célú megvalósításáról számol be az irodalomban hivatkozott Békési (2008).

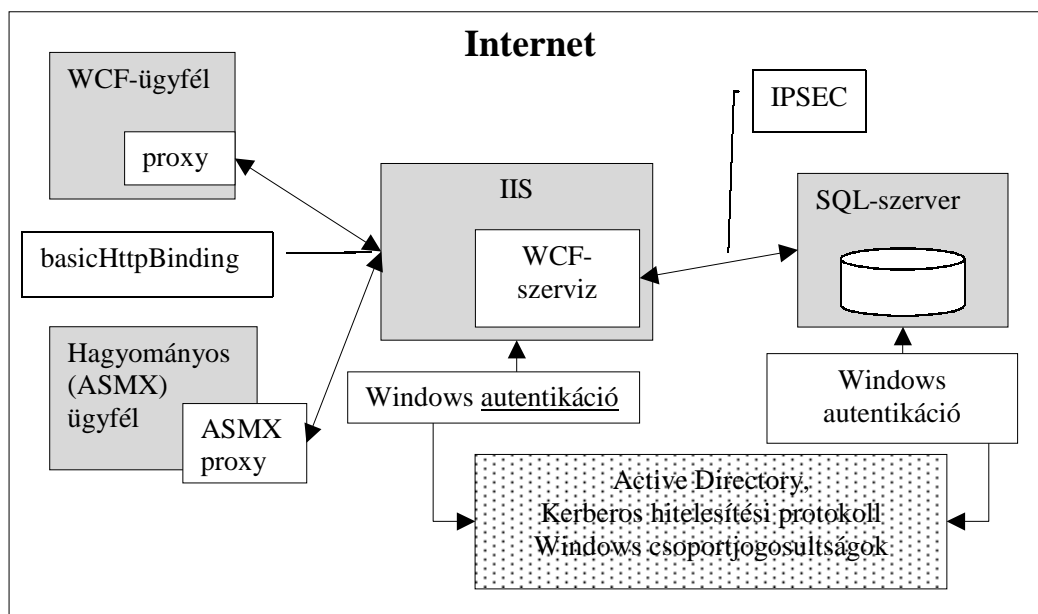
Internetet használó WCF-szolgáltatásmodell

A webszolgáltatók Microsoft környezetben sem feltétlenül az MS Internet Information Services (IIS) bizonyos verziói, modellünk a platform homogenitása okán ezt tételezi fel.

A modellt bevezetendő egy megjegyzést kell tennünk. A WCF megjelenéséig a Microsoft platformon webszolgáltatásokat fejlesztők egyik elfogadott technológiája a WSE⁴ volt. Nagyon sok kliensalkalmazás készült erre alapozottan (a Visual Stúdió 2005-ös fejlesztő rendszer ma is támogatja ezt az irányzatot), ezért a WCF-es szervizek felhasználói köréből nem szabad kizárni ezeket a „maradi” ügyfeleket. Modellünk tehát mind WCF-el készült, mind a hagyományos, ASMX-típusú kliensek kiszolgálására alkalmas.

Az IIS valójában egy ASP.NET technológiára épülő dll (aspnet_isapi.dll), amely támogatja az alkalmazások elszigetelésének stratégiáját⁵. Ez a technológia a webtartalmat dinamikusan állítja elő, úgy hogy minden http-kérést az ASP.NET munkafolyamat vesz át és futtat végig az úgynevezett ASP.NET futószalagon. A munkafolyamat létrehozza a kérés környezetét leíró objektumot, amelyet aztán egy ugyancsak dinamikusan előállított alkalmazásobjektumba épít. Az alkalmazásobjektumok végigfutnak a futószalag állomásain, a végeredmény a válaszként letöltött weblap lesz. A 2. ábrán egy IIS-re telepített szolgáltatást láthatunk.

2. ábra
Interneten hosztolt WCF-szolgáltatás

⁴ Web Services Enhancements – a Microsoft által is támogatott WS*-specifikációk megvalósítása IIS-en, SOAP-protokoll alatt.

⁵ Az alkalmazáselszigetelés eredményeként egy „lefagyott” alkalmazás nem állítja le a szerver munkáját, a többi alkalmazás tovább fut.

A 2. ábra tanúsága szerint az ügyfelek – mivel közöttük ASMX típusúak is vannak – basicHttpBinding kapcsolatot használnak. Alkalmazhatunk szállítási szintű titkosítást (SSL), de az ügyfél személyes azonosítóit mellékeljük az üzenetfejben – érvényességüket a WCF-szolgáltatás fogja ellenőrizni egy ügyfélnyilvántartásból. WCF-szervizünk az ASP.NET munkafolyamat azonosítója alatt, annak jogosultságaival fut, és ezt az azonosítót vegyük fel az SQL-szerver felhasználói közé is. Az autentikációt és a szerep szerinti hozzáférés engedélyezést most már a Windows szerverre bízhatjuk.

A modell biztonsága javítható, ha az IIS-t egy tűzfal mögé helyezük, intranetes webszerverként. Ehhez viszont az ügyféllenőrzést a tűzfal gépen kell elvégezni.

Felhasznált irodalom

Andrews, Mike – Whitaker, James (2007): *Hogyan törjünk fel webhelyeket*. Budapest, Kiskapu Kft.

Békési Gábor (2008): *Komplex szállítási igények kezelése és a Goggle Maps-re alapozott távolsági szolgáltatás*. ÁVF Tudományos Közlemények 20, 57–74.

Patterns & practices (2007): *Improving Web Services Security*. Microsoft.

Kovács Edith*, Szántai Tamás**

SPECIÁLIS GRÁFOKRA ÉPÜLŐ, CSŐDEELŐREJELZÉSEKNÉL IS HASZNÁLHATÓ KLASSZIFIKÁCIÓS MÓDSZER

Jelen cikkben arra óhajtunk rávilágítani, hogy hogyan alkalmazható a valószínűség-számítás a gépi tanulásban (machine learning), és mindez hogyan használható föl a klasszifikációs feladatokban. A cikk végén bemutatjuk a módszer alkalmazhatóságát vállalatok csődbejutásának előrejelzésére alkalmas pénzügyi feladatokra.

Az első részben szó lesz a gépi tanulásról, a klasszifikáció problémájáról, és annak a valószínűségi gráfmodellekkel való kapcsolódásáról. A második részben visszatekintünk a valószínűségi gráfmodellek eredetére, majd szót ejtünk a Markov- és a Bayes-hálózatokról. A harmadik részben az általunk bevezetett cseresznyefás módszert használjuk egy csődbejutás-klasszifikációs problémára.

Gépi tanulás

Hogyan is működik az agyunk? Hogyan reagálnak embertársaink különféle helyzetekre? Vajon meg tudjuk-e jósolni, hogy egyes lépéseinkre, cselekedeteinkre hogyan reagál egy ismerősünk? Lehet, hogy van néhány dolog, amire tudjuk, sok olyan is, amire (bizonyos valószínűséggel) sejtjük a választ, és jó néhány akad, amire nem tudunk válaszolni, mert adott kérdéskört még nem teszteltük hasonló helyzetben.

Egy géptől azonban elvárjuk, hogy a bevitt adatok (*input*) alapján eredményre jusson, reagáljon (*output*), ugyanakkor a mi feladatunk megtanítani, miből mire következtessen. Itt idézzük *Feynman* Nobel-díjas fizikust, aki azt mondta: „Egy kutyát jóval könnyebb kiismerni, mint egy embert. Azonban a kutyát sem tudjuk kiismerni.” A világ nagyon változatos: első látásra szinte megoldhatatlan problémának tűnik a megértése.

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *egyetemi tanár, BME Matematika Intézet*

Jó példa a képfelismerés. Egy kép pixelekből áll. A pixelek színintenzitását számokká lehet konvertálni. Hogyan ismeri föl a fényképezőgép, ha egy arcot lát? Nyilván a pixelekhez tartozó változók alapján. Kérdés, mely pixeleket vegye figyelembe? Ha egy embernek tesszük föl a kérdést, gondolkodás nélkül rávágja: van két szeme, orra, szája – így ismeri fel az arcot, ilyen egyszerű. Ez tényleg egyszerű, de egy gépnek hogyan lehet mindezt megtanítani?

Vegyünk egy adatbázist, amiben N darab vektor van. Minden vektor tartalmazza n változó, és egy további $(n+1)$ -edik, úgynevezett klasszifikáló változó értékét. Az előző példánál maradván, képzeljük el, hogy minden képhez tartozik egy vektor, ami tartalmaz n darab pixel-értéket. Az utolsó $(n+1)$ -edik változó pedig 1, ha a képen van legalább egy arc és 0, ha nincs rajta arc. A gépet „megtanítjuk” N darab képre, tehát inputként N darab $n+1$ dimenziós vektort kap. Ha a gép mindenre emlékezni tudna, akkor, ha tesztként egy olyan képet „látna”, amely az adatbázisában szerepel, mindjárt megtudnánk, van-e rajta arc vagy nincs. Ez az eljárás a következők miatt nem működik:

- Már egy fekete-fehér kép is – fölbontástól függően – jó néhány megapixelből áll, melyek mindegyike felvehet 256 különböző értéket. Ennek elraktározására nincs elegendő memória.

- Nem tudunk a gépnek minden lehetséges variációt megadni, lesznek olyan vektorok is, amelyek nem szerepelnek az adatbázisban.

A valószínűségi modellekre épülő tanulás ezekre a problémákra is próbál megoldást nyújtani. Az alábbiakban összefoglaljuk a gépi tanulás fő lépéseit:

1) *Kódolás.* A változók lehetséges „értékeihez” számokat rendelünk. Ha a változók folytonosak, akkor az értéktartományukat intervallumokra bontjuk, ha pedig minőségi tulajdonságokat megadó változóról van szó, akkor számokat rendelünk hozzájuk. A klasszifikáló változót Y -nal jelöljük. Így egy $(n+1)$ dimenziós (X_1, \dots, X_n, Y) együttes eloszlásból származott N nagyságú mintánk keletkezik. Ez a minta a *tanuló adatbázis (training set)*.

2) *Hozzárendelési függvény.* Kell találni egy f hozzárendelési függvényt, amely egy tetszőleges n dimenziós értékvektorhoz hozzárendeli az Y klasszifikáló változó megfelelő értékét. Ezt a függvényt egy hipotézistérből kell kiválasztanunk. Ahhoz, hogy a kiválasztást meg tudjuk oldani, nagyon fontos, hogyan fogalmazzuk meg a hipotézisteret (ne legyen se túl általános, se túl specifikus).

3) *Veszteség függvény.* Szükség van egy L függvényre (*loss-function*), amellyel számszerűsíteni tudjuk az f hozzárendelési függvény „rosszaságát”. Minél jobb az f hozzárendelési függvény, az L függvény értékének annál kisebbnek kell lennie.

Tegyük föl, hogy f hozzárendeli az $\mathbf{x}^j = (x_1^j, \dots, x_n^j)$ vektorhoz az $f(\mathbf{x}^j)$ klasszifikáló értéket. A mintában szereplő klasszifikáló értéket jelöljük $Y(\mathbf{x}^j)$ -vel. Például a következő függvények lehetnek L függvények:

- $L = \sum_{j=1}^N 1_{[Y(\mathbf{x}^j) \neq f(\mathbf{x}^j)]}$ (annyiszor adódik össze az 1, ahányszor a valódi klasszifikáló érték és az f függvénnyel nyert klasszifikáló érték nem egyezik).

- $L = \sum_{j=1}^N \|Y(\mathbf{x}^j) - f(\mathbf{x}^j)\|^2$ (eltérések négyzetének összegét – a regressziószámításban alkalmaztuk).

■ Az f hozzárendelési függvény jósága úgy is mérhető, hogy vesszük a tanuló adatbázis minta empirikus eloszlásának és a hozzárendelési függvénnyel képezett $(n+1)$ -dimenziós empirikus eloszlásnak *Kullback – Leibler-távolságát*:

$$KL = \sum_{j=1}^N P(\mathbf{x}^j, Y(\mathbf{x}^j)) \log_2 \frac{P(\mathbf{x}^j, Y(\mathbf{x}^j))}{P(\mathbf{x}^j, f(\mathbf{x}^j))}.$$

A cél olyan f függvény kiválasztása, amely minimalizálja az L függvényt. Ezt például elérhetjük úgy is, hogy az f függvényt egy paraméteres függvénycsaládból választjuk, és az L minimalizálásával határozzuk meg a megfelelő paramétert (ilyen a lineáris regresszióillesztésnél az egyenes paramétereinek a meghatározása), vagy egyszerűen egy véges függvényhalmazból kiválaszthatjuk a legkisebb L értéket eredményezőt.

4) *Hibatesztelés*. Ez a lépés kétféle tesztelést tartalmaz. A tanuló adathalmazon történő hibázás számszerűsítését és az újabb tesztadatokon történő hibázás mérését. A rendelkezésünkre álló adathalmaz alapján megfogalmazzuk az f függvény hipotézisét, majd ebből kiválasztunk egy olyan f függvényt, amely minimalizálja az L függvény értékét. A tanuló adatokon számolt átlagos L függvényértéket nevezzük tanulási hibának (*training error*). Az újabb tesztadatokon is alkalmazzuk a kiválasztott f függvényt, majd kiszámítjuk az L függvény értékét. Ez lesz az úgy nevezett tesztelési hiba (*test error*).

Fölmerül a kérdés, hogy ha a tanuló adatbázisunkon jól működik az f függvény, L elég kicsi, akkor van-e garancia arra, hogy az újabb tesztadatokon is beválik, vagyis ott is elég kicsi lesz az L értéke? Erre a kérdésre *Sam Roweis* előadásából kaphatjuk meg a választ (Roweis, 2006). Ott elhangzik, hogy a tanulásméletheben bizonyították a tételt, amely leegyszerűsítve így hangzik: „ha az f függvény jól működik egy elég nagy tanuló adatbázison, és nem túl komplex, akkor jól fog működni a tesztelő adathalmazon is. Pontosabban felülről korlátozható annak a valószínűsége, hogy sokkal rosszabbul működjön a teszt adathalmazon, mint tette azt a tanuló adathalmaz”. Ez az állítás azért is tűnik természetesnek, mivel feltételezzük, hogy a tanuló minta eloszlása ugyanaz, mint a sokaságé.

Érdeemes kitérnünk az előbbi mondatnak arra a megjegyzésére, hogy „nem túl komplex”. Ezt egy példával támasztjuk alá: sokak számára lehet ismerős a *YouTube*. Ha valaki regisztrált, és a megnézett klipeket a tetszésének megfelelő számú csillaggal jelölte, akkor minden alkalommal, amikor bejelentkezik a honlapra, valamilyen ajánlatot kap, hogy mit lenne érdemes megnéznie. Ezt két módon generálhatja a program: tartalom alapján (ki szerepel rajta, milyen típusú zene, milyen hosszú, mikori stb.), vagy annak alapján, hogy azok, akik megnézték, és értékelték, milyen egyéb klipeket néztek meg. A gyakorlat bebizonyította, hogy a második módszer a legtöbb esetben hatékonyabb, pedig az első módszer több információt használ föl. Amikor több információt használunk föl, mint amennyi szükséges, és ezáltal rontunk a modellen, azt túlhatározottságnak¹ (*overfitting*) nevezik.

Ebben a cikkben a tanuló adatbázis alapján törekszünk megtanulni az (X_1, \dots, X_n, Y) együttes eloszlását. Ehhez egy keresési teret szükséges definiálni, hacsak nem valami speciális eset-

¹ Ockham's rasor néven is ismert.

tel állunk szemben, amikor például tudjuk, hogy normális az eloszlás, melynek csak a paramétereit kell megfelelően megválasztani. Általában azonban sokféle eloszlás közül választhatunk. Feltételezhetnénk például azt is, hogy az összes X_i változó független egymástól. Ekkor:

$$P(X_1, \dots, X_n) = P(X_1) \cdots P(X_n),$$

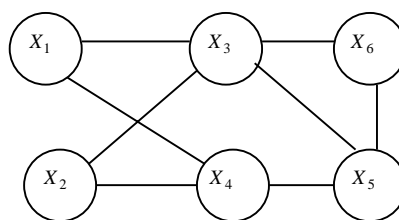
és az X_i változók együttes eloszlásához csak egyváltozós eloszlásokat kellene meghatározni. Ha azonban az X_i változó $m_i, i = 1, \dots, n$, az Y változó pedig m_Y különböző értéket vehet fel, akkor akár $m_1 \times \dots \times m_n \times m_Y$ értéket is tárolni kellene, ami túl sok memóriát igényelne, mivel már n is igen nagy szám lehet (gondoljunk a pixelek számára, és hogy az egyes pixelek is 256 különböző értékeket vehetnek föl). Ez nagyon sarkított és haszontalan feltételezés lenne. Sokkal természetesebb, ha feltételes függetlenségeket tételezünk fel. Ezeket az úgynevezett valószínűségi gráfmodellekben is meg lehet jeleníteni.

Valószínűségi gráfmodellek az Ising-modelltől a Markov-hálókon át a Bayes-hálózatokig

Az első feltételes függetlenséget tartalmazó modell, *Ernst Ising*² német fizikustól származik (Ising, 1925), a modell kidolgozását tanára, *Wilhelm Lenz* (1888–1957) inspirálta. 1925-ben írt PhD-dolgozatában egy modellt adott meg, amely a mai napig ismert és a nevét viseli. Az Ising-modell feltételezi, hogy csak a szomszédos *spin*ek³ között van kölcsönhatás, vagyis az egész rendszer csak a szomszédain keresztül hat minden egyes spinre. Ezt a modellt a mágnességgel kapcsolatban tárgyalja Brush (1967).

Egy általánosabb, feltételes függetlenséget tartalmazó modell a Markov-modell vagy Markov-hálózat (*Markov random field*). Ez egy valószínűségi gráfmodell, amelyben a csúcsok valószínűségi változók (amelyeket ismérvekhez rendelünk hozzá), az élek hiánya pedig a feltételes függetlenséget jelzi (lásd: 1. ábra).

1. ábra

² www.bradley.edu/las/phy/personnel/ising.html

³ A spin a részecske térbeli transzformációs tulajdonságait leíró hullámfüggvény (állapotfüggvény). Az Ising-modellben két pozíciója van: fel vagy le. Ha felfelé mutat +1, ha lefelé, akkor -1 értéket vesz föl.

Kicsit sarkosabban fogalmazva, minden valószínűségi változóra azok a valószínűségi változók hatnak „direkt” módon, amelyekkel él köti össze. Ez nem jelenti azt, hogy a többi változótól nem függenek. Ez képlettel röviden a következő módon írható le:

$$P(X_k / \mathbf{X}_{SZ}) = P(X_k / (X_1, \dots, X_{k-1}, X_{k+1}, \dots, X_n)),$$

ahol \mathbf{X}_{SZ} a szomszédos valószínűségi változók vektora.

Az 1. ábrán látható X_5 változóra az X_3 , X_4 és X_6 hatnak direkt módon, azaz

$$P(X_5 / X_3, X_4, X_6) = P(X_5 / X_1, X_2, X_3, X_4, X_6).$$

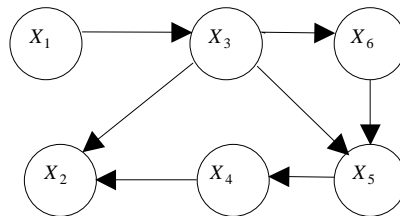
A változók mögött meghúzódó Markov-hálózat feltárása azért is hasznos, mert a gráfból megtudhatjuk, melyik valószínűségi változót kell figyelembe vennünk egy adott valószínűségi változó tanulmányozása érdekében. Ehhez kapcsolódó fontos tételket 1971-ben *Hammersley* és *Clifford* mondott ki és bizonyított be (publikálás nélkül), a témakör első publikációja azonban *Besag* nevéhez fűződik (Besag, 1974).

Egy másik fontos valószínűségi gráfmodell a Bayes-háló (*Bayes Network*). Ehhez már egy irányított körmentes gráf tartozik és a hozzárendelt együttes valószínűség-eloszlás:

$$P(\mathbf{X}) = \prod_{i=1}^n P(X_i / pa(X_i)),$$

ahol $pa(X_i)$ az X_i szülei abban az értelemben, hogy $pa(X_i)$ minden csúcsából indul nyíl X_i -be. Tekintsük példaként a 2. ábra Bayes-hálóját:

2. ábra

Az ehhez rendelt együttes valószínűség-eloszlás:

$$P(\mathbf{X}) = P(X_1)P(X_2 / X_3, X_4)P(X_3 / X_1)P(X_4 / X_5)P(X_5 / X_3, X_6)P(X_6 / X_3).$$

A Bayes-hálókat gyakran használják például szövegfelismerési feladatokban (McCallum és Nigam, 1998).

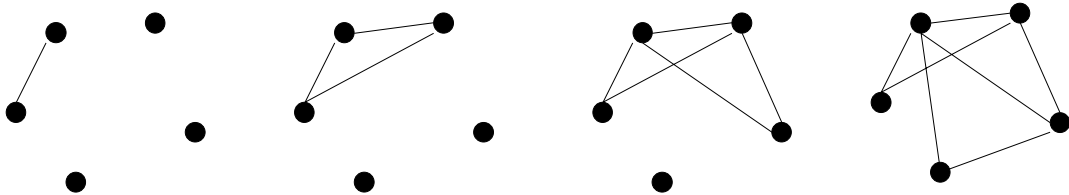
A Markov-hálózatokról és a Bayes-hálókról jó összefoglalókat találhatunk *Pearl* (1997) és *Jensen* (2007) könyveiben.

Visszatérve a feladatunkhoz, ilyen típusú speciális eloszláscsaládokból célszerű kiválasztani a valódi megközelítő együttes eloszlást. A következő fejezetben megmutatjuk, hogyan használtuk az általunk bevezetett t -cseresznye klaszterfákat abban a klasszifikációs feladatban, amelyben a csődbejutás előrejelzésére legalkalmasabb pénzügyi mutatókat kell kiválasztani.

A t -cseresznyeklaszterfa és a klasszifikációs feladat

A t -cseresznyefa egy gráfstruktúra, amit Prékopa András és Bukszár József vezetett be (Bukszár, Prékopa, 2001). Egy t -csresznyefa fölépítése látható a következő ábrán.

3. ábra

Ezt a fölépítést alkalmaztuk a t -cseresznyeklaszterfa megépítésében. A t -cseresznyeklaszterfa egy valószínűségi eloszlást definiál, amely háromváltozós és kétváltozós valószínűség-eloszlások szorzatainak hányadosaként áll elő. A t -cseresznyeklaszterfát úgy igyekezünk felépíteni, hogy az általa definiált valószínűségi eloszlás és a valódi eloszlás KL távolsága a lehető legkisebb legyen. Ha n valószínűségi változó együttes eloszlását közelítjük ily módon, akkor a t -cseresznyeklaszterfának $n-2$ darab, 3 valószínűségi változót tartalmazó klasztere és $n-3$ darab, 2 valószínűségi változót tartalmazó szeparáló halmaza lesz. A 4. ábrán láthatunk egy t -cseresznyeklaszterfát, és az általa definiált eloszlásfüggvényt.

A t -cseresznyeklaszterfákról, illetve annak általánosításáról, a k -adrendű t -cseresznyeklaszterfákról bővebben 2009-es (Szántai, Kovács, 2009/a és 2009/b) cikkeinkben lehet olvasni.

A klasszifikációs probléma, amelyre elméletünket alkalmazni óhajtjuk, a következő: Tekintsük a következő pénzügyi mutatókat:

Cash/Current Liabilities	Net Income/Total Assets
Cash Flow/Current Liabilities	Net Quick Assets/Inventory
Cash Flow/Total Assets	Net Sales/Total Assets
Cash Flow/Total Debt	Operating Income/Total Assets
Cash/Net Sales	EBIT/Total Interest Payments
Cash/Total Assets	Quick Assets/Current Liabilities
Current Assets/Current Liabilities	Quick Assets/Net Sales
Current Assets/Net Sales	Quick Assets/Total Assets
Current Assets/Total Assets	Rate of Return to Common Stock
Current Liabilities/Equity	Retained Earnings/Total Assets
Equity/Fixed Assets	Return on Stock
Equity/Net Sales	Total Debt/Total Assets
Inventory/Net Sales	Working Capital/Net Sales
Long Term Debt/Equity	Working Capital/Equity
MV of Equity/Book Value of Debt	Working Capital/Total Assets
Total Debt/Equity	

Ezek közül azokat kellene kiválasztanunk, amelyek alapján, ha nem is pontosan, de nagy valószínűséggel meg tudjuk jósolni a klasszifikáló változó értékét, vagyis azt, hogy 1 év elteltével egy vállalat csődbe jut-e vagy sem.⁴

Az adatokat egy előadáshoz (Grabusts, 2004) tartozó adatbázisból nyertük. Sajnos ebben az adatbázisban csak 7 mutató szerepelt:

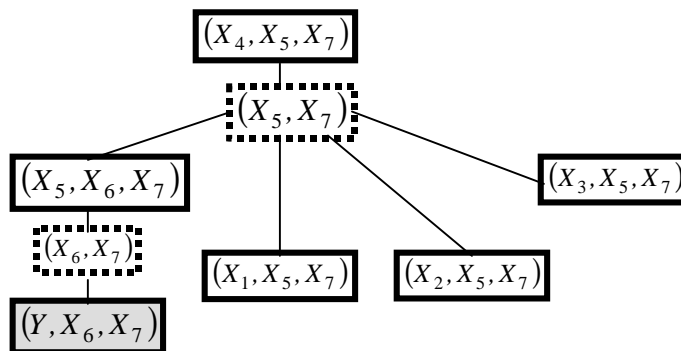
- X_1 = Cash Flow/Liabilities;
- X_2 = Profit or Loss/Total Assets;
- X_3 = Liabilities/Total Assets;
- X_4 = Working Capital/Total Assets;
- X_5 = Current Assets/Current Liabilities;
- X_6 = Current Assets/Total Liabilities;
- X_7 = Current Assets/Total Assets.

Az általunk használt adatbázis (Rudorfer, 1995) 82 osztrák vállalat adatait tartalmazza, amelyből 16 hiányos adatokkal szerepel. A 66 teljes adattal rendelkezésre álló cégből véletlenszerűen kiválasztottunk 50-et, amit tanuló adatbázisnak tekintettünk. A kódolást a következő szempontok figyelembevételével vittük végbe: a mintában minden egyes X_i változót együtt tekintettünk az Y klasszifikáló változóval.

- Amennyiben növekvő számadatok ugyanazzal a klasszifikáló értékkel társultak, egy intervallumba soroltuk be.
- Amennyiben a klasszifikáló értékek szóródtak, az adott X változó értékészletét közel egyforma gyakoriságú intervallumokra bontottuk.

Az intervallumokat növekvő sorrendbe számoztuk, így kódoltuk őket. Ezen adatok alapján megépítettük a következő t -cseresznyeklaszterfát:

4. ábra

⁴ Megjegyezzük, hogy e célra más eljárások is ismertek: Altman-féle Z mutató, logit analízis, Black –Sholes – Merton módszer, neurális hálók, fuzzy logika.

Az ehhez tartozó eloszlás:

$$P_{cseri} = \frac{P(X_4, X_5, X_7)P(X_5, X_6, X_7)P(Y, X_6, X_7)P(X_1, X_5, X_7)P(X_2, X_5, X_7)P(X_3, X_5, X_7)}{[P(X_5, X_7)]^4 P(X_6, X_7)},$$

amely távolsága a mintához tartozó, empirikus eloszlástól $KL=0,36$.

A 4. ábrából kiderül, hogy az Y -ra legjobban ható mutatók az X_6 és X_7 . Az f függvényt ezért célszerű úgy definiálni, hogy egy vállalat esetén azt az Y értéket vegye föl, amely a vállalatnál realizálódott X_6 és X_7 mutató értékek mellett Y értékeként a leggyakrabban fordult elő.

A tesztelési adatbázis 16 teljes vektorból és 16 hiányos vektorból állt. A 16 teljes vektor 93,75%-ában ismertük föl a helyes klasszifikáló értéket, míg a 16 hiányos vektor 81%-ában klasszifikáltunk helyesen.

Más módszerek felismerési arányai a következők voltak (Grabusts, 2004):

- a Z mutatót felhasználó módszerrel 82,5%-os,
- a 2-neurális hálóval 90,5%-os, míg az 1- és 3-neurális hálókkal 85,7%-os, a 4-neurális hálókkal 89%-os.

Megjegyezzük, hogy mi egy „nehéz” tesztelő mintát választottuk, mivel az tartalmazta az összes olyan esetet, ahol a többi módszer hibásan klasszifikált, illetve a hiányos adatokkal rendelkező vállalatok adatait is. Egy újabb kutatásnál ezek egy részét is érdemes belevenni a tanuló mintába. Módszerünk a többi módszer által helytelenül klasszifikált vállalatok egy részét is helyesen klasszifikálta.

Felhasznált irodalom

Besag, J. (1974): *Spatial Interaction and the Statistical Analysis of Lattice Systems*. Journal of the Royal Statistical Society, Series B, 36., 192–236.

Brush, S. (1967): *History of the Lenz-Ising model*. Rev. Mod. Phys. 39., 883–893.

Bukszár, J. – Prékopa, A. (2001): *Probability Bounds with Cherry Trees*. Mathematics of Operational Research, 26., 174–192.

Bukszár, J. – Szántai, T. (2002): *Probability Bounds Given by Hypercherry Trees*. Optimization Methods and Software, 17., 409–422

Grabusts, P. – Mendel (2004): *Analysing Bankruptcy Data with Neural Networks*. Brno, 10th International Conference on Soft Computing, 111–117.

Jensen, F. V. – Nielsen, T. D. (2007): *Bayesian Networks and Decision Graphs, Information Science and Statistics*. New York, Springer, második kiadás.

Kovács, E. – Szántai, T. (2007): *On the Approximation of a Discrete Multivariate Distribution Using a the New Concept of t -Cherry Junction Three*. Luxemburg, Proceedings of IFIP/IIASA/GAMM, Workshop on Coping with Uncertainty 2007, IIASA. (Megjelenés alatt.)

Mc Callum, A. – Nigam, K. (1998): *A Comparison of Event Models for Naive Bayes Text Classification*. In: AAAI/ICML-98, Workshop on learning for Text Categorization, 41–48

Pearl, J. (1997): *Probabilistic Reasoning in Intelligent Systems*. Morgan Kaufmann Publishers, második kiadás.

Roweis, S. (2006): http://videlectures.net/mlss06tw_roweis_mlpkm/

Rudorfer, G. (1995): *Early bankruptcy detecting using neural networks*. New York, APL Quote Quad, ACM, 25/4: 171–178. Letöltés helye: <http://godefroy.sdf-eu.org/ap195/ratios95.zip>

Szántai, T. – Kovács, E. (2008): *Hypergraphs as a Means of Discovering the Dependence Structure of a Discrete Multivariate Probability Distribution*. International Conference on Applied Mathematical Programming and Modeling. (Megjelenés alatt.)

Mádi-Nagy Gergely*

AZ ESEMÉNYEK UNIÓJÁNAK VALÓSZÍNŰSÉGE – BECSLÉS A TÖBBVÁLTOZÓS DISZKRÉT MOMENTUM PROBLÉMA SEGÍTSÉGÉVEL

Az események uniója valószínűsége becslésére szolgáló első fontos eredmények a Boole-Bonferroni egyenlőtlenségek, melyek a 19-20. század fordulóján születtek. Azóta a becslési módszerek sokat finomodtak, ugyanazon információhalmaz segítségével sokkal pontosabb becsléseket tudunk adni. A dolgozat célja, hogy röviden bemutassa a többváltozós diszkrét momentum problémán (TDMP) alapuló becslések módszertanát és numerikus példákon keresztül szemléltesse annak hatékonyságát.

Bevezetésünkben ismertetjük a megoldandó feladatot, majd említünk néhány közgazdaságtani alkalmazást, végül pedig áttekintést nyújtunk a szokásos becslési módszertanokról. A következő fejezetben definiáljuk a TDMP-feladatot, és bemutatjuk, hogy segítségével miként tudunk az unió valószínűségére becsléseket adni. Végül megoldunk két numerikus feladatot több, napjainkban használt, becslési eljárás segítségével. A legjobb eredményeket a dolgozatban ismertetett TDMP-n alapuló módszerrel kapjuk.

A feladat pontos leírása

Tekintsünk n darab tetszőleges eseményt, jelöljük ezeket a következőképpen:

$$A_1, A_2, \dots, A_n$$

Célunk, hogy becslést adjunk ezek uniójának valószínűségére.

Tegyük fel, hogy csak két eseményünk van, és adottak az egyes események valószínűségei és metszetük valószínűsége. Ekkor az alábbi képlet megadja az unió valószínűségének *pontos* értékét:

$$P(A_1 \cup A_2) = P(A_1) + P(A_2) - P(A_1 \cap A_2)$$

* adjunktus, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Matematikai Intézet

Három eseményre hasonló gondolatmenettel kapjuk:

$$P(A_1 \cup A_2 \cup A_3) = P(A_1) + P(A_2) + P(A_3) - \\ -P(A_1 \cap A_2) - P(A_1 \cap A_3) - P(A_2 \cap A_3) + \\ +P(A_1 \cap A_2 \cap A_3)$$

Ha ezeket a képleteket általánosítani akarjuk, szükségünk van a k -adik binomiális momentum fogalmára:

$$S_k = \sum_{1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_k \leq n} P(A_{i_1} \cap A_{i_2} \cap \dots \cap A_{i_k})$$

A fenti képletben az összes lehetséges módon kiválasztottunk k darab eseményt, tekintettük ezek metszeteinek a valószínűségét, majd ezeket a mennyiségeket összeadtuk. A binomiális momentumok segítségével már felírható az ún. szita-formula (*Poincaré-formula*):

$$P(A_1 \cup \dots \cup A_n) = P\left(\bigcup_{i=1}^n A_i\right) = S_1 - S_2 + \dots + (-1)^{n+1} S_n$$

Sajnos a gyakorlatban, már kevés esemény esetén is problémát jelent (lényegében lehetetlen) az összes binomiális momentum kiszámolása, így általában csak S_1, S_2, \dots, S_m áll rendelkezésünkre, ahol m jóval kisebb, mint n . A *Boole-Bonferroni egyenlőtlenség* erre az esetre ad választ. Azt mondja, hogy ha a szita-formula összegét úgy vágjuk le, hogy a legutolsó tag kivonással szerepel, akkor alsó, ha úgy, hogy az utolsó tag összeadással szerepel, akkor felső korlátot kapunk. Képlettel:

$$P\left(\bigcup_{i=1}^n A_i\right) \geq \sum_{k=1}^m (-1)^{k+1} S_k, \quad \text{ha } m \text{ páros}$$

$$P\left(\bigcup_{i=1}^n A_i\right) \leq \sum_{k=1}^m (-1)^{k+1} S_k, \quad \text{ha } m \text{ páratlan}$$

Három esemény esetén az alábbi alsó korlátot kapjuk, ha $m = 2$:

$$P(A_1 \cup A_2 \cup A_3) \geq P(A_1) + P(A_2) + P(A_3) - \\ -P(A_1 \cap A_2) - P(A_1 \cap A_3) - P(A_2 \cap A_3)$$

Az $m = 1$ esetben az alábbi felső korlátot kapjuk:

$$P(A_1 \cup A_2 \cup A_3) \leq P(A_1) + P(A_2) + P(A_3)$$

A dolgozatban az alábbi feladattípust vizsgáljuk. Adottak a következő valószínűségek:

$$P(A_{i_1} \cap A_{i_2} \cap \dots \cap A_{i_k}), \quad 1 \leq i_1 < i_2 < \dots < i_k \leq n,$$

ahol $k = 1, 2, \dots, m$. Ezek alapján szeretnénk becslést adni a

$$P\left(\bigcup_{i=1}^n A_i\right)$$

valószínűségre.

Vegyük észre, hogy ha a fenti valószínűségek adottak, akkor S_1, S_2, \dots, S_m számolható. Így a Boole-Bonferroni egyenlőtlenség korlátai becslést adnak az unió valószínűségére. A későbbiekben ezeknél pontosabb becslésekkel foglalkozunk.

Gazdasági alkalmazások

A fenti feladat segítségével közelítést adhatunk *többdimenziós eloszlásfüggvények értékeinek kiszámításához*. Legyen (X_1, X_2, \dots, X_n) egy valószínűségi vektorváltozó, egy F eloszlásfüggvénnyel. Szeretnénk kiszámolni $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ értékét. Ha az n értéke nagy (nagyobb, mint 30), akkor a numerikus integrálási eljárások csődöt mondanak. Kisebb dimenziókra viszont az eloszlásfüggvény kiszámolása nem jelent problémát.

Ezek alapján az alábbi megfeleltetést alkalmazhatjuk. Tegyük fel, hogy m dimenzióig ki tudjuk az eloszlásfüggvényt számolni. Az eseményeket az alábbi módon definiáljuk:

$$A_i : X_i \geq x_i, \quad i = 1, \dots, n$$

Ekkor:

$$F(x_1, \dots, x_n) = P((X_1 < x_1) \cap \dots \cap (X_n < x_n)) = P(\overline{A_1} \cap \dots \cap \overline{A_n})$$

Azonban a *De Morgan-azonosság* miatt:

$$P(\overline{A_1} \cap \dots \cap \overline{A_n}) = 1 - P(A_1 \cup \dots \cup A_n)$$

Tehát, ha becslést adunk A_1, A_2, \dots, A_n uniójára, akkor egyúttal becslést adunk $F(x_1, x_2, \dots, x_n)$ értékére is. Ha m dimenzióig kiszámolhatók az eloszlásfüggvények, akkor legfeljebb m esemény metszetének a valószínűsége is kiszámolható. Képlettel:

$$P(A_i) = 1 - F_i(x_i),$$

$$P(A_i \cap A_j) = 1 - F_i(x_i) - F_j(x_j) + F_{ij}(x_i, x_j),$$

és így tovább, a szita-formulát megfelelően alkalmazva. Tehát ez esetben pontosan a dolgozat előző szakaszában definiált alapfeladathoz jutottunk.

Többdimenziós eloszlásfüggvény értékének kiszámolására a gazdaság több területén is szükség van. Egyrészt *portfoliók hozamszámításánál* szükség lehet az egyes értékpapírok hozamaiból képzett valószínűségi vektorváltozó eloszlásának becslésre. Itt általában az egyes hozamok normális vagy lognormális eloszlást követnek és egymással korrelálnak. A másik gyakori alkalmazás a *sztochasztikus idotervezési feladat (PERT)*. Ennek megoldása során egyik fontos részfeladat a többdimenziós normális eloszlás eloszlásfüggvénye értékének becslése. Ezen kívül minden, több véletlen változót használó, tervezési és modellezési problémánál pontosabb eredményt kapunk, ha a valószínűségi változókat együtt tekintjük (pl. nem tesszük fel, hogy függetlenek), és ilyenkor szükség van a többdimenziós eloszlásfüggvény értékeinek kiszámítására.

A következő szakasz módszerei a szimulációnál hatékonyabb eszközök többdimenziós eloszlások becslésére.

Becslési eljárások

Az egyik megközelítés *gráfelméleti módszereken* alapul. Itt arról van szó, hogy az események egy gráf pontjai, két esemény metszete a gráf megfelelő élének felel meg. Hipergráfokat tekintve lehetséges az események hármás, négyes stb. metszeteinek a reprezentálása is. A megfelelő (általában fa) struktúrákat tekintve ezen a gráfon, meghatározható, hogy mely eseménymetszeteket és milyen előjellel kell a becslőösszegbe szerepeltetni, ahhoz hogy megfelelő alsó ill. felső korlátokat kapjunk. Az első, az $m = 2$ esetre, használható felső becslést adó eljárás a *Hunter-Worsley-féle felső korlát* (Hunter, 1976). Ennél pontosabb becslést adnak, az $m = 3$ esetre, a *cseresznyefa-korlátok* (Bukszár – Prékopa, 2001), illetve, nagyobb m -ek esetére a *hipercseresznyefa-korlátok* (Bukszár – Szántai, 2002).

A másik módszer a *binomiális diszkrét momentum problémán* alapul. Az egyváltozós diszkrét binomiális momentum probléma megoldása az S_1, S_2, \dots, S_m megadott értékei alapján kiszámolja a lehetséges legjobb korlátokat. A módszer kidolgozása, illetve a feladatot megoldó hatékony algoritmus kidolgozása *Prékopa András* nevéhez fűződik (Prékopa, 1988, 1990a, 1990b). Képlettel adott korlátok találhatók (Boros – Prékopa, 1989) cikkében. A többváltozós diszkrét momentum probléma kidolgozása ugyancsak Prékopa nevéhez fűződik (Prékopa, 1992). További eredmények, hatékony megoldási módszerek találhatók még a (Prékopa, 1998, 2000) és (Mádi-Nagy – Prékopa, 2004) dolgozatokban. Az utóbbi időkhöz az események uniójának valószínűségére használt TDMP megoldása nehézségekbe ütközött. Az áttörést *Mádi-Nagy* (2007) dolgozata hozta meg, mely egy közelítő megoldási módszert publikál. A numerikus példákban a TDMP korlátainál ezt használjuk.

Korlátok az unió valószínűségére a TDMP segítségével

Továbbra is n eseményünk van. Osszuk szét őket s darab rész eseménysorozatra. A j -edik sorozat tagjait jelölje A_{j1}, \dots, A_{jn_j} , $j = 1, \dots, s$. Természetesen $n_1 + \dots + n_s = n$. Az X_j valószínűségi változó, $Z_j = \{z_{j0}, \dots, z_{jn_j}\}$ tartóval, legyen egyenlő a j -edik sorozatban bekövetkezett események számával, $j = 1, \dots, s$. Ekkor az (X_1, \dots, X_s) véletlen vektorhoz tartozó $(\alpha_1, \dots, \alpha_s)$ -rendű kereszt-binomiális momentumot az alábbi képlettel definiálhatjuk:

$$S_{\alpha_1 \dots \alpha_s} = E \left[\binom{X_1}{\alpha_1} \cdots \binom{X_s}{\alpha_s} \right] =$$

$$= \sum_{1 \leq i_1 < \dots < i_j \leq n_j, j=1, \dots, s} P[A_{1i_1} \cap \dots \cap A_{1i_1 \alpha_1} \cap \dots \cap A_{si_1} \cap \dots \cap A_{si_1 \alpha_s}]$$

Látható, hogy $\alpha_1 + \dots + \alpha_s \leq m$ esetén a fenti momentumok kiszámolhatók. Legyen

$$p_{i_1 \dots i_s} = P(X_1 = z_{1i_1}, \dots, X_s = z_{si_s}), \quad 0 \leq i_j \leq n_j, \quad j = 1, \dots, s.$$

Ezek után az unió valószínűségének becslésére felírhatjuk az alábbi TDMP-feladatot:

$$\min(\max) P\left(\bigcup_{j=1}^s \bigcup_{i=1}^{n_j} A_{ji}\right) = \min(\max) 1 - p_{0 \dots 0}$$

tekintve, hogy

$$\sum_{i_1=0}^{n_1} \cdots \sum_{i_s=0}^{n_s} \binom{i_1}{\alpha_1} \cdots \binom{i_s}{\alpha_s} p_{i_1 \dots i_s} = S_{\alpha_1 \dots \alpha_s}$$

$$(\alpha_1 \dots \alpha_s) \in H$$

$$p_{i_1 \dots i_s} \geq 0, \quad \text{minden } i_1, \dots, i_s \text{ esetén.}$$

Vegyük észre, hogy a fenti TDMP egy *lineáris programozási feladat*! Az $S_{\alpha_1 \dots \alpha_s}$ értékei ismertek ($S_{0 \dots 0} = 1$), az ismeretlen változók a $P_{i_1 \dots i_s}$ valószínűségek. Sajnos az együttható mátrix inverze numerikusan nehezen számolható, így sem a szimplex módszerrel, sem egyéb általános megoldó algoritmussal belátható futási idővel a feladat nem oldható meg. Szerencsére az alábbi H esetén (Mádi-Nagy, 2007) algoritmus a jó közelítő megoldást ad.

$$H = \left\{ (\alpha_1, 0, \dots, 0, \alpha_j, 0, \dots, 0) \mid 0 \leq \alpha_1, \alpha_j, \alpha_1 + \alpha_j \leq m, \quad j = 2, \dots, s; \right\}$$

$$\cup \left\{ (0, \dots, 0, \alpha_j, 0, \dots, 0) \mid m + 1 \leq \alpha_j \leq m_j, \quad j = 1, \dots, s \right\}.$$

A következő szakaszban ezt a modellt használjuk becslésre különböző esemény részsorozatokra $m = m_j = 3$ értékekkel.

Numerikus eredmények

Két eseményrendszert definiálunk. Mindegyikben 12 esemény szerepel: A_1, A_2, \dots, A_{12} . Mindkét esetben 16 lehetséges kimenetelt tekintünk, jelölje ezeket x_1, x_2, \dots, x_{16} , az előfordulásuk valószínűségeit pedig jelölje $P(x_1), P(x_2), \dots, P(x_{16})$. Az események és a kimenetek közti összefüggést a *I* rendszerben az $R^I = (r_{ij}^I)$ mátrixszal definiáljuk, ahol $r_{ij}^I = 1$, ha az x_i kimenetel esetén az A_j esemény bekövetkezik, különben $r_{ij}^I = 0$. A *II* rendszert ugyanígy definiálja az R^{II} mátrix. (A mátrixokat véletlenszerűen generáltuk, különböző sűrűséggel).

$$R^I = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad R^{II} = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

Vegyük észre, hogy az x_{16} kivételével minden kimenetel esetén legalább egy esemény bekövetkezik. Így az unió valószínűsége:

$$P\left(\bigcup_{i=1}^{12} A_i\right) = 1 - P(x_{16}).$$

A kimenetek valószínűségeit három különböző esetre definiáltuk:

	$P(x_1)$	$P(x_2)$	$P(x_3)$	$P(x_4)$	$P(x_5)$	$P(x_6)$	$P(x_7)$	$P(x_8)$
1. eset:	0.023	0.034	0.045	0.056	0.067	0.078	0.067	0.056
2. eset:	0.012	0.022	0.023	0.033	0.034	0.044	0.045	0.055
3. eset:	0.0329	0.1076	0.0599	0.1108	0.042	0.0055	0.0508	0.1142

	$P(x_9)$	$P(x_{10})$	$P(x_{11})$	$P(x_{12})$	$P(x_{13})$	$P(x_{14})$	$P(x_{15})$	$P(x_{16})$
1. eset:	0.045	0.038	0.011	0.022	0.033	0.044	0.055	0.326
2. eset:	0.056	0.066	0.067	0.077	0.078	0.088	0.089	0.211
3. eset:	0.048	0.0235	0.0676	0.0295	0.0441	0.1265	0.1058	0.0313

Az alábbiakban az események uniójára kapott *felső korlátokat* szolgáltató eredményeket ismertetjük. Az első oszlopban az egyváltozós diszkrét momentum probléma S_1, S_2, S_3 momentumokon alapuló korlátai szerepelnek. Utána a Mádi-Nagy-féle TDMP-korlátok következnek, az alábbi részsorozat rendszerekre.

$$\{A_1, A_2, \dots, A_6\}, \{A_7, A_8, \dots, A_{12}\} \quad (1)$$

$$\{A_1, A_2, A_3, A_4\}, \{A_5, A_6, A_7, A_8\}, \{A_9, A_{10}, A_{11}, A_{12}\} \quad (2)$$

$$\{A_1, A_2, A_3\}, \{A_4, A_5, A_6\}, \{A_7, A_8, A_9\}, \{A_{10}, A_{11}, A_{12}\} \quad (3)$$

Végül a gráfelméleti eszközöket használó cseresznyefa-korlátok szerepelnek. Az *I* rendszer eredményei:

	Egyváltozós S_1, S_2, S_3	(1) $m = 3$ $m_1 = 3$ $m_2 = 3$	(2) $m = 3$ $m_1 = 3$ $m_2 = 3$ $m_3 = 3$	(3) $m = 3$ $m_1 = m_2 = 3$ $m_3 = m_4 = 3$	Cseresznyefa korlát
1. eset:	0.7412	1	0.969	0.697	0.785
2. eset:	0.8595	1	1	0.801	0.900
3. eset:	1	1	1	1	1

A *II* rendszer eredményei:

	Egyváltozós S_1, S_2, S_3	(1) $m = 3$ $m_1 = 3$ $m_2 = 3$	(2) $m = 3$ $m_1 = 3$ $m_2 = 3$ $m_3 = 3$	(3) $m = 3$ $m_1 = m_2 = 3$ $m_3 = m_4 = 3$	Cseresznyefa korlát
1. eset:	0.781345	0.749467	0.702333	0.674	0.685
2. eset:	0.921273	0.873867	0.807333	0.789	0.789
3. eset:	1	1	1	0.9687	0.9687

Az eredmények azt mutatják, hogy a fenti eseményrendszerek esetében az egyes események, az eseménypárok metszetei és az eseményhármasok metszetei valószínűségének ismeretében a TDMP-n alapuló becslési eljárás adja a legjobb eredményt. További numerikus példák, hasonlóan jó eredményekkel találhatók még Mádi-Nagy (2007) dolgozatában.

Felhasznált irodalom

- Bukszár József – Prékopa András (2001): *Probability Bounds with Cherry Trees*. Mathematics of Operations Research, 26. évf., 1. szám, 174–192.
- Bukszár József – Szántai Tamás (2002): *Probability bounds given by hypercherry trees*. Optimization Methods and Software, 17. évf., 409–422.
- Hunter, David (1976): *An upper bound for the probability of a union*. Journal of Applied Probability, 13. évf., 597–603.
- Mádi-Nagy Gergely – Prékopa András (2004): *On Multivariate Discrete Moment Problems and their Applications to Bounding Expectations and Probabilities*. Mathematics of Operations Research, 29. évf., 2. szám, 229–258.
- Mádi-Nagy Gergely (2007): *On Multivariate Discrete Moment Problems: Generalization of the Bivariate Min Algorithm for Higher Dimensions*. RUTCOR Research Report, 13-2007, SIAM Journal on Optimization, elfogadva.
- Prékopa András (1988): *Boole-Bonferoni Inequalities and Linear Programming*. Operations Research, 36. évf., 1. szám, 145–162.
- Prékopa András (1990a): *Sharp bounds on probabilities using linear programming*. Operations Research, 38. évf., 227–239.
- Prékopa András (1990b): *The discrete moment problem and Linear Programming*. Discrete Applied Mathematics, 27. évf., 235–254.
- Prékopa András (1992): *Inequalities on Expectations Based on the Knowledge of Multivariate Moments*. In: M. Shaked – Y.L. Tong (szerk.): Stochastic Inequalities, Institute of Mathematical Statistics. Lecture Notes – Monograph Series, 22. évf., 309–331.
- Prékopa András (1998): *Bounds on Probabilities and Expectations Using Multivariate Moments of Discrete Distributions*. Studia Scientiarum Mathematicarum Hungarica, 34. évf., 349–378.
- Prékopa András (2000): *On Multivariate Discrete Higher Order Convex Functions and their Applications*. RUTCOR Research Report, 39-2000. Továbbá: In: Proceedings of the Sixth International Conference on Generalized Convexity and Monotonicity, Karlovasi, Samos, Greece, augusztus 29 – szeptember 2. Megjelenés alatt.

Vig Zoltán*

ELEKTRONIKUS TANULÁSI KÖRNYEZET IMPLEMENTÁCIÓS TAPASZTALATAI EMPIRIKUS FELMÉRÉS ALAPJÁN

2000 körül egyfajta hullámként jelentkeztek a különböző e-learning megoldások új verziói, rendszerei. A várakozások akkoriban a tisztán elektronikus oktatás előretörését sejtették, de ez azóta sem következett be. Az okok között azt találhatjuk, hogy a tisztán elektronikus oktatási rendszerek tananyag-fejlesztési igényükben, adminisztrációjukban olyan mértékű erőforrásokat igényelnek, amelyek csak nagy tanulói létszám mellett teszik rentábilissá bevezetésüket. A másik fő ok, hogy a személyes tanár-tanuló interakció hiánya az ismeretszerzés hatékonyságát drasztikusan lerontja, így kizárólag e-learning alkalmazásával, még komoly erőforrások felhasználása mellett sem lehet a hagyományos oktatás hatékonyságát felülmúlni. E problémák mellett természetesen számos előnyt hozott és lehetőséget tárt fel az elektronikus oktatás.

Talán a legsikeresebb oktatási rendszereket napjainkban a hagyományos és az elektronikus módszerek ötvözését megvalósító ún. blended learning megoldások jelentik. A blended learninget megvalósító rendszerek a gyakorlatban egy meglévő, a hagyományos módszerekre épülő oktatási struktúrából alakulnak ki, amelyek általában egy elektronikus tanulmányi keretrendszerrel kiegészülve ötvözik a hagyományos és az elektronikus oktatás előnyeit. A cikk további részében egy ilyen blended learninget megvalósító rendszer kiválasztásának és bevezetésének főbb lépéseit, valamint a bevezetést követő hallgatói véleményeket és tapasztalatokat közöljük.

Paraméterek

Az oktatás elektronikus támogatására számos lehetőség nyílik. Néhány kurzus esetén eredményes a kurzust támogató weblap üzemeltetése. Nagyobb hallgatói létszám, nagyobb kurzusszám, vagy a tanulók autentikációjának igénye esetén elengedhetetlen egy komplexebb rendszer választása. A rendszer kiválasztásakor a következő paraméterek jelentkeznek fő szempontként:

- **Funkcionalitás:** a rendszer tartalmazza-e azokat a funkciókat, amelyeket igénylünk?
- **Egyszerű használat:** a rendszer mind a tanulók, mind a tanárok számára egyszerűen kezelhető, használata minimális gyakorlatot igényel.

* *főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

- **Skálázhatóság:** a felhasználók, a tárolt dokumentumok számát tekintve a rendszer a jelenlegi és a későbbi igényeinknek megfelelő kapacitás kiszolgálására képes.
- **Modularitás:** a rendszer elemei, moduljai bővíthetők, frissíthetők, cserélhetők, lehetőleg a legkisebb üzemszünet mellett és adatvesztés nélkül.
- **Hardver- és kiegészítő szoftverek igénye:** a rendszer működése milyen hardver és kiegészítő szoftverek használatát igényli szerver- és kliensoldalon?
- **Fejleszthetőség:** A rendszer fejlesztése mennyire biztosított, a fejlesztést kik végezhetik (nyílt forráskódú, vagy egy cég által fejlesztett)?
- **Kompatibilitás:** meglévő vagy megvásárolható e-learning modulok integrálhatók-e a rendszerbe (pl. SCORM-tananyagok)?
- **Elterjedtség:** Mennyire tekinthető a rendszer standardnak?
- **Integrálhatóság:** A meglévő informatikai infrastruktúrába mennyire integrálható a bevezetendő rendszer?
- **Biztonság:** adatvesztés, külső támadások, felhasználói hibák ellen mennyire védett, hiba esetén annak indikációja, elhárítása, az üzemszerű állapot visszaállítása hogyan történik?
- **Költségek:**
 - hardver,
 - hardver integrációja a meglévő infrastruktúrába,
 - rendszer-szoftver,
 - kiegészítő szoftverek,
 - implementáció költségei (telepítés, kapcsolat a meglévő szoftverkörnyezettel),
 - egyéni igényeknek megfelelő modulok fejlesztése,
 - oktatás (rendszerhasználat, rendszeradminisztráció),
 - működési költségek (felügyelet, archiválás stb.),
 - egyéb.

A fenti szempontok fontossága az alkalmazás jellegének függvényében változik. A felsőoktatásban például a *Neptun* vagy ETR¹-rendszerek is tartalmazzák az oktatástámogatás alapfunkcióit, illetve ezekhez kiegészítő modulok (pl. *ETR-CooSpace*²) vásárolhatók. Számos szoftverfejlesztő cég is foglalkozik (vagy foglalkozott) saját rendszer kialakításával, de elérhetőek olyan nyílt forráskódú és ingyenes rendszerek is, mint a *Claroline*,³ vagy a *Moodle*⁴.

A Moodle-rendszer

A BME GTK APPI Műszaki Pedagógia Tanszéke hagyományos oktatásának támogatására 2006-ban kezdte meg kísérleti jelleggel a *Moodle* virtuális tanulási környezet alkalmazását. A kezdeti sikeres tapasztalatok alapján a több képzési forma esetében felmerült a rendszer szélesebb körű alkalmazásának igénye. Ennek technikai feltételei 2007 májusában váltak adottá, amikor az intézet igényeinek kiszolgálására alkalmas, kizárólag a *Moodle-rendszert* kiszolgáló

¹ <http://www.etr.hu/>

² <http://www.coospace.hu/>

³ <http://www.claroline.net/>

⁴ <http://moodle.org/about/>

szerver beszerzése történt meg. A rendszer telepítése 2007 kora nyaráig megtörtént és 2007 őszén néhány tucat kurzussal elindult a képzések elektronikus oktatástámogatása.

Számos elektronikus tanulmányi keretrendszer közül a *Moodle*-re a következő szempontok miatt esett a választásunk:

- használatában, mind alkalmazói és kutatási tapasztalataink is voltak,
- fejlesztése nyitott,
- adatbiztonsága jó,
- fejlesztési útjai megoldottak,
- a rendszerszoftver és a működéshez szükséges kiegészítő szoftverek ingyenesek,
- moduláris felépítésű,
- sok helyen használják, kezd „kvázi szabvánnyá” válni.

Ez utóbbi érvet az 56.000 feletti rendszerszám és a 32.000.000⁵-s felhasználói közösség teszi igazán hangsúlyossá. A *Moodle* a néhány kurzust tartalmazó kis szerverektől, a több ezer felhasználót kiszolgáló rendszerekig széles körűen alkalmazott, világszerte elterjedt megoldássá vált az elmúlt években.

Az intézet keretében történő implementációt megkönnyítette, a rendszert korábban kísérleti jelleggel használó kollégák üzemeltetési tapasztalata, a bevezetési projekt részletes megtervezése, valamint, hogy a felmerülő technikai problémákat külső erőforrás bevonása nélkül meg tudtuk oldani. A bevezetés zökkenőit a fejlesztési projekt perifériális jellege és az elektronikus oktatási anyagok forrásanyagainak begyűjtése, elkészítése jelentette.

Ebben a kezdeti időszakban az intézet tanszékeinek és képzéseinek kurzusai egy keretrendszerben kaptak helyet. Az elektronikus oktatástámogatás csak néhány tárgyra terjedt ki, így a rendszert használók száma is korlátozott volt. Az üzemeltetés második félévében az elektronikus támogatott tárgyak számának növekedésével és további képzések bekapcsolási igényével a rendszer reimplementációja vált szükségessé.

Ennek okai a következők voltak:

- megnövekedett hallgatói létszám,
- a képzési csoportok szétválasztásának igénye (eltérő szabályok és szokások a képzésekben),
- új képzés teljes *Moodle* támogatásának megvalósítása (közoktatási vezetőképzés),
- a további növekedésből származó várható problémák megelőzése.

A reimplementációt 2008 nyarán valósítottuk meg. Ennek részeként az alábbi feladatok megvalósítása történt meg:

- a kurzusok, hallgatók, oktatók szétválasztása képzésenként,
- új rendszerek telepítése,
- biztonsági kérdések (hardver-, üzemeltetési és adatbiztonság),
- új funkciók felvitele,
- hallgatói és oktatói tájékoztatások az átalakítással kapcsolatban,
- az adminisztrációs feladatok részbeni szétválasztása,
- változásmenedzsment, dokumentáció.

⁵ <http://moodle.org/stats/> 2009. június.

Az így átalakított rendszerben a szerver öt egymástól függetlenül üzemelő *Moodle-rendszer* kiszolgálását végzi. E rendszerek és főbb adataik 2008 végén a következők voltak:

- BME Műszaki Pedagógia Tanszék
39 kurzus (kb. 20 aktívan használt),
820 felhasználó (kb. 360 a vizsgált időszakot megelőző 30 napban belépett).
- Felnőttoktatási szakértőképzés
38 kurzus (kb. 30 aktívan használt),
315 felhasználó (kb. 275 a vizsgált időszakot megelőző 30 napban belépett).
- BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék
13 kurzus.
- BME Közoktatási Vezető Képzés
A vizsgálat időpontjában tesztüzem alatt, 2009 januárjában indult,
86 csoportkurzus, 20 tantárgyi kurzus 3 információs kurzus,
várhatóan 1500-1700 felhasználó, kb. 15 helyszínről.
- BME Oktatásinnovációs és Távoktatási központ
3 kurzus,
fejlesztés alatt.

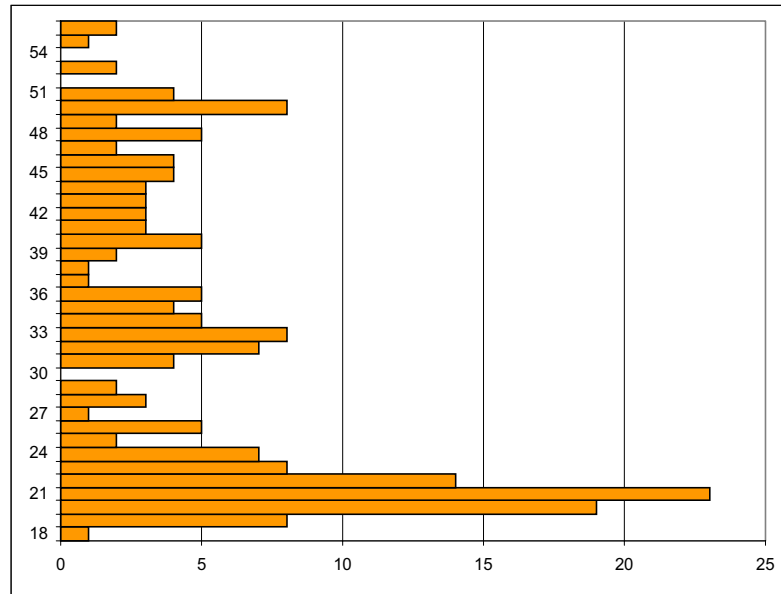
A felmérés és eredményei

Az átalakított rendszerek a várakozásoknak megfelelően működtek, néhány apróbb technikai problémától eltekintve hibátlanul. A működés informatikai keretének biztosításán túl szükségessé vált a hallgatók véleményének, szokásainak felmérése.

A hallgatói vélemények felmérése 2008. november 3–18. között történt elektronikus kérdőívek segítségével. Bár a kérdőív kitöltésére az akkor üzemszerűen működő rendszerek minden hallgatóját felkértünk, a válaszadói hajlandóság az egyes képzések esetén jelentősen eltért. Az BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék rendszerére vonatkozóan mindössze 16 db, a Felnőttoktatási Szakértőképzésre 19 db értékelhető kérdőív érkezett, amely nem tette lehetővé az adatok statisztikai értékelését. A BME Műszaki Pedagógia Tanszékének hallgatói már aktívabban nyilvánítottak véleményt összesen 184-en válaszoltak a kérdésekre. A továbbiakban a Műszaki Pedagógia Tanszék (a továbbiakban MPT) rendszerére vonatkozó adatokat közöljük.

A válaszadók 1/3 része nő 2/3-a férfi, átlagéletkoruk 31,4 év, amely 11,5 szórással párosul.

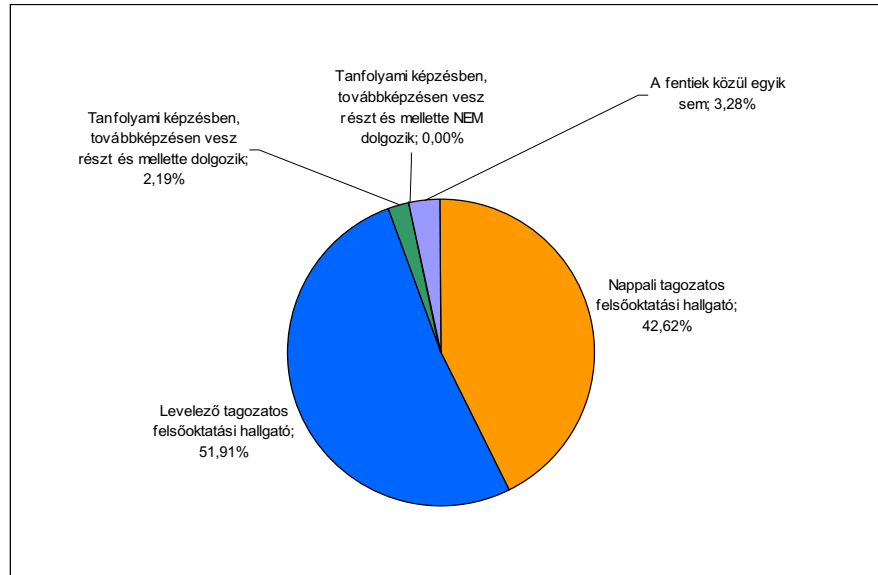
1. ábra
A válaszadók korfája

Az első ábrán látható korfa alapján megállapítható, hogy többségben vannak a 18–24 évesek. Ők a nappali képzésben résztvevő, az MPT-n általában valamilyen választható tárgyat tanuló hallgatók. Az e feletti korosztályok jellemzően a műszaki szakoktatók (30–36 évesek) és a mérnökstanárok (35–50 évesek) csoportjai, de ez utóbbi két csoportban korban jelentős átfedés tapasztalható.

A tanulmányi formát vizsgálva az életkor alapján feltételezhető eredményeket kapunk.

2. ábra Válaszadók megoszlása tanulmányi forma szerint

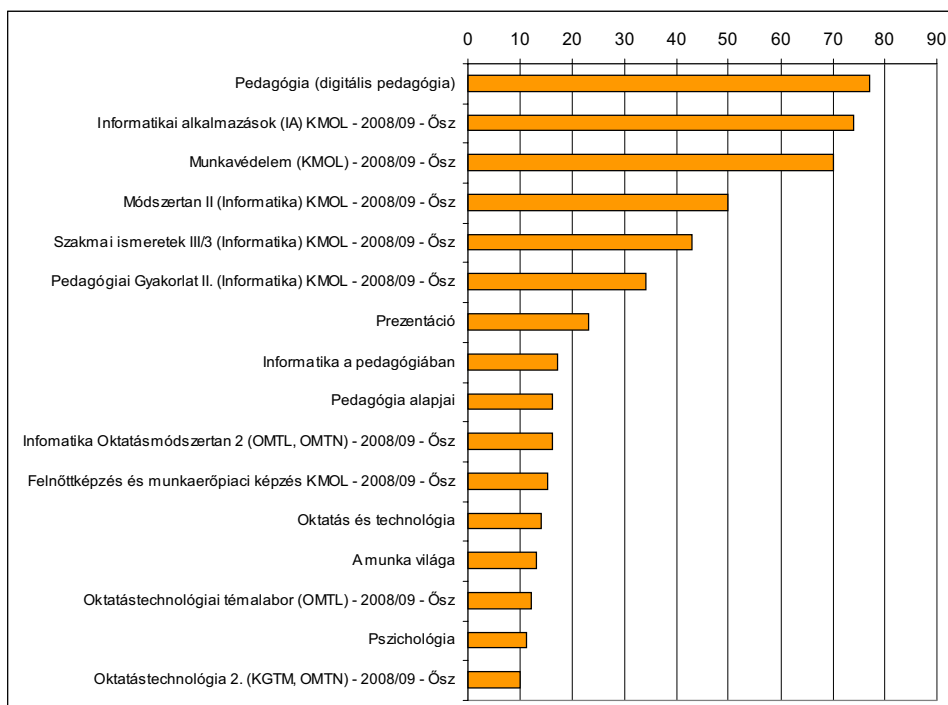

Közel azonos arányban kaptunk válaszokat a levelező tagozatosoktól, mint a nappali tagozatra járóktól.

Bár a felmérés nem tekinthető reprezentatívnak, a minta összetétele és mérete lehetővé teszi, hogy az eredményeit más, nappali és levelező képzésben egyaránt oktató hasonló körösszetételű felsőoktatási intézmény esetén is hasonlóan feltételezzük.

Megkérdeztük, a hallgatók mely kurzusok elektronikus támogatását vették igénybe a félév során. Itt minden, a rendszerben futó aktuális kurzus felkínálásra került. A képzés jellegének megfelelően, természetesen csak egy szűkebb kurzuscsoport volt ténylegesen elérhető az egyes hallgatók számára. Többen a számukra elvileg elérhető, de kevésbé, vagy egyáltalán nem használt kurzusokat nem jelölték meg.

3. ábra Válaszadók által használt kurzusok

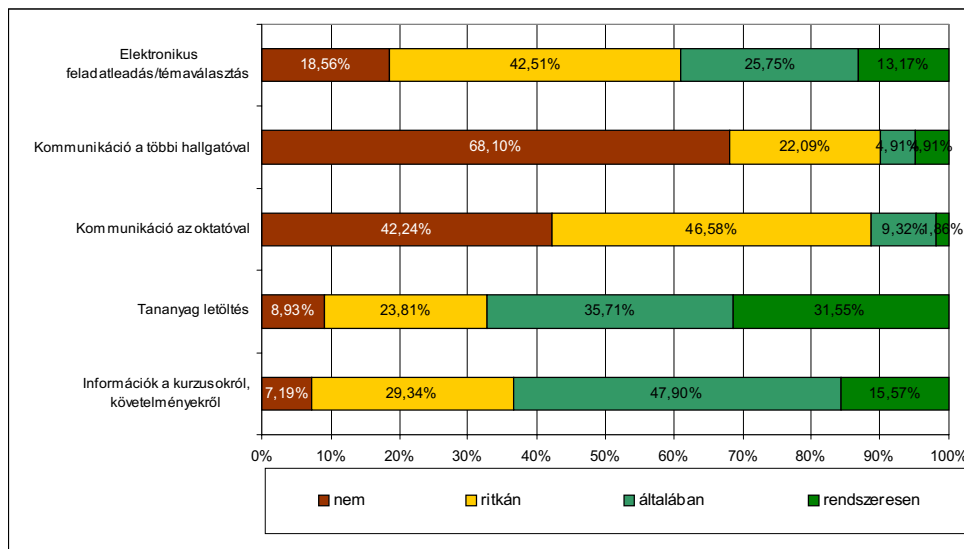
A jelenség úgy is értelmezhető, hogy a válaszadói szándék mint pozitív attitűd azon tárgyak (kurzusok) esetén jelentkezett, ahol intenzív elektronikus oktatástámogatást tapasztaltak a hallgatók. Jellemzően a nagy hallgatói létszámmal futó tárgyak, mint például a *Digitális Pedagógia* (kb. 200 hallgató, 77 válaszadó) és az intenzív elektronikus támogatást élvező tárgyak, mint például az *Informatika a Pedagógiában* (kb. 20 hallgató, 17 válaszadó) szerepeltek jól.

Másik fontos hatás, hogy amennyiben a képzés során több tárgy is intenzív elektronikus támogatással rendelkezik, akkor ezek egymást serkentve növelik a rendszer használatának igényét. Ezt támasztja alá, hogy a KMOL informatikai szakirány saját szaktárgyai előkelő helyen szerepelnek. Az ezeket megelőző két tárgyat a teljes, az informatikai szakirányt is magában foglaló évfolyam hallgatta. Így a KMOL informatika szakirányán oktatott tárgyak a lista 2-6. helyeit foglalják el.

A rendszer használatának, funkcióinak, lehetőségeinek intenzitását több kérdésben, rangskálás értékeléssel tártuk fel.

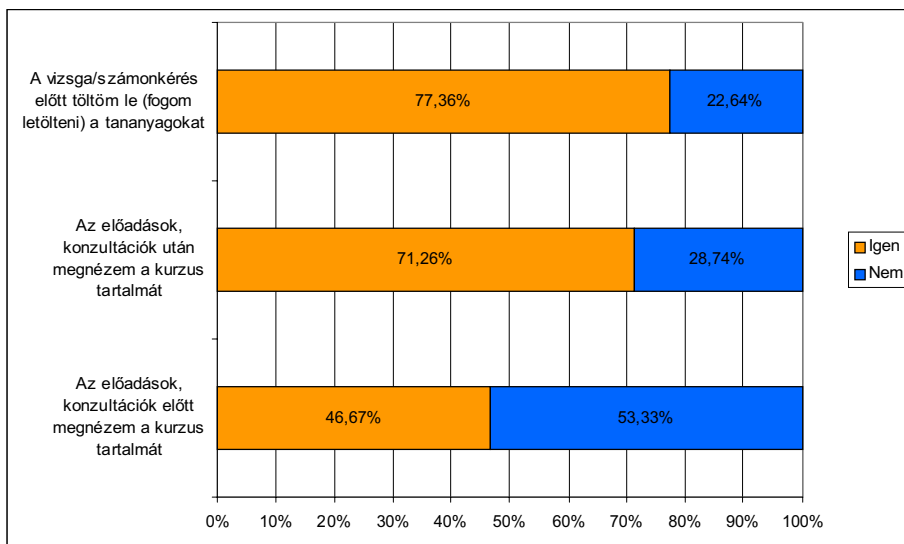
4. ábra

Az MPT Moodle-rendszer funkcióinak használata

Domináns a kurzusról, a követelményekről, az aktuális információkról való tájékozódás a rendszer segítségével, de kis mértékben ezt is megelőzi a tananyagok, segédanyagok, előadás-vázlatok letöltési lehetőségének a használata. A válaszadók 60-65%-a általában használja ezen funkciókat, és 10% alatt van azok aránya valamelyiket nem vették igénybe a félév során. Ezt követi az elektronikus feladatleadás használata, amelyet a válaszadók majdnem 40%-a jellemző tevékenységként jelöl meg. A feladatleadás funkciójának kihasználása nem csak a hallgatók igényeitől, hanem az oktató döntésétől is függ: hogy kiír-e ilyen feladatot vagy sem. Messze elmarad az eddig felsorolt funkcióktól a kommunikációs lehetőségek kihasználtsága. A hallgatók egymás közt jellemzően alternatív csatornákon érintkeznek. Csak kis mértékben használják ennél többet a rendszert az oktatóval történő kapcsolattartásra.

5. ábra
Az elektronikus tananyagok használatára vonatkozó szokások

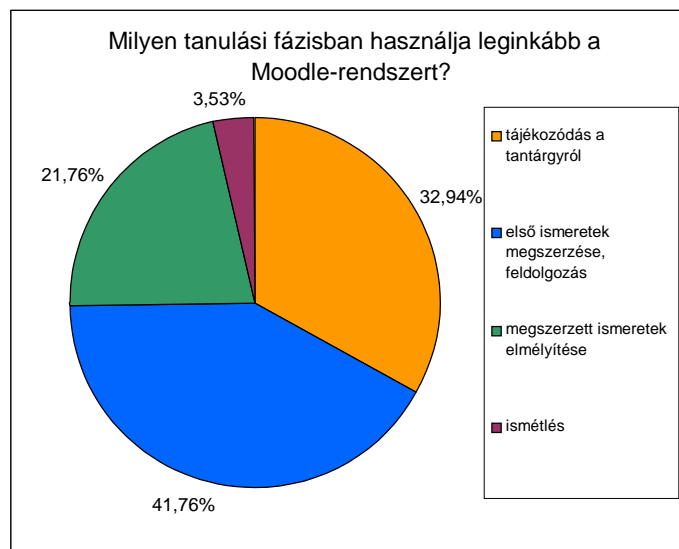
A 4. ábrán látható, a legdominánsabb tevékenység a tananyagok letöltése. Ennek jellegét, szokásait további kérdésekkel térképeztük fel. Az 5. ábra e szokásokra vonatkozó diagramokat tartalmaz. Legjellemzőbb a vizsgák előtti tananyaggyűjtés, de ettől csak kis mértékben marad el közvetlenül az előadások utáni letöltések száma. A hallgatóknak fele már az aktuális előadás előtt is rápillant a kurzusra, hogy értesüljön az aktuális információkról. Mindazonáltal a jelenlegi használati szint mellett nem mondható el, hogy a rendszer teljes értékű információs kurzusportálként üzemel, mert a hallgatók jelentős része (22-53%) nem értesül az aktuális feladatokról, esetleges változásokról.

6. ábra
Tananyagok felhasználása

A letöltött tananyagok felhasználása még a hagyományos információkezelési szokások jegyeit viseli magán. A hallgatók háromnegyede a letöltött anyagokat kinyomtatja és abból tanul. Ez korábbi vizsgálataink eredményével egybevág, ennek a felhasználásnak a várható dominanciája miatt döntöttünk a pdf-formátumú publikálás mellett a rendszer ajánlásainak megfogalmazásakor. A hallgatók biztonsági igénye okozhatja, hogy 9/10 részük akkor nyugodt, ha a tananyagot saját archívumában is eltárolja.

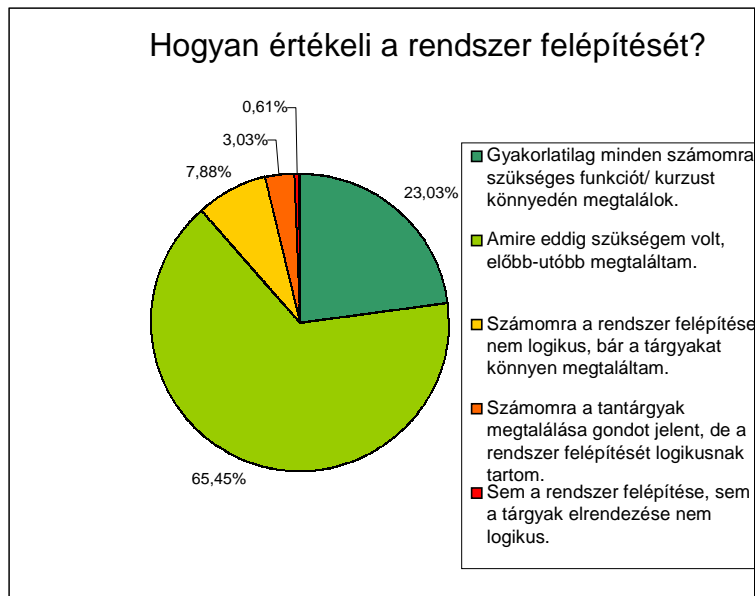
7. ábra
A Moodle-rendszer használata az ismeretszerzés során

A rendszert a hallgatók leginkább az első ismeretek és az általános tájékozódás szintjén használják. 21%-uk szívesen mélyíti vele az ismereteit, de ismétlésre mindössze 3,5% tartja alkalmasnak. A rendszer további fejlesztése során különböző tesztek, ellenőrző kérdések alkalmazásával ezek az arányok feltehetően javíthatók lesznek.

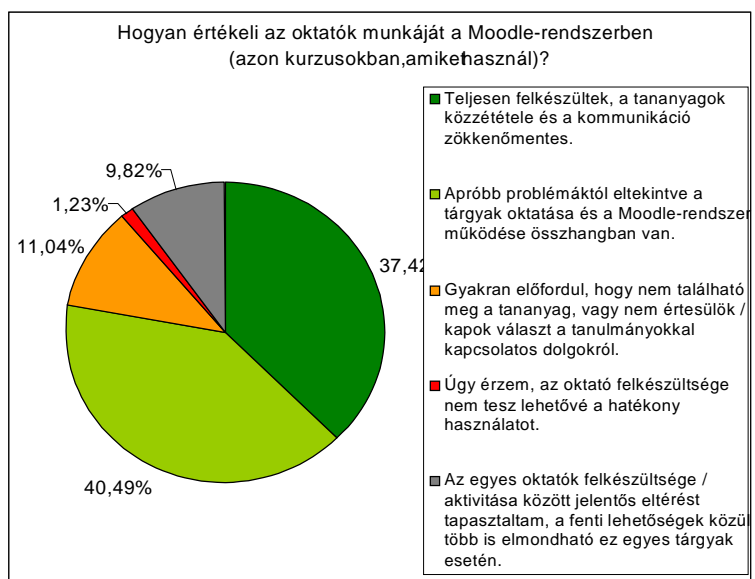
A használati szokások mellett rákérdeztünk a Moodle-rendszerről alkotott véleményekre, és értékelést kértünk az oktatók és az adminisztrátorok munkájáról. Általánosságban elmondható, hogy ezekre a kérdésekre udvarias válaszokat kaptunk. Az üzemeltetés során tapasztalt képnél azért sötétebb árnyalatú.

8. ábra
Az MPT Moodle-rendszer felépítésének értékelése

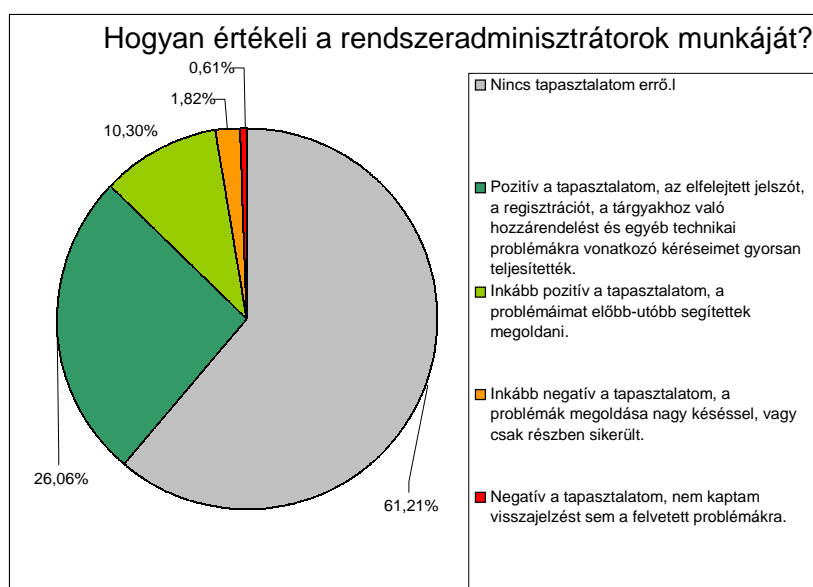
A rendszer struktúrájáról a válaszadók 2/3-a úgy nyilatkozott, hogy kis keresgélés után minden számára szükséges funkciót megtalált, 23%-uknak mindez keresés nélkül is sikerült. A struktúrára vonatkozó negatív értékelések aránya nem éri el a 12%-ot.

9. ábra
Az oktatói tevékenység értékelése

Bár az oktatók értékelése is igen udvarias válaszokat hozott, itt már jelentősebb a kritikus vélemények aránya. Talán ez az a kérdés, amelyben a felmérésben mért adatok és a személyes tapasztalat leginkább szemben áll. Az adminisztrátori tevékenység kapcsán és a hallgatókkal folytatott beszélgetések során leginkább ilyen problémákkal találkoztunk. Míg a hallgatók részéről a rendszer használata minimális informatikai tudást igényel, az oktatók esetén ez, ha kicsivel is, de több szakértelmet feltételez. Ennek hiányában a kurzus teljes elektronikus támogatása meghiúsulhat, függetlenül a technikai háttér meglététől, vagy a hallgatói igényektől. A másik aggodalomra okot adó jelenség egyes oktatók passzivitása, ellenszenvé az új módszerek iránt. Tapasztaltunk egy további negatív jelenséget, mégpedig azt, hogy egyes oktatók tartanak az általuk tanított tananyagokat elektronikus formában közzétenni.

10. ábra
Az adminisztrátori tevékenység értékelése

Az adminisztrátori tevékenységek értékelésénél a legpozitívabb eredmény, hogy a válaszadók 61%-a nem szerzett tapasztalatot erről, azaz esetükben a rendszer használata során semmilyen probléma nem adódott. A fennmaradó rész többsége gyors és hatékony problémakezelésről számol be, 10% szerint a hatékonyságon kisebb-nagyobb mértékben még érdemes lenne javítani. Mindössze a válaszadók 2,43%-a fogalmazott meg elmarasztaló véleményt az adminisztrációs feladatok ellátásáról.

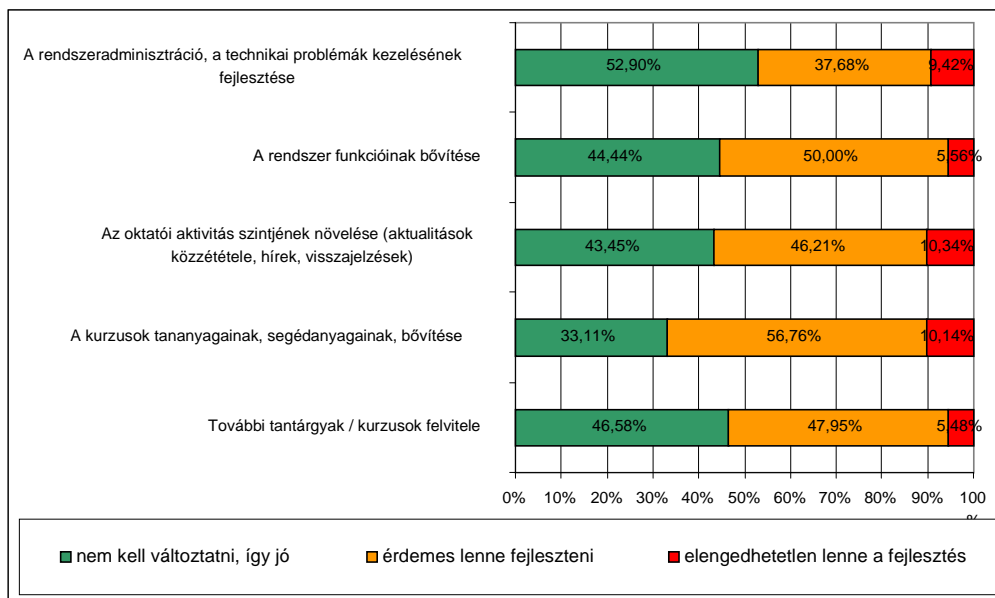
11. ábra A Moodle-rendszer hasznossága

A hallgatók összességében az MPT Moodle-rendszerét 77%-ban hasznosabbnak érzik, mint az alternatív oktatástámogatási megoldásokat. Bár 18% beérné egy regisztrációhoz nem kötött, de más funkciókat sem tartalmazó, mindössze a tananyagok elektronikus közzétételét megoldó honlappal, a hagyományos tananyagok kizárólagos használatát mindössze 2,5% támogatja.

A további fejlesztési feladatok kapcsán az alábbi területeket értékelték a válaszadók.

12. ábra Javasolt fejlesztések

Összegzés

A fejlesztések irányainak meghatározásánál a korábbiakhoz hasonlóan nagyrészt az elégedettség és az udvariasság hatásait érzékelhetjük. Mint a fentiekben is utaltunk rá, két terület fejlesztési igénye kissé erősebben érzékelhető. Az egyik a kurzusok segédanyagainak bővítése és további kurzusok felvitele a rendszerbe, a másik az oktatói aktivitás szintjének növelése, gyakoribb online jelenlét és interakció. Mindkét esetben 10% felett van azok száma, akik ezt elengedhetetlen fejlesztési iránynak tartják. Mindkét irány az oktatók intenzívebb online tevékenységét, jobb felkészültségét és pozitívabb attitűdjét igényli.

Érdekes, ámde nehezen értelmezhető adatok az adminisztrációs szolgáltatások fejlesztésénél mért értékek. Közel 10% tartja elengedhetetlen fejlesztési területnek, de itt a legnagyobb a teljesen elégedettek aránya is (53%). Ennek részletes feltárása további adatok begyűjtését igényli.

A kérdőívneként összesen 151 elemi adatot (köztük a felhasználók IKT használatának részletes jellemzőit) rögzítő vizsgálat teljes elemzése jelen cikk keretében a terjedelmi korlátok miatt nem lehetséges. Mindazonáltal a legfontosabb, a Moodle-rendszer állapotát és fejlesztési lehetőségeit bemutató paramétereket közöltük. A bemutatott vizsgálatot a jövőben megismételjük, így vizsgálva a fejlesztések eredményeit, lehetőséget teremtve a hallgatói szokásokban és attitűdökben kialakuló trendek megállapítására, és az ezekhez kapcsolódó fejlesztési irányok pontosítására.

G. Márkus György*

ÖT ÉVVEL A KELETI BŐVÍTÉS UTÁN – ROSSZ KÖZÉRZET EURÓPÁBAN**

„A válság elmélyülése közepette a régi és az új – keleti – EU-tagállamok, ahelyett, hogy a szükséges egység felé közelednének, egyre távolabb kerülnek egymástól. Mindez konfrontációhoz is elvezethet... Kelet-Európának az EU-tól támogatásra és olyan szolidaritásra van szüksége, amelynek a közösség, az együvé tartozás az alapja. Ha Európa vezető politikusai nem találják meg gyorsan és hatékonyan a kelet-európai válságlavinát megállító lehetőségeket, nagy lesz annak a kockázata, hogy évtizedek során elért vívmányok mennek veszendőbe” – írta még márciusban a dán Jyllands-Posten (09.03.02).

2009-nek, a nagy jubileumok évének egyik dátuma május 1.: öt évvel ezelőtt vált valóra az, amit mi itt Közép-Kelet-Európában nem pusztán csatlakozásnak éreztünk, hanem megkínlódott, kiérdemelt és sokáig halogatott megkésett visszatérésnek Európába. (Egy olyan historizálásra hajlamos régióban, ahol előszeretettel hangsúlyozzuk ugyan országainknak mint a barbárokkal szembeni védőbástyáknak a történelmi szerepét, attól viszont igen csak távol vagyunk, hogy szembenézzünk múltunkkal, hogy feldolgozzuk történelmeinket...) Az akkor még széleskörű és lelkes Európa-konszenzus mögött azonban eltérő értelmezések, tartalmak húzódtak meg, amelyeket akkor nem is nagyon tudtunk felismerni, melyek sem elméletben, sem gyakorlatban nem tűntek megkülönböztethetőeknek. A magyar ellenzéki mozgalomban két olyan értelmiségi elitcsoport létezett, melyeknek mindegyike hegemon szerepre törekedett. A nép-nemzetiek mindenek előtt az idegen megszállók és helytartóik elnyomása alóli felszabadulást látták a rendszerváltásban. Az ún. Demokratikus Ellenzék, az emberjogi liberalizmus elkötelezettjei elsősorban a nyugati társadalommodell és az egyéni szabadságjogok átvétele mellett szálltak síkra. S mellettük, vagyis inkább mögöttük ott voltak a „tömegek”, számukra pedig a fogyasztói társadalom anyagi bősége volt a fő elvárás.

A közvélemény-kutatások újabb adatai azt látszanak alátámasztani, hogy az új tagállamok többségében az emberek nem igazán elégedettek a csatlakozás következményeivel. A tagság –

* *főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Ezt az esszét a szerző a Neue Gesellschaft / Frankfurter Hefte folyóirat szerkesztőségének felkérésre németül írta. Az 5. (májusi) számában jelent meg (5–12. o.) Fünf Jahre Osterweiterung –Unbehagen in Europa címmel. A magyar szöveg ennek a fordítása, a kéziratot a szerző április közepén zárta le.*

egyik – keserű mellékíze azzal magyarázható, hogy maga a csatlakozás – másfél évtizeddel a rendszerváltás után – túl későn és nem egyfajta ünnepélyes-szimbolikus aktusként, hanem elhúzódozó és átláthatatlan, kicsinyes és kemény „üzleti” tárgyalások eredményeképpen valósult meg. (A NATO-csatlakozás viszont jóval korábban megtörtént.)

A legtöbb országban – így Magyarországon is – egy ellentmondásos átalakulást figyelhetünk meg az EU iránti szimpátiában. Kezdetben egy a lakosság mintegy háromnegyedét, később kétharmadát átfogó, konszenzuális eufória tanúi lehettünk. S azután minél inkább közeledett a hőn áhitott történelmi fordulat, annál inkább lohadt a lelkesedés. A 2003-as népszavazáson leadott igen-szavazatok 84%-s aránya impozánsnak tűnhet, ha azonban a 45%-os részvételi arányt is tekintetbe vesszük, amely az akkori körben a legalacsonyabb volt, már kevésbé rózsás a kép. A támogatottság és az euroszkepszis mára egyre jobban megmutatózó kettőssége arra a törésvonalra vezethető vissza, amely Magyarországon mind a politikát, mind magát a társadalmat is mélyre hatóan megosztja. A baloldalon sorakoznak fel – 2006 óta egyre kevesebben – a radikális nyugatosítók, a jobboldalon tömörülnek a nemzeti identitást mindenek fölé emelő tradicionalisták, akikhez a „nemzetek Európája” koncepció áll közel. A régió számos más országában is – bizonyos időeltolódással – bekövetkezett a kijózanodás-kiábrándulás folyamata.

A 2003-as csatlakozási népszavazás és maga a csatlakozás pozitívan hatott ugyan a közhangulatra, 2006-ban azonban a trend tartósan negatívra váltott. Az *Eurobarometer 2008.* őszi adatai azt mutatják, hogy, bár akkor még jóval kevésbé volt érezhető a recesszió, három kelet-európai ország – Lettország, Magyarország és Bulgária – egyértelműen euroszeptikussá vált. A csalódottság leginkább Magyarországra volt jellemző: a szimpatizánsok, az EU-t „jó dolognak” tartók aránya nem volt több mint 27%.

Az éremnek másik oldala is van. Többek között a munkaerő-mobilitásnak köszönhetően a lengyelek 73%-a érzi az integráció előnyeit, az EU 65% számára „jó dolog”. Észtországban a tagság pozitív megítélése a 2001-es 33-ról 2008 őszére 61%-ra emelkedett. Arra pedig okkal kérdezhetünk rá, meddig tart ki a 2008-as optimizmus az olyan, a pénzügyi és a gazdasági válság által érintett vagy veszélyeztetett országokban, mint Románia, Litvánia vagy akár Szlovákia.

Ha a kevésbé elégedett országokat elemezzük, mint amilyen Magyarország is, először is arra mutathatunk rá, hogy a magyarokat egy hármass válság kumulálódása sújtja.

Először is, folytatódik az a társadalmi-gazdasági transzformációs válság, amely 2002 óta egy kultúrharccal jár együtt, s ez blokkolja a politikum probléma-megoldási képességét. A multinacionális tőke ereje és az autochton szegmensek gyengesége, a számottevő szegénység, az egyenlőtlenségek nyomán kialakult a lakosság politikailag motivált megosztottsága a népnemzeti és a „szoclib” szubkultúrákra. Egy nyugatbarát és européer elitista „baloldallal”, amely piacosít és deregulál, szemben áll egy nem ritkán antikapitalista kvázi-populizmus jegyében politizáló jobboldal. S erősödik egy olyan radikális nem-demokratikus politikai kultúra, amely erőszakos cselekedetekkel, zavarkeltéssel, hőzöngéssel, nacionalista és rasszista attitűdökkel a társadalmi középre hatol be. S mindennek kontextusa az általánossá váló társadalmi anómia.

Másodsorra, itt van a csatlakozási válság, amelynek jegyében az eladósodott országnak a maastrichti kritériumok és a washingtoni konszenzus által legitimált megfegyelmezése súlyosbítja az amúgy is megoldatlan társadalmi-gazdasági bajokat. Mindez kielezi a már meglévő szociális feszültségeket és dezintegrációs tendenciákat. Megmutatkozik a meglévő intézmények gyengesége és a tagsággal járó követelmények közötti diszkrépancia.

Harmadsorra, az EU tagjaként Magyarország oly módon vonódik be magának Európának a válságába, hogy elmarad a társadalmi-gazdasági konvergencia, de analóg folyamatok játszódnak le a szerepét veszítő politikum tekintetében.

Az eurózónán kívül rekedt új tagországok – a „mag”-Európától elkülönülő „perem”-Európa – tipikus félperifériaként különösen kiszolgáltatott a válsággal szemben. Kilátásaik egyre romlanak. Méghozzá annak következtében, hogy a „rég” Európában egyre inkább teret nyernek a nemzeti és kollektív önzések. Egyrészt az EU meghatározó országaiban, másrészt az európai intézményekben olyan politikai erők válnak hangadóvá, vagy legalábbis tartani lehet egy ilyen folyamattól, amelyek nem csak „egyszerűen” protekcionista módon viselkednek a keleti országokkal szemben, hanem végső soron arra törekednek, hogy az eurózána határán egyfajta új vasfüggönyt eresszenek le (nem kizárt azért, hogy így hárítsák át saját terheik egy részét).

Fel kell tennünk a kérdést: mi is történt az EU-ban a keleti nyitás és a válság kezdete közötti időszakban. Felsorolhatnánk itt az oly sokszor ismételt, unalomig ismert témákat, mint amilyen az alkotmányozási válság, a költségvetés körüli kötélhúzások, az eldöntetlen vita bővítés és mélyítés viszonyáról, a pozíciókért folytatott harcok stb. Ehelyett bizonyos társadalmi okokra irányítanánk a figyelmet, amelyek kiválhatták azt, hogy megszűnt vagy legalábbis megszűnőben van az a hosszú éveken át tartó helyzet, amelyben Európát még legitímálta egy „csöndes többség”. Különösen így van ez az oly sok (nyugat-)európai polgárt sokkoló *big-bang*-jellegű bővítés óta. Még mielőtt kitört volna a pénzügyi és gazdasági válság, már érezni lehetett, hogy hitelét veszti a „Mindnyájan egy csónakban ülünk...”-jellegű retorika. S ez nem csupán az Unió szintjén volt tapasztalható, hanem az alatt is: az európai országok politikai rendszereiben és társadalmaiban.

Hosszú tanulmányokat, terjedelmes könyveket írtak és írnak arról – olyan szerzők, mint a német *Ulrich Beck*, a brit *Anthony Giddens* vagy az amerikai *Manuel Castells*, hogy csak ezt a három kiemelkedő szociológust említsük – miért következik be az, hogy az ipari kapitalizmus osztálytársadalmaira jellemző „Első Modernitás” összeegyeztethetlenné válik a posztindusztriális „Új Modernitással”. Erre a Második Modernitásra az indeterminitás, vagyis a rendszer-jelleg és a tervezhetőség eróziója, a hálózatok és a *patchwork*ök a jellemzőek. A kulturális identitások, a kulturális kódok meghatározó tényezőkké válnak. Annak ellenére, hogy társadalmainkban ez a kétfajta modernitás – ha nem is békésen, de – egymás mellett él... Talán éppen az az Európai Unió egyik fő problémája, hogy a maga ó-modern architektúrájával és többségében ó-modernül gondolkodó vezető elitjével egy új világot próbál teremteni és uralni.

Mindezzel a hagyományos néppártok is szembesülnek, amennyiben elavulóban levő törésvonalakhoz kötődnek. Ami pedig a globalizációhoz és az európaizálódás kihívásaihoz való viszonyulásukat illeti, elhalványulnak közöttük a politikai különbségek. Holott napjainkban mind a társadalmi-gazdasági, mind a kulturális – igazán fontos – konfliktusok azok körül a nagy kérdések körül alakulnak ki, amelyeket egyrészt a globalizáció, másrészt a modernitás átalakulása hoz magával. Egyszerre jelentkeznek és egymáshoz kapcsolódnak egyrészt a kulturális identitások elvesztésének és új jelentkezésének konfliktusai, másrészt az új-régi nyertesek és az új-régi vesztesek közötti törésvonalak. (Mindezek az ellentmondások azonban ritkán tudatosulnak.) A központi meghatározó törésvonal a nyitás és a bezárkózás, a határok meghaladása és a határok meghúzása között alakul, s eközben a kulturális megosztottság maga alá rendeli a gazdasági-társadalmi ellentéteket. Ezt tükrözi az a jelenség, hogy mind nyugaton, mind keleten sikerrel mozgósítanak azok a „nyitással”, a szupranacionalitással szemben álló többnyire populista erők, amelyek újraindítják a pártok közötti verseny tartalmát és szerkezetét.

Egyes közép-kelet-európai országokban, mint Magyarországon, már a rendszerváltás kezdetekor a pártrendszernek egy olyan modellje alakult ki, amelyben döntő szerepe van a nyitás

és a befelé fordulás közötti törésvonalnak. S a *good guys*nak tartott vagy magukat azoknak tartó progresszívek eközben piacósítanak, deregulálnak, áramvonalasítják, szűkítik a jóléti rendszert. A *bad guys* hírében álló nacionalisták meg közbiztonságot és szociális biztonságot ígérnek. Magyarországon, akár csak Lengyelországban, elvesztik szavazóikat a „jófiúk”, szavazatokat szereznek a „rosszfiúk”.

Az Európai Unió végül is politikai formáció. Képes lehet az önzések visszaszorítására s dönthet a pénzpiacok nemzetek feletti szabályozása mellett. Képes lehet arra, hogy megakadályozza „mag”-Európa bezárkózását, elkülönülését, s arra, hogy szolidárisan viszonyuljon a keleti tagállamokhoz. De arra is, hogy másképp cselekedjen.

Lengyel Brigitta*

AZ EURÓPAI UNIÓ KÜLKAPCSOLATAI NYUGAT-BALKÁNNAL – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL SZERBIÁRA**

Bevezetés

Szakedolgozatom témája az Európai Unió külkapcsolati rendszere Nyugat-Balkánnal, azon belül is különös figyelmet – egy külön fejezetet – szentelve Szerbiának. Európai integráció szakirányos hallgatóként Európai Unió iránti érdeklődésem adott, azon belül is annak külkapcsolati rendszere. A Nyugat-Balkán államai Európa integráns részei, az unió pedig elkötelezett tagságuk irányába. A köztük létrejött kapcsolat háttere és lehetséges fejlődési irányai érdekelnek leginkább, hiszen ennek a térségnek a stabilitása, a biztonság megteremtése az Európai Unió számára is fontos, és mint az elmúlt évtizedek bizonyítják, a segítsége nélkül nem is tudna megvalósulni. A stabilitáshoz és integrációhoz vezető út mögött azonban bonyolult háttér folyamatok zajlanak, amik megismerésének és elemzésének igénye vezetett a szakdolgozat megírásához.

Az első fejezet hivatott bemutatni az Európai Unió külkapcsolatának elemeit. A közös kereskedelempolitika főbb vonásainak és külpolitikai funkcióinak áttekintésével kezdek, aminek hosszas kifejtése nem célom, mert ez egy 1958 óta közösségi szinten működő, a közös piac megvalósítása érdekében jól szabályozott politika, aminek részletes bemutatását nem tartom a témához szorosan kapcsolódónak. Ugyanakkor mivel az Európai Unió külkapcsolati rendszerében fontos helyet foglal el, bemutatását mindenképpen szükségesnek gondolom.

A közös kül- és biztonságpolitika fejlődésének egyes szakaszait részletesebben fejtem ki, a különféle elképzelések, kormányközi konferenciák és vonatkozó szerződések ismertetésével, majd a jelenlegi helyzet és a Lisszaboni Szerződés ratifikálása után életbe lépő változások bemutatásával. Ennek a résznek a terjedelme hivatott érzékeltetni, hogy az alapvetően gazdasági alapokon szerveződő integráció milyen viszontagságosan szándékozik politikai – külpolitikai – téren is egységesülni.

* végzett nemzetközi tanulmányok szakos hallgató

** Részletek az idei Tóth Antal Emlékdíjjal kitüntetett szakdolgozathból. Konzulens: Szalóki Katalin

Mivel a szakdolgozat negyedik fejezetében megvizsgálom Szerbia kapcsolati rendszerét az Európai Unióval - aminek jelen álláspont szerint az Unióhoz való csatlakozás a fő célja-, ezért még az első fejezetben görcső alá veszem az integráció jogi feltételrendszerét valamint előnyeit és hátrányait.

A második fejezetben Jugoszlávia felbomlásának előzményeivel – kitérve vallási és etnikai ellentétekre - és körülményeivel foglalkozok, valamint a Délszláv háború rövid áttekintésével, aminek ismerete úgy gondolom fontos ahhoz, hogy akár a Nyugat-Balkán, akár Szerbia, akár pedig az Európai Unió céljainak, főbb szándékainak hátteret adhassunk és összefüggéseiben lássuk a harmadik és negyedik fejezetben kifejtetteket. Kifejezetten Szerbia európai uniós megítélésében fontos ismernünk kapcsolatának hátterét a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnöket kivizsgáló nemzetközi törvényszékkel (ICTY), és hogy miért fektet az EU akkor hangsúlyt a délszláv háborús bűnösök (Slobodan Milošević, Ratko Mladić, Radovan Karadžić és Goran Hadžić) elfogatására és kiadatására. Ugyanezen célból megvizsgálom a Koszovóban 1999-ben történt konfliktus eseményeit és annak rendezését is, ahogy az Európai Unió szerepét is a válságrendezésben.

A harmadik fejezetben az EU Balkán-politikáját tárgyalom, kronológiai sorrendben áttekintve a délszláv háború után kialakult viszonyrendszert az unió és a Nyugat-Balkán államai között. Részletesen bemutatom a stabilizációs és társulási folyamatot, mint az uniós Balkán-politika gerincét, annak három fő eszközeivel együtt. Külön foglalkozom a soros elnökségek szerepével a Balkán-politika alakításában, kiemelt hangsúlyt helyezve három elnökségre. A dedukció elvét követve az Európai Unió Balkán-politikájától, az egyes féléves elnökségek prioritásán át az európai uniós állampolgárok véleményéig jutunk el. Ezen logika alapján a fejezet végén elemzek egy nyugat-balkáni bővítéssel kapcsolatos Eurobarometer jelentést, amiből kiderül, hogy melyik tagállam állampolgárai hogyan viszonyulnak ezen térség integrációjához.

A negyedik fejezetben elemezem Szerbia kapcsolatát az Európai Unióval a Slobodan Milošević bukását követő demokratizálódási folyamatoktól napjainkig. Ebben a fejezetben szót ejtek a háborús bűnösök nemzetközi megítéléséről és hogy milyen szerepet játszanak Szerbia integrációs törekvéseiben. Koszovó jelenlegi státuszát is külön bekezdésben tárgyalom, hiszen annak helyzete meghatározó eleme az EU és Szerbia kapcsolatának, még akkor is ha nyilatkozataiban mindkét fél külön kezeli az integrációs folyamattól. Ennek kapcsán mutatom be az EULEX-et is, az unió igazságügyi-, rendőri misszióját, ami Koszovóban állomásozik. Továbbá lényeges kérdés jelenleg az EU és Szerbia – és nem melleleg a vajdasági magyarok szempontjából Magyarország – számára a vízummentesség kérdése, amire szintén kitérek.

A magyar-szerb kapcsolatok elemzésére a személyes érdeklődés mellett azért kerítek még sort, mert egyrészt Magyarország az EU Balkán-politikájában is rendelkezhet komoly politikai szereppel, közelsége és ismeretei kapcsán, másrészt mert a szerb-magyar viszonyt Magyarország kiemelten kezeli a vajdasági magyarság és a szomszédsági kapcsolat miatt is. Magyarország komoly támogatójává tudna válni Szerbia integrációjának.

A Szerbiával foglalkozó fejezetet az Európai Bizottság 2008-as országjelentésével zárom, ami egyfelől perspektívát ad Szerbia jövőjét illetően, másfelől pedig figyelmeztet a még előtte álló kihívásokra, amik nélkül tagsága a közeljövőben nem lehetséges.

A szakdolgozatban tehát megkísérlem azt, hogy átfogó képet adjak a Nyugat-Balkánnal kapcsolatos fejleményekről, nem csak aktualitásokat, de a kapcsolatok fejlődését is figyelembe véve.

A Nyugat-Balkán és az Európai Unió kapcsolata

Az Európai Közösség szerepe a békerendezésben

1992-ben a Maastrichti Szerződéssel lefektették az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának alapjait¹, ami alapján a tagállamok az 1990-es évek elején zajló délszláv konfliktus kezelésében rögtön nagy szerepet vállalhattak volna, bizonyítva ezzel az EU politikai erejét saját térségében. Az események menete azonban mást mutat.

Az USA és az EU is belefeledkezett a Szovjetunió felbomlásába és azt gondolták, ha bátorítják az elszakadási törekvéseket Jugoszláviában, akkor annak hatása továbbgyűrűzhet ott és Európa más térségeiben is. Sem az USA, sem az EU nem tett komolyabb intézkedéseket sem Jugoszlávia status quo-jának fenntartása, sem a függetlenségüket kinyilvánító országok elismerése irányába. Ugyan Jacques Delors, az Európai Bizottság elnöke és Jacques Poos, a soros EU-elnök Luxemburg miniszterelnöke 1991 májusában Belgrádba utazott felajánlani 4 milliárd \$ támogatást Jugoszlávia egyben tartására, továbbá biztosítani őket, hogy az EU sem politikai, sem gazdasági támogatását nem fogja adni az elszakadó államoknak. Továbbá a JNA megjelenésekor Szlovéniában még rendkívül optimistán úgy nyilatkozott Jacques Poos - miután az USA egyértelműen jelezte, hogy nem szándékozik beavatkozni a térségben -, hogy „Eljött Európa ideje. Ez nem Amerika ideje.”²

Azonban a következetlenség, vagy inkább az együttműködés hiánya mutatkozik meg abban, hogy Németország a maastricht-i IGC ceremónia előestéjén egyoldalúan elismerte Szlovénia és Horvátország függetlenségét, még azelőtt, hogy a Badinter Bizottság meghatározhatta volna véleményét az ügyben.³ A Badinter Bizottság – Robert Badinter vezetésével - az EK kezdeményezésére létrehozott békéltető bizottság volt, azzal a céllal, hogy ajánlásokat készítson az elszakadni vágyó államok szuverenitásának elismerésével kapcsolatban. Az 1991 szeptemberében létrejött bizottsággal párhuzamosan Hágában 1991. szeptember 7-étől induló békekonferenciát is szervezett az EK, amin Lord Peter Carrington békerendezési javaslata állt a középpontban. Eszerint egy laza konföderációt képzelt el, ahol a tagköztársaságok a kisebbség védelme és a határok sérthetatlensége mellett élnek együtt. Ez volt az ún. Carrington-terv.⁴

A konferencián részt vettek a horvátok, a szerbek, a szlovének és a macedónok is, de több szempontból is kétséges volt a közös megállapodás elfogadása. Milošević azzal vádolta az EK-t, hogy

¹ Lásd részletesen az 1. fejezet 1.3.4 bekezdésében.

² Alan Cafruny: *The European Union and the war in the former Yugoslavia: the failure of collective diplomacy*, http://books.google.hu/books?id=AlOHHZ55w6kC&pg=PA133&lpg=PA133&dq=Cafruny+The+European+Union+and+the+war+in+the+former+Yugoslavia&source=bl&ots=y3Psu7NbgF&sig=a17_h8ny_Z955Lzmt_6slnyiGc&hl=hu&ei=JuTUSf6UOYSV-gaOxonlCg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#PPA136,M1, Letöltés ideje: 2009. április 11. 136. oldal; „This is the hour of Europe. It is not the hour of the Americans.”

³ Cafruny i.m. 137. oldal

⁴ Cafruny i.m. 136. oldal

nem képvisel semleges álláspontot; a konferenciával párhuzamosan pedig kiújultak a harcok Horvátországban, tehát nem is a békéről, hanem inkább a háború lokalizálásáról tárgyaltak. Ugyan a Carrington-tervet sikerült elfogadtatni Milošević-csel, azt hivatalosan is meg kellett volna tenni 1991. november 5-ig. Mivel a határidő letelte után sem teljesítette Milošević a Carrington-tervben foglaltakat, az EK 1991. november 8-án felfüggesztette megállapodását Jugoszláviával, eltörölte az általános vámkedvezményt, korlátozta több jugoszláv termék importját, megvonta Jugoszláviától a PHARE-segélyt és az ENSZ BT-nél kérte az általános olajembargó elrendelését. A szankciókhoz csatlakozott az USA, Kanada, Svájc, Ausztrália és a Világbank is.

Tehát ugyan az EK megfelelően használta kereskedelempolitikai eszközeit a külpolitikai célok elérése érdekében, de sem a hágai konferencia, sem a Carrington-terv nem érte el célját. Az EK nem csak ebben mutatkozott sikertelennek, de a katonai beavatkozásról is lemondott, amelyek így együtt a CFSP kudarcát mutatták.

A közös katonai beavatkozást gátolta Franciaország és az Egyesült Királyság heves tiltakozása ez ügyben, de alapvetően is hiányzott a tagállamok közös álláspontja. Ahogy Németország különutas politikája, úgy a többi tagállam nyugat-balkáni régióhoz fűződő tradicionális viszonya határozta meg az államok külpolitikáját, és ezeken a kereteken egyikük sem tudott túllépni. Nem úgy, mint az USA, ami sokkal realiztikusabb képet tudott alkotni a délszláv válság okairól és következményeiről. Így míg az – akkor már Európai Unió – 1994-ig a „puha” eszközök híve volt, addig az USA és a NATO beavatkozása jelentette az igazi megoldást.⁵

Az 1995-ös daytoni megállapodás is az USA szerepvállalásának volt köszönhető, az EU tehát katonai, közös külpolitikai fellépést nem mondhatott magáénak. Amiben a háborús évek alatt sikeresnek mondhatta magát, azok a pénzügyi segítségnyújtások voltak a Balkán konfliktus-mentes területein. A humanitárius segélyek folyósítását a délszláv háború kezdetével egyidőben kezdte meg, és számos támogatási programot dolgozott ki, a meglévőket pedig kibővítette. Ilyenek voltak például az OBNOVA, ami infrastrukturális, fejlesztési és újjáépítési céllal működött; a PHARE, ami alapvetően Magyarország és Lengyelország gazdaságának fejlesztésére lett létrehozva, de kiterjesztették a térség országaira is; valamint a humanitárius segítséget adó ECHO.⁶

Az 1995-1999 közötti időszakban az EU, mint segélyezendő államokra tekintett a nyugat-balkáni országokra. A politikai instabilitás és a nacionalista törekvések jelenléte a térségben a Tanácsot 1996-ban a Regionális Megközelítés előterbe hozására készítette. Ennek lényege, hogy az unióval való kapcsolatok fejlődését Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban, a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban és Albániában szigorú politikai feltételekhez köti az EU. Ilyen feltételek a „menekültek visszafogadása, az etnikumok közötti megbékélés elősegítése, a regionális együttműködés kialakítása és a demokratikus átalakulás.”⁷ Ezek nem a taggá válás feltételei voltak – nem úgy, mint a koppenhágai kritériumok – hanem a kereskedelmi kedvezmények és pénzügyi segélyek felé vezető út. Ez azonban nem nyújtott akkora ösztönzést a reformfolyamatokhoz, mint a tagság lehetősége. Ezt az EU is belátta és az 1999-es német elnökség alatt útjára indították a Délkelet-európai Stabilitási Paktumot, amiben az EU mellett több, mint 40 nemzetközi szervezet, regionális kezdeményezés és állam vett részt. A nézőpont-váltásban nagy szerepe volt az 1999-es koszovói válságnak, ahol egyrésztől megismétlődött az EU kül- és bizton-

⁵ Vincze Dalma: *Az Európai Unió és a Nyugat-Balkán kapcsolatai és az unió bővítési stratégiájának változásai, Külügyi Szemle, 2008. tavasz, 29. oldal*

⁶ Vincze i.m. 30. oldal

⁷ Vincze i.m. 30. oldal

ságpolitikájának eredménytelensége, ugyanakkor felismerték, hogy a fejlesztés-politikai megközelítés nem elég a térség stabilizálásához. A paktum, amelynek részese lehetett Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Moldva és Románia, a tartós béke kialakulását, a gazdasági fejlődés előmozdítását és a térség államai közötti együttműködést ösztönözte.⁸

A stabilitási paktum mellett 1999-ben beindította az EU a stabilitási és társulási folyamatot is, ami az unió és a Nyugat-Balkán államok kapcsolatát – a csatlakozás jövőbeni lehetőségével – teljesen új kontextusba helyezte.

Az Európai Unió Balkán-politikája

A Balkán-politika fejlődése

Az Uniónak olyan stratégiát kellett megalkotnia, amely részéről a korábbi reaktív, eseményeket követő magatartást elkerülhetővé teszi és hosszú távú perspektívát nyújt a térség országainak.⁹ Már a Délkelet-európai Stabilitási Paktumot útjára bocsátó tanácsi közös álláspont is egyértelműen utal rá, hogy az EU nyitott a nyugat-balkáni országok tagként történő befogadására. Ám a teljes jogú tagsághoz ezen államoknak hosszú fejlődési úton kell végigmenniük. Ennek az útnak lett a következő állomása az 1999 májusában elindult stabilizációs és társulási folyamat (Stabilisation and Association Process – SAP). A SAP a korábbi Regionális Megközelítéshez képest kibővült eszközrendszerrel rendelkezett, bevezetve a politikai párbeszédet, az együttműködést a bel- és igazságügyek területén és új fajta szerződéses kapcsolatot kínált az országoknak, a stabilizációs és együttműködési megállapodást (Stabilisation and Association Agreement – SAA).¹⁰

A folyamatot a 2000-ben Zágrábban megrendezésre kerülő Nyugat-Balkán csúcstalálkozón engedték útjára, ahogy létrehozták az azt támogató pénzügyi eszközt a CARDS-ot is.¹¹ Ugyancsak 2000-ben, a júniusi feirai csúcstalálkozón deklarálták először azt, hogy a nyugat-balkáni országok előtt nyitva áll az EU-hoz csatlakozás majdani lehetősége. Ezt 2003-ban, Thessalonikiben is megerősítették, ahol a SAP-ot a bővítési folyamattal kapcsolatos elemekkel gazdagították, vagyis a SAP eszközei által a térség országai egyben az uniós tagságra is felkészülnek. A thessaloniki napirend vezette be ezeket az elemeket, például az Európai partnerségeket, amik rövid- és középtávú prioritásokkal segítik a nyugat-balkáni országokat a reformok megvalósításában és a jövőbeni tagságra való felkészülésben.¹² Emellett parlamenti konzultációval, a korrupció és a szervezett bűnözés elleni harccal és intézményépítő mechaniz-

⁸ Vincze i.m. 31. oldal

⁹ Kemenszky i.m. 3. oldal

¹⁰ A SAP-ról bővebben lásd: 3. fejezet 3.1.2 bekezdés

¹¹ Balázs Katalin – Szalóki Katalin: *Balkáni viszonyok – Az EU és a nyugat-balkáni országok kapcsolata, Európai Tükör, XI. évfolyam 7-8. szám, 112. oldal*

¹² Európai Bizottság honlapja: [http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/](http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/index_hu.htm)
[accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/index_hu.htm](http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/index_hu.htm), Letöltés ideje: 2009. április 17.

musokkal egészült ki a SAP. A vízumliberalizáció kérdése is a thesszaloniki napirend része volt, az azonban a mai napig lezáratlan kérdés, egyelőre a vízumkönnyítések rendszerének kiépítése van folyamatban.

A kapcsolatok mélyítésére politikai változások adtak okot, ugyanis több országban politikai elitváltás következett be (Horvátország, Szerbia), és az addig a „nyugati fejlett demokráciák szemében szalonképtelen rezsimek”¹³ helyét demokratikusabb, az európai integráció iránt elkötelezettebb politikai vezetés vette át. Emellett három másik oka is volt a nyitásnak. Ezek közül az első a tagállamok hozzáállásának megváltozása volt. A korábban említett közös fellépés hiánya mögötti egyéni megítéléseket kezdték felváltani az egységes balkáni stratégiák. Egyre több szakértője van a területnek, a kapcsolatok elemzése egyre inkább komplex, EU-s nézőpontra alapszik. A második ok a CFSP eszközszerének bővülése, amely a kezdeti sikertelenségek után, tanulva hibáiból, egyre hatékonyabban tudja rendezni a konfliktusokat, akár ebben a térségben is. Továbbá harmadik oknak lehet számolni az EU Balkán-stratégiájának befolyásoló tényezőjeként a kelet-közép-európai országokkal való bővítésekből származó tapasztalatokat, a másik fél részéről pedig az egyre nagyobb elkötelezettség jeleit az EU irányába.¹⁴ Továbbá ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a bővítéssel a teljes nyugat-balkáni régió szomszédságba került az Európai Unióval, immár nem csak Görögország felől, hanem 2004-ben Szlovénia és Magyarország, majd 2007-ben később Románia és Bulgária felől is. Ez a tény is konkrét stratégia készítésére készítette volna az EU-t, de annak megalkotása és beindítása már évekkal a bővítések előtt elkezdődött.

A stabilizációs és társulási folyamat

A SAP-nak hármas célja van: a stabilizáció megvalósítása és a piacgazdaságra történő gyors áttérés, a regionális együttműködés elősegítése és az EU-hoz történő csatlakozás kilátásba helyezése. Ezek eléréséhez kínálja a SAP a kereskedelmi engedményeket, gazdasági és pénzügyi támogatásokat és a fentebb említett SAA-t.¹⁵

A kereskedelmi engedmények széles körű szabad piacra jutást takarnak, amik a stabilizációs és társulási megállapodás aláírásával a szabadkereskedelmi övezet fokozatos alkalmazását hozzák magukkal.

A folyamat pénzügyi eszköze a CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilisation¹⁶) volt, ami kifejezetten a Nyugat-Balkán országai számára létrehozott támogatási eszköz lett. Költségvetése 2000 és 2006 között 4,65 milliárd euró volt.¹⁷ Az EU már 1991 óta támogatta a térség országait – összesen 6,8 milliárd euróval – de strukturált formát

¹³ Kemenszky i.m. 5. oldal

¹⁴ Vincze i.m. 32. oldal

¹⁵ Európai Bizottság honlapja: http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accesion_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/index_hu.htm, Letöltés ideje: 2009. április 17.

¹⁶ Jelentése: újjáépítésre, fejlesztésre és stabilizációra szolgáló közösségi támogatás – Horváth i.m. 337. oldal

¹⁷ Horváth i.m. 337. oldal

csak a CARDS létrehozásával kapott. A támogatás eredetileg Albániának, Bosznia-Hercegovinának, Horvátországnak, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságnak és Szerbia és Montenegrónak járt, de Horvátország kapcsolatai az EU-val gyorsabban fejlődtek, így ő más keretből kapott támogatást.¹⁸

A CARDS fő célja a rekonstrukció, a demokratikus stabilizáció, a kisebbségek és a menekültek helyzetének rendezése, intézményi és jogalkotási fejlesztések, megerősíteni a jogállamiságot, az emberi jogokat, a civil társadalom és a média, a szabad piacgazdaság helyzetét, elősegíteni a fenntartható gazdasági fejlődést és a társadalmi fejlődést, továbbá szorosabb kapcsolatot teremteni a régió belüli országok valamint a régió országai és az EU között.¹⁹

A CARDS létrehozásával párhuzamosan politikai kritériumok teljesítéséhez kötötték annak felhasználását. A vonatkozó tanácsi rendelet kimondja, hogy a támogatásra jogosultság feltétele „a demokrácia alapelveinek és a jogállamiságnak, az emberi és kisebbségi jogoknak, valamint az alapvető szabadságoknak a tiszteletben tartása (...)”²⁰. Ha egy ország ezeket nem teljesíti, az együttműködés felfüggesztésével vagy bizonyos lépések elhalasztásával kell számolnia.²¹

2007 óta a CARDS-ot az IPA váltotta fel, miután az EU minden csatlakozási és előcsatlakozási támogatást (PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS) egy alapba olvasztott be. Az IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance²²) tagjelölt (Horvátország, Volt Jugoszláv Köztársaság és Törökország) és potenciális tagjelölt (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Szerbia, Koszovó) országoknak nyújt támogatást.²³ Az IPA öt elemből tevődik össze: átmeneti támogatás és intézményfejlesztés, határokon átnyúló együttműködés, területfejlesztés, humán erőforrás-fejlesztés, vidékfejlesztés. Az utóbbi három elem azonban a potenciális tagjelöltek számára nem hozzáférhető. A 2007-2013-as költségvetési periódusban az IPA rendelkezésére 11,47 milliárd euró áll.²⁴ (Az egyes nyugat-balkáni országoknak nyújtott támogatások mértékét 2000-től 2009-ig lásd a 2. számú táblázatban.)

¹⁸ Balázs – Szalóki i.m. 114. oldal

¹⁹ Balázs – Szalóki i.m. 114. oldal

²⁰ A Tanács 2666/2000/EK rendelete, 5. cikk, (1), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:11:34:32000R2666:HU:PDF>, Letöltés ideje: 2009. április 17.

²¹ Kemenszky i.m. 6. oldal

²² Jelentése: Előcsatlakozási Támogatási Eszköz – Horváth i.m. 119. oldal

²³ Horváth i.m. 337. oldal

²⁴ Horváth i.m. 118. oldal

2. táblázat
Az EU által nyújtott támogatások mértéke nyugat-balkáni országoknak
(millió euróban)²⁵

	Az EU által nyújtott támogatás összege CARDS forrásból (2000-2006)	Az EU által nyújtott támogatás összege IPA forrásból (2007-2009)
Albánia	316	212,9
Bosznia-Hercegovina	503	226
Macedónia		
Volt Jugoszláv Köztársaság	292	210,5
Szerbia és Montenegró	1514	Szerbia: 572,4 Montenegró: 97,3
Kosзовó	1010	194,1

A támogatásoknak hatalmas szerepe van a háborús állapotok felszámolásában, az újjáépítésben, a környezet élhetőbbé tételében, amik az ott élő emberek mindennapjait látványosan befolyásolják, testközelbe hozva ezzel az Európai Uniót. Például CARDS forrásból építették újjá Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban a 2001-ben egy konfliktusban majdnem teljesen elpusztított St. Atanasij templomot. Az épület része volt annak a XIV. századi kolostor komplexumnak, ami Lesok város történelmi és kulturális központja volt. A templomnak csak a bejáratú része és a két tornya maradt épen, a többi lerombolták. A 2003 és 2005 között zajló újjáépítés összköltsége 742 700 Euró volt, de ez magában foglalta a freskók restaurálását és a közeli városban, Neprostenoban lerombolt mecset újjáépítését is. Egy templommal párhuzamosan egy mecset felújítása hozzájárult a térség nemzetiségek közötti kapcsolatának erősítéséhez, a bizalom megteremtéséhez.²⁶

Az EU polgári és katonai jelenléte a térségben

Az Európai Unió a 2000-es évek elején biztonságpolitikai eszköztárának bővülésével²⁷, és az 1990-es évek tapasztalatainak leszűrésével egyre inkább át tudta venni a felelősségvállalás „terhét” az Amerikai Egyesült Államoktól és a NATO-tól. Ennek hátteréhez tartoznak az EU

²⁵ CARDS adatok: Balázs – Szalóki i.m. 113. oldal; IPA adatok: Horváth i.m. 119. oldal

²⁶ Európai Bizottság honlapja: http://ec.europa.eu/enlargement/projects-in-focus/selected-projects/culture-and-tourism/culture/fym_reconstruction-of-st-atanasij-church_en.htm, Letöltés ideje: 2009. április 18.

²⁷ A CFSP fejlődéséről az 1990-es években lásd részletesebben az 1. fejezet 1.3.4 bekezdést

bővítési tervei is, és a korábban már említett szomszédság kérdése, továbbá az USA-t ért 2001. szeptember 11-i terrortámadás, ami a nyugat-balkáni térségről a Közel-Keletre vonta az amerikai figyelmét.

2000-ben és 2001-ben Szerbia déli részén és Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban az albánok felkelése is olyan konfliktusokat váltott ki, ahol az EU-nak, – még NATO segítségével – be kellett avatkoznia a rendezésbe. Érdekes, hogy míg az EU biztonságpolitikai eszköztára egyre bővült a délszláv háború óta, mellette párhuzamosan a konfliktusok száma és mértéke egyre csökkent. De kihívásokban hozott újdonságokat. Például az EU válságkezelési műveletei 2003-ban, Bosznia-Hercegovinában kezdődtek meg, ahol az ENSZ rendőri misszió feladatát vették át. Az EU-nak nem jelentett túl kockázatos terepet ez a művelet, mert az akciót stabil politikai támogatás övezte minden oldalról, továbbá egy relatív kicsi, 500 fős rendőri erő jelenlétéről volt szó. A gyakorlatozásra ideális terepnek bizonyult.²⁸

Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaságban pedig az első katonai missziója indult az uniónak, szintén 2003-ban, márciusban, Concordia néven. Az akció sikeres volt, így 2003 decemberében Proxima néven, rendőri misszióként folytatódott az EU-s jelenlét 2005. december 31-ig. A legnagyobb katonai vállalkozásnak a NATO-tól átvett bosznia-hercegovinai békefenntartó hadművelet bizonyult. 2004 decemberében indította az unió az Althea nevű akciót, ami még mindig működik. Ezen műveletek hátterét a közös biztonság – és védelempolitika adja, továbbá a NATO-val 2002 decemberében aláírt Berlin Plus megállapodás, ami alapján az EU a „NATO képességeire épít”.²⁹

Az Európai Unió emellett a koszovói rendezésben is aktívan részt kíván venni.³⁰

A magyar elnökség és a Nyugat-Balkán

Mivel Magyarország csak 2011 első félévében tölti be a soros elnöki tisztséget, hivatalosan kiadott elnökségi programmal még nem rendelkezik. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne kezdődött volna el a felkészülés az elnökségre, és ne lennének máris egyeztetések a trió másik két tagjával, Spanyolországgal és Belgiummal a főbb prioritások tekintetében. Vannak olyan témák, amik az elnökség által megalkotott programon felül állnak, mint például a költségvetési keret megalkotása, a lisszaboni stratégia folytatása vagy Horvátország csatlakozása – amennyiben 2009-ben lezárulnak a tárgyalások. Ezek mellett pedig vannak olyan témakörök, amiknek a trió kiemelt figyelmet kíván szentelni. Várhatóan ezek az unió szociális dimenziója a lisszaboni stratégia folytatásának keretében, az energia -és klímapolitika, környezetvédelmi kérdések, szomszédságpolitika és egyes külpolitikai területek.³¹

A trió együttesen is fontos prioritásként fogalmazza meg a nyugat-balkáni térség integrációs perspektívájának erősítését, ez a terület azonban Magyarország számára különösen nagy jelentőséggel bír. Ennek oka amellett, hogy valószínűleg a mi elnökségünk idejére esik Hor-

²⁸ *Gazdag i.m. 371. oldal*

²⁹ *Vincze i.m. 35. oldal*

³⁰ *Részletesen lásd a 4. fejezet 4.5 bekezdést.*

³¹ *Iván Gábor: Stratégiai irányok a spanyol-belga-magyar EU-elnökség programjában és a trió együttműködésének más területein, Európai Tükör, XIII. évfolyam, 11. szám, 87. oldal*

vátországgal a csatlakozási szerződés aláírása és ratifikációja, hogy Magyarország számára elsődleges törekvés, „hogy a vele szomszédos államokkal sokoldalú és érdemi kapcsolatokat, szövetséget alakítson ki”³². Horvátországra pedig különösen vonatkozik ez az állítás, köszönhetően a közös történelmi gyökereknek, a magyar kisebbség jelenlétének és a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok összefonódásának. Magyarországnak tehát érdekében fog állni Horvátország és a – szomszédságpolitika szempontjából szintén fontos – nyugat-balkáni államok integrációjának politikai támogatása 2011-es elnöksége idején.³³

Szerbia útja az Európai Unióba

A közeledés lépcsőfokai Szerbiával

Szerbia fejlődését több tényező is befolyásolta az elmúlt 20 év során. Míg Közép-Kelet Európában komoly demokratizálódási folyamatok indultak be, addig a Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban véres konfliktusok zajlottak, amiknek köszönhetően fokozatosan kizárta magát a nyugati demokratikus nemzetközi közösségekből. Ugyan Milošević bukását 2000-ben integrációpárti vezetés követte, a mai napig olyan lezáratlan problémákkal kell szembesülniük, mint Koszovó státusza vagy a háborús bűnösök megítélése.³⁴

Ugyanakkor ezek mellett Szerbia, nyugat-balkáni szomszédjaival együtt, részt vett és vesz a stabilitási és társulási folyamatban³⁵, de ahogy arról korábban már szó esett, az országokat eltérő gyorsaságú fejlődés jellemezte és jellemzi a mai napig. Így lehetséges az, hogy például a Macedónia Volt Jugoszláv Köztársasággal már 2004. április 1-én életbe lépett a Stabilizációs és Társulási Megállapodás (SAA), míg Szerbiával kapcsolatban csak 2005 áprilisában érkezett a Tanácstól a Bizottság felé a felhívás az SAA tárgyalások megnyitásának lehetőségeiről készítenő vizsgálatra.

Ennek egyik alapvető oka, hogy az Európai Unió viszonyát Szerbiával a konfliktusok lezárulta óta a háborús bűnösök kiadatásának folyamata, valamint Montenegró és Koszovó helyzete határozza meg. Mind az Európai Unió, mind a Főügyész folyamatosan vizsgálja Szerbia viszonyát a „volt Jugoszlávia területén 1991 óta elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekményekért felelős személyek megbüntetésére létrejött Nemzetközi Törvényszékkel”³⁶. A Bizottság még 2005 áprilisában átnyújtotta a Tanácsnak a Szerbiáról készített megvalósíthatósági tanulmányát, ami alapján alkalmasnak ítélte meg a tárgyalások megkezdésére.

³² Marján Attila: *Gondolatok a magyar EU - elnökség elé, Európai Tükör, XIV. évfolyam, 3. szám 78. oldal*

³³ Marján i.m. 78. oldal

³⁴ Orosz Anna: *Szerbia külpolitikája a koszovói háború lezárulásától a tartomány függetlenségéig, http://www.grotius.hu/doc/pub/FKRUIW/81%20orosz_anna.pdf, Letöltés ideje: 2009. január 29., 1-4. oldal*

³⁵ *A stabilizációs és társulási folyamatról lásd a 3. fejezet 3.1.1 és 3.1.2 bekezdését.*

³⁶ *Euractiv.hu - <http://www.euractiv.hu/portrek/hirek/serge-brammertz-portreja>, Letöltés ideje: 2009. április 21.*

Szerbia-Montenegróval 2005 októberében kezdődtek a megállapodás aláírását célzó tárgyalások, de a folyamatot több körülmény is nehezítette. Egyrészt Montenegró 2006. június 3-án önállósulása, másrészt az, hogy az EU még 2006. május 3-án felfüggesztette a tárgyalásokat, mert nem találta kielégítőnek Szerbiának, a Volt Jugoszláviában elkövetett Háborús Bűncselekményeket Vizsgáló Nemzetközi Törvényszékkel (ICTY) való együttműködését. Olli Rehn, az EU bővítési biztosa befagyasztotta a Stabilitási és Társulási megállapodásról folytatott tárgyalásokat Szerbia-Montenegróval, mert Belgrád a megszabott határidőre képtelen volt felkutatni és Hágának átadni a háborús bűnökkel vádolt Ratko Mladićot - egykori boszniai szerb hadseregarancsnokot.³⁷ Olli Rehn erről így nyilatkozott: „A tárgyalások leállításának egyik fő oka, de nem a kizárólagos oka az, hogy a titkosszolgálatok, különösen a katonai jellegűek nem állnak civil és demokratikus ellenőrzés alatt.”³⁸

Új lökést a tárgyalásoknak a 2007. év eleji választások adtak, mivel Európa- és reformpárti politikai erők nyerték a választást. Boris Tadić szerb államfő személye bizakodásra készítette az Uniót, ami abból is látszik, hogy 2007. március elején Olli Rehn EU bővítési biztos már 2008-ra jósolta Szerbia tagjelöltté válását. Így több mint egy éves szünet után 2007. június 13-án folytatódhattak a tárgyalások. Az aláírás előfeltétele az ICTY-vel való teljes körű együttműködés volt továbbra is. Ezzel párhuzamosan folyt az ENSZ BT-n belüli egyeztetés Koszovó jogállásáról. Carla del Ponte hágai főügyész elégedetlen volt Szerbia hozzáállásával kapcsolatban, ezért nem támogatta a tárgyalások lezárását.

Agim Ceku koszovói albán kormányfő 2007. december 4-én Brüsszelben egyértelművé tette, hogy Koszovó hamarosan kikiáltja függetlenségét, amit 2008. február 17-én meg is tett³⁹.

Bizonytalan időre elhalasztották az EU és Szerbia közötti politikai keretmegállapodás 2008. február 7-re tervezett aláírását, miután a szerb kormányon belül komoly ellentétek támadtak az uniós ajánlat elfogadásáról, amely egyebek mellett a szabadkereskedelmet, a vízumliberalizációt és a szerb diákok európai egyetemeken való tanulásának lehetőségét helyezi kilátásba Belgrádnak. Az aláírási ceremóniát Vojislav Koštunica miniszterelnök ellenállása miatt kellett lemondani, aki azzal vádolta meg az EU-t, hogy csapdát állítva el akarja fogadtatni Koszovó – 2008. február 17-én kikiáltott függetlensége nyomán, – kiválásának jóváhagyását Szerbiával. Vojislav Koštunica ellenállásának egyik kiváltó oka belgrádi elemzők szerint az a hír volt, hogy az uniós nagykövetek jóváhagyták a koszovói EU-misszió (EULEX) mandátumára vonatkozó közös fellépést. Belgrádban a misszió tartományba küldését a koszovói függetlenség kvázi elismerésének tekintették.

2008. április 29-én azonban aláírásra került a Stabilitási és Társulási megállapodás Luxemburgban. Annak ratifikációja viszont a mai napig nem történt meg. A Tanács még 2008 áprilisában döntött úgy, hogy az SAA hatályba lépésével addig várnak – tehát a tagállamok addig blokkolják mind az SAA, mind az azt bevezető ideiglenes megállapodás nemzeti parlamenti megerősítését, – amíg úgy nem vélik, hogy Szerbia teljes mértékben együttműködik az ICTY-vel.⁴⁰

³⁷ *Orosz i.m. 12. oldal*

³⁸ <http://www.bruxinfo.eu/index.php?lap=dokument/dokument&oldpath=bruxinfo/ujzag/20060504/rovat40/cikk21.html>, *Letöltés ideje: 2008. december 16.*

³⁹ *Republic of Kosovo – Assembly -Ünnepélyes rendkívüli ülés*, <http://www.assembly-kosova.org/?cid=2,159,1750>, *Letöltés ideje: 2009. április 22.*

⁴⁰ *Commission Staff Working Paper -* http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/news/090203_en.pdf, *Letöltés ideje: 2009. április 22.*

A háborús bűnösök szerepe Szerbia és az EU kapcsolatában

Szerbia valamint az Európai Unió és a nemzetközi közösség kapcsolatában visszatérő probléma a délszláv háború bűnöseinek elfogatása és a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnöket kivizsgáló nemzetközi törvényszékkal (ICTY) való együttműködés. Ahogy azt láthatuk korábban, az unióval való kapcsolatok előrehaladásában rendre előkerült visszahúzó tényezőként Szerbia nem megfelelő együttműködése az ICTY-vel. A probléma nem csak a bűnösök elfogatásában és kiadatásában rejlik, hanem a bűnösök egységes szerb nemzeti megítélésének hiányában is – gondolva itt például a 2008-as szerb parlamenti választásokra, ahol a Szerb Radikális Párt hősként aposztrofálta a háborús bűnösöket.⁴¹

Ugyanakkor számos előrelépés történt a volt vezetők elfogatásában, gondolva itt az egyik legkeresettebb hágai vádlottra, Zdravko Tolimir volt boszniai szerb tábornokra – Ratko Mladić fővádlott közeli munkatársára – akit 2007 májusában fogtak el. Tolimirt 2005-ben vádolta meg a Hágai Nemzetközi Törvényszék azzal, hogy felelősség terheli a boszniai muzulmánok terhére 1995-ben Srebrenicában és Zepában elkövetett háborús bűnökért.

Továbbá 2008. július 21-én őrizetbe vették a srebrenicai népirtás egyik főbűnösének tartott, de sok szerb által ma is nemzeti hősként tisztelt Radovan Karadžić volt boszniai szerb elnököt, az egyik leginkább keresett hágai vádlottat.

A fejlemények tekintetében Szerbia 2009-ben elérheti az EU tagjelölti státust - állapítja meg az Európai Bizottság 2008-as országjelentése, hiszen a szerb közigazgatás már felkészült a Stabilitási és Társulási egyezmény végrehajtására. Az ICTY-vel azonban továbbra is szükséges az együttműködés, hiszen Ratko Mladić és Goran Hadžić – a horvátországi szerbek korábbi politikai vezetője – továbbra is szabad lábon van. További hiányosságként szól az országjelentés arról, hogy lassan halad a szerb bírósági reform. A fellebbviteli bíróság még mindig nem kezdte meg a működését, s hiányzik több, a reform végrehajtásához elengedhetetlen törvény.⁴²

Koszovó státuszának kérdése

2008. február 17-én Koszovó tartomány albán vezetése kikiáltotta a tartomány függetlenségét. A tartomány közigazgatásilag jelenleg az ENSZ irányítása alatt áll. Az emiatt megjelent szélsőségesen nacionalista nézetek – főként az EU-ellenes Szerb Radikális Párt részéről – veszélyeztették az EU és Szerbia kapcsolatát. Érdekes párbeszéd alakult ki ennek kapcsán, amelynek során a szélsőségesek azzal fenyegetőztek, hogy hatályon kívül helyezik az egyezményt és leállítják a tárgyalásokat, ha megnyerik a választást. Az Európai Unió válasza erre az volt, hogy Szerbia nagyon messze fog kerülni a csatlakozástól és az unió a későbbiekben nem lesz hajlandó tovább támogatni a balkáni országot. Erre a szélsőségesek azt reagálták, hogy ha a tagállamok továbbra is Koszovó függetlenségét támogatják, akkor Szerbia minden kapcsolatot meg fog szakítani a Nyugattal, beleértve Washingtonot is, és Oroszország partnereként kíván a továbbiakban részt venni a nemzetközi folyamatokban. Emellett nehezményezték, hogy az általuk hős-

⁴¹ Lásd: 4. fejezet, 4.3 bekezdés

⁴² Európai Bizottság - *Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/strategy_paper_incl_country_conclu_en.pdf. Letöltés ideje: 2009. április 25.

ként aposztrofált, a délszláv háborúban részvevő katonai vezetőket az EU továbbra is bűnösnek tekinti, népirtással vádolja és követeli kiadatásukat.⁴³

Az egyre radikálisabb irányt vett vitát a 2008. május 11-én megtartott előre hozott választások eredménye oldotta meg, amikor is a „Boris Tadić elnök vezette, az Európai Szerbiáért nevű pártszövetség szerezte a legtöbb szavazatot”⁴⁴. Az előre hozott választásokra azért volt szükség, mert a szerb kormánykoalíció, Koszovó függetlenségének kikiáltása nyomán megosztottá vált. A koalíció tagja a Szerb Demokrata Párt (DSS) volt Vojislav Koštunica vezetésével és a Boris Tadić államfő vezette Demokrata Párt (DS). Ugyan Koszovó elszakadását mindkét párt ellenezte, azonban a DSS az Európai Unióval és a Stabilizációs és Társulási megállapodás aláírásával is élesen szembehelyezkedett, míg Tadić az uniós kapcsolatok fejlesztését és az SAA aláírását helyezte előtérbe. A koszovói függetlenséghez köthető a 3. fejezet 3.2.1 bekezdésében tárgyalt, a szlovén elnökség ideje alatt kiadott Tanácsi határozat is a Belgrádban, Mitrovicában és más helyeken a diplomáciai képviselők ellen elkövetett erőszakos cselekmények elítélése is. Továbbá Koszovó függetlenségével kapcsolható össze az is, hogy Szerbia minden Koszovó szuverenitását elismerő államból visszahívta nagykövétét, így a magyarországi 2008. március 19-i elismerés után innen is.⁴⁵ A mai napig egyébként az EU 22 tagállama ismerte el a függetlenséget; Ciprus, Románia, Görögország, Spanyolország és Szlovákia kivételével mind. Utóbbiak elutasítják Koszovó egyoldalúan kikiáltott függetlenségének elismerését. Tehetik mindezt azon Tanácsi következtetés alapján is, miszerint „a tagállamok – nemzeti gyakorlatukkal és a nemzetközi joggal összhangban – maguk határoznak a Koszovóhoz fűződő kapcsolatukról.”⁴⁶

A viszonyok rendeződését mutatja azonban az a tény, hogy 2008 augusztusában Szerbia visszaküldte nagyköveteit az uniós államokba.⁴⁷

Az EULEX

A Koszovó feletti felügyeleti jogokat az ENSZ égisze alatt működő UNMIK-tól (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) az Európai Unió rendőri és igazságügyi missziója (European Union Rule of Law Mission in Kosovo – EULEX) tervezte átvenni az Európai Tanács 2007. december 13-ai elnöki következtetése alapján, ami szerint az EU készen

⁴³ *BruxInfo Portál – Baljós előjelek a Nyugat-Balkánon*, www.bruxinfo.hu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=23816, Letöltés ideje: 2009. április 22.

⁴⁴ *BruxInfo Portál – Európa örül a szerb demokraták győzelmének*, http://www.bruxinfo.hu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=23886, Letöltés ideje: 2009. április 22.

⁴⁵ *HVG.HU - Nem érte váratlanul Budapestet a szerb nagykövet visszahívása* http://hvg.hu/itthon/20080319_szerbia_koszovo_magyarorszag.aspx, Letöltés ideje: 2009. április 22.

⁴⁶ *Sajtóközlemény a Tanács 2851. üléséről – 6496/08 (Presse 41)*, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/08/st06/st06496.hu08.pdf>, Letöltés ideje: 2009. április 22.

⁴⁷ *Szerbia bíróság elé viszi Koszovó ügyét – Népszabadság, 2008. augusztus 28. LXVI. Évfolyam, 201/1. szám, 1. oldal, 8. oldal*

áll arra, hogy vezető szerepet vállaljon Koszovó stabilitásának megszilárdításában. Az EULEX felállításáról 2008. február 16-án döntöttek. Célja a nemzetközi felügyelet átvétele és a jogállami keretek közötti önálló állammá alakulás figyelemmel kísérése.⁴⁸

A szerb fél álláspontja az volt, hogy a misszió kizárólag a Belgrád által megszabott feltételek között kezdheti meg működését. Boris Tadić államfő ragaszkodott ahhoz, hogy a zömmel szerbek lakta észak-koszovói térségre, valamint a szerb kisebbség által lakott zárványokra ne terjedjen ki a koszovói állam fennhatósága és ezáltal a misszió által ellenőrzött terület sem. A pristinai albán vezetés elutasította a belgrádi követelést, arra hivatkozva, hogy az sértené Koszovó szuverenitását. Ez ellen és az EULEX jelenléte ellen tiltakozott 2008. december első napjaiban a koszovói Pristinában több ezer albán. A körülbelül kétezer rendőrt, igazságügyi - és vámtisztviselőt magában foglaló misszió – amelynek feladata segíteni a hatalmi és igazgatási szervek létrehozását valamint harcolni a bűnözés és a korrupció ellen – ugyanis Koszovó státuszának kérdésében semleges. Ez a tény pedig nem volt elfogadható a koszovóiak számára, szerb befolyást látván a háttérben. Olyan félelmek is megjelentek, miszerint a misszió célja felosztatni Koszovót. Hiába tett tehát ígéretet mindkét fél, Belgrád és Pristina is arra, hogy teljes mértékben együttműködést fognak tanúsítani az EULEX irányába, mindkét fél aggodalmasan tekintett annak munkájára. A szerb fél azért, mert Koszovóra a továbbiakban is, mint „Szerbia integráns alkotórésze” tekintett – és tekint azóta is –, és ezért alapjaiban kérdőjelezi meg a misszió létjogosultságát. Koszovó pedig azért, mert féltik szuverenitásukat és Hasim Thaci koszovói miniszterelnök szerint a misszió értelmetlen, ha tevékenysége nem terjed ki a szerbek lakta északi területekre az első naptól kezdve.⁴⁹

Hasim Thaci ezzel kapcsolatos félelmei végülis alaptalannak bizonyultak. A misszió 2008. december 9-én megkezdte tevékenységét Koszovóban, és az állománytelepítés Mitrovica területére is kiterjed, ami a szerbek által lakott észak-koszovói területen van. A misszió tevékenységének megkezdésekor 1400 külföldi megbízottal és 500 helyi munkatárssal rendelkezik, majd ez a létszám 1900 biztonsági és igazságügyi alkalmazottra fog felduzzadni, valamint több mint ezer helyi munkatárs képezi majd személyi állományát. Észak-Koszovóban egyelőre csak 100 uniós megbízott kezdi meg munkáját a rendészeti-igazságügyi misszió keretében.

Az észak-koszovói szerbek ellenkezése is némileg enyhült az EULEX-szel kapcsolatban, mivel Észak-Koszovóban az EULEX továbbra is az eddigi nemzetközi felügyeletet ellátó ENSZ-misszió, az UNMIK égisze alatt fejti ki tevékenységét. Pristina azonban ezzel a különalkuval nem értett egyet.⁵⁰ A konfliktusok azóta sem értek véget, 2009. februárjában a szerbek szerb-albán határátkeelőket zártak le, tiltakozásul az ellen, hogy az EULEX megkezdte az áruforgalom ellenőrzését. Ez feltehetőleg nem az utolsó konfliktus lesz a szerbek, az albánok és az EULEX között.⁵¹

⁴⁸ Szalóki – Szekrényes i.m. 142. oldal

⁴⁹ BruxInfo Portál – Az EU-missziót bírálják a koszovói albánok, http://www.bruxinfo.eu/index.php?lap=dokument/dokument&dok_id=24857, Letöltés ideje: 2008. december 16.

⁵⁰ HVG.HU – Megkezdte működését az EULEX Koszovóban, http://hvg.hu/vilag/20081209_koszovo_eulex.aspx, Letöltés ideje: 2008. december 16.

⁵¹ HVG.HU – Szerb tiltakozás Koszovóban, http://hvg.hu/vilag/20090205_eulex_koszovo_tiltakozas_mitrovica.aspx, Letöltés ideje: 2009. április 25.

Az EULEX-misszió vezetője Yves de Kerbamon francia tábornok lett. A misszió éves költségvetése 160 millió euró.⁵²

Saját következtetések

Az EU és Szerbia közti kapcsolat lépcsőfokainak áttekintése után megállapítható, hogy mind a két fél határozott nyitási folyamatot indított meg egymás felé, ugyanakkor a körülményeknek köszönhetően folyamatosan hullámzó intenzitással. Szerbia stabilitásának megteremtése fontos az egész térségnek, az EU-nak és a csatlakozni vágyó Szerbiának is, ugyanakkor ez a feltétel ambivalens módon tud teljesülni. Szerbiának szüksége lenne hozzá az EU-tagságra, míg az unió véleményem szerint nem adja arra áldását, amíg meg nem valósul meg a stabilitás. Ennek pedig olyan hátráltató elemei vannak, mint Koszovó helyzete valamint a háborús bűnösök elfogatása és kiadatása a maximális együttműködés megvalósításaképpen az ICTY-vel Szerbia részéről. Mindkét problémás pont megoldása beláthatatlan rövidtávon, hiszen Koszovó függetlensége a korábban említett történelmi, politikai és gazdasági okokból kifolyólag elfogadhatatlan Szerbia számára – az integráció-párti vezetés számára is. Ebben a kérdésben még maga az EU is megosztott, miután sem Spanyolország, sem Ciprus nem hajlandó elismerni Koszovó függetlenségét.⁵³ A másik tényező, a háborús bűnösök, különösen Ratko Mladić elfogása pedig véleményem szerint a politikai adok-kapok játék eszköze Szerbia számára. Az integrációs szint mélyülésével párhuzamosan „tesz meg minden tőle telhetőt” a szerb vezetés egy-egy háborús bűnös megtalálásával, és minden bizonnyal ugyanezen logika alapján függeszti fel időközönként az EU a kapcsolatok mélyítését.

Az megállapítható, hogy mind Szerbia, mind az unió elkötelezte magát egymás iránt. Viszont a csatlakozás előszobája, a tagjelölti státusz még függvénye a reformok tempójának is Szerbiában és nem mellékes az Európai Unióban tapasztalható bővítési fáradtság (enlargement fatigue) és a befogadóképesség (absorption capacity)⁵⁴ emlegetése, amik a további bővítések akadályait jelentik. Márpedig Szerbia 1990-es években tanúsított elzárkózó és konfliktust teremtő magatartásának kompenzálására jelenleg Európában csak az jelenti a megoldást, ha minden tekintetben a közösség részévé tud válni és belső feszültségeit is konfliktusmentesen, demokratikus úton képes rendezni.

Zárógondolatok

Jugoszlávia felbomlásának következményeihez az utódállamok mellett Európa többi országának is alkalmazkodnia kellett. Ahogy a volt tagállamok a demokratizálódást és a konszolidált szomszédságpolitikát tanulták, addig az Európai Uniónak is kihívást jelentett az új államokkal való kapcsolatok kialakításának formája és menete. Az EU-nak is szükséges volt egységes

⁵² *Commission Staff Working Paper – Európai Bizottság honlapja, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/news/090203_en.pdf, Letöltés ideje: 2009. április 22., 52. oldal*

⁵³ *Orosz i.m. 14. oldal*

⁵⁴ *Orosz i.m. 10. oldal*

stratégiát alkotni a Nyugat-Balkán államokkal való kapcsolatok alakítására, ahogy ezzel párhuzamosan biztonságpolitikai eszköztárát is bővítenie kellett. Gazdasági szerepe mellett lehetőséget kapott a közvetlen környezetében politikai és katonai dimenziókban is működni, és ez véleményem szerint az integráció mélyítésének megfelelő alapot tudott adni. Ugyanakkor a térség irányába való nyitásból az unió bővítése is következett, következik, ami még Szlovénia esetében nem jelentett akkora problémát, mint a jelenleg 27 tagú Európai Unió plusz öt országgal való bővítése jelentene intézményi és finanszírozási szempontból. Ezek mellett a renacionalizáció is több tagállamban elterjedt jelenség lett a tagállamok számát tekintve két éven belül majdnem kétszeresére növekedett EU-ban.

A Nyugat-Balkán országai, gyorsabb – lassabb tempóval elindultak a demokratizálódás útján, amiből Szlovénia már az 1990-as évek elején teljesen mértékben el is határolódott fejlettségi szintjével és az ott végbemenő gyors demokratikus átalakulással. Horvátország követte őt ezen a pályán, kevésbé látványos fejlődéssel. A mai napra a ténylegesen a Nyugat-Balkán kifejezés alatt értendő államok viszont egy lassabb átalakulást tudhatnak magukénak, és kevésbé gyors integrálódási lehetőséget mind az Európai Unióba, mind a nemzetközi gazdaságba.

Ugyanakkor mivel ez a térség a mai napig nem mentes atrocitásoktól és etnikai konfliktusoktól, lehetséges, hogy a Nyugat-Balkán számára az egy lépcsőben csatlakozás az Európai Unióhoz, komplex megoldást nyújthatna a szomszédsági és a határokon belül zajló problémákra.

Szerbia részletesebb vizsgálata azt mutatja, hogy a korábban hullámzó intenzitású politikai párbeszéd közte és akár az EU, akár az ENSZ között kiegyensúlyozott együttműködéssé vált, ami által könnyebben megtalálhatja helyét Európában. Ugyanakkor nagyon közeli még számára Montenegró és Koszovó függetlenné válása is, ahogy a délszláv háború is, ami nem csak a gazdasági helyzetén érződik, hanem az identitáskeresésben is. Mindkét problémára megoldást nyújthat az Európai Unióhoz és saját szomszédaihoz való közeledés, a másik oldalról pedig a Balkán problémáját értő érzékeny hozzáállás.

Szerbia és a körülötte fekvő nyugat-balkáni államok az európai kontinens integráns részei, tehát csatlakozásuk nem elvi kérdés, csupán az Európai Unió intézményi reformjainak és támogatásának, valamint a csatlakozni kívánó országok felkészültségének kérdése.

SZAKDOLGOZATI ANNOTÁCIÓK 2009

Angyal Tímea Enikő*

A MAGYAR POSTA ZRT. VIZUÁLIS ARCULATÁNAK MEGVÁLTOZÁSA**

Szakedolgozatomban a Magyar Posta Zrt. vizuális arculatváltozását elemzem. A cég tevékenysége szorosan kapcsolódik a kommunikációhoz, ezen belül az üzleti kommunikációhoz. A főiskolán választott szakirányom, a vállalati szakirány is megjelenik a téma vizsgálatakor. Fontosnak tartottam, hogy a public relations egyik legmeghatározóbb területével foglalkozzak a dolgozatomban, így kutatási témám az arculat elemzése lett.

Fontos hangsúlyozni, hogy nem marketinges gondolkodással, hanem public relations szempontok alapján dolgoztam, feltételezéseimet és azok igazolását végig ezen irányelvek határozták meg.

A Magyar Posta Zrt. számára a legfontosabb feladat a következő években, hogy a közelgő liberalizáció miatt a szolgáltatásainak minősége elérje a piacnyitás utáni lehetséges versenytársak színvonalát, és folyamatosan bővítse postai termékeinek körét. A Társaság előtt álló üzleti kihívások a változásmenedzselés és a kommunikáció fontosságát erősítik.

Vizsgálatomban eredetileg a cég teljes arculatának elemzését terveztem, de a kutatás, és a cég vezetőivel folytatott interjúk készítése során bebizonyosodott, hogy a Magyar Posta Zrt. valójában nem rendelkezik egységes arculattal. A cég az arculat kérdésében a vizuális elemekre fekteti a hangsúlyt, így a dolgozatomban ennek vizsgálatát kényszerültem középpontba állítani.

A választott témám elemzése során háromféle vizsgálati módszert alkalmaztam: *az interjúkészítést, a kérdőíves felmérést és a dokumentumelemzést.*

A szakedolgozat első részében ismertetem a Magyar Posta Zrt. arculatváltásának szükségességével kapcsolatos feltételezéseimet.

A második részben a témának tanulmányaimra, a hazai és nemzetközi szakirodalomra alapozott *elméleti kifejtését* követően bemutatom a Magyar Posta Zrt-t, mint intézményt, annak történelmi fejlődését. Elemzem a *postai szimbólumokat* a magyarországi postai szolgáltatás megjelenésétől kezdve a történelmi Magyarországon ismert postai tevékenységen keresztül a kiegyezéskor önállósított Postán át, egészen napjainkig.

Megvizsgálom a fejlődési folyamatokat, bemutatom a Magyar Posta Zrt. arculati kézikönyvének elemeit, kiemelt hangsúlyt fektetve a vizualitásra. Felvázolom a cég kommunikációs tevékenységét, átalakulását, és annak térnyerését a mai reklámokkal és szolgáltatásokkal zsúfolt világunkban, valamint a változások kommunikációs vetületéről készítek elemzést.

Dolgozatom harmadik nagy témaköre, és egyben központi része a kérdőíves kutatásom az arculati kézikönyv elemeinek ismeretéről, melyet a 18 és 90 éves fővárosi és vidéki lakosság körében végeztem. A kérdőív a Magyar Postával kapcsolatos általános vizuális arculati elemeket vizsgálja, és egyben a megkérdezettek tájékozottságát, és a téma ismeretét kutatja. A kapott adatok alapján statisztikai elemzést készítettem.

A negyedik részben, amely egyben a dolgozat befejező része az összefoglalás található, az elméletben tanultak és a gyakorlat összevetése, továbbá gondolatok és javaslatok a jövőre nézve.

Összefoglalva: A dolgozat elemzi a Magyar Posta Zrt. történetét és fejlődésének alakulását, belső és külső kommunikációs folyamatait, szervezeti kultúráját, arculati elemeinek alakulását

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Barát Tamás főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Sárosi Péter

az adott történelmi események figyelembevételével. Kiemelt fontossággal kezelem a vizuális arculati elemek folyamatos fejlődését és változását. A dolgozat a tények és kutatások eredményeinek figyelembevételével, a jövőre szóló javaslattétellel zárul.

A téma elemzésekor egyértelművé vált számomra, hogy bár a vállalatnak igen tekintélyes múltja van, ennek ellenére számos területen vannak elmaradásai. A Magyar Posta Zrt. hatékonysága is láthatóan sok kívánnivalót hagy maga után.

Hiányzik az az egyértelmű üzenet, amely a vállalat jövőbeli terveit, célkitűzéseit hivatott megfogalmazni. A vizsgálatok, a kutatás eredményeképpen láthatóvá váltak azok a területek, amelyek átalakításra, fejlesztésre szorulnak. A vizsgálat eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy mindezt egy alapos felülvizsgálattal, megfelelő belső és külső kommunikációval orvosolni lehet. Ha ezen nem változtat a cég, nem fog eljutni a célközönséghez mindaz, amit alapvetően a szervezet önmagáról kommunikálni kíván.

A dolgozat végkövetkeztetéseként javaslom, hogy a Magyar Posta Zrt teljes felső vezetése fogadjon el és valósítson meg egy, a kommunikációért felelős igazgató által előterjesztett, a vállalati kommunikációs koncepció, stratégia és taktika részeként kialakított, egységes vállalati arculati és kommunikációs tervet, amely a szervezeti kultúrára, az abban megtestesülő, átörökíthető és megújítható hagyományokra épül.

Benke Ágnes*

A WU2 MÁRKA BEMUTATÁSA ÉS MARKETING STRATÉGIÁJÁNAK ELEMZÉSE**

Szakedolgozatom témájául az EVM Zrt., azon belül is a WU2 márka bemutatását és marketing stratégiájának elemzését választottam. A témát azért tartottam érdemesnek szakedolgozatom számára, mivel véleményem szerint a márka életútja és a Next subbrand bevezető kampánya igazi sikertörténet. Napjainkban az élet minden területén a márkák vesznek körül mindnyájunkat. Nincs ez másként a kozmetikai iparban sem. Naponta tűnik fel a boltok polcain egy-egy új márka, hogy aztán tiszavirág életű csillogás után vesszen el újra a semmiben. Persze vannak márkák melyek hosszú életet élnek meg. Tradíciókat ápolnak, megújulnak, szolgálják a fogyasztókat hosszú éveken át. Ilyen sikermárka a magyar kozmetikai piacon a WU2 is. A WU2 márka sikerének titka, hogy képes önmagát megkülönböztetni az erős médiazaj ellenére, hogy kreatív ötletek építik a funkció és marketing oldalról, hogy a fogyasztó is felismeri egyediségét és könnyen képes bármikor azonosítani. Az EVM Zrt.-nél töltött marketing asszisztensi pályafutásom során volt szerencsém megismerni a céget és ezzel együtt a WU2 márka történetét. Részesem lehettem a márka megújulásának, annak, hogy volt képes a cég vezetése felismerni, hogyha a márka továbbra is vezető szerepet kíván betölteni a magyar hajápolási piacon, képesnek kell lennie arra, hogy kilépjen a dicső múlt árnyékából. A márka újrapozicionálása után sem vesztette el azonban tradicionális értékeit, csupán a modern kor fogyasztói igényeihez igazodva teremtett megújuló tradíciót, kapcsot múlt és jelen közt. Bizonyítva ezzel, hogy a magyar áruk is képesek a megújulásra, elkezdve talán lerombolni azt a fogyasztói mítoszt, hogy a magyar termék elavult, igényeinknek nem megfelelő minőségű.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF*

Dolgozatomban mindenekelőtt képet szerettem volna kapni a marketing jelentőségéről napjainkban, hogy fejlődött önálló tudománnyá, hogy vált napjainkra a marketing gondolkodás a cégek nélkülözhetetlen részévé. A marketing természetesen nem független vállalkozási funkció, szoros kapcsolatban áll annak környezetével, eredményessége a rá ható tényezők sorozatának függvénye is. A vállalkozások számára ezért nélkülözhetetlen a külső környezeti tényezők és a feladatokat alkotó környezet, így pl. a piac, versenytársak elemzése. A hajápolók piaca egy innovációkban igen gazdag szegmens. Meghatározó szereplőként van jelen az Unilever, a Procter&Gamble, a L’Oreal, a Henkel, a Beiersdorf és a Schwarzkopf. A magyar tulajdonban lévő EVM Zrt. mellett ezek a cégek a piac állandó szereplői, melyek stabilan uralják az értékesítési dobogó különböző fokait. Az 50 éves múltra visszatekintő WU2 márka már több mint fél évszázada piacvezető szerepet tölt be a szegmensben, de ezt a vezető szerepet megtartani korántsem egyszerű feladat. A vezető pozíció megőrzése és a márkaismertség növelése érdekében döntött a cég vezetősége a márka újrapozicionálása mellett, így született meg az új subbrand a WU2 Next. A márka bevezető kampánya számos marketing kommunikációs eszközt felvonultatott az ATL kampányon át a gerilla marketing eszközökön keresztül. A termékek helyes pozicionálásának és árképzési stratégiájának is köszönhetően az új márka beváltotta a hozzá fűzött reményeket, stabil piaci pozíciót harcolt ki magának és új fogyasztói csoportokat tudott meghódítani.

Az általam lefolytatott primer kutatás során arra kerestem a választ milyen módszerekkel őrizheti meg a márka piacvezető helyét. Kutatásom alátámasztotta azon hipotéziseimet, miszerint helyes stratégia egy márkanév alatt többféle terméket is gyártani, nem elég kifejezetten egy fajta termékre szakosodni. Bebizonyosodott, hogy a magyar fogyasztók tudatosan vásárolnak hajápolási termékeket, így az állandó magas minőség szinten tartása elengedhetetlen feladat. Azon hipotézisem, hogy a WU2 márka magyar termék jellege pozitív hatást gyakorol az értékesítésre azonban megdőlt, a vásárlás során nem számítanak pozitívabb megítélésre a magyar termékek a külföldiekkel szemben a hajápolási piacon. Ezért javaslom, a jövőben a csomagolások megújításakor a magyar termék jelleg hangsúlyozása helyett az egyedi termékjelölőkre figyelemfelkeltő kommunikációját.

Bohácsné Vilimek Ágnes*

NON-PROFIT SZERVEZETEK A VÉDETT FOGLALKOZTATÁSBAN**

Szakterületemben Magyarország munkaerő-piaci helyzetét jellemeztem, fókuszálva a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatási lehetőségeire. Kutatásom célcsoportja a fogyatékkal élő dolgozókat koncentráltan foglalkoztató célszervezetek voltak.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás után bekövetkezett jogszabályi változások befolyásolták a célszervezetek működési feltételeit. Megállapítottam, hogy a jogszabályi változások a foglalkoztatott megváltozott munkaképességű emberek számának csökkenését eredményezték. Tízezerrel lett kevesebb a megváltozott munkaképességű foglalkoztatottak száma 2005-ben a

* *non-profit gazdálkodás szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Kelen András főiskolai tanár, ÁVF*

2004-es adatokhoz képest. Megállapítottam, hogy az állami támogatások 2005-ben 9 milliárd forinttal csökkentek.

Jelentős eredménynek tartom, hogy a védett foglalkoztatást megvalósító 21 non-profit szervezet foglalkoztatottjainak száma 18.769 fő, ami a non-profit szféra összes foglalkoztatottjainak közel 20%-át teszi ki.

A megváltozott munkaképességűek foglalkoztatási minőségében sok pozitív változást eredményezett az akkreditációs rendszer bevezetése.

A gyakorlati példában bemutatott VÉDESE Rehabilitációs Foglalkoztató és Szociális Segítő Kht működésében az állami támogatások csökkenése bizonytalanságot okozott, a foglalkoztatottak száma kevesebb lett. A szervezetnek komoly likviditási problémái keletkeztek, további fennmaradásához az alapítók anyagi támogatása vált szükségessé.

Bőle Márta*

TELJES KÖRŰ MINŐSÉGIRÁNYÍTÁS A KÖNYVTÁRAKBAN**

A szakdolgozati témaválasztásom több inspiráló tényező befolyásolta. 2008 tavaszán az Országos Széchényi Könyvtár Gazdasági Igazgatóságán töltöttem a szakmai gyakorlatom. Az intézmény ebben az időszakban tartott a teljes körű minőségirányítás bevezetésének előkészítő, kezdeti fázisában. Első ízben e projekt léte irányította erre a területre a figyelmem.

A TQM-ről már korábban, a Főiskola képzési keretein belül is szereztem információkat – elsősorban az üzleti szférában való létjogosultságával, működésével kapcsolatosan. A témában megkezdett kutatásom során szembesültem azzal, hogy milyen széles körben (el)ismert és hasznosított ez a fél évszázados múltra visszatekintő, folyamatosan megújuló minőségorientált vezetési filozófia.

A szakdolgozatom első felében a TQM kialakulását, fejlődését és térhódítását mutattam be a hazai, valamint a nemzetközi szakirodalom feldolgozása révén. A második nagy egységben a primer kutatás került a középpontba. A 38 könyvtár által kitöltött kérdőív kiértékelését követően igyekeztem objektív képet kialakítani a könyvtárak minőséggel, TQM-mel kapcsolatos helyzetéről. Emellett controlling aspektusú vizsgálatot is készítettem. A jelenlegi helyzet feltérképezése mellett javaslatokat dolgoztam ki arra vonatkozólag, hogy milyen módon lehetne a könyvtárak működését hatékonyabbá tenni.

Összesen három hipotézist vizsgáltam, melyek a következők:

- (1) Szükség van-e teljes körű minőségirányításra a könyvtárakban?
- (2) Van-e létjogosultsága az EFQM-modell használatának a könyvtárakban?
- (3) Szükség van-e controllerre, illetve controlling rendszerre a könyvtárak minőségorientált működésében?

A vizsgálatokat követően mindhárom hipotézis igazolása mellett döntöttem. Bízom abban, hogy munkámmal hozzá tudok járulni ahhoz, hogy minél több könyvtárban valósuljon meg a korszerű, minőségvezérelt működés, használóik lehető legnagyobb megelégedését eredményezve.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Böcskei Elvira főiskolai docens, ÁVF*

Bobor Szabolcs*

KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS A MAGYAR INTERNETEN KOMOLY MÉDIAPIACI SZEREPLŐ HÁTSZELÉVEL**

Az internet térhódításával együtt életünk mindennapos részévé vált az online kommunikáció. Barátainkkal, ismerőseinkkel online is tarthatjuk a kapcsolatot, anélkül, hogy kilépnénk a szobánk ajtaján. Az e-mailen és a chat programokon kívül erre nyújtanak lehetőséget a közösségi oldalak.

Az ezekben rejlő üzleti potenciál a piaci szereplők figyelmét is felkeltette az évek során. Az esetenként akár több százmillió felhasználót is egyesítő weboldalak egyre nagyobb összegekért cserélnek gazdát. Ebből az a megállapítás következik, hogy megéri közösségi szolgáltatást birtokolni és fejleszteni. Dolgozatomban megvizsgálom az üzleti modelleket, és a terjeszkedés okait.

Az internet születésének rövid történelmi áttekintése után kitérek a dotcom-lufinak hívott válságra, mely alapjaiban változtatta meg az internetes cégek működését. Majd hosszabban kifejtem a Web 2.0 kifejezés jelentését, és gyakorlati példákon keresztül bemutatom az internetezési szokásainkra gyakorolt hatását is. Ezt követően a közösségi szolgáltatások működésének alapjául számító elméleteket részletezem, majd megvizsgálom jellemzőiket.

Magyarország legnagyobb közösségi oldala az iWiW, amit a T-Online 1 milliárd forintért vásárolt meg. Körüljáróm a rekordösszegű felvásárlás okát, és bemutatom az iWiW-ben rejlő üzleti lehetőségeket. Ezután áttérek az Index hírportál közösségépítő törekvéseinek bemutatására az Inda csoporton és a Blog.hu-n keresztül.

Dolgozatom konklúziójaként megállapítom, hogy közösségi oldalt azért vásárolnak vagy fejlesztenek a tulajdonosok, hogy szélesítsék portfóliójukat. Az iWiW üzleti modellje normál hirdetésekre épül, az Inda csoporté azonban még kiforratlan. Elsődleges cél azonban a piac-szerzés és a látogatószám növelése.

* *üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Bárd András főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Dobó Mátyás*

Csendes Júlia*

FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK A VILÁGHÁLÓN**

Összehasonlító elemzés három gazdasági felsőoktatási intézmény honlapjáról

Szakedolgozatom témája a magyar felsőoktatási intézmények világhálón való megjelenése és a hallgatói elégedettség vizsgálata. Munkám alaptézise, hogy a felsőoktatási intézmények felismerték az internet térhódításának következményeit, az általa kialakult új feltételrendszerket, az adódó lehetőségeket. E felismerés stratégiai döntések formájában jelentkezik ezek kommunikációjában, célrendszerében, alkalmazott eszközeiben, ugyan különböző mértékben, de mind hangsúlyt fektetnek a világhálón való jelenlét minőségi paramétereinek biztosítására. E törekvéseik eltérő eredményekhez vezetnek a felsőoktatási intézményi honlapok funkcionalitásában és a hallgatók elégedettségének mértékében. Ezeket az állításokat kívántam alátámasztani a főbb tartalmi egységekben.

Munkám négy fő részre oszlik. Az első fő rész célja a kommunikációval kapcsolatos alapvető kérdések, fogalmak tisztázása, különös tekintettel a kommunikáció tervezésére, a PR célú kommunikációra, amely a felsőoktatási intézmények életében különös jelentőséggel bír. A második fő rész az internet kialakulásáról, térhódításáról, kommunikációra, és társadalomra gyakorolt hatásairól szól. Bemutatja azt a környezetet, és feltételrendszert, melyben a felsőoktatási intézményeknek helyt kell állniuk, azokat az új lehetőségeket, melyekkel érdemes élniük. A harmadik, a kutatás célját, módszerét ismertető rész melyet követően, a negyedik részben kerülnek bemutatásra a honlap-elemzések és a hallgatók körében elkészített primer kutatás eredményei, végső következtetései, és a javaslatok.

Az internet térhódítása, terjeszkedése folyamatos, jelentősége egyre nő, melynek a felsőoktatási intézmények felismerték következményeit. Irányt mutatnak a hallgatóknak annak kihasználásában, és élnek az általa nyújtott lehetőségekkel. Megszületett az a stratégiai felismerésük, hogy az internet alapvető eszköz a versenyképesség megőrzésében, kommunikációban, szolgáltatásaik színvonalának javításában, hallgatói elégedettség elérésében egyaránt.

A felsőoktatási intézmények honlapjai broszúráként értékelhetők. Széleskörű információt biztosítanak az intézményekről környezetük számára; interaktív kommunikációra adnak lehetőséget; tranzakciós szintet képviselnek, mely által a felsőoktatási intézmények szolgáltatásának egy része is megvalósul. A honlapok egyelőre az egyes funkciók támogatására, nem helyettesítésére szolgálnak.

A felsőoktatási intézményeknek a jövőben törekedniük kell a honlap valamennyi funkciójának megvalósítására, vagyis a lehetőségekhez mértén használni azt, folyamatos, naprakész, aktuális tájékoztatás, hallgatói értékelések, tan-, ill. segédanyagok online közzétételére, online ügyintézés, és online könyvtárszolgáltatás minőségi paramétereinek biztosítására. Mindemellett a kihasználatlan felületek hasznosításával, technikai jellemzők javításával egy a hallgatói elégedettséget kiváltó, intézményi hírnevet méltán erősítő weblap lesz az eredmény.

A felsőoktatási intézményi honlapok napjainkban is folyamatosan alakulnak, fejlődnek, de a lehetőségek teljes kihasználása még várat magára. A hallgatók olykor türelmetlenek a folyamat eredményeinek kiváráshoz, de értékelik a fejlesztési célú törekvéseket.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF

Csizmadia Andrea*

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK TÁMOGATÁSI RENDSZERÉNEK ALAKULÁSA**

A kis- és középvállalkozások... mit is takar ez a kifejezés? Az emberek többsége úgy véli, tisztában van ennek jelentésével, de mégis azt gondolom, hogy vannak, akik pontosan nem tudják, és nem is ismerik a gazdasági életben betöltött szerepüket, napi munkájukat a megélhetésükért folyó harcban. Szakdolgozatom írása közben az érem másik oldalát is megláttam, hogy a számok, adatok mögött emberi sorsok rejtőznek.

Nap, mint nap halljuk a médiában, az újságban ezt a kifejezést, és ezt általában csak egy vállalkezési kategóriának tekintjük társadalmunk gazdasági szerkezetében. Kevesen gondolnak arra, hogy ez a fogalom milyen nagy jelentőségű minden napi életünkben.

A mezőgazdasági termeléstől kezdve az élelmiszer feldolgozáson keresztül, lakásunk felújítása, a szolgáltató ipar, a kiskereskedelem, amely ellátásunkat, napi megélhetésünket, sőt kényelmünket biztosítja, többségében ebben a kategóriába tartozik. Tételezzük fel, hogy tönkremennek a pékek, és visszatér a „kenyérgyár” iparszerű termelése, vagy napokat kellene várni, amíg gépkocsinkat az állami autójavító ipari vállalat megjavítja, vagy lakásunk kifestését saját magunknak kellene elvégezni, mert az állami építőiparnak erre nincs kapacitása.

Ezt a helyzetet ma már nem tudjuk elképzelni, pedig húsz évvel ezelőtt több évtizedig így éltünk. Az 1990-es rendszerváltás óta megváltozott gazdasági életünk struktúrája megteremtette a „szolgáltatói társadalmat”, ahol a kis- és középvállalkozások biztosíthatják részünkre életformánk minőségi javulását és azt, hogy ne térjen vissza a múlt.

A kis- és középvállalkozásoknál megvannak a humán feltételek, a szakértelem, a tudás, amely szükséges ahhoz, hogy a piacon minőségi, versenyképes termékeket állítsanak elő, biztosítsák folyamatosan a társadalom igényeit kielégítő szolgáltatásokat. Hiányzik viszont ezeknek a vállalkozásoknak a működéséhez a tőke ellátottság, a finanszírozás, mivel egy olyan negyven évig működő tervutasításos rendszer előzte meg életképességüket, ahol nem volt lehetőség tőke akkumulálására.

Ezért vált szükségessé, hogy az állam olyan gazdaságirányítási politikát alakítson ki, ahol segíteni tudja ezeknek a kis- és középvállalkozásoknak működését, de pontosabban fogalmazva biztosítsa fennmaradásukat, akik képesek a társadalom mindennapi igényeinek kielégítésére.

Ezek a vállalkozások nagy veszélynek vannak kitéve, melyre a szakdolgozatomban kerestem a választ. A már meglévő problémákat súlyosbította a pénzügyi és gazdasági válság hatása, veszélybe kerültek a piacok, elnehezült a hitelhez jutás, lelassult a termelés, csökkent a jövedelmezőség. Most már nem csak állami támogatásokra, kedvezményekre, a vállalkozások ösztönzésére van szükség, hanem nagyon határozott állami beavatkozásra, amely a még életképes kis- és középvállalkozásokat kimozdíthatja a várható fizetésképtelenség környezetből.

Az állam garanciákkal képes biztosítani olyan forrásokat, hogy a vállalkozások meg tudják tartani a munkahelyeket akkor is, ha csökken a forgalmuk és jövedelmezőségi színvonaluk is mérséklődik, sőt esetleg átmenetileg veszteségesse válnak. Ezeket a gazdasági, pénzügyi folyamatokat kívánom bemutatni és javaslatokat is fogalmazok meg annak érdekében, hogy milyen módszerekkel lehetne a vállalkozásoknak ezt a körét hathatósan támogatni. Lehet, hogy elkép-

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Székács Anna főiskolai docens, ÁVF*

zeléseim a jelenlegi gazdasági helyzetben nehezen megvalósíthatók, de szerintem a helyzet nem kilátástalan.

Most nem arra kell vigyázni, mint a korábbi évtizedekben, hogy ne vágjuk le az aranytojást tojój tyúkot, hanem arra, hogy „ne haljon éhen”.

Ennek megvalósításában bízom, mivel a jelenlegi helyzet minden állampolgárt érint. Politikusainknak a problémák megoldására kell koncentrálni a törvényalkotásban, az egyéni és csoport érdekeket háttérbe szorítani, megteremtve ebben a válsághelyzetben a még működő vállalkozások stabilitását, egy vállalkozóbarátabb, társadalmilag kiegyensúlyozottabb, gazdaságilag erősebb ország megteremtése érdekében.

Csókás Ágnes Eszter*

A MAGYAR TELEKOM TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁSA A GYAKORLATBAN**

Dolgozatomban főként a szervezeti társadalmi felelősségvállalás lehetséges előnyeit mutatom be, elsőként a szervezetre gyakorolt pozitív hatások szempontjából. A *lehetséges* szót azért tartom fontosnak, mivel ezek a hatások csak akkor érvényesülhetnek, ha ez a szemléletmód a szervezet stratégiájának részévé válik, tudatosan építi ki gyakorlati tevékenységét és – legfőképpen – megfelelően kommunikálja azt.

A szervezeti társadalmi felelősségvállalás (CSR) a public relations tevékenység részét képezi, ezért alapfogalmainak, és feladatainak bemutatása mindenképp fontos annak bizonyítása érdekében, hogy a felelős vállalati magatartás valóban *gondolkodásmódon* alapul. A társadalmi célú kommunikáció hatásmechanizmusának és módszereinek ismerete azért fontos a szervezetek számára, mert megfelelő kommunikációs tevékenység nélkül a gyakorlati CSR tevékenységük sem érhet el sikert. A dolgozat e fejezetében a három legnagyobb hazai televíziós csatorna példájának segítségével bizonyításra kerül, hogy a médiumok jelentős kedvezményeket biztosítanak a társadalmi célú reklámok megrendelőinek.

A szervezet támogatáspolitikája meghatározza, és demonstrálja annak társadalmi felelősségvállalását, megnyilvánulása a támogatás, és annak módszerei pedig segítik gyakorlati tevékenységét. A CSR a társadalmi fenntarthatóságot szolgálja, ezért alapfogalmainak tárgyalása után kerül sor a szervezeti társadalmi felelősségvállalása alapfogalmainak és eszközeinek bemutatására.

A támogatáspolitikai elvek megvalósulását, és a szervezetek társadalmi felelősségvállalásának gyakorlati tevékenységeit a Magyar Telekom Nyrt. példáján keresztül mutatom be. A vállalatcsoport és kommunikációjának bemutatása után a gyakorlati tevékenységet, és annak eredményeit példák is illusztrálják.

A vállalat külső környezetében elvégzett primer, kérdőíves kutatás célja részben az volt, hogy képet adjon a megkérdezettek véleményéről a CSR tevékenységgel kapcsolatban, részben hogy feltárja mennyire ismerik a vállalat törekvéseit, és gyakorlati tevékenységét, illetve közreműködnek-e ezekben. Azt is vizsgáltam mennyire esik egybe a vállalat, és a megkérdezettek véleménye a támogatásra szoruló területekről.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Barát Tamás főiskolai tanár, ÁVF

Az eredmények azt bizonyították, hogy a megkérdezettek viszonylag tájékozottak, a többség szerint a legtöbb nagyvállalat támogat társadalmi célokat, és azt is tudták, hogy ezek a döntések főként a menedzsment kezében vannak. Érdekes kutatási eredmény, hogy a megkérdezettek több mint fele szerint a vállalatok azért támogatnak társadalmi célokat, hogy reklámlehetőséghez jussanak.

A vállalat munkatársai körében végzett kérdőíves kutatás célja feltárni azt, hogy a szervezet tagjai mennyire ismerik annak támogatáspolitikai elveit és gyakorlatát, illetve azt, hogy milyen arányban vesznek részt társadalmi célú tevékenységekben. Vizsgálom továbbá, hogy a szervezet társadalmi elkötelezettsége mennyire van hatással a munkatársak adományozási szokásaira, azaz többet adományoznak-e magánemberként, mint a vállalat külső környezete.

A kutatási eredmények egyértelműen bizonyítják, hogy a megkérdezett munkatársak nem csak tökéletesen ismerik a vállalat támogatáspolitikáját, hanem nagy arányban részt is vesznek társadalmi célú tevékenységekben. Az elmúlt évben a munkatársak negyede vett részt ilyenben, ami egy ilyen sok embert foglalkoztató vállalt esetén jelentős arány. A kutatás eredményei bizonyítják, hogy a CSR a tevékenységet folytató szervezet számára valós előnyöket nyújt, hiszen növeli a dolgozók elégedettségét. Kiderül, hogy azok a dolgozók, akik részt vettek társadalmi célú tevékenységben, és nem ajánlanák munkahelyüket barátaiknak, feleannyian vannak, mint akik nem vettek részt ilyenben, és szintén nem ajánlanák azt. A hasonló tevékenységekben résztvevő dolgozók majdnem mindegyike szerint a részvétel pozitív hatással volt a munkahelyi légkörre.

Erdélyi Barbara*

TÖRÖKORSZÁG ÉS A KURD KÉRDÉS – ATATÜRKTŐL A MÉRSÉKELT ISZLAMISTA KORMÁNYIG**

Dolgozatom célja bemutatni az eddig közel 40 ezer ember életét követelő török-kurd konfliktust, annak hátterét, és jövőbeni lehetséges kimenetelét. A téma aktualitását valójában nem is a kurd nép megpróbáltatásainak évszázados múltja, valamint a szeparatisták 25 éve tartó fegyveres küzdelme adja, hanem a 2002 óta történt események, amelyek rávilágítottak a világ szeme elől addig rejtve maradt problémára.

A mérsékelt iszlamista Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) 2002-es választási győzelme óta Törökországban mélyreható reformfolyamat indult. Ennek eredményekén ma már a jogi keretek nagyjából megfelelnek az európai normáknak, viszont a gyakorlati megvalósításban még komoly hiányosságok tapasztalhatók. A változások elsődleges és félő, hogy egyetlen mozgató rugója az Európai Unióval való csatlakozási tárgyalások megkezdése, amelynek elengedhetetlen feltétele volt a koppenhágai bővítési kritériumok teljesítése. Ekkor hosszú ideje megoldásra váró problémák kerültek felszínre, többek között a kurd kisebbség jogainak kérdése. Ennek megfelelően a reformfolyamat keretében lassan halad előre a kurdok jogainak kiszélesítése, a kívánatostól azonban még nagyon messze áll.

* nemzetközi kapcsolatok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Csicsmann László főiskolai docens, ÁVF

A 2003-as iraki beavatkozással egy időben, a háború okozta kaotikus állapotok között a törökországi kurdok szeparatista szervezete, a PKK felmondta korábban meghirdetett egyoldalú tűzszünetét és áttette bázisát az ellenőrzés nélküli Észak-Irakba. A 2004 óta Irakból kiinduló törökországi merényletek megszorodása vezetett a 2008 februárjában lezajlott Törökország észak-iraki hadműveletéhez, melynek deklarált célja volt az ottani PKK egységek felszámolása.

Az Erdódan-kormány részéről kétségtelenül komoly előre lépésnek tekinthető a kurd kérdés létezésének elismerése, ugyanakkor a konfliktus megoldásának kimenetele továbbra is kétséges. Az iraki határsávban jelenleg is napi szinten folynak az összecsapások a török hadsereg és a PKK fegyveresei között. Az utóbbi időben a nagyobb szabású terrorcselekmények száma csökkent, ennek ellenére félok, hogy az AKP közeledése megszakadhat a kurdok felé, amennyiben a PKK nem szünteti be erőszakos cselekményeit.

A konfliktus tökéletes példája annak, hogy az erőszak erőszakot szül. A harcok kirobbanása óta ártatlan emberek tízezrei veszítették életüket, ezért elérkezett az idő, hogy a PKK demokratikus eszközökkel harcoljon a kurdok jogaiért. Törökországnak a jövőben demokratikus államként kell fellépnie, a reformokat tovább vinnie, biztosítva ezzel a kurd kisebbségnek az őket megillető jogokat.

Fehér Anita*

MINDENNAPI SZEMETÜNK**

A szelektív hulladékgyűjtés gyakorlata a XIII. kerületben

Dolgozatom saját kutatáson alapuló munka, melynek vizsgálati tárgya a XIII. kerület szelektív hulladék gyűjtése. Bemutatom a lakosság által elérhető szelektív hulladék leadásának lehetőségeit a (XIII. kerületi Önkormányzat, a FKF Zrt., a kereskedelmi egységek által működtetett begyűjtési lehetőségeket). Vizsgáltam az egyes társadalmi szereplők hozzáállását, tevékenységét és együttműködését. Kiemelt figyelmet fordítottam a szelektív hulladékgyűjtéssel összefüggő szemléletformáló tevékenységek vizsgálatára mind az általános iskolai, mind a nonprofit szervezetek tekintetében.

Vizsgálatom eredményeképpen megállapítottam, hogy Angyalföldön a szelektív hulladékgyűjtés lehetőségei közül a szívetes megoldás terjedt el leginkább. Több lakótelepen működik házon belüli szelektív hulladékgyűjtés, de ez nem jellemző. A lakosság körében egyre növekszik a szelektíven gyűjtők aránya. A mintában szereplők 48%-a gyűjt szelektíven, de közülük legalább 5 féle anyagtípust csak alig több mint a fele.

A nem szelektíven gyűjtő háztartások szerint azért nem érdemes szelektíven gyűjteni a szemetet, mert végül egybeöntik, és nincs semmi biztosíték arra, hogy újra hasznosítják. Ha a szelektíven gyűjtők arányát és a gyűjtés szakszerűségét vetjük össze, azt kell mondanunk, hogy csupán 46%-uk gyűjti megfelelő szakértelemmel a különválogatott szemetet, ami sajnos nem túl jó arány.

A közintézményekben is folyik szelektív hulladékgyűjtés vevőktől, látogatóktól, de sajnos ez csak a szárazelemekre korlátozódik. Tapasztalataim azt mutatják, hogy ha bármilyen

* *non-profit gazdálkodás szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Zikkert Antal*

intézményben egyéb anyagot is gyűjtenek szelektíven, azt általában csak a dolgozóktól várják el és erről nem tájékoztatják az ügyfeleket, vásárlókat. A szelektív hulladékgyűjtés bevezetése minden esetben az adott intézmény vezetőjétől függ. A jogi szabályozásnak köszönhetően az a vásárlóknak egyre többféle anyagot, egyre több kereskedelmi egységben van lehetőségük leadni. Sajnos, a műszaki cikkeket árusító üzletek felében egyáltalán nem foglalkoznak visszavétel-lel, helyhiányra és vásárlói érdektelenségre hivatkozva.

A nonprofit szervezetek többsége a hulladék keletkezésének megelőzésében látja a megoldást, a szelektív hulladékgyűjtést csupán egy szükségszerű lehetőségként tartja számon. A kerületi civil környezetvédő szervezetek közül az Egyesület a Környezet-Egészségügyért szemléletformáló tevékenysége jelentős. A szelektív hulladékgyűjtés jegyében előadásokat, programokat, oktatást szerveznek és szóró anyagokat szerkesztenek.

A környezetvédelemmel kapcsolatos rendezvényeken általános tendenciaként figyelhető meg (nem csak kerületi szinten), hogy kevés egyéni érdeklődőt vonzanak. De a gyerekeknek szervezett programok viszonylag sikeresebbek, ezért inkább jellemzően rajtuk keresztül próbálják megszólítani a felnőtteket is. Sajnálatos tény, hogy a kerületben rendezett, táborok, és szabadidős foglalkozások egyikét sem környezetvédő szervezet rendezte.

A XIII. kerületi Önkormányzat partnerként tekint a nonprofit szervezetekre. A környezetvédő civil szervezetekkel való önkormányzati együttműködésben 2005 óta megtorpanás érzékelhető. A kerület Fejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság elnökének halála óta nincs olyan személy, akinek elsődleges feladatai közé tartozna a környezetvédelem és a civil szervezetekkel való együttműködés.

Az Önkormányzat sokat tesz a szelektív hulladékgyűjtés területén, de ezt nem kommunikálja megfelelően a lakosság számára. Honlapján a környezetvédelemmel foglalkozó részt közel három éve nem is frissítették.

A megkérdezettek csupán 83%-a találkozott valamilyen szelektív hulladékgyűjtéssel, a gyűjtési kedv mégis meglehetősen alacsony szintű.

Fehér Marianna*

MOBIL INTERNET, A JÖVŐ TERMÉKE A TELEKOMMUNIKÁCIÓBAN**

Egy termék bevezetésének lépései a Pannon GSM Távközlési Zrt-nél

Mi az a Mobil internet? Ez lenne a jövő terméke a telekommunikációban? Hogyan működik? Mi a technológia alapja? Kiknek készült és mennyire elégedettek a termékkel? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre kerestem a választ szakdolgozatomban.

Egy termék megismertetése, népszerűsítése és bevezetése számos feladattal jár, amelynek részleteit elemzem a Pannon GSM által is forgalmazott terméken, a mobil interneten keresztül.

Dolgozatomban megvizsgáltam, hogy milyen maga a termék, milyen feltételek mellett képes működni, milyen technológiai alapon, továbbá bemutattam azokat a csatornákat, amin keresztül ez eljuthat a végső felhasználóig.

* vállalkozásszervező szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Papp Ferenc főiskolai tanár, ÁVF

Áttekintettem térben és időben elhelyezve a termék helyzetét a piacon a három vezető mobilszolgáltató mentén, valamint azt, hogy hogyan alakult 2009. januárjáig előfizetőik száma.

Saját kutatásomban pedig arra voltam kíváncsi, hogy a Pannon – mint vezető mobil szélessáv szolgáltató – termékével mennyire elégedettek a fogyasztók, és ez hogyan befolyásolta a termékhez való viszonyukat.

Összességében azt lehet mondani, hogy a terméknek és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásoknak még számtalan fejlesztésen kell átesniük, hogy elérjék a kitűzött célnak megfelelő állapotot, mind a minőség, mind pedig a technológia terén és egy új fejezetet nyithasson a mobil távközlés piacán.

Fülöp Annamária Ildikó*

A MAGYAR VILAMOSENERGIA-IPARI ÁTVITELI RENDSZERIRÁNYÍTÓ ZRT. KULCSTELJESÍTMÉNY MUTATÓSZÁM-RENDSZERÉNEK MŰKÖDÉSE, FELÜLVIZSGÁLATA ÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSE**

Szakdolgozatom célja a Magyar Villamosenergia-ipari Átvitel Rendszerirányító Zrt.-nél alkalmazott Kulcsteljesítmény mutatószám-rendszer (KPI rendszer) működésének és fejlesztési folyamatának bemutatása. Témaválasztásomat az indokolja, hogy a vállalatnál KPI-felelősként koordinálok a mutatószámrendszer működését, illetve felülvizsgálatának folyamatát, így saját tapasztalataimra támaszkodva ismertethetem a KPI rendszer alapján történő jelentési folyamatot, illetve beszámolhatok a KPI rendszert érintő felülvizsgálati projektről.

A KPI rendszer működésének részletes ismertetése előtt bemutatom a villamosenergia-rendszer felépítését, a villamosenergia-ipar fejlődését és sajátosságait, valamint a MAVIR Zrt. létrejöttének történetét és működési környezetét. A fejezet további részében röviden ismertetem a vállalat tevékenységi körét, szervezeti felépítését, valamint kontrolling és beszámolási rendszerét.

Szakdolgozatom további részében bemutatom a MAVIR Zrt. KPI rendszerének kialakítását és működését. A KPI rendszer általános működési folyamatának felvázolása mellett rámutatok a rendszer nehézségeire, hiányosságaira, továbbá beszámolok a felülvizsgálati projekt már lezárt, illetve jelenleg is folyamatban lévő szakaszairól. Ismertetem a KPI rendszer és a Minőségügyi Irányítási Rendszer kapcsolatát, majd a KPI mutatószámok felülvizsgálati folyamatát mutatom be. Ezt követően a rendszer informatikai fejlesztésével kapcsolatos követelményeket foglalom össze, valamint beszámolok a KPI jelentési folyamatot és a KPI riportokat érintő tervezett változtatásokról. Szakdolgozatom utolsó részében javaslatot teszek a stratégia megvalósulásának mérésére alkalmas CSF/KPI koncepció kialakítására. Ennek keretében ismertetem a MAVIR Zrt. stratégiai irányait és főbb stratégiai céljait, valamint feltérképezem legfontosabb sikerfaktorait és kockázati tényezőit. Ennek alapján készítem el a stratégiai visszacsatolásra alkalmas CSF/KPI struktúrát. Végül kitérek a KPI és a BSC módszer összefüggéseire, és összefoglalom a BSC módszer implementálásához szükséges akciókat.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Böcskei Elvira főiskolai docens, ÁVF
Külső konzulens: Timkóné Fodor Krisztina*

Gera Kinga*

**„BEFEKTETÉS A JÖVŐBE”
A magyarországi diákhitel elemzése****

Szakedolgozatom témája a diákhitel. Azért választottam ezt a témát, mert úgy vélem, hogy a magyar társadalom még részben ellentmondásos véleménnyel rendelkezik a hallgatói hitelrendszerünk tekintetében. Kutatásom célja egyrészt az, hogy egy összefüggő képet kapjak arról, hogy a felsőoktatásban résztvevők hogyan viszonyulnak a diákhitelhez, és ha felveszik mire, és hogyan használják fel. Másrészt azt kívánom vizsgálni, hogy a diákhitel megítélése pozitív vagy negatív a hallgatók körében, és a diákok mennyire tájékozottak a kölcsönről és annak fontos elemeiről.

Kutatásom kezdetekor a következő hipotéziseket fogalmaztam meg:

1. A hallgatók körében ismert dolog a diákhitel, azonban az igénylők körében is hiányosak a törlesztésre vonatkozó információk.
2. A diákhitel javítja a hallgatók továbbtanulási esélyeit, mert az igényelt összeget elsősorban a tanulmányaik finanszírozására fordítják.
3. A diákhitelt nem igénylők többsége az eladósodástól és a hitelfeltételek változásától való félelme miatt nem veszi igénybe a hitelt.
4. Sokaknak negatív dolog jut eszébe a diákhitel szó hallatán.

Kutatásomból kiderült, hogy a megkérdezett diákok mindegyike hallott már a hitelről, azonban a hiteligénylők és a hitellel nem rendelkezők között is akadnak olyanok, akik nincsenek tisztában a Diákhitel néhány fontos elemével, valamint tévhitekre alapozva ítélik meg, ami a pénzügyi kultúra alacsony szintjével is magyarázható.

Összefüggések tekintetében elmondható, hogy a diákhitelt igénylők túlnyomó része nappali tagozatos, költségterítéses hallgató, és a hitelfelvétel előleges célja a tandíj befizetése és az egyéb oktatási célok finanszírozása. Ezáltal pedig, úgy vélem a diákhitel hozzájárul az oktatási esélyegyenlőség biztosításához, hiszen arra célra hozták létre, hogy anyagi helyzetétől függetlenül mindenkinek lehetősége legyen részt venni a felsőoktatásban. Elmondható, hogy jelentősen változik a hallgató diákhitelhez való viszonyulása, ha igénylőként ismeri, vagy legalább elemi szinten megismeri a diákhitel legfontosabb jellemzőit.

Szakedolgozatom első részében ismertetem a diákhitel-rendszer kialakulásának történetét, valamint bemutatom a magyarországi diákhitelt. Elvégzem a Diákhitel SWOT – analízisét a Diákhitel Központ szemszögéből és a diákok nézőpontjából egyaránt. Nemzetközi kitekintést adok a hallgatói hitelrendszerekről, ez után pedig a Diákhitel Központ Zrt. részletes bemutatása következik, kitérve a szervezeti felépítésére, stratégiai célkitűzéseire, valamint az együttműködő partnereire elsősorban a diákhitellel kapcsolatos feladataikra koncentrálva. Elemzem a Diákhitel Központ kommunikációs gyakorlatát, külön hangsúlyt fektetve a célcsoport szegmentációra, a marketing csatorna meghatározására és a kommunikált üzenetre. Ehhez kapcsolódóan egy esettanulmány is olvasható a Diákhitel Központ kreatív koncepcióiról. Dolgozatom követ-

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Szalai Ibolya főiskolai docens, ÁVF
Külső konzulens: Őri András*

kező részében a kutatásom során kitöltött kérdőívek elemzésével, és a hipotézisekkel foglalkozom. Az utolsó fejezet összefoglalja azokat az észrevételeket, javaslatokat, amelyek a szakdolgozatom készítése alatt megszülettek.

A hallgatói hitelrendszer magyarországi bevezetése mindenképpen pozitív fejlemény, mivel a diákhitel jól és felelősen felhasználva befektetés a jövőbe.

Gyenge Máté*

A REKLÁMVILÁG MAMUTFENYŐI**

Szakdolgozatom témája a reklámpiac átalakulása a rendszerváltás után. Ezen a jelentős témakörön belül az óriásplakátokra fókuszáltam. Röviden összefoglaltam fejlődéstörténetüket, annak főbb mozzanatait kiemelve. Leírtam, milyen jogi környezete van a plakátoknak, mint médiumoknak, ezen belül kiemelve az Önszabályozó Reklám Testület tevékenységét, melyről maga az ÖRT jelenlegi elnöke, Megyer Örs mesélt. Bemutattam napjaink főbb reklámhordozó médiumait, ezek előnyeit és hátrányait. Ezek után rátértem a témám kifejtésére. A plakátok című fejezetben megneveztem a terület fontosabb résztvevőit, valamint megfogalmaztam, mi is az a plakát. Ezt olyan további főbb fejezetekbe rendeztem, mint: A plakátok hatásmechanizmusa, A politikai plakátok, A társadalmi célú plakátok, A kereskedelmi plakátok, illetve az Egy plakát születése című fejezetben részletesen leírtam azt a folyamatot, ahogyan az alapötlettől az utcáig eljut egy hirdetés. Néhány aktuális plakát elemzésével megpróbáltam rávilágítani a napjainkban jellemző hirdetések stílusára. Ezt az egyes főbb kategóriákból kiragadott példával illusztráltam. Ilyenek voltak az autók, a bankok és biztosítók, a bevásárló központok, a rendezvények és a telekommunikáció. Mindezek után saját primer kutatásomat elemeztem, melyben a következő kérdésekre kerestem a választ:

- Mennyire tartja zavarónak a különböző reklámozási módszereket?
- Mennyire befolyásolják a fogyasztási szokásokat?
- Mennyire tartja igaznak az általam megfogalmazott állításokat a reklámokról?
- Fel tud idézni 5 reklámszlogent?
- Mi a véleménye az óriásplakátokról a felsorolt szempontok alapján?
- Ha lenne saját terméke, hirdetne óriásplakáton?
- Művészeti ágnak tekinti az óriásplakátot?
- Szokta látogatni az ARC plakátkiállítást?
- Kedveli az 1950-es évek előtti plakátokat?
- Az önállóan megjelenő, vagy a TV reklámra emlékeztető plakátot tart hatásosabbnak?
- Meg tud nevezni olyan márkát, melynek kifejezetten tetszett, vagy éppen nem tetszett az óriásplakátja?
- Melyek azok az elemek, melyeket kedvel, vagy éppen nem kedvel a plakátokon?

Végezetül a megkérdezett szakembereknek a plakátok jövőjével kapcsolatos véleményét írtam le.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF

Hajnal Anita*

ÚJ KIHÍVÁSOK A KERETTERVEZÉS TERÜLETÉN**

Napjaink kiéleződő gazdasági versenyében egyre fontosabb szerepet töltenek be a vállalatok életében a hatékony tervezési-, irányítási rendszerek. Ugyanakkor a tervezést számos kritika éri stratégiai és operatív szempontból egyaránt. Egyre nagyobb teret nyernek az olyan új kerettervezési koncepciók, mint a tervezési folyamatok javítására irányuló Better Budgeting és a sokkal radikálisabb Beyond Budgeting.

Dolgozatomban a kerettervezés elméleti hátterét és annak gyakorlati megvalósulását kívánom bemutatni. Célul tűztem ki, hogy betekintést nyújtsak ezekbe az új, korszerű tervezési rendszerekbe, valamint megválaszoljam a kérdést, hogy milyen kerettervezési módszerek állnak a mai vállalatok rendelkezésére.

Az említett eszközök elméleti bemutatása mellett igyekeztem feltárni, hogy mi jellemző a hazai vállalatokra a gyakorlatban. Ehhez egy kérdőíves felmérést végeztem, melynek során bebizonyosodott hipotézisem, miszerint a hazai vállalkozások többsége a kerettervezés javítására irányuló, szakmai körökben is nagy elfogadottságnak örvendő Better Budgeting módszert alkalmazza.

Megvizsgáltam, hogy konkrétan milyen eszközök alkalmazásában nyilvánul meg a módszer használata, valamint mely technikákat részesítenek előnyben a cégek méretük szerint csoportosítva. Arra a következtetésre jutottam, hogy a gördülő előrejelzés a vállalatok méretétől függetlenül nagy népszerűségnek örvend. A többi módszer azonban különböző megítélés alá esik a nagy-, illetve kis- és középvállalkozások körében.

Annak ellenére, hogy számos vállalat már alkalmazza a rendkívül radikális *Beyond Budgeting* módszer által javasolt eszközök valamelyikét, az irányzat hazai bevezetése még várat magára. Ennek egyik oka, hogy ezt az irányzatot nem ismerik a magyarországi vállalatok, a másik pedig, hogy bevezetéséhez teljes kultúraváltáson kellene átesniük, amire szerintem még nincsenek felkészülve.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Böcskei Elvira főiskolai docens, ÁVF*

Halmi Anita*

APU, KEZDŐDIK!**

A televízió a 21. századi ember számára természetes velejárója a mindennapoknak. Szinte észre sem vesszük, milyen nagy szerepet tölt be életünkben. Teljesen beépült a hétköznapijainkba, hozzá igazítjuk a lefekvés idejét, a hétfégi programunkat. Már el sem tudjuk képzelni az életünket nélküle.

Egy információs társadalomban élünk, melyben a televízió jelenti számunkra a fő kapcsolatot a nagyvilággal, általa lehetünk mindig tájékozottak és naprakészek.

Ez az egyetlen olyan tömegkommunikációs eszköz, amely a legnagyobb mértékben tudja befolyásolni az emberek álláspontját, gondolkodásmódját. Segítségével akkora tömegekhez jut el az információ, amelynek hatása nagyobb minden más médiuménál. Azonban rengeteg olyan információt közvetít, amely eltorzítja a valóságot, a világ rosszabbik oldalát mutatja, s így a közvélemény világról alkotott nézetét is befolyásolja.

Generációk sokasága nőtt fel a képernyő előtt ülve, s ez erősen rányomta bélyegét személyiségére, értelmi és lelki fejlődésére, s másokkal való kommunikációjára. Van azonban egy olyan korosztály, melyre sokkal károsabb hatással van a televízió, mint ránk felnőttekre. A gyermekek, különösképpen a kisiskolások értékrendszerének kialakulására rendkívül nagy hatást gyakorol, hogy mit látnak a tévében.

Dolgozatomban a televízió hatásait vizsgálom a 6-10 éves gyermekek körében. A szocializáció és a helyes nevelés rendkívül fontos ebben az életkorban, mivel a gyermek számára a szülők jelentik az elsődleges példaképet, az ő mintájukat követve épülnek fel benne viselkedés alapjai és a kommunikáció mikéntjét is tőlük tanulják. A televízió megjelenésével azonban ez a szerep kezdett elhalványulni, s egyre inkább a képernyő vette át a gyermeknevelés „feladatait”. Sok családban, ahol a szülők mindketten estig dolgoznak, és a gyerekek délután egyedül vannak otthon, nincs, aki foglalkozzon velük, így jobb híján a tévé előtt ülnek, és onnan tanulják el a viselkedési szabályokat, kommunikációs formákat, értékrendeket. Ezek azonban nagymértékben torzultan jelennek a műsorokban és egyáltalán nem alkalmasak a helyes nevelésre és szocializációra.

Céлом, hogy megtaláljam a választ az olyan kérdésekre, mint „jót tesz-e a gyerekeknek, ha olyan műsorokat is megnéznék, amelyek nem az ő korosztályuknak lett szánva? Milyen hatással lesz rájuk, ha olyan információkat kapnak belőle, amelyeket még nem értenek, és nem tudnak feldolgozni? Az erőszakot bemutató műsoroktól erőszakosabb lesz a gyermek viselkedése is? Példát vesznek-e a jó és gonosz szereplőkről? Mit szabad néznie és mennyit szabad tévéznie egy kisgyermeknek, ami még egészségesnek mondható? Ha bebizonyosodik, hogy káros hatással vannak rá a nem neki való műsorok, akkor milyen intézkedéseket kell tennünk? Eddig tettek-e már lépéseket ennek érdekében, s ha igen, mi lett az eredménye?”.

Ezen kérdések megválaszolása érdekében dolgozatomban ismertetem a 6-10 éves korosztály életkori sajátosságait, beleértve lelki, értelmi fejlődésüket, családdal és társaikkal való kapcsolatrendszerüket. A televízió hatásait vizsgáltam a gyerekek viselkedésére, kommunikációjára vonatkozóan, s azt, hogy az erőszakos tartalmú műsorok mennyiben befolyásolják szocializációjukat, a világról alkotott nézeteiket. Mintakövetés szempontjából elemeztem a szülők

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF

vs. televízió szerepét, valamint ismertettem a mai családok jellemzőit, a gyakori problémákat, (pl. hogy lassan a tévében merül ki az egyetlen családi programlehetőség), melyek eltávolítják egymástól a családtagokat, s mára egy súlyos társadalmi problémává nőtte ki magát.

Kérdőíves kutatást végeztem egy általános iskolában a 2-4. osztályos tanulók körében, melyben a felmértem tévévezéslési szokásaikat, pl. hogy mennyi időt töltenek el naponta a készülék előtt, melyek a kedvenc tévécsatornáik, műsoraik, szereplőik. Nézhetnek-e korhatáros filmeket, s ha igen, egyedül vagy a szüleikkel, ill. megbeszélnek-e velük a látottakat. A vizsgálat természetesen nem lehet reprezentatív, hiszen egy meghatározott iskolában, összesen 80 gyerek bevonása által történt, így a következtetéseket is csak rájuk vonatkozóan lehet megfogalmazni. A kutatás alapját Kiss Judit „A televízió hatása a gyerekekre” c. 2004-ben közzétett tanulmánya képezte, s az adatok kielemezését követően a saját eredményeim sok hasonlóságot mutattak az övéivel. Ebből kifolyólag úgy gondolom, hogy ha messzemenő következtetéseket nem is tudunk levonni, a televízió gyerekekre gyakorolt káros hatásait és az általános érvényű igazságokat azonban meg tudjuk fogalmazni.

Az eredmények tehát igazolják azt az elméletet, miszerint a televízió rendkívül káros hatással van a kisgyermek lelki fejlődésére, de ennek erőssége nagyban függ az adott család szociális helyzetétől. Azok a gyerekek, akik nem jutnak hozzá a szükséges értékekhez a szülők által, sokkal többet nézik a televíziót, főleg erőszakos tartalmú műsorokat, így a kapott impulzusok beépülnek a viselkedésükbe is, a káros hatás nagy erősen érvényesül. A gyermeknevelésre és értékátadásra több energiát fordító családokban azonban már kontrollálják a gyerek tévé-nézéssel töltött idejét, és a műsorokat is megválogatják, így a negatív hatások kevésbé épülnek be a személyiségbe. A televízióban rendszeresen látott agresszió következménye, hogy a gyermek elfásul, érzéketlenné válik mások fájdalmával, szenvedésével szemben, ill. konfliktus-megoldási módjaiban is gyakrabban mutatkozik meg az erőszakos viselkedés. Dolgozatomban megfogalmaztam a probléma megoldására vonatkozó javaslataimat is.

Ma már több szervezet is (pl. ORTT) felszólalt a gyermekek védelme érdekében, s megszülettek azok a jogszabályok, amelyek beszabályozzák a televíziós csatornákat. Megjelentek a korhatárra figyelmeztető karikák és háromszögek a képernyők sarkában, de a tapasztalat azt mutatja, hogy ezek nem sokat segítettek. Az Országos Rádió és Televízió Testület jelenleg kampányt folytat a gyermekek érdekében, melyben a szülőket szólítják fel, hogy kontrollálják gyermekeik tévévezéslési idejét és ne hagyják őket ellenőrizetlenül a készülék előtt.

Gyermekeink egészséges fejlődése érdekében, hogy ezt az igen súlyos társadalmi problémát kiküszöbölhessük, úgy gondolom, arra van szükség, hogy a szülők és az érintettek (pedagógusok, műsorszolgáltatók képviselői, stb.) megkapják a szükséges tájékoztatást és együttesen, közös erővel tegyenek annak érdekében, hogy megtalálják és alkalmazzák a televízió káros hatásait csökkentő megoldásokat.

Hána Kata*

A NYELVI MANIPULÁCIÓ ESZKÖZEI ÉS MÓDJAI**

A manipuláció, mint a befolyásolás művészete általában negatív érzéseket kelt az emberekben. Ez talán azzal is magyarázható, hogy rossz emlékeket idéz fel bennünk, leginkább azt az érzést hozza felszínre, amikor a manipuláció ártatlan áldozataivá váltunk például egy helytelen vásárlási döntés alkalmával. Azt azonban sokan nem veszik figyelembe, hogy a manipulációs technikákat mindkét fél számára pozitív célok elérésére is lehet alkalmazni.

Dolgozatom célja többek közt az, hogy eloszlassam ezt a tévhitet, miszerint a manipuláció a bűnös, sötét és alattomos megtévesztés módszere, valamint, hogy bebizonyítsam, bárki lehet a manipulátor és a célszemély szerepében egyaránt.

Dolgozatom első felében a nyelvi manipulációt öt szempontból elemzem, így kitérek a politikai manipuláció eszközrendszerére. Igyekszem alátámasztani azt az állítást, miszerint minden lobbizás manipuláció, de nem minden manipuláció lobbizás. A reklámokat - mint a technika legkézenfekvőbb eszközeit - gyakorlati példákon keresztül mutatom be. Ezt követően a kommunikációt színesítő metanyelvi frázisokat hétköznapi jelenetek segítségével szemléltetem. Végül, de nem utolsósorban kitérek az önmanipuláció technikájára és fontosságára.

A szakdolgozat második felében mutatom be a témában végzett primer kutatásom elemzését, melyet kérdőív segítségével végeztem százfős mintavétellel. Kutatásomat igyekeztem a dolgozatban szereplő összes témára kiterjeszteni. A válaszok a nemmel, a korrallal és a foglalkozással való összefüggéseit diagrammokon és táblázatokon szemléltetve elemzem.

Feltevéseimet, felmerülő gondolataimat, az eredmények végső összefoglalását, következtéseimet az összegzésben taglalom, valamint levonom az egyes témakörök kifejtése és a kérdőív segítségével kapott eredmény összefüggéséből vagy különbözőségéből adódó konklúziót.

Hilla Hajnalka***

AZ INTERNETES PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK****

Szakdolgozatom az internetes pénzügyi szolgáltatásokról, leginkább az internetbankról szól. Mivel a köztudatban gyakran nem egyértelmű ezeknek a szolgáltatásoknak a használata és nagy velük szemben a bizalmatlanság, ezért célul tűztem ki, hogy megvizsgálom a működési folyamatukat, a kockázati tényezőket és bennük rejlő kihívásokat, fejlődési lehetőségeket. Úgy gondolom, hogy az elektronikus pénzügyi szolgáltatások kockázatai kellő gondossággal ugyanúgy minimálisra csökkenthetők, mint a papír alapú megbízásoké.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Gellért Kis Gábor mestertanár, ÁVF

*** vállalkozásszervező szakos végzett hallgató

**** Belső konzulens: Belyó Pál főiskolai tanár, ÁVF

A pénzügyi szolgáltatások terén készpénzforgalom helyett egyre inkább terjednek az elektronikus megoldások, amelyek forradalmasították a hagyományos ügyintézési formákat. Ahhoz azonban, hogy az új lehetőségekkel, innovációkkal a pénzügyek terén is élni lehessen, ismerni kell az elektronikus termékkínálatot, meg kell érteni az elektronikus és az internetes környezet működését és össze kell tudni hasonlítani a szolgáltatók ilyen típusú ajánlatait.

Az elektronikus fizetés biztonsága állandó követelmény, amelynek érdekében a szolgáltatók folyamatosan fejlesztenek és többszintű védelmi rendszereket építenek ki. Különösen fontos a hozzáférési jogosultság biztosítása, amit a szolgáltatók többszintű, illetve többcsatornás azonosítási rendszerek alkalmazásával érnek el.

Az online vásárlások új termékek megjelenését vonták maguk után: webkártyák, chip kártyás rendszerek és az ezekhez kapcsolódó specifikációk (pl. SET) mind a felhasználók biztonságát hivatottak garantálni, csakúgy, mint a virtuális bankszámla (pl. PayPal számla), amely egy sajátos mikrofizetési rendszer.

Az internet tehát számos lehetőséget rejt magában, melyek kihasználásával a pénzügyi szolgáltatók portfóliójukban növelhetik az online értékesítések súlyát. A szolgáltatások fejlesztésekor, a stratégia megalkotásakor azonban tudatosan figyelni kell az internetben rejlő veszélyekre és fel kell mérni a kockázatokat.

Horváth Hajnal*

HOVÁ TÚNT A LELKESEDÉS?*

*Egy alapítvány megújulási kísérlete az adományszervezés és forrásteremtés területén
(Egyéves önkéntes munkám eredményei)*

Tanulmányomat egy 2001-ben alapított budapesti óvodai alapítványnál készítettem, amelynél egy éves önkéntes munkát vállaltam. Eddigi tevékenységük azoknak az adóforintoknak a gyűjtéséből állt, amiket részükre felajánlhattak (1%).

Kutatásom arra irányult, hogy az általam elsajátított tudás gyakorlati alkalmazásával képes lehet-e az alapítvány megújulni a finanszírozás és adományszervezés területén. Munkám hatásal lehet-e a további működésükre, projektjeire, bevételeikre, segítheti-e őket a célok megvalósításában? Az önkéntes munka menetét magam szerveztem, az alapítvány beleegyezésével és közreműködésével.

A kutatást egy strukturális interjú elkészítésével kezdtem az alapítvány vezetőjével. A tevékenységemet két részre osztottam, az egyik során az alapítvány releváns környezetében végeztem elemzéseket, a másik során forrásteremtési projekteket dolgoztam ki. Az analízisek során a célcsoport és a támogatók igényeit kérdőíves megkérdezés formájában mértem fel. A versenytársak helyzetét a szervezethez viszonyítva a Porter öttényezős modelljének alkalmazásával készítettem el. Az alapvető környezetelemzéseket a PEST és a SWOT elemzések segítségével végeztem el.

A bevételi lehetőségek növelésére gyűjtési módszereket kerestem, az 1%-os kampány lebonyolítását megújítottam, és javaslatot tettem a közhasznúsági státusz kezdeményezésére is.

* *non-profit gazdálkodás szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Cziboly Ádám*

Felhívtam a figyelmet a szelektív hulladékgyűjtés fontosságára, a környezettudatos nevelésre, ami az alapítvány számára bevételi források lehetőségét is jelentheti.

A nagyvállalkozások felé támogatáskérő leveleket küldtem, amelyek a természetbeni adományok megszerzésére, a vállalati társadalmi felelősségvállalás kihasználására irányultak. Rendezvények és szolgáltatások kialakítását kezdeményeztem, javaslatot tettem hasonló céllal alakult alapítványokkal való kapcsolattartásra is. Pályázati kiírásokat kerestem az alapítvány célkitűzéseinek megvalósítására.

A projektek kialakítása és az analízisek elvégzése az egy év alatt párhuzamosan került megvalósításra és elemzésre. A gazdasági eredményeket az előző tanévhez viszonyítva vizsgáltam meg, és eredményként 43%-os pénzügyi növekedést tapasztaltam. A gyarapodás nagy része forrásteremtési munkám hatásaként keletkezett. A projekteket megvalósíthatósági és elégedettségi szintek alapján osztályoztam. Az alapítvány részéről a vezetőnő írt a kuratórium nevében köszönő levelet, amelyben értékelte a munkámat. Önértékelésem is elkészítettem.

Az összegyűjtött tapasztalatok alapján levontam következtetéseimet, és ajánlást tettem a tevékenységek további lépéseire. A stratégiai terv kialakításához szükséges elemzéseimhez, kidolgoztam az alapítvány Balanced Scorecard (BSC) modelljét, amely segítséget nyújthat továbbiakban az alkalmazni kívánt stratégia megvalósításában.

Minden általam készített dokumentumot a szervezet részére átadtam. További terveim között szerepel egy elektronikus kiadvány megszerkesztése, amelyet hasonló céllal létrehozott óvodai alapítványok számára szeretnék elküldeni.

Illés Gyuláné*

A PAKSI KISTÉRSÉG GAZDASÁGI JELLEMZÉSE ÉS A TÉRSÉGFEJLESZTÉS GYAKORLATA A NEMZETI FEJLESZTÉSI TERV TÜKRÉBEN**

Dolgozatom kutatási célja a Paksi Kistérség gazdaságának jellemezése, megoldásra váró problémáinak és fejlesztési igényeinek feltárása volt. A Paksi Kistérség fejlettségi szintjét az ország más területeihez viszonyítva vizsgáltam. Magyarországon napjainkra jelentős fejlettségbeli különbségek alakultak ki a különböző térségek között.

Az utóbbi évek térségfejlesztésében az Európai Unió Strukturális Alapjaiból érkező források játszanak nagy szerepet. Az Unióból érkező támogatások a 2004-2006 időszakban a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében kerültek – pályázatok útján – elosztásra. Dolgozatomban a Nemzeti Fejlesztési Terv – főként a Paksi Kistérséget érintő – nyertes projektjeit elemeztem több szempont alapján. Ismertetem kutatásom eredményeit.

A Nemzeti Fejlesztési Terv keretében országosan a Közép-Magyarországi régió kapta a legtöbb támogatást, de közvetlenül utána a három legelmaradottabb régió következett. Főként a Regionális Operatív Programban és az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Programban törekedtek a döntéshozók az elmaradott régiók fejlesztésére, a leszakadó régiókban valósult meg a legtöbb projekt. A mutatói alapján nem elmaradott Paksi Kistérségbe a megyei átlagnál kevesebb fejlesztési támogatás érkezett.

* *non-profit gazdálkodás szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Bilecz Endre főiskolai docens, ÁVF*

A Paksi Kistérség önkormányzatainak pályázási aktivitását az önrész biztosításának nehézsége negatívan befolyásolta. A forráshiányos önkormányzatok nem vállalták a hitelfelvétel, kötvénykibocsátás kockázatát a fejlesztések megvalósításához. A kistérség önkormányzatai a jogszabályok által előírt közösen ellátandó feladatokon túlmenően nem mutattak nagy aktivitást közös gazdaságfejlesztési programok megvalósításában. Az NFT keretén belül kivitelezett több települést érintő projekt mindössze egy volt a kistérségben.

A megvalósított projektek a kistérség fejlesztési céljaihoz illeszkedtek, de a támogatások elaprózódtak. A térség gazdasági mutatói – ugyanúgy ahogy az országos makrogazdasági mutatók – nem mutatnak kedvező változást, az Európai Unió források felhasználása ellenére sem.

Jusztin Anita*

A KÖZÖSSÉGI OLDALAK HÁLÓJÁBAN**

Szakdolgozatom témáját az a felismerés adta, hogy az internet egyre nagyobb szerepet játszik az egyén életében, így a kapcsolatteremtési szokásait is alapvetően megváltoztatja. Munkám azt a tézist hivatott alátámasztani, miszerint az *online közösségek* kialakulása a technikai fejlődés természetes velejárója. Az internet hétköznapivá válásával elkerülhetetlen ugyanis, hogy a társas életünket az interneten szervezzük. Az online közösségépítés legalkalmasabb eszközei a *közösségi hálózatok*, de számos egyéb webes szolgáltatás is ezt a célt szolgálja. A főiskolán elsajátított ismereteimet és a gyakorlati tapasztalataimat hasznosítva ezért elsősorban a különböző webes szolgáltatások alapján mutatom be az online közösségépítés folyamatát.

A dolgozat első részében - a digitális eszközök hatásait alátámasztó elméletek és statisztikák bemutatása után - az online közösségek helyét keresem a társadalomban. Több szemlélet összevetése után arra a következtetésre jutok, hogy az online közösségeket csupán a számítógépes rendszerek tartják össze, ezért nem érnek el egy minőségi társadalmi szintet. Bemutatom továbbá a kibertérben fellépő pszichés tényezőket, amelyek az internet népszerűségéhez vezettek.

A második tárgyaló részben az online kommunikáció lehetőségeit mutatom be, a kezdetektől egészen a *web 2.0*-ig. Szót ejtek a kezdeti nehézségekről, az alkalmazások fejlődéséről, és a napjainkban kiaknázható lehetőségekről – elsősorban az egyén szempontjai szerint. Röviden kitérek a médiakonvergencia folyamatára, amely nem csupán technológiai fejlődést jelent, de a megváltozott szerepű „közönségnek” köszönhetően kulturális vonatkozása is van.

A következő fejezetet teljes egészében a közösségi hálózatoknak szentelem. Bemutatom, hogyan működnek napjaink talán legnépszerűbb online szolgáltatásai, milyen szempontok alapján tipizálhatjuk őket, továbbá hogy milyen esetleges negatív hatásokat gyakorolnak a felhasználók életére.

Az általam készített kérdőív értékelése, amely egyben a dolgozat utolsó tárgyaló fejezete, az elméleti megállapításokat támasztja alá 115 felhasználó válasza alapján. Az eredmények megerősítik a feltevésemet, miszerint a modern ember életében az online kapcsolatteremtés természetes, mindennapi tevékenység, és a közösségi oldalakban rejlő lehetőségeket érdemes kihasználni.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF

Az elemzés során feltárt negatívumok, mint például az online identitás prezentálásának problémái, a szerzői- és személyiségi jogok elleni támadások, a tinédzserek fokozott pszichés veszélyeztetettsége azonban mind az online közösségépítés megoldásra váró problémái. A hipergyors kulturális változásokra mindannyian máshogy reagálunk, és ezért ezeket a problémákat különböző módszerekkel célszerű kezelni: online imázsunk tudatos menedzselésével, esetlegesen pszichoterápiás módszerekkel.

Kabán Fruzsina*

FRISS DIPLOMÁSOK A MAGYAR MUNKAERŐPIACON**

Szakedolgozatom a friss diplomások elhelyezkedési esélyeit, és a munkanélküliség alakulását vizsgálja, a rendszerváltástól napjainkig, mindig kitérve a pályakezdő munkanélküliek helyzetére. A munkaerőpiac fogalmainak, elméleteinek megismertetése mellett bemutatom a munkanélkülieknek nyújtott támogatásokat, segélyeket, illetve nemzetközi kitekintésként összehasonlítom a magyarországi helyzetet egy másik uniós ország, Ausztria munkaerőpiaci adataival, foglalkoztatáspolitikájával.

Végül saját kutatásom eredményeit próbálom felhasználni a problémák megfogalmazására és bizonyos következtetések megállapítására. Kérdőíves felmérésemnél hangsúlyoztam, hogy az eredmények nem reprezentatív jellegűek, de a kis létszám ellenére mégis fontos megoldási alternatívákat tartalmazhatnak.

A munkanélküliség társadalmunk egyik legnagyobb megoldatlan jelensége, amely hozzátartozik mindennapi életünkhöz, de vajon a negatív irányba tartó tendencia megállítható-e? A számok, és adatok alakulása sajnos nem ezt mutatja. Egyre több a felsőoktatásban tanulók száma, emellett a diploma kezdeti igen nagy felértékelődése után, ma már nem jelent elhelyezkedési garanciát. Fontos a nyelvismeret, a szakmai tapasztalat, és mindazok a tényezők, amelyek megkülönböztetnek bennünket másoktól.

A munkanélküliség problémája azonban ennél sokkal összetettebb, végighalad a felsőoktatás, a foglalkoztatás és a munkanélküli ellátás rendszerén. A friss diplomások esetében a hangsúly nem csak az emelkedett létszámon, hanem a szakmai struktúra és munkaerő kereslet egyensúlyának hiányán van, ami nálunk egyre kevésbé van összhangban. A másik legsúlyosabb gond Magyarországon a társadalom alacsony inaktivitási és foglalkoztatási mutatója. Az össznépeség jelentős része nem aktív részvevője a munkaerőpiacnak.

Megoldások, javaslatok mindig inkább utólag születtek, ahelyett, hogy a prevencióra sokkal nagyobb figyelmet fordítottak volna. A kérdés az, hogy Magyarország mikor kezd el komolyabban foglalkozni a problémával, és mikor fog máshol jól bevált példákat, módszereket alkalmazni a foglalkoztatás növelése érdekében.

Egyértelmű előrejelzések nincsenek arról, hogyan fog alakulni a diplomás munkanélküliek helyzete, de beavatkozások nélkül biztosan nem oldódik meg a probléma.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Kelemen Katalin főiskolai tanár, ÁVF*

Keresztes Alexandra*

**AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS OROSZORSZÁG KAPCSOLATAINAK ÁTTEKINTÉSE
A HIDEGHÁBORÚ UTÁNI KORSZAKBAN
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KAUKÁZUS TÉRSÉGÉRE****

A hidegháború lezárásával a Fehér Ház és a Kreml kapcsolatai vesztek ugyan jelentőségükből, azonban ma is nagy hatással vannak a nemzetközi politikai életre. A két állam kapcsolata nagyon sokrétű és összetett a 90-es évek óta. A hidegháború idején a teljes szembenállás jellemezte őket és aránylag könnyen kiszámítható volt mindkét fél szándéka, illetve egyértelműen körülírhatóak voltak a hatalmi viszonyok. Az új világrend bonyolultabbá és kiszámíthatatlanná tette a nemzetközi kapcsolatrendszert. Ebben a világrendben az USA és Oroszország viszonya sem tekinthető egyértelműen barátnak vagy ellenségesnek. Számos tényező van, ami jó együttműködési alapnak tekinthető, de sok esetben fennáll a konfrontáció veszélye. A Kaukázus térségében zajló folyamatok jól szemléltetik azt, hogy egy geopolitikailag fontos terület is lehet megosztó vagy összekötő tényező két nagyhatalom között. A terrorizmus elleni küzdelemben a két fél viszonylagos összhangja figyelhető meg, a Kaukázusban lévő katonai bázisok geostratégiai jelentősége nagy, együttműködésük ezen a téren konstruktív lehet mindkét fél számára. A kaukázusi régió azonban komoly ellentétek forrása is. Egyrészt a NATO keleti irányú terjeszkedése miatt, mivel a posztszovjet térséget Oroszország saját érdekszférájának tekinti, másrészt a Kaszpi-tenger felől érkező energiahordozók alternatív tranzitvonalainak kiépítése kelt feszültséget a két állam viszonyában.

A dolgozat első felében a hidegháború lezárásának körülményeivel és a 90-es évek azon eseményeivel foglalkozom, melyek meghatározóak voltak a két ország kapcsolatainak alakulásában. A következő fejezetekben az ezredforduló változásait vizsgálom meg, nagy hangsúlyt fektetve arra a folyamatra, ami által a Kaukázus térsége geopolitikailag kulcsfontosságú tényezővé vált mind az USA, mind Oroszország számára. A dolgozat végén kitérek a grúz-orosz háború következményire, és a nemzetközi rendszerre gyakorolt hatására.

* nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Matus János egyetemi tanár, ÁVF

Kézi Margit*

A MUNKANÉLKÜLISÉG ALAKULÁSA ÉS HATÁSAI MAGYARORSZÁGON A KILENCVENES ÉVEKBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A PÁLYAKEZDŐK ÉS A NŐK HELYZETÉRE**

Dolgozatom középpontjában a munkanélküliség vizsgálata áll. A társadalmi, politikai, gazdasági átalakulást, valamint a munkanélküliség alakulását és hatását tanulmányozom a rendszerváltást követő 1990-es évekbeli Magyarországon; elsősorban a pályakezdők és a nők munkaerő-piaci helyzetét.

A rendszerváltás utáni években hazánk gazdasági helyzete romlott. Ezt az időszakot a gazdasági visszaesés, a magas infláció, az életszínvonal csökkenése és a munkanélküliek számának növekedése jellemezte. A munkaerőpiacon jelen voltak a stabilan hátrányos helyzetben lévő csoportok, mint például a fiatalok és a nők.

Azt mondanám, hogy a munkanélküliek között a pályakezdő munkanélküliek helyzete bizonyult a legnehezebbnek. Az iskolából kikerülve nem találtak munkát, emiatt csalódottakká váltak, önértékelésük csökkent. Az első munkahely megtalálása a fiatalok számára nagyobb munkaerőpiaci zökkenőkön keresztül volt lehetséges, mint az idősebb korosztály tapasztalt munkavállalói számára. Sok esetben újabb és újabb tanfolyam elvégzésétől remélték a jobb munkaerőpiaci helyzetet. Ez természetesen anyagi áldozathozatalt is jelentett. A diplomások „túltermelése” miatt a felsőfokú végzettségük jobb elhelyezkedési lehetőségei is folyamatosan csökkentek. Másrészt a főként szakmunkásképzésből kikerülők olyan szakmákat sajátítottak el, amelyekkel nem volt könnyű állást szerezni. Ez megengedi számomra azt a következtetést levonni, hogy a munkaerőpiac kínálati és keresleti oldalának egybevetéséből következik: a képzési rendszer nem volt megfelelően összehangolva a feltehető szükségletekkel.

A nők munkavállalási esélyei sem bizonyultak sokkal jobbnak. A nőket erőteljesen érintette a gazdasági szerkezetváltás, illetve a munkahelyek számának csökkenésével együtt járó problémák. A rendszerváltás mélyen érintette a nők közéleti, munkahelyi és családi viszonyait. A nők foglalkoztatásához meg kellett találni azt az optimális határt, ahol a társadalmi, családi és egyéni érdekek leginkább összehangolhatók. A nők háttérbe szorultak, romlott az önbecsülésük. Egyedül a magángazdaság nyújtott lehetőséget a nők számára az önálló foglalkoztatással. A vállalkozói hajlandóságuk nagymértékben növekedett. Ez megkönnyítette számukra a családi és társadalmi feladataik összehangolását. Ez egyben azt is jelentette, hogy lassan kezdték megtalálni a helyüket a vállalkozói világban. Sem a pályakezdők, sem a nők helyzete nem virágzott a vizsgált időszakban, hiszen egy gyors ütemben átalakult munkapiachoz kellett alkalmazkodniuk. A munkaerőpiac keresleti oldala a csökkenő reálbérek mellett jelentős átalakuláson ment keresztül.

Összességében a vizsgált időszakban a munkanélküliség mértékének rohamos felfutását egy folyamatos, de lassúbb csökkenés követte.

* *non-profit gazdálkodási szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Kelemen Katalin főiskolai tanár, ÁVF*

Lattes Viktória*

KÉT KULTÚRA, KÉT ISKOLA, EGY CÉL**

Szakedolgozatom témájául egy magyar és egy spanyol faipari szakközépiskola szervezeti kultúrájának, és corporate identity-jének bemutatását és összehasonlítását választottam. Két okból választottam ezt a témát, az egyik ok, hogy nagyon érdekel a spanyol kultúra, a másik ok, hogy nagyon megszerettem a spanyol iskolát, ahol a szakmai gyakorlatomat is töltöttem.

A mai korban az emberi kapcsolatok szerzése, ápolása és megtartása nagyon fontos téma lett, mivel mindenkinek egyre kevesebb ideje van a tényleges emberi kapcsolataira.

A szakirodalom már régebb óta foglalkozik a szervezeti kultúra témájával, de csak most jön rá a társadalom arra, hogy ennek milyen nagy jelentősége is van a szervezetek életében. A munkahelyek is most kezdenek komolyan foglalkozni ezzel a témával, és igyekeznek egy olyan szervezeti kultúrát kialakítani, amelyben a dolgozók, munkatársak jól érzik magukat, szeretnek bejárni dolgozni, és akár baráti körüket is onnan alakítják ki.

A corporate identity-ről még nem áll rendelkezésre olyan sok anyag, eddig kevesen foglalkoztak vele, de már erre is egyre nagyobb figyelmet fordítanak a szervezetek.

A kutatásom alanya két azonos képzéssel foglalkozó szakközépiskola, amelyek két különböző kultúrában élnek. Az egyik iskola itt Magyarországon, Miskolcon található, a másik iskola pedig Spanyolországban, Encinas Realesben van.

Célom az, hogy bebizonyítsam, hogy a kulturális különbségek ellenére mennyi mindenben hasonlít egymásra a két iskola, és hogy a legfontosabb céljuk mindkettőjüknek ugyan az, amiért mindent megtesznek.

Felvetésem bizonyításához készítettem egy primer kérdőíves kutatást, amelyet kiértékeltem a szervezeti kultúra és vállalati arculat tükrében.

Az értékelés eredménye során kiderült, hogy mindkét iskolának valóban azonos a célja, még hozzá az, hogy a legjobb szakembereket képezze ki, és indítsa útjára a nagyvilágban. Valamint az is bizonyítást nyert, hogy nagyon sok mindenben hasonlít egymásra a két iskola, és sok mindenről ugyan úgy vélekednek.

Mindkét iskola rettentően büszke a diákok által készített munkákra, és alap koncepciójukban is megegyeznek, miszerint az iskolákban található bútorokat, dísz tárgyakat a diákokkal készítettnek el gyakorlati óráik során.

Amiben nagyon különbözik a két iskola, az a hierarchiának tulajdonított jelentőség, a szabályok betartása, és a légkör. A magyar iskolában mindhárom dologhoz szigorúbban viszonyulnak, míg a spanyol iskolában ezeket kicsit lazábban kezelik. Ezek persze a kulturális különbségeknek tudhatók be.

Úgy érzem munkámmal sikerült megismertetnem a két iskola szervezeti kultúráját és corporate identity-jét, valamint bebizonyítanom, hogy a CEMER és az Eötvös József Szakképző Iskola nagyon sok mindenben hasonlít egymásra, a kulturális különbségek ellenére is, és hogy ez a hasonlóság nem köszönhető másnak, mint annak a közös célnak, melyért mindkettő iskola ugyan olyan erőfeszítéssel küzd.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Bárd András főiskolai tanár, ÁVF

Liszkai Dóra*

A NEMZETKÖZI INTEGRÁLT KOMMUNIKÁCIÓ ESZKÖZEI, MÓDSZEREI**

Talán sosem volt időszerűbb a nemzetközi integrált kommunikációról beszélni, mint a mai rohamosan globalizálódó világunkban. Manapság integrált kommunikációs modellre van szükség, melyben a marketing, a public relations és a humán erőforrás összefogva dolgozik a szervezet közmegebecsülésének és ezáltal sikerének, céljainak elérésén. Dolgozatomban bemutatom a nemzetközi integrált kommunikáció kialakulásának szükségességét és a nemzetközi tendenciákat. Ismertetem, hogy milyen kulturális különbségeket kell figyelembe vennie a sikeres és hosszú távú működés eléréséhez egy olyan szervezetnek, amely nemzetközi jelenlétre törekszik. Tárgyalásra kerülnek Észak Amerika, Nyugat-Európa, Ázsia, Közel-Kelet és Magyarország sajátosságai Geert Hofstede kultúráközi dimenziói alapján. Dolgozatomban bemutatom az integrált kommunikációs eszközöket és módszereket, melyeket a marketing, a public relations és a humán erőforrás használ a szervezet belső életének befolyásolására és piacbefolyásolásra. A branding, a szervezetek támogatáspolitikájának kialakítása, azok társadalmi felelősségvállalása, a válságkommunikáció és a lobbizás mind hozzájárulnak a szervezet belső és külső közmegebecsülésének, pozitív reputációjának kialakításához.

A nemzetközi vállalatok már nem csak kommunikációjukat igazítják a külföldi piachoz, hanem egész működésüket a “Think global, act local” elv szerint végzik. A szervezetnek törekedni kell az adott ország kultúrájának, társadalmi és üzleti normáinak adaptálására azzal egy időben, hogy a szervezet megőrizze a corporate identity-jét. A helyi társadalmi elvárások komplexitása miatt, a szervezetek külföldi terjeszkedésük során gyakran veszik igénybe olyan nemzetközi kommunikációs konglomerátumok szolgáltatásait, amelyek segítik a szervezet zökkenőmentes beilleszkedését az adott célországokban. Személyes interjúim során a kaliforniai Szilícium – Völgyben található public relations ügynökségek vezetői kiemelték, hogy minden országban a sikeres kommunikáció alapja az üzenet érthető, világos és őszinte megfogalmazása. Dolgozatomban említésre kerülnek a nemzetközi public relations gyakorlat szakmai és etikai szabályozó szervezetei és az IPRA Media Transparency Chartája. A szervezetek kommunikációjának egyik legnagyobb jövőbeni kihívása, hogy a szakmai nézőpontok átalakulása és a digitális technika fejlődése által a jelenlegi kommunikációs viszonyok teljes átalakulása várható. Véleményem szerint a jövőben a nemzetközi integrált kommunikációs modell fejlődése miatt a public relations szerepe és jelentősége egyre nagyobb lesz a szervezeti struktúrában.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Barát Tamás főiskolai tanár, ÁVF

Makrai Szonja*

GYERMEK – ERŐSZAK – MÉDIA**

Szakedolgozatom témaválasztásánál három szempont vezérelt. Először is olyan témát kívántam választani, ami érdekel, másodsorban, ami aktuális, és végül, de nem utolsó sorban, hogy a diplomamunkám kamatoztatható, hasznosítható legyen magam és más érdeklődők számára.

Az általam vizsgált téma aktualitását mi sem bizonyítja jobban, hogy dolgozatom készítésekor is naponta látnak napvilágot olyan hírek, amelyek az erőszak - különös tekintettel a gyermekek körében tapasztalható erőszak - erősödéséről számolnak be (pl. tanárverések, diákverések, nemi erőszak, lopások, gyilkosságok). Szakedolgozatomban arra kerestem választ, hogy vajon milyen tényezők állhatnak a fent említett erőszak terjedésének hátterében.

Egyik legfontosabb hipotézisem az volt, hogy a média szerepe ebben a vonatkozásban nem elhanyagolható. Vizsgálataim egyértelműen bizonyítják, hogy a gyermekek sok időt töltenek a televízió előtt. Azonban némi optimizmusra ad alkalmat az a tény, hogy az általam vizsgált sokaság nem elsősorban a „véres” akciófilmeket, hanem a kevésbé agresszív, szolidabb műsorokat részesíti előnyben.

Kutatásaimban választ kerestem arra is, vajon a hetedikes gyermekek hogyan vélekednek az erőszakra. A kérdéseimre adott válaszok meglepő érettségre és intelligenciára utaltak. Azt azonban semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vizsgálati minta jelentős részébe magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei tartoztak. Nem szabad az erőszak veszélyét kisebbiteni, hanem éppen ellenkezőleg, minden módszert meg kell ragadni, amellyel küzdeni tudunk ellene!

Konklúzióként, elsőként is azt szeretném leszögezni, hogy a szülőknek sokkal nagyobb felelősséggel és felelőséggel kellene gyermekeik felé fordulni. Hiszen a televízió gyermekekre gyakorolt kedvezőtlen hatásai az ő segítségükkel csökkenthetők.

A szülők mellett a tanárok is hatalmas segítséget tudnak nyújtani a probléma megoldásában. Például úgy, hogy a tanóra végén, esetleg osztályfőnöki óra keretén belül ajánlanak a diákoknak egy-egy érdekes, hasznos műsort, és azt utána esetleg a pedagógus bele is szövi az óra anyagába.

Természetesen maga a tévéipar is rengeteget tehetne azért, hogy valóban a gyermekeknek szóló, kreatív műsorok szülessenek.

Mindenképpen fontosnak tartom még megemlíteni a Magyarországon már több éve sikeresen működő *Médiatutor* nevű oktatási programot. A program célja a médiatudatosság fejlesztése a gyermekek körében, azaz megtanítani őket arra, hogy helyesen értsék, értékeljék és értelmezzék a reklámokat és az egyéb médiából jövő műsorokat. Úgy gondolom, hogy ez azért rendkívül fontos, mert az agresszió a gyermekeket nemcsak az akciófilmekből éri el, hanem a reklámok és hírműsorok is tele vannak erőszakkal.

Véleményem szerint az előbb említett program nagyon jó kezdeményezés, azonban ez csupán az első lépés. Igazi megoldást az jelentene, ha a szülők, tanárok és televíziósok összefognának, azaz összetársadalmi szinten oldódna meg a kérdés.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szánthó Zsuzsanna főiskolai docens, ÁVF

Molnár Dóra*

AZ EURÓPAI UNIÓ BEVÁNDORLÁSI POLITIKÁJÁNAK JELLEMZŐI A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓ TÜKRÉBEN**

Évről évre fokozatosan nő azok száma, akik a migráció mellett döntenek és elhagyják szülőföldjüket. De vajon milyen tényezők, kiváltók okok állnak ennek háttérében?

A migráció a globalizáció jelenségeinek egyike. A modern világgazdasági rendszerben a fejlett országoknak a népesség csökkenés, és a társadalom elöregedésének problémájával kell szembenézniük, míg a fejlődő világban a népességszám minden évben egyre csak növekszik. Vészjósló statisztikák szerint 2050-re a világ népességének több mint a felét a fejlődő világban élők fogják kitenni.

A globális világban kialakult egyensúlytalanságokat a globális vezetés hiánya miatt nem tudják hatékonyan kezelni a különálló nemzetgazdaságok, ami azt jelenti, hogy nem tudják kellőképpen megóvni a világgazdaság szereplőit az egyensúlyok felborulása miatt keletkező természeti, anyagi és szellemi károktól, ami pedig tömegeket kényszerít elvándorlásra.

Az Európai Unió kifejezetten kedvelt célállomás a globális migráció irányában.

A tagállamokat azonban nem egyformán érinti a bevándorlás jelensége. A fejlett, magas gazdasági potenciállal rendelkező országok, mint pl. Németország, Franciaország vagy Ausztria kifejezetten vonzó mind a legális, mind az illegális bevándorlók számára, ami számos problémát is rejt magában. Elég, ha csak a 2005-ös franciaországi zavargásokra, a török gettókra Németországban, vagy a holland filmrendező, Theo Van Gogh meggyilkolására gondolunk. Mindegyik háttérében valamilyen szinten a harmadik-negyedik generációs bevándorlók beilleszkedésének hiánya, és az ebből fakadó társadalmi feszültségek húzódnak meg. Ellenpéldaként azonban felhozható a dán példa, ami elsődleges célként tűzte ki a bevándorlás szigorítását, ugyanakkor sikeresebben tudja integrálni az emigránsokat az oktatási rendszeren keresztül.

A bevándorlás tehát kardinális kérdésnek számít, ennek ellenére az EU jelenleg nem rendelkezik bevándorlási és népesedési politikával. Napról napra egyre égetőbb egy egységes szabályozás kialakítása, mivel a migráció hatással van a gazdaságra, a társadalomra, egyszóval az élet minden területére. Emellett felmerül még az a kérdés is, hogy mi, uniós polgárok képesek leszünk megtanulni, hogy hogyan éljünk a bevándorlókkal együtt egy új alapokra helyezett, sokszínű multikulturális Európában?

* nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Horváth Zoltán főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Lékó Zoltán

Németh Tímea*

KÖZSZOLGÁLTATÁSOK ELLÁTÁSÁBAN VALÓ CIVIL RÉSZVÉTEL**

A kutatásom célja a hazai közfeladatok ellátásában való civil szerepvállalás motivációinak, jellemzőinek bemutatása. Emellett célokom, hogy betekintést nyerhessek a nonprofit szervezetek általi közfeladatok ellátásának minőségi jellemzőibe is.

Hipotéziseimet a szakirodalom és a statisztikai adatok feldolgozásával kívánom alátámasztani. Emellett esettanulmány formájában bemutatok egy olyan hazai nonprofit szervezetet, mely az ország szinte egész területén rendelkezik, többcélú kistérségi társulásokkal kötött közszolgáltatási szerződésekkel. Ezek közül egyet kiemelve, körbejáróm a szerződés létrejöttének, a feladat ellátásának körülményeit.

A hazai statisztikai adatokból kiderül, hogy a közszolgáltatások civil szervezetek általi ellátása, bár növekvő tendenciát mutat, még mindig nem túl elterjedt ma Magyarországon. Az önkormányzatok csak abban az esetben tudják kiadni feladataikat, ha van olyan nonprofit szervezet, mely képes ellátni, és folyamatosan biztosítani azt. Egyfajta garanciára van szükségük, hogy a feladat-ellátás ne szűnjön meg.

A témára vonatkozó adatokból kiderül, hogy az önkormányzatok elsősorban azért motiváltak közfeladataik delegálásában, mert a civil szervezetek hatékonyabban tudják ellátni az adott feladatot. A nonprofit szervezetek szempontjából egy közfeladat ellátása azért előnyös, mert a szervezet egy állandó bevételi forráshoz jut, mely segíti a hosszú távú fennmaradását.

A szolgáltatás minőségében is változás következhet be, ha azt nonprofit szervezet végzi. A civil szervezetek a szolgáltatást általában magasabb szinten tudják biztosítani, úgy, hogy a valós igényeknek jobban megfeleljen.

Az esettanulmányból kiderül, hogy vannak olyan nonprofit szervezetek, melyek képesek arra, hogy akár az ország egész területén ellássanak egy közfeladatot. Ehhez azonban egy olyan stabil szervezetre van szükség, mely bizonyította már, hogy képes a szolgáltatás folyamatos biztosítására. A szerződéssel mindkét fél és a felhasználó is jól jár, hiszen a szervezet többcélú kistérségi társulásokkal köt közszolgáltatási szerződést, melynek köszönhetően a kistérségben lévő községek jogosulttá válnak az állami normatíva lehívására. Így a lakosok számára egy olyan plusz szolgáltatás kerül bevezetésre, melyre egyébként nem lenne lehetőség.

* *non-profit gazdálkodási szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Kelen András főiskolai tanár, ÁVF*

Pajor Ottó*

A BERUHÁZÁSOK KIVITELEZÉSE ÉS ÉRTÉKELÉSE A PANNON GSM TÁVKÖZLÉSI ZRT-NÉL**

Szakedolgozatomban témáját érdeklődésemnek és jövőbeli végzettségemnek megfelelően választottam ki. A beruházások és az ezzel kapcsolatos értékelési módszerek véleményem szerint az egyik legszebb és egyben legfontosabb területét képezik a vállalati pénzügyeknek, többek között azért, mert jelentős hatást gyakorolnak a vállalatok jövőjére. A kidolgozáshoz, értékeléshez, és az ennek alapján meghozható tökéletes beruházási döntéshez azonban megfelelő mennyiségű és minőségű információra van szükség, melyhez kizárólag időigényes, nehéz munka árán juthatunk. A beruházásokat előkészítő munkákon és az erre épülő értékelésen múlik minden, mert a vezetők ennek alapján döntenek a projekt elfogadásáról, vagy elutasításáról. Ennek megfelelően a beruházásokat egy folyamat végeredményeként lehet és kell vizsgálni.

Úgy érzem, hogy sikerült kellőképpen elmélyülnöm a témában ahhoz, hogy átfogó képet alkothassak a vállalati beruházásokról és az értékelési módszerekről. Örülök, hogy a témát olyan oldaláról is volt lehetőségem bemutatni, ahogy azt a tankönyvek kevésbé tárgyalják, mégpedig úgy, ahogy az a valóságban működik egy ma prosperáló multinacionális vállalat, konkrétan a Pannon GSM Távközlési Zrt. életében. Köszönhetően a vállalatnál töltött öt éves pályafutásomnak és a kontrolling csoport segítségének, alkalmam nyílt arra, hogy bemutassam a Pannon beruházási projektjeinek teljes folyamatát az ötlettől a kivitelezésig, fókuszba állítva az elfogadást alapvetően befolyásoló értékelési módszereket. A gazdaságossági számításokat és elemzéseket egy általam megfogalmazott beruházási javaslat alapján mutattam be, mellyel kapcsolatban egy hipotézist is felállítottam. Ebben adtam hangot annak a meggyőződésemnek, hogy jelen gazdasági helyzetben érdemes lenne a Pannonnak, a korábbiaktól merőben eltérő szemléletű, az átlagos projekteknél magasabb kockázatot hordozó Számlás Mobil Limit szolgáltatás (saját beruházási javaslatom) bevezetése, mert innovatív jellegéből és ügyfélbarát hozzáállásából adódóan, összhatását tekintve pozitív hatást gyakorolna a vállalat eredményére.

Az elemzések és gazdaságossági számítások alapján hipotézisem beigazolódott, a beruházás megvalósításra érdemes. Függetlenül attól, hogy a projektemnél használt adatok nem tekinthetők teljesen valós értékeknek, úgy érzem, hogy sikerült a lehető legközelebb kerülnöm a valósághoz, ezért kis túlzással ugyan, de mondhatom, hogy szolgáltatásom potenciális javaslatnak is minősíthető a Pannon vezetői számára. Nem kizárt, hogy a jövőben meg is fog jelenni a vállalat szolgáltatási kínálatában.

Hiszem, hogy a téma Pannon specifikus bemutatásával sikerült valami egészen egyedül alkotnom, és ezért bízom benne, hogy minden olvasónak tudtam új információval szolgálni a témát illetően. A dolgozat megírása nagymértékben fokozta a beruházások iránti érdeklődésemet, ezért szeretnék a jövőben beruházásokkal kapcsolatos területen dolgozni, ahol eddig megszerzett ismereteimet kamatoztathatom és új eljárásokkal, módszerekkel gazdagíthatom.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Sinkovics Alfréd főiskolai tanár, ÁVF*

Patkó Janka*

AZ ASEAN ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATA**

A dolgozatom munkacíme: *Az ASEAN (Délkelet-ázsiai Nemzetek Szervezete) és az Európai Unió kapcsolatai*. Azért választottam ezt a témát, mert főiskolai tanulmányaim során felkeltette az érdeklődésemet a délkelet-ázsiai integrációs folyamat. Közismert Délkelet-Ázsia gazdasági dinamizmusa, így tehát arra voltam kíváncsi mint nemzetközi tanulmányok szakos hallgató, hogy a világ első számú gazdasági szereplője milyen kapcsolatot tart fenn a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szervezetével.

A fejezeteket kronológiai sorrendben építettem egymásra, igyekezve átfogó képet nyújtani az ázsiai integrálódási folyamatról. Arra próbáltam választ keresni kutatómunkám során, hogy a gazdasági óriással, az Európai Unióval milyen kapcsolatot alakított ki az ASEAN, és mennyire aktív az európai szerepvállalás a térségben.

A dolgozatot átfogó történelmi elemzéssel kezdem, ahol a gyarmati kötelékektől való elszakadástól, az önálló történelemre való törekedésekig kívánok kitérni. A következő részben tárgyalom magát a Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szervezetét, annak szervezeti, strukturális felépítését és fejlődését. Ezen ismertek átadása után következik a dolgozatom fő témájának globális értékelése, majd a gazdasági kapcsolatok elemzése, melyek elhanyagolhatatlan fontossággal bírnak a két integráció kapcsolatában.

Vajon ezen ázsiai országok bizonytalan kezdetük ellenére ígéretes jövő felé tartanak? A nehézségek dacára a lehetőség bizony ott rejlik számukra.

„Előrevetítünk egy olyan Délkelet-Ázsiát, ahol a hegyek, a folyók és a tengerek nem szabdalnak részekre, hanem összetartanak bennünket barátságban, együttműködésben, kereskedelemben.” (<http://www.aseansec.org/1814.htm>)

Plántek Lea***

A TRANSZATLANTI VITA A HIDEGHÁBORÚ UTÁN AZ EURÓPAI BIZTONSÁGI DILEMMA****

Talán sokunkban felmerült már a kérdés, hogy hogyan is lehet az, hogy az Egyesült Államok, mely a II. világháború után ott bábáskodott az európai integráció megszületésénél most mégis úgy tűnik, bekerült az ellenzők táborába. Dolgozatomban igyekszem választ adni a kérdésre, hogy milyen események hatottak és hatnak még ma is a transzatlanti kapcsolatok alakulására, 1990-től. Melyek voltak azok a fordulópontok, melyek lökést adtak a kapcsolat rendezésére vagy épp ellenkezőleg, súlyos válságba taszították azt?

Ahogy a dolgozat során haladunk az eseményekben, képet kapunk az európai biztonság- és védelempolitika létrejöttéről, a tagállami álláspontokról, problémáiról, képességbeli hiányos-

* nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Kádas Csaba főiskolai adjunktus, ÁVF

*** nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

**** Belső konzulens: Petővári Bence tanársegéd, ÁVF

ságairól és természetesen arról is, hogy mindez milyen reakciót váltott ki az Atlanti-óceán túl oldalán.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadással megváltozott biztonsági rend okozta válsággal a transzatlanti partnerségben és a NATO-ban is kiemelt téma. A terrorizmus elleni nemzetközi összefogás, melyben az Európai Unió kiemelkedően teljesített, a szolidaritás, mely végül a kapcsolatok megromlásába torkollott.

A tapasztalás, hogy az euroatlanti közösség mellőzéséből mindkét félnek inkább hátránya származik vezet el oda, hogy elindul egy folyamat, a kompromisszumok keresésének folyamata a poszt-bipoláris rend realizálásának elfogadása mellett.

Törekedtem az események mögötti motivációk, rejtett indokok feltárása, elemzésébe. Magyarázatot adok többek között Európa és Amerika eltérő reakciónak hátteréről, az eltérő veszélyérzékelésről, és arról is, miért ilyen lassan épül ki az Európai Unió biztonság- és védelempolitikája.

Az események kiszámíthatatlansága mellett nehéz jóslatokba bocsátkozni a jövőre vonatkozóan, de az általam elképzelt, és a dolgozat végén felvázolt új transzatlanti munkamegosztás irányába több tényező is mutat. Ez az új partnerség, melynek lényege, hogy a NATO globális szerepet vállal, így Európa biztonságáért maga felel majd és az Egyesült Államok és Európa érdekközösségének alapja a demokráciák és ezáltal a globális stabilitás előmozdításának vágy lesz. Ezzel új alapra helyezik kapcsolatukat, mely megfelel a Hidegháború és a 2001. szeptember 11-i terrortámadás utáni új biztonsági kihívásoknak.

Reif Ágnes*

TERV A KULCS-SOFT SZÁMÍTÁSTECHNIKA ZRT. KOMMUNIKÁCIÓJÁNAK MEGSZERVEZÉSÉHEZ**

Minden sikeres működésre törekvő vállalat számára kiemelkedően fontos a kommunikáció tudatos megszervezése. Ezt napjainkban nagyon kevés vállalat ismeri fel, és még kevesebben vállalkoznak a megvalósítására. Főiskolai tanulmányaim mellett gyakorlati tapasztalataim is ezt a tényt támasztják alá.

Szakmai gyakorlatom ideje alatt - amit Magyarország piacvezető ügyviteli szoftvergyártó cégénél, a Kulcs-Soft Zrt.-nél töltöttem, - szintén ez a tendenciát figyelhettem meg.

Meglepő volt számomra, hogy egy közel 20 éves múlttal rendelkező, komoly presztízsű cég, nem rendelkezik külön kommunikációs részleggel, sem olyan kommunikációs szakemberrel, aki dedikáltan foglalkozna a fent említett területtel. Megállapítottam azt is, hogy a marketing és public relations a vezetőség és az alkalmazottak számára sem különült el egymástól. A reklám eszközök mellett egyéb lehetőségek kiaknázását nem hiányolták. Nehezen értették meg, milyen public relations tevékenység az, amit én keresek.

A cég piacvezető pozíciójából adódóan, a legfőbb cél a partneri kapcsolatok, és a meglévő ügyfelek megtartása. Gyakorlattól elrugaszkodottnak érezték azt a véleményemet, hogy ilyen

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Barát Tamás főiskolai tanár, ÁVF

esetben hatékony eredményeket a reklám már nem tud kifejtetni. Azt pedig megvalósíthatatlan elméleti fejtegetésként élték meg, hogy ilyen esetben a public relations tudatos alkalmazása nyújt egyedül megoldást.

Ezen tények miatt még nagyobb kihívást jelentett számomra, hogy szakdolgozatom elkészítésével egy komplett, jól összeállított, megvalósítható kommunikációs tervet készítsek el a cég számára.

Továbbá céлом volt az is, hogy elemzésekkel, megvalósítási ötletekkel alátámasztva, rávilágítsak ennek a területnek a fontosságára.

Hosszú hónapokon keresztül gyűjtőmunkát végeztem. Primer kutatás keretei között megvizsgáltam a külső és belső környezet véleményét. Felmértem a cég legfőbb, és szinte egyetlen kommunikációs csatornáján, az Interneten folytatott kommunikáció minőségét, és hatékonyságát. Emellett szekunder kutatást végeztem, melyben a Kulcs-Soft Zrt. reputációjáról tudtam meg fontos információkat.

A megszerzett tudás birtokában elkészítettem a cég számára azt a public relations tervet, mely megvalósítás esetén számottevően javít a cég külső és belső kommunikációján, valamint a partnerekkel, a leendő ügyfelekkel, és végül, de nem utolsósorban az alkalmazottakkal fenn tartott kapcsolat minőségén.

Reményeim szerint szakdolgozatom elősegíti, hogy a cég vezetősége megértse és belássa, hogy nem elegendő csupán a jelenleg is alkalmazott marketing eszközökkel közvetlenül megcélozni a közönséget, hanem a public relations használata is elengedhetetlen a vállalat sikeres működése érdekében.

Sándli Nikolett Irén*

MÉDIA TESZI AZ EMBERT?*

Első benyomás nincs másodszorra, s ezért fontossága megkérdőjelezhetetlen. Hipotézisem szerint az intuícóra legfőképp az öltözködés hat, az emberek megjelenésére pedig a média. Szakdolgozatomban eme komplexitás háttérében húzódó diszciplínák összevetésére és kapcsolódási pontjainak kiemelésére törekedtem, továbbá arra, hogy az elméleti síkon megfogalmazott ismereteket primer kutatásommal is igazoljam, ezzel reprezentálva gyakorlati érvényesülésük jelentőségét.

A média az emberek életének szerves részévé vált. Elsődleges és másodlagos szocializációs elemként hat a társadalom tagjaira, formálva érték- és normarendszerüket. Azonban befolyása meglehetősen összetett – elsősorban nem és életkor függvénye – direkt- és korlátozthatás-elméletek mentén valósul meg. Jürgen Habermas modelljében a közösségi szféra szerves részét a média képezi, ezzel segítve az egyén társadalmi asszimilálódását. A tömegkommunikáció ezen funkciójához hasonlítható a divat jelentősége az emberek életében. Kezdetben az öltözködés a környezeti hatások ellen védett, azonban az idő múltával a történelem változásával, s a média elterjedésével a közösségi ideának való megfelelés elérésében segédkezik. Ezáltal alakítva ki szub- és ellenkultúrákat.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Voronko Vera óraadó oktató, ÁVF

Dolgozatom első része a hipotézis elméleti vonatkozásait mutatja be, elsősorban pszichológiai és szociológiai aspektusban. Munkám további fejezetében a divat társadalmi szerepét vizsgálom a történelemben és a médiában bekövetkezett változások tekintetében.

Feltevésém igazolására végzett primer kutatásom legfőbb célja az emberek médiafogyasztási szokásainak felmérése és öltözködésre gyakorolt hatásának bemutatása. Az így kapott eredményeket összevettem mások külső megjelenése alapján való megítélésével, azaz a holdudvar-hatás bizonyításával. Kérdőíves felmérésemből, melyben 275 fő válaszait dolgoztam fel kiderül, hogy az emberek többsége követi a divatot, melyről elsősorban a médiából értesül, s az első benyomás alkalmával az ápoltság után a ruházat a legmeghatározóbb tényező. Számomra a kisiskolások véleménye volt a legérdekesebb, mivel a tömegkommunikáció erőteljes hatása az úgynevezett lövedékelmélet ebben a korosztályban mutatkozik meg leginkább. S a hosszú távú identifikációra is a legkisebbek körében találtam gyakori példákat. A gyermekek többsége felnőtt korában a szüleire szeretne hasonlítani azonban jelentős hányaduk legszívesebben Pókember, Cristiano Ronaldo, Ashley Olsen vagy Dammak Jázmin szépségkirálynő bőrébe bújna.

Legfőbb konzekvenciaként levonható, hogy a tömegkommunikáció befolyásolja az emberek gondolkodását, attitűdjét, s közvetetten mások megítélését, azaz elmondható, hogy *a média teszi az embert.*

Skaczel Balázs*

VEZETŐI ÉS SZÁMVITELI INFORMÁCIÓS RENDSZER AZ SCA HYGIENE PRODUCTS KFT-NÉL**

Szakedolgozatom témájául az SCA Hygiene Products Kft-nél működő számviteli és vezetői információs rendszer bemutatását választottam. A témaválasztást meghatározta, hogy a cég fejlett pénzügyi-számviteli és controlling rendszerrel rendelkezik, mely rendszerek bemutatása, elemzése, továbbfejlesztésükre vonatkozó javaslataim során véleményem szerint jól tudom hasznosítani a tanulmányaim során megszerzett ismeretanyagot.

A szakdolgozat célja az SCA Hygiene Products Kft vezetői és számviteli információs rendszerének kiemelt fontosságának bemutatása, mely rendszerek fejlettsége, működésük hatékonysága nagymértékben hatással vannak a vállalat gazdálkodására és jövőbeli eredményességére, befolyásolva a vállalat menedzsmentjének operatív és stratégiai döntéseit.

Az SCA Hygiene Products Kft-nél a vezetői információs rendszer működtetése a controlling legfőbb feladata, ezért annak elemzésével foglalkozó fejezetben a vállalaton belüli controlling tevékenység kerül bemutatásra. A fejezet tárgyalja a vállalat tervezési rendszerét, a szervezeti egységek és nyereségközpontok teljesítményét összefoglalóan leíró kimutatók körét. A vállalati controlling által a vezetés részére készített legfontosabb kimutatásai közül az eredménykimutatás mellett kiemelem a cash-flow és működő tőke optimalizálás szerepét, annak egyre nagyobb jelentőségét.

A számviteli információs rendszernek meg kell felelnie a számviteli törvény és a különböző adótörvények előírásainak, továbbá a rendszerrel szembeni fontos elvárás a tulajdonosok, a vezetőség valamint a külső érintettek információval való ellátása a vállalat vagyoni, pénzügyi

* vállalkozásszervező szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szita Balázs demonstrátor, ÁVF

és jövedelmi helyzetéről. Utóbbi szempontra koncentrálna a szakdolgozat e fejezetében elemeztem az elmúlt négy év éves beszámolóit alapján a vállalat gazdálkodását olyan mutatószámok alkalmazásával, melyek releváns információkat hordoznak mind a tulajdonosok, mind pedig a külső érintettek számára. Az elemzésbe bevont mutatószámok köre a vállalat gazdálkodási tevékenységét összefoglalóan jellemező vagyoni, pénzügyi, és jövedelmezőségi helyzetet leíró mutatók.

A témával kapcsolatos szakdolgozatban tett megállapításaimat összefoglalva elmondható, hogy az SCA Hygiene Products Kft olyan megbízható és korszerű vezetői és számviteli információs rendszerrel rendelkezik, amely jelen állapotában megfelel a vele szemben támasztott követelményeknek. Javítani, továbbfejleszteni és pontosítani azonban lehet és szükséges rajtuk, amelyek megvalósításához véleményem szerint hozzájárulhatnak ajánlásaim, javaslataim. A konkrét számadatok és adatsorok elemzésével azon területekre kívántam felhívni a figyelmet, amelyek véleményem szerint folyamatos odafigyelést és elemzést igényelnek a vállalatnál.

Az alkalmazott információs rendszerek hatékony, vezetést támogató működése egyszerre jelenti az SCA Hygiene Products Kft számára a korunk gazdasági recessziós folyamataira történő megfelelő reagálás, az elkövetkezendő jövőbeli tanulás, fejlődés és folyamatos növekedés egyik előfeltételét.

Sőregi Bettina*

KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK HELYZETE ÉS JÖVŐKÉPE MA MAGYARORSZÁGON, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ IPC-SVG, VALAMINT AZ SVG-2000 KFT. ÉLETÉRE**

Szakdolgozatomban arra kerestem a választ, hogy milyen tényezők hatására kerülhet egy vállalkozás felszámolás alá, valamint, hogy a megalakult új cég igen pozitív jövőképe mennyire reális. Tanulmányomban e két vállalat működésének bemutatására koncentráltam, melynek célja az volt, hogy adatokkal alátámasztva kapjak biztos választ a felvetett kérdésekre.

Szakdolgozatom megírásához egyaránt használtam szakirodalmat, illetve internetes forrásokat. A gazdasági mutatókat az IPC-SVG, valamint az SVG-2000 Kft. mérlegei, és eredménykimutatásai alapján számoltam ki. A Kft. bemutatásában vállalati források voltak segítségemre, a jövőképpel kapcsolatos terveket a vezetővel készített interjúk alapján fogalmaztam meg.

Gondolataim kifejtését a vállalkozás, illetve a vállalkozó fogalmának tisztázásával, valamint a kis- és középvállalkozások definíciójának ismertetésével kezdem. Ezt követően kitérek a vállalkozások csoportosítására, és bemutatom az idő közben történt fogalmak változását.

Tanulmányom ezt követő részében a felszámolás alatt lévő IPC-SVG Kft. adatait fogom tanulmányozni és értékelni elsőként, hogy választ kapjunk a felszámolást előidéző okokra. Szerettem volna bebizonyítani, hogy milyen nagymértékben befolyásolják a külső körülmények a vállalat működését. Feltételezésem igazolására különböző gazdasági mutatók segítségével kerestem a választ, melyek eredményei rávilágítottak arra, hogy a vállalat bár igen komoly nehézségekkel nézett szembe már a felszámolást megelőző években is, a fő problémát mégis rajtuk kívül álló okok idézték elő. A vevői kintlévőségek számottevő része behajthatatlannak bizonyultak, amelyet a vállalat már nem tudott átvészelni.

* vállalkozásszervező szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Juhászné Ábry Ilona mestertanár, ÁVF

Ezt követően bemutatásra kerül az SVG-2000 Kft., – az IPC-SVG Kft. munkajogi utódja – majd a vállalat mérlegeinek és beszámolóinak tanulmányozásával, gazdasági mutatók segítségével próbálok valós képet nyújtani a társaság működéséről, a várható nyereségről, az esetleges lehetőségekről. Mindezt annak érdekében, hogy láthassuk, milyen helyzetben van jelenleg a társaság, valamint, hogy választ kapjak arra, hogy mennyire tekinthető reálisnak a vezető által megfogalmazott pozitív jövőkép, mely az ezt követő fejezetben kerül bemutatásra. Feltételezésemet – miszerint a társaság helyzete igen stabilnak tekinthető – a vezetővel készített interjúkra, beszélgetésekre alapoztam, azonban a kiszámolt mutatók alapján ez nem nyert bizonyosságot. Bár némely mutató értéke kedvező, összességében kell vizsgálni a helyzetet. Ez pedig megmutatja, hogy a vállalat kötelezettségei igen magasak a saját tőke értékéhez viszonyítva. Néhány mutató drasztikus értéke (pl. nettó eladósodottság) rávilágít arra, hogy milyen súlyos problémákkal küzd a társaság. Valószínűnek tartom, hogy a mutatók többségét a vállalat nem számolta ki, alakulásukat nem kísérték figyelemmel, ezért is fordulhatott elő az, hogy a jövőkép megfogalmazásánál nem vették figyelembe a kötelezettségek óriási mértékét, és a fókuszpontba a kötelezettségek csökkentése helyett a bővítés és korszerűsítés került.

Stifner Dorottya*

MAGYARORSZÁG EURÓPA-POLITIKÁJÁNAK ELEMZÉSE A 2007-ES, „A KORMÁNY EURÓPA-POLITIKAI STRATÉGIÁJÁNAK IRÁNYAI ÉS FELADATAI” CÍMŰ DOKUMENTUM ALAPJÁN**

Szaktervezésem témájául azért választottam Magyarország Európa-politikájának elemzését, mert nemzetközi tanulmányok szakos hallgatóként mindig is érdekelt, hogy Magyarország hogyan tud a leginkább profitálni az uniós tagságból. Úgy gondolom, hogy hazánk csak úgy lehet sikeres tagállama az Európai Uniónak, ha képes egy nagyon reális és céltudatos stratégia elkészítésére, amiben meghatározza az ország tagállami profilját, az elérendő középtávú célokat, és a potenciális szövetségesei körét. Ilyen jellegű dokumentumunk korábban nem készült, ami betudható annak is, hogy a csatlakozást követően Magyarország kereste a helyét az Európai Unióban, hogy a később elkészülő stratégia már egy reális, némi tagállami tapasztalaton alapuló képet tudjon vázolni Magyarország helyzetéről és lehetőségeiről.

Ma Magyarország Európa-stratégiáját a 2007-es, A Kormány Európa-politikai stratégiájának irányai és feladatai című dokumentum határozza meg, ezért elemzésem középpontjában is ez a stratégia áll.

Dolgozatom első fejezetében röviden ismertetem a magyar Európa-politika alakulását a 80-as évektől kezdve egészen a jelenlegi dokumentum megszületéséig, különös hangsúlyt fektetve a magyar külpolitika hármas célrendszerére, mely a rendszerváltás utáni időszak meghatározó prioritása volt, és jelenlegi Európa-politikánkra is hatással van. Ezt azért tartom fontosnak, mert a jelen céljait nagyon nehéz értelmezni a múltbéli események és történések ismerete nélkül.

A második rész már magával a 2007-es dokumentummal foglalkozik, főképp elkészülésének körülményeivel, az azt megelőző társadalmi és politikai vitával és egyeztetéssel, ami na-

* nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Horváth Zoltán főiskolai tanár, ÁVF

gyon fontos a dokumentum jövőjével kapcsolatban, mivel az készítőinek reményei szerint 2014-ig fekteti le Magyarország Európa-politikájának alapjait. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha nem csak a Kormány, hanem az ellenzéki pártok is el tudják fogadni a dokumentum tartalmát.

A harmadik, legfontosabb fejezet a dokumentum által kijelölt tizenegy konkrét célkitűzéssel foglalkozik, melyek mind levezethetők a stratégia által felállított prioritásokból. Ez a tizenegy fejezetpont olyan fontos célokat fektet le, mint a csatlakozás az euró-övezethez, a lisszaboni szerződés sorsa, a versenyképesség növelése, a széles értelemben vett biztonság kérdése, vagy a Magyarország esetében nagyon speciális, épp ezért elég kényes, és nehezen kezelhető nemzetpolitikai célok kérdése. Mind a tizenegy pont esetében Magyarországnak határozott érdekei vannak, melyek elérése érdekében fontos, hogy jól tudja őket képviselni, megtalálja az egyensúlyt nemzeti céljai és az Unió közös érdekei között, és megtalálja az adott kérdésekben potenciális szövetségeseit, akikkel együttműködve nagyobb hatékonysággal képviselhető Magyarország álláspontja.

A dokumentum pontjai felvázolják Magyarország céljainak és érdekeinek rendszerét, amit dolgozatomban harmadik fejezetében igyekszem bővebben kifejteni, a már elért eredmények, és folyamatban levő események, programok, akciótervek és a jövőben várható változások tükrében.

Sudár Györgyi*

A NŐK MAGAZINOLVASÁSI SZOKÁSAI**

Szaktervezésemben a nők magazinolvasási szokásaival számos különböző aspektusból foglalkozom. Számomra nagyon izgalmas terület ez, hiszen a nők magazinolvasási szokásai a rendszerváltás utáni Magyarországon dinamikusan változnak. A XXI. században élő nők pontosan tudják, hogy a magazinok nyújtotta, speciális tájékozottság szinte elengedhetetlen feltétele az önmegvalósításnak. Ezen igény mentén szinte havonta születnek újabb és újabb magazinok, melyek nem csak a hagyományos értelemben vett információk átadására szorítkoznak, de egyfajta „női imázs” kialakításához szükséges ismereteket közölnek. Ezeket felül azért is találom nagyon érdekesnek a témát, mert úgy gondolom, hogy a magazinok a társadalmi folyamatok egyfajta leképeződéseként is felfoghatóak, sőt sokszor az egész társadalomnak tükröt tartanak, miközben maguk is befolyásoló erővel bírnak.

Munkám során mindvégig arra törekedtem, hogy átfogó képet nyújtsak a magazinok világról. Az első lépésben a magazinolvasást igyekeztem elhelyezni az olvasók szabadidős tevékenységeinek körében, miközben bemutattam a női fogyasztók speciális igényeit, valamint a befolyásolásra tett erőfeszítéseket. Röviden áttekintettem a női lappiac történetét, és a magyar sajtópia jelenlegi legfontosabb szereplőit. Kiemelt figyelmet fordítottam a piaci folyamatok elemzésére, hiszen a magazinkiadás nagyon tökeigényes iparág, és dinamikus változások, valamint gyors termékcserélődés jellemzi. Ezután különböző osztályozási szempontokat mutattam be a magazinok csoportosítására, valamint a piac szegmentációjára. Röviden foglalkoztam a globális gazdasági válság már érezhető valamint várható hatásaival, hiszen a nehéz piaci körülmények között a hirdetőkért folytatott harc még az eddigieknél is jobban kiéleződött.

* nemzetközi kapcsolatok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szánthó Zsuzsanna főiskolai docens, ÁVF

Primer kutatásban igyekeztem személyesen is megvizsgálni a nők magazinolvasási szokásait. A kutatásban kvantitatív módszerek kerültek alkalmazásra, az online kérdőíves lekérdezés során összesen száz magazinolvasó nő véleményét gyűjtöttem össze és értékeltem. A saját kutatásomban elsősorban arra voltam kíváncsi, milyen mélységű tudatformáló hatása van a magazinoknak, hiszen ezt újságíróként rendkívül érdekes területnek találok.

Reményeim szerint dolgozatom egyfajta irányítúként szolgál majd azoknak, akik mélyebb ismeretekre kívánnak szert tenni ezen a területen, és jó kiindulópontot jelenthet újabb tanulmányok megírásához.

Szabó Bence*

A Hunguest Hotels marketing tevékenységének elemzése**

Szakedolgozatomban szeretném bemutatni a magyar tulajdonú Hunguest Hotels szállodalánc marketing tevékenységét, a lehető legtöbb oldalról. Leginkább arra fogom keresni a választ, hogy hogyan kell viselkednie egy ezen a piacon elhelyezkedő cégnek, hogy az adott környezeti viszonyoknak megfeleljen. Felkutatom és bemutatom azokat a módszereket, és eszköztársadalmat, melyeket marketingcéljai elérésére használ illetve, hogy ezt milyen környezeti – a szegmensre jellemző – tulajdonságok mellett teszi. Szeretném megismertetni, hogy kik a vevők és kik a versenytársak. Céлом felkutatni azokat a módszereket, mellyel fenntartják a tőlük elvárt minőséget és elérik a fogyasztói elégedettséget.

A dolgozat elkészítéséhez primer és szekunder kutatásokat végeztem. Primer kutatásomban, egy kérdőív segítségével arra kerestem a választ, hogy az Üdülési Csekket felhasználó, alacsonyabb jövedelmű és a készpénzből üdülő magasabb jövedelmű fogyasztói csoportoknak mennyire térnek el üdülési szokásaik, fogyasztói igényeik, illetve szocio-demográfiai adottságaik. Szekunder kutatásaimat a Hunguest Hotels piaci környezetének és belső feltételeinek felmérésére végeztem. A piaci környezetet egy makro- és mikrokörnyezeti elemzéssel mutatom be, STEEP analízis és Porter öttényezős modellje segítségével, majd a feltárt piaci körülmények alapján egy SWOT analízist készítek. Ezt követően felvázolom a szállodaláncban a 4P érvényesülését; illetve az ezzel párhuzamosan jelenlévő +3P és 4C is kifejtésre kerül.

A primer kutatás eredményei azt mutatják, hogy bár a fent említett két fogyasztói réteg egyes szociodemográfiai adottságai jelentősen eltérnek egymástól (pl.: végzettség), a fogyasztói igények terén a két csoport közelít egymáshoz. Az üdülési szokások esetében – vegyesen – jelen vannak olyan tényezők, melyeknél a két csoport magatartása megegyezik, és olyanok is, melyeknél a két csoport szokásai eltérnek.

A szekunder kutatás egyik eredményeként elmondható az, hogy az idegenforgalmi piacon erős verseny van, mely megköveteli a résztvevőktől a folyamatos fejlesztéseket, innovációt, a megfelelő árképzést, vevőismeretet, továbbá a folyamatos, többszoros és hatékony kommunikációt.

A szakdolgozat zárásaként, a feltárt hiányosságokra, illetve fejlesztési lehetőségekre kívánok javaslatokat tenni. Ezek az ötletek érintik egy új ötszillagos szálloda megépítését, mellyel

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Opitz Éva főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Ézsias Mónika*

a cég erősíthetné piaci pozícióját. Javaslatot teszek olyan interaktív fórum és bizonyos webes alkalmazások létrehozására, mellyel a szállodalánc növelheti a fogyasztók utazása alkalmával a biztonságérzetet, továbbá egy kérdőív létrehozására, mellyel a multikulturális fogyasztói különbségeket lehetne áthidalni. Végül a szolgáltatásban rejlő hibák kiküszöbölésére javaslom egy benchmarking folyamat alkalmazását.

Szabó Ildikó*

NON-PROFIT SZERVEZETEK ÖNKÉNTES SEGÍTŐI Nemzetközi önkéntesség**

Dolgozatom saját kutatáson alapuló munka, melynek vizsgálati tárgya a nemzetközi önkéntesség. Célom, hogy a nemzetközi önkéntes szolgálatok általános jellemzőinek bemutatása mellett – kérdőíves felmérésem tapasztalataira alapozva – feltárjam a résztvevőkre ható motivációs tényezőket és az általa szereshető személyes fejlődési lehetőségeket. Munkám alaptézisei, hogy az önkéntesség ezen spektrumára az új típusú önkéntességre jellemző motivációk vannak hatással; valamint hogy a külföldi önkéntes szolgálatnak a társadalmi és gazdasági hatása mellett a tevékenységet végző személyre nézve is nagy jelentősége és haszna van, és nem kizárólag altruista, önfeláldozó megnyilvánulási formája a segítségnyújtásnak.

Az önkéntesség fogalmi kérdéseiből indulok ki, melyet a jelenség általános és nemzetközi szintű dimenzióinak különböző szempontok alapján történő bemutatása követ. Ezután az önkéntes tevékenység jelentőségét elemzem – a nemzetgazdaság, a társadalom és az egyének szintjén – melyhez hazai és nemzetközi statisztikák adatait használom fel. A dolgozat második felében kutatásom eredményeit ismertetem.

A felmérésben 64 fő vett részt, akik hosszabb-rövidebb ideig már önkénteskedtek külföldön. A vizsgálati mintában hasonló arányban voltak jelen hazánk és egyéb nemzetek önkéntesei. A válaszadók a fiatal, felnőtt korosztályt képviselték (18-32 év). A legjellemzőbb motiváló tényező a személyes fejlődés igénye és a kulturális élmény megélése volt, de sokan azért döntöttek a külföldi önkénteskedés mellett, mert utazni szerettek volna, valami újat vagy mást megtapasztalni, elsajátítani egy idegen nyelvet, illetve esélyt adni egy új szemléletmód kialakításának. Nem szorult háttérbe a hagyományos önkéntességet szimbolizáló altruista segítségnyújtás igénye sem, mint ösztönző tényező; de szinte ugyanolyan fontos volt a válaszadók számára, hogy az önkéntes szolgálat alatt jól érezzék magukat és kalandban legyen részük. Ezért a motivációkkal kapcsolatban végkövetkeztetésem, hogy a fiatalok önkéntessége – bár alapvetően olyan modern értékekhez kötődik, mint a sokoldalú tudás, széleskörű tapasztalat, ismeretek – nem szintisztán új típusú önkéntesség, hanem egy átmenet a hagyományos és új típusú önkéntesség között. A hazai és külföldi személyek válaszaiban két lényeges különbség mutatkozott a motiváció tekintetében: a magyar válaszadók többsége nem tekinti szakmai tapasztalatnak a nemzetközi önkéntességet, valamint a külföldi válaszadókhoz képest jóval kevesebben vélték úgy, hogy jövőbeni álláskeresésük során jól mutat majd önéletrajzukban. Ez

* *non-profit gazdálkodási szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Miklós Ágnes Kata főiskolai docens, ÁVF*

azt támasztja alá, hogy hazánkban kevesebb fiatal mérlegel kiutazásakor annak alapján, hogy a nemzetközi önkéntes tevékenység hatással lesz-e jövőbeni karrierjére.

Kutatásom során bizonyítást nyert, hogy a nemzetközi önkéntesség esetében sem lehet pusztán viszonyosság nélküli, egyoldalú áldozatvállalásról beszélni. Az önkéntes szolgálat egy egyedülálló lehetőség a résztvevők személyiségének és önismeretének fejlesztésére. Az önkéntesek rengeteg új képességgel és készséggel gazdagodtak; mindemellett önállóvá válásukat is pozitív irányba befolyásolta. Az egyének látóköre is nagymértékben szélesedett és sokkal nyitottabbá váltak. Azzal, hogy betekintést nyernek egy másik ország kultúrájába, jobban és könnyebben megtanulják elfogadni a tőlük eltérő életszemléleteket és álláspontokat, megszabadulhatnak előítéleteiktől. Hosszú távon alkalmuk nyílik egy új idegen nyelv elsajátítására, vagy meglévő nyelvtudásuk továbbfejlesztésére. A fiatalok esetében a pályaválasztást vagy szakmai orientációt is befolyásolhatja a nemzetközi önkéntesség. Számos fiatal a program befejezése után is segíti helyi vagy nemzetközi szervezetek munkáját, vagyis a külföldön folytatott önkéntes tevékenység fontos befolyásoló tényező a hazatért önkéntesek további aktív társadalmi részvételét illetően is.

Szakács Orsolya*

A MULTI-LEVEL MARKETING ÉS A BIZALOM VERSUS BIZALMATLANSÁG**

Dolgozatom az 1990-es évek minden bizonnyal legnagyobb üzleti lehetőségéről szól. Az internet terjedésével ugyanis a könnyű pénzkeresetet ígérő vállalkozások is elterjedtek a világhálón és máig odáig fejlesztették magukat, hogy hatalmas rendszereket alkotva csábítják az embereket, hogy csatlakozzanak hozzájuk. Ezért arra kerestem a választ, hogy valóban vannak-e olyanok, akik csatlakozni akarnak valamilyen rendszerhez; és ha vannak, ők miért választanák a pénzkeresés e formáját.

Mi az oka annak, hogy vannak, akik megbíznak egy rendszerben, mikor annyi rosszat lehet róluk hallani, és az évek során elszenvedett több kudarc miatt, mára az embereknek negatív lett az attitűdjük az MLM rendszerek iránt. Továbbá feltett szándékom volt, hogy választ kapjak arra is, valóban lehet-e pénzt keresni az ilyen rendszerek által, vagy csak aprópénznek elég a bevétel?

Először az elméleti megközelítések segítségével kerestem a választ a feltevéseimre, majd kutatásommal a valóságot is felfedtem. A szakirodalmi részben áttekintettem néhány fontosabb public relations definíciót, és a hozzá kapcsolódó néhány fontosabb kifejezést. Ezután a rendszerváltás óta terjedő könnyű pénzkereseti lehetőségeket tárgyaltam, és csak utána kezdtem el a komolyabb üzletek bemutatásával foglalkozni. Áttekintettem a rendszerek hálózati struktúráját, melyeket képekkel is illusztráltam, majd a rendszerekbe való vélhető belépések okát próbáltam kideríteni. Egy rövidebb fejezetet szántam arra is, hogy választ találjak arra: a jelenlegi pénzügyi válság milyen hatással lehet e rendszerek életére.

A hab a tortán csak ezek után következhetett! A bizalom versus bizalmatlanság. A bizalmi részen belül, több alfejezeten keresztül a rendszerek bizalomért megtett cselekedeteit tárgyal-

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Barát Tamás főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Furár Zoltán

tam, kifejtettem, hogy hogyan használják fel a rendszerek a klasszikus reklámot, a nem hagyományos marketingkommunikációs eszközöket, valamint az internetet céljuk eléréséhez. Természetesen a marketingmix sem maradhatott ki a tárgyalásból. A bizalmatlansági részen belül, szintén több alfejezeten keresztül, pedig a bizalmatlansághoz vezető utat tárgyaltam, ugyanis, mint már említettem, az emberek többsége már csalódott az ilyen rendszerekben, és tele vannak előítéletekkel, bizalmatlansággal. Végül utolsó fejezetemben primer kutatásom segítségével bizonyítottam hipotéziseimet, melyekhez készítettem néhány diagrammot is.

Igyekeztem minél több ábrával és táblázattal alátámasztani mondanivalómat, de a viszonylag bő terjedelem ellenére sem lehetett teljes képet adni az MLM üzletek helyzetéről. Célom nem az volt, hogy néhány kisebb-nagyobb internetes áruházat bemutassak, hanem inkább az, hogy általánosságokra – hibákra, tanulságokra, fontos tényezőkre – hívjam fel a figyelmet.

Szilágyi Tamás*

AZ INTERNET HATÁSA AZ EGYÉNRE ÉS A TÁRSADALOMRA, AVAGY MI REJLIK A VIRTUÁLIS FELSZÍN ALATT?*

A dolgozatomban azt kutatom, hogy a virtuális világ sajátosságai, milyen hatással vannak a felhasználókra. A téma a magyarországi internet fogyasztókra szűkül és azon belül a 6 és 14 éves korosztályra. Arra keresem a választ, hogy az internet térhódítása, eredményez-e változást, a kommunikáció és a szocializáció területén.

A szakirodalom ad egy fogalmi keretet, ami meghatározza a társadalom legjelentősebb elemeit és a magyarországi társadalmi változásokat 1920 és 1990 között. Ezt követően kiegészül egy tematikus folyamatot prezentáló résszel, amely az emberi evolúciótól kezdve egészen napjaink internet világáig tart, kitérve a legmeghatározóbb korszakokra.

A szakmai áttekintést az internet sajátosságainak megfogalmazása követi. Majd a magyarországi internet fogyasztás kerül áttekintésre, az NRC Piackutató, *TNS-NRC InterBus* és a *Visitor Media Research* kutatása alapján. Ez követően az NRC Piackutató, *VMRkids projekt* gyermekek internet fogyasztásai kerülnek definiálásra. Ebből három kategóriát különítettem el, amit a 6 és annál fiatalabbakra, a 7 és 10, valamint a 11 és 14 évesekre vetítettem le. A *játékok* tekintetében meghatározható, a készségfejlesztés, a felnőttkorban alkalmazható attitűd, de a deviancia alkalmazása is. A *kapcsolattartás* arra világított rá, hogy a meglévő kommunikációs ismeretek részben kibővülnek, esetenként átalakulnak. A virtuális biztonságérzet és a digitális körülmények átalakítják a hagyományos társas interakciókat. A *tájékozódás* tekintetében a káros és hasznatlan ismeretek megtévesztő és valótlan képet szolgáltathatnak a felhasználókról.

A három terület azt az eredményt hozta, hogy a virtuális világ határozottan részt vállal a ma felnövő generációk szocializációjából. Átjárhatóságot biztosít a társadalmi rétegek között, ami hozzájárul a folyamatosan rövidülő gyermekkor csökkenéséhez. Rávilágított a munkám arra is, hogy az internetnek az árnyoldali hézagokat biztosítanak a káros és törvénytelen tartalmaknak, amiknek hozzáférhetősége nem korlátozott.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Szeredi Pál mestertanár, ÁVF

Összegezve sikerült definiálnom egy átalakuló folyamatot, amelyben az internet szignifikáns szerepet tölt be, és amely hatással van a társadalom legkisebb elemére, a gyermekekre, amin keresztül az egész társadalomra kiható változás determinálható.

Szőke Orsolya*

AZ ÉRTÉKESÍTÉSI TECHNIKÁK ÉS MÓDSZEREK VÁLTOZÁSAI 1990-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG**

A szakdolgozatom témája az értékesítés átalakulása 1990 után Magyarországon. A rendszerváltás egy kiemelkedő időszak hazánk történelmében, hiszen hatására megváltozott a gazdaság és a társadalom egésze. A változásokat akkor tudjuk igazán értékelni, ha a folyamatot egészében látjuk, ezért a dolgozatomban megpróbáltam egy átfogó képet kialakítani a gazdaságról, a két világháború közötti időszakról egészen napjainkig.

Az 1990-es években új értékesítési módszerek, üzletformák jelentek meg Magyarországon. A modernizációs folyamat oka, hogy kiléptünk a világpiacra, emellett külföldi tőke áramlott az országba, piacgazdasággá alakultunk. A gazdasági átalakuláson kívül kiemelten foglalkozok a hazai kiskereskedelemmel, és annak változásaival, jelenlegi állapotával.

A hazai értékesítésben egy szemléletváltás történt, már nem az eladó, hanem a vevő van a középpontban. Erre az új szemléletmódra épülnek azok a technikák, amelyek napjainkban egyre elterjedtebbé válnak. A technika fejlődése miatt – internet, mobiltelefon – egyre több csatornán keresztül lehet utolérni a fogyasztókat. Az új értékesítési módszerek közül a közvetlen értékesítést, és a direkt marketinget tanulmányoztam, külön részben kiemelve a telemarketinget, és az e-kereskedelmet. A dolgozatom egészében törekedtem arra, hogy ne csak az értékesítők, hanem a vásárlók szemszögéből is megvizsgáljam, hogy milyen változások történtek. Legfontosabb, hogy a magyar lakosság fogyasztói társadalommá alakult, sokaknak már nem a termék megszerzése, hanem az élmény fontos a vásárlás során.

Külön fejezetben foglalkozok a bevásárlóközpontokkal, azaz a „fogyasztás új templomai-val”, amelyek átalakították a kereskedelem szerkezetét, és a vásárlói szokásokat. A kutatásom szintén a bevásárlóközpontokkal kapcsolatos vélemény témájában készült a hallgatótársaim körében. A megkérdés számos tanulsággal szolgált számomra, segített egy realisabb, objektív vélemény kialakításához.

A modernizáció, a változás egyre gyorsabb, mivel a fogyasztók nyitottabbak, befogadóak. Az első világháború óta eltelt közel 100 évben hatalmas fejlődésen ment keresztül Magyarország. Azonban még hatalmas utat kell bejárnunk ahhoz, hogy felzárkózzunk a nyugati országok fejlettségéhez.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Papp Ferenc főiskolai tanár, ÁVF*

Toldi Mónika*

A BUDAPESTI ÉRTÉKTŐZSDE MŰKÖDÉSE ÉS RÉSZVÉNYÁRFOLYAM TRENDJEI 2009-IG**

Szakdolgozatom esetén a témakörválasztás a Budapesti Értéktőzsde működésére és annak részvénytársaságjában belül a vezető részvények árfolyamkövetésére, elemzésére esett. A szakirodalom feldolgozásával, arra alapozva vizsgáltam a részvényárfolyamokat befolyásoló makrogazdasági és egyéb tényezőket a Budapesti Értéktőzsde hivatalos részvényindexe alapján. Célom volt feltárni, hogy alapvetően mely tényezők hatnak a tőzsdei részvények árfolyamaira, léteznek –e olyan gazdasági tényezők, amelyek hatásai nem elkerülhetők.

Az elemzéssel igyekeztem azonban feltárni azt is, hogy milyen tényezők motiválják a befektetőket az éppen aktuális tőkepiaci és globális gazdasági helyzetben arra, hogy megtakarításaik részvényekbe ill. egyéb értékpapírokba fektessék, mely szempontok kerülhetnek előtérbe a befektetési döntésekben.

Ezen két gondolati kör mentén az árfolyamok alakulásának elemzése során figyelembe vettem az adott vállalatról rendelkezésre álló pénzügyi adatokat, a szaklapokban rendelkezésre álló információkat, a magyar gazdaság, az értékpapírpiac fejlődését. Fentiek vizsgálatához ki-mutatásokat végeztem számadatokkal és a vizuális alátámasztás érdekében grafikonokkal.

Tapasztalatok, legfontosabb megállapítások: A tőzsdei részvények árfolyamai tükrözik az adott időszakra jellemző befektetői hangulatot és alakulásuk egy komplex folyamat eredménye. A részvényárfolyamok ingadozása természetes velejárója a kereslet és kínálat közötti egyensúlyi különbségnek, ezért rövid távon *alapvetően* a domináló eladási vagy vételi szándékot mutatja. A részvényárfolyamok együttes hosszútávú csökkenése vagy növekedése azonban a gazdaságban végbemenő változásokra mutat, így fejlődő gazdaságra vagy gazdasági visszaesésre. Az aktuális gazdasági helyzetben az árfolyamváltozások a befektetők bizalmát, pénzelátottságát, likviditását mutatják, melyet részletesen vizsgáltam a dolgozatban.

Az utóbbi 1 év történéseit tekintve azt állapítottam meg, hogy maga a tőzsde is igen érzékeny vált a gazdaság romló tendenciákkal szemben: „Kiegyensúlyozatlan” és „nyugtalan” árfolyamok követték egymást, a nagymértékű volatilitás és a globális gazdasági eseményekre (régións devizák, gazdaságpolitikai intézkedések) érzékenység jellemzi a magyar tőke-, de pénzpiacot is. Ha közvetlenül nem állapítható meg párhuzam a gazdaság és a tőzsde fejlődése (ez utóbbi esetén növekvő kapitalizációja) között, azonban igaz, hogy a tőzsdei árfolyamok tendenciái valamelyest tükrözik az adott piaci befektetők bizalmát és befektetői motivációjának mértékét.

Jövőbeli célom a gazdaság és tőzsde további hasonlóan több szempont alapján történő elemzése és vizsgálata.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Sinkovics Alfréd főiskolai tanár, ÁVF
Külső konzulens: Máriás György*

Tóth András*

MAGYARORSZÁG ÚTJA AZ EURO ÖVEZETBE A GÖRÖG MINTA ALAPJÁN ÉS AZ EUROIZÁCIÓ LEHETŐSÉGÉNEK VIZSGÁLATA**

Magyarország azon országok közé tartozik, amelyek célja, hogy minél rövidebb időn belül eurot használjon nemzeti valutaként, de ezt mindaddig nem tudja megtenni, míg nem kerül gazdasága olyan fejlettségi szintre, amelyet megkövetel az Európai Unió, ahhoz, hogy hivatalosan bevezethessük az egységes valutát. Azonban egy másik lehetőségként felmerülhet az, hogy Magyarország egyoldalúan átveszi az eurot, ez esetben nem kellene, hogy szigorú szabályokhoz alkalmazkodjon és rövid idő alatt végre is hajtható folyamat lenne. E témához kapcsolódóan dolgozatom Magyarország euro bevezetésének menetét mutatja be, amihez egy releváns mintát is bemutatok, ez pedig Görögország euro bevezetése, majd az egyoldalú euroizáció lehetőségének tényét ismerteti. Arra kerestem a választ, hogy milyen lehetősége van Magyarországnak az euro átvételéhez. Követni egy hasonló ország példáját, vagy kezdje el egyoldalú döntés következtében használni az eurot. E kérdéskörök vizsgálatát tartalmazza szakdolgozatom.

A legtöbben tisztában vagyunk azzal, hogy az euro hivatalos bevezetése különböző feltételek teljesítése eredményeképpen következhet be és ezek nem könnyen kivitelezhetőek, de jóval kevesebben tudják azt, hogy eurot úgy is használhatunk nemzeti valutaként, hogy azt valójában hivatalos úton bevezetnénk, ilyen esetben egyoldalú euroizációról beszélünk. Bizonyos értelemben a végeredmény ugyanaz – gondolhatjuk. Valójában a különbség sokkal bonyolultabb, amelyet csak akkor érthetünk meg igazán, ha mind a két irányt ismerjük.

Szakdolgozatom négy fő részből épül fel, ezek sorrendben a következők: Első fejezetben a Gazdasági és Monetáris Uniót mutatom be, hogy tisztázzam a hivatalos euro csatlakozás folyamatát és annak kialakulását, majd Magyarország euro csatlakozásának menetét, a 2008-as konvergencia jelentés alapján. Ezt követően Görögország csatlakozását ismertetem, az összegzés előtt, pedig az egyoldalú euroizáció lehetőségét vizsgálom meg.

Összességében dolgozatom lényege, hogy Magyarországnak nem az euroizáció eszközt igénybevevő országokat kell követnie, hanem egy olyat, amelyik hivatalos úton lett euro övezeti tag, ezek között a nemzetek között van olyan, aki korábban gazdaságilag elmaradott ország volt, de azáltal, hogy minél előbb be akart lépni az euro övezetbe hivatalos úton, alapvető pozitív változásokon ment keresztül, saját pénzügyi és gazdasági területeit figyelembe véve. Görögország így tett, Magyarország számára pedig ez lehet a követendő példa.

* üzleti kommunikáció szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Vigh László főiskolai docens, ÁVF

Udvarhelyi Bálint*

**ONLINE MARKETING STRATÉGIÁK
ONLINE MARKETING ESZKÖZÖK A MAGYARORSZÁGI HANGSZER ÉS HANGTECHNIKA
PIACON****

Az internet lehetőségeinek kihasználása egyre fontosabb lesz minden iparágban, ahogy a felhasználók kritikus tömege létrejön. Igaz ez a hangszer és hangtechnika kereskedelem területén is.

Mivel a keresők kiemelt helyen szerepelnek az emberek internetezéssel töltött idejében, indokoltnak tartom, hogy a keresőmarketinget a többi online kommunikációs eszköz közül kiemeljem, és különös figyelmet szenteljek neki. A kereső ugyanis azon interaktív eszköz, amely legtöbbet elárul a felhasználó érdeklődéséről, internetezési szokásairól. A keresők használatának elemzése így az internethasználat megismerésének alapvető eszközévé válik. Hasznos információt szolgáltat továbbá a vásárlók offline viselkedésével kapcsolatban is.

Bemutatom az internetes hirdetési piac fejlődését az első bannerektől a kontextus-érzékeny reklámgig, majd a ma ismert PPC rendszerekig. Kitérek továbbá a PPC rendszerekkel kapcsolatos problémákra is.

Dolgozatom célja, hogy betekintést adjon a célpiac online kommunikációjába oly módon, hogy a használt módszertan alkalmas legyen a kereskedelem és szolgáltatások más területeinek elemzésére is. Mivel külső, bárki által elérhető információk alapján kell elvégezni egy cég online konkurencia elemzését, a felhasznált eszközök között lényeges szerepe volt a Google keresőnek és a Google Adwords keresőhirdetési eszközeinek.

A kutatás kiterjed a piac alapvető kulcsszavainak megismerésére, azok rangsorolására, valamint összevetem az így kapott listát a piac szereplői által használt kulcsszavakkal is.

A piacon az online kommunikációs verseny már elkezdődött, de – ismerve a hotel vagy a biztosítási piac versenyének intenzitását – a fejlődési potenciál még óriási.

A cégek többsége kezdetleges weboldalt üzemeltet, kevés helyen hirdet, és a keresőhirdetések használata is csak néhány cégre jellemző.

Azok a cégek, akik most energiát fektetnek az internetbe, jó eséllyel megtérülő beruházás mellett döntenek.

* *vállalkozásszervező szakos végzett hallgató*

** *Belső konzulens: Bárd András főiskolai tanár, ÁVF*

Ungri Renáta*

A HAMÁSZ TÖRTÉNETE ÉS SZEREPE AZ IZRAELI-PALESZTIN KONFLIKTUSBAN**

A 2006. január 25-ei palesztin törvényhozói választás eredménye sokkolta a nemzetközi színtér résztvevőit, de legfőképp Izraelt és az Amerikai Egyesült Államokat, hisz egy olyan párt kapta meg a jogot a kormányalakításra, amely a legtöbb ország szemében terroristacsoportként van számon tartva. A párt a „Választás és Reform” nevet viselte a 2006. évi választásokon, tagjait az Iszlám Ellenállási Mozgalom (ismertebb nevén a Hamász) tette ki.

Szakedolgozatomban egy átfogó képet szeretnék festeni a Harakat al-Mukávama al-Iszlamíja szervezetről megalakulásától egészen napjainkig.

Dolgozatom két nagyobb részből tevődik össze; az első rész a Hamász megalakulásától, azaz az I. intifáda kitörésétől a 2006-os palesztin törvényhozói választásokig tart, míg a második rész az ezt követő időszakról, azaz a Hamász választási győzelmétől egészen 2009 tavaszáig, magában foglalva az annapolisi konferenciát, valamint Gázai offenzívát.

Dolgozatomban arra kerestem a választ, hogy a Hamász hogyan tudta elnyerni a palesztinok többségének bizalmát, milyen nehézségekbe ütközött a választási győzelmük után. Leginkább azonban azt tekintem célnak, hogy az egész palesztin-izraeli konfliktust objektívan tudjam feltárni a Hamászon keresztül, s látni azt, hogy a békefolyamatok kivitelezésének megakadályozásáért nemcsak az egyik fél a felelős.

Kutatásom során megtudtam, hogy a Hamász azért tudta megnyerni a palesztinok nagyobb részének a támogatását, mert az oslói békefolyamatok végleges kudarcba fulladása után az emberek tudtak azonosulni a szervezet nézeteivel, ideológiáival, valamint egy óriási szociális hálózatot sikerült nekik kiépíteniük az elmúlt években, amelyen keresztül számtalan palesztin embernek tudtak kézzel fogható támogatást nyújtani.

A szervezet leginkább ezen tényezőknek köszönhető, hogy 2005-ben az önkormányzati, 2006-ban pedig a törvényhozói választásokon is győzelmet aratott; a palesztinok többsége tehát annak a szervezetnek szavazott bizalmat, amelyik a sötét időszakban nem hagyta magukra őket, és segített nekik a túlélésben.

A többség akaratát azonban sem Izrael, sem pedig az Egyesült Államok nem volt hajlandó elfogadni, s egy legális választás eredményét szinte érvénytelenként kezelték; a segélyeket befagyasztották, s az amúgy is nyomorú sorsban élő palesztin emberek életét még inkább ellehetetlenítették. Ehhez az izolációs politikához az Európai Unió is hozzájárult, a kvartett tagjai közül egyedül Oroszország mutatott hajlandóságot arra, hogy tárgyalóasztalhoz üljön a demokratikus úton megválasztott Hamász vezetőivel.

A 2007. november 27-én megtartott annapolisi konferencia sem tudta rendezni az izraeli-palesztin konfliktust. A Közel-Keleten fennálló konfliktus tehát nem tűnik úgy, mintha a közeljövőben megoldódna, s ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 2008. december 27-én Izrael megindította „öntött ólom” fedőnevű támadását a Gázai övezet, amely még inkább elmélyítette az amúgy is fennálló problémákat, valamint számos kialakulóban lévő folyamatot szakított meg, gondolok itt például a szír-izraeli tárgyalásokra.

* nemzetközi tanulmányok szakos végzett hallgató

** Belső konzulens: Csicsmann László főiskolai docens, ÁVF

Egyes szakértők szerint ez a béketárgyalás állt a legközelebb ahhoz, hogy megoldódjon a helyzet a két ország között.

Ez az esemény tehát megint olyan mélypontra vitte a palesztin-izraeli viszonyt, ahonnan nagyon nehéz lesz ismételten elmozdítani a mérleg nyelvét, s ezt nem fogja megkönnyíteni a 2009. február 10-ei izraeli törvényhozói választások után felkért Benjamin Netajahu által vezetett Likud párt sem.